

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi

Doktori Iskola

dr. SZIGETI Imola

A MATERIÁLIS IGAZSÁG MEGÁLLAPÍTÁSÁT ELŐSEGÍTŐ, ILLETVE GÁTLÓ
BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOGI GARANCIÁK

Doktori értekezés

Kézirat lezárásának dátuma: 2023. június 15.

Témavezető: Prof. Dr. BELOVICS Ervin, tanszékvezető egyetemi tanár

Budapest

2023

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	5
1.	Az értekezés célja, keretei	7
2.	A doktori értekezés felépítése, bemutatása.....	9
II.	A büntetőeljárással szembeni elvárások	12
1.	A büntetőeljárás rendeltetése	12
2.	Az igazság fogalma.....	14
III.	Az angolszász és a kontinentális eljárásjog szabályozási sajátosságai az alaki, illetve a materiális igazság megállapíthatóságának a tükrében	25
1.	Az angolszász rendszer bemutatása	26
1.1.	Az esküdtszéki rendszer	27
1.2.	Az igazság megállapítására törekvés jellemzői az akkuzatórius eljárásban.....	29
1.3.	A vádalku.....	30
1.4.	A terhelti beismerés	32
1.5.	A tanú és a szakértő	34
1.6.	A mérgezett fa doktrínája	37
2.	A kontinentális rendszer sajátosságai	39
2.1.	A bírósági struktúra	40
2.2.	Az igazság megállapítására törekvés jellemzői a kontinentális eljárásban ..	41
2.3.	A terhelti beismerés	42
2.4.	A tanú és a szakértő	45
2.5.	Törvénysértés a kontinentális rendszer szabályai szerint lefolytatott bizonyításban.....	46
IV.	A bizonyítás hatályos szabályai.....	48
1.	A bizonyításra vonatkozó normák sajátosságainak teljeskörű áttekintése	48
2.	A bizonyításról általánosságban	52
3.	Az alapvető rendelkezések értékelése a materiális igazság megállapítása szempontjából	60
3.1.	A tisztességes eljárás elve	62
3.1.1.	Független és pártatlan bírósághoz való jog	64
3.1.2.	Az észszerű határidőn belüli döntés követelménye	70
3.1.3.	Az ártatlanság vélelme.....	72
3.1.4.	A hatalommegosztás elve	77
3.1.5.	A (hatékony) védelemhez való jog.....	88

V.	A bizonyítás alapvetései	92
1.	A bizonyítékok szabad értékelése	93
1.1.	Generális jellegű tilalmak	101
1.2.	Jogintézményhez kapcsolódó típusú rendelkezés	107
VI.	A bizonyítás eszközei	112
1.	A tanúvallomás	113
2.	A terhelt vallomása	134
3.	A szakvélemény	147
4.	Pártfogó felügyelői vélemény	154
5.	Tárgyi bizonyítási eszközök	157
6.	Elektronikus adat	160
VII.	Bizonyítási cselekmények	162
1.	A szemle	164
2.	A helyszíni kihallgatás	165
3.	A bizonyítási kísérlet	166
4.	Felismerésre bemutatás	168
5.	A szembesítés	169
6.	Műszeres vallomásellenőrzés	170
VIII.	Bizonyítás a bírósági eljárásban	172
1.	Bizonyítás az elsőfokú bírósági eljárásban	172
2.	Bizonyítás a másodfokú eljárásban	176
3.	A harmadfokú bírósági eljárás	182
IX.	Bizonyítási anomáliák a büntetőeljárásban	184
1.	Közvetett bizonyítékokkal történő bizonyítás	184
2.	A túlbizonyítás	195
X.	Összegző gondolatok, de lege ferenda javaslatok	198
XI.	A jogalkalmazónak szóló javaslatok	204
	Irodalomjegyzék	205
	Publikációs jegyzék	214

I. Bevezetés

Doktori értekezésemben a materiális igazság megállapítását célzó és gátló büntetőeljárás garanciák, illetve jogintézmények elemzését tűztem célul.

Az igazságszolgáltatás feladatának középpontjában az igazság megállapítása áll, ezért annak célja nem lehet más, mint az igazság felderítése – gondoljunk annak akár a materiális, akár a processzuális felfogására. Ami elsődleges magyarázatot igényel, az az, hogy mit is értünk az igazság fogalma alatt, de dolgozatomban kitérek arra is, hogy miként kapcsolódik egymáshoz az igazság és az igazságosság fogalma.

Az igazság megállapítása a gyakorlatban rengeteg nehézségbe ütközik, ami véleményem szerint az igazság fogalmának összetettségére vezethető vissza. Az egyes igazságfogalmak egymástól lényegesen eltérnek, s olykor egymásnak is ellentmondanak. Nem egyedülálló eset, hogy egy eljárás alkalmas a processzuális igazság megállapítására, ami ugyanakkor ellentmond a materiális igazságnak.

Az igazság megállapításának akadályai lehet az emberi jogok kiterjesztése, ugyanis az igazság teljességgel történő felkutatása jellemzően közbelépést jelent például a magánszférába. Mind a kontinentális, mind az angolszász jogrendszerben az emberi jogok megbecsülése az állam kulcsfontosságú kötelezettsége, ezáltal a büntetőigény érvényesítése kizárólag jogállami keretek között történhet meg.

Az angolszász jogrendszer létrejöttétől fogva a formális igazság megállapítására törekszik a büntetőjogi felelősségre vonás körében, azaz az eljárás legfőbb feladata a deliktum végrehajtása miatt kialakult konfliktus rendezése a társadalom tagjainak megelégedettsége érdekében. Természetesen az ügyek jelentős részében a formális igazság megfelel a materiális igazságnak, de ha nem, mint például a vádalkuval érintett büntető eljárásokban, az problémát semmilyen formában nem okoz.

A kontinentális jogrendszer ugyancsak a kezdetektől, a materiális igazság fogalmat értékesíti, tehát ebben a struktúrában a büntetőeljárás célja annak minden kétséget kizáró módon történő tisztázása, hogy a múltban milyen – a büntető anyagi jog szempontjából releváns – folyamatok játszódtak le. A jelentős német hagyományokkal rendelkező magyar büntetőeljárás jog a kezdetektől fogva ugyancsak arra volt hivatott és hivatott

ma is, hogy szabályrendszere segítse elő a korábban lezajlott események valóságú feltárását.

A tisztességes eljárás elvének körébe tartozó normák mindkét jogrendszerben jelen vannak, feladatuk pedig annak biztosítása, hogy a hatósági túlsúllyal szemben biztosítsák a bűncselekmény elkövetésével meggyanúsított személyek alapvető jogait. Így különösen a védekezéshez és a védelemhez, a személyi szabadsághoz, a jogorvoslathoz vagy az eljárás időszerűségéhez kapcsolódó terhelti jogokat. Ezek a jogosultságok tehát a büntetőeljárás mindenkori céljától függetlenül egzisztálnak, túlburjánzásuk, inkohereus szabályozásuk azonban lehetőséget teremthet magának a büntetőeljárás rendeltetésének a meggátolására.

Példával szemléltetve az eddig kifejtetteket, valamennyi modern büntetőeljárásjogi rendszer biztosítja a terhelt számára a vallomástétel megtagadásának a jogát, mely jogosultság szükségességét kétségbe vonni nyilvánvalóan nem lehet. A szabályozás el nem fogadható, „rendszeridegen” sajátosságai azonban gátat képezhetnek a materiális igazság megállapíthatósága szempontjából. Így, ha a terhelt a nyomozás során megtagadhatja a vallomástételt, de a tárgyaláson – amint arra a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) is lehetőséget biztosít – vallomást tesz, azt már a számára megismerhetővé vált nyomozási iratanyag birtokában teheti meg. Másként fogalmazva, védekezését a számára kedvezőtlen bizonyítékok ismeretének tudatában konstruálhatja meg. Abban az esetben pedig, ha a vallomástétel megtagadásának joga korlátlanul érvényesül, vagyis, ha a terheltet sem igazmondási, sem a vallomástétel körében az általa elmondottak kapcsán feltett kérdésekre válaszadási kötelezettség nem terheli, a terhelti védekezést az ügyészségnek úgy kell megdöntenie, hogy az ügyész kérdésére nem köteles a vádlott válaszolni. A terheltet megillető ilyen jellegű garancia pedig a szabályozás hiányosságai miatt válhat a materiális igazság megállapítási kötelezettség gátjává.

A büntetőeljárástól tehát joggal várható el az igazság érvényre juttatása, hiszen az igazság megállapítása az alappillére, a *conditio sine qua nonja* az eljárásnak, az állami büntetőigény érvényesítésének, valamint a prevenciós és retorziós célok megvalósításának. A konkrét jogintézmények áttekintése során, szintén a materiális igazság megállapíthatóságát elősegítő vagy gátló szabályok kiszűrésére helyeztem a hangsúlyt.

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ, ezek a gondolatok motiváltak a disszertációm megírásához.

Kutatásom során tehát – a Be-t, a bírósági, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának jogalkalmazói gyakorlatát is érintő elemzések alapján – az ilyen jellegű garanciákat tárom fel és mutatom be részletesen, továbbá megjelenítem – kutatásom eredményeként – a kodifikációs javaslataimat.

1. Az értekezés célja, keretei

„A mai vegyes rendszer, alapelvehez híven, az igazság keresésében is a bölcs mérsékletet, a középutat követi. A mi jelszavunk az, hogy a valóban ártatlant ne érje büntetés, de a valóban bűnös ne kerülhesse ki az igazságos megtorlást, csak a törvény által megengedett esetekben.”¹

Finkey Ferenc szavai rendkívül lényegre törően, tömören fogalmazzák meg kutatásom célját, azaz azt, hogy mi az az axióma, amelynek érvényesülnie kell, illetve, hogy az axióma realizálódásának mik a premisszái. Axiómaként jelentkezik a büntetőeljárás tekintetében az „ártatlan elítélésére ne kerülhessen sor”, de „a bűnös ne menekülhessen” tétel. A tétel megvalósíthatósági alapját viszont egy múltbeli történés feltárási lehetőségeire vonatkozó szabályozás, másként megfogalmazva, a bizonyítás rendje determinálja. A történeti tényállásnak csupán az lehet része, ami bizonyított, miként a büntetőjogi felelősség megállapításának alapját is a történeti tényállás képezheti. Az axiómaként megfogalmazott tételrendszer alapja tehát a bizonyítékokkal alátámasztott történeti tényállás, amelynek a kontinentális rendszer sajátosságait alapul véve valóságként kell lennie.

Már most szeretném azonban arra felhívni a figyelmet, hogy a bizonyítékokkal minden kétséget kizáróan igazolt valóságosság csupán az egyik, azaz az előbbieken említett kontinentális eljárásjog jellemzője.

2018. július 1-jén hatályba lépett a Be., amelynek megalkotását csaknem hatéves előkészítő munka előzte meg, és előbb egy Kodifikációs Bizottság – melynek vezetője

¹ FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*. Budapest, A Magyar Jogi Szemle kiadása, 1927, 49.

Erdei Árpád professzor úr volt – , majd egy szakértői munkacsoport segítette a kodifikátorok munkáját.

A Miniszteri indokolás szerint „a Javaslat megőrzi a kontinentális jogrendszeren alapuló magyar eljárásjogi hagyományokat, ám elismerve a bűnözés elleni hatékony fellépés igényeit, az eljárásjogi hagyományoktól el nem távolodó, de a jogi evolúció vívmányait megteremtő korszerűsítést céloz.

A Javaslat meghagyja a jelenleg hatályos törvény azon értékeit, amelyek működőképesek és amelyekkel kapcsolatosan sem a joggyakorlat, sem a jogtudomány, sem újabb külföldi tapasztalatok nem vetik fel a változtatás igényét, az anyagi igazságon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás pedig alapértéke a jelenleg hatályos eljárási törvényünknek.

A megőrzés ugyanakkor nem jelent elzárkózást sem a hibák javításától, sem az olyan, az opportunitás bővítésére irányuló hazai és nemzetközi tendenciáktól, amelyek az eljárások időszerűségét és az igazság kiderítését egyaránt hatékonyan szolgálják. Ha az igazság kiderítése nélkül elképzelhetetlen a büntető igazságszolgáltatás, azt olyan eljárási rendszerben kell biztosítani, amely a garanciák feltétlen érvényesülésével megalapozza az eljárásban résztvevők egymás iránti bizalmát, és amelyben a felek eljárási cselekményeinek irányát a tisztességes eljárás elve jelöli ki. Az igazság időszerű feltárása ugyanis csak olyan strukturális és részletszabályokban megjelenő újításokkal képzelhető el, amelyek az eljárásban résztvevők együttműködésének ösztönzésére és a visszaélészerű joggyakorlás lehetőségének kizárására építenek.”²

A Be. kodifikációja során tehát az egyik célkitűzés volt egy olyan normarendszer megteremtése, amely elősegíti a materiális igazság észszerű időn belül történő megállapíthatóságát.

A célkitűzésnek megfelelően a Be. a bizonyítás általános szabályairól szóló rendelkezések körében kinyilvánítja, hogy a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság a döntését valóság-hű tényállásra alapozza.³

A Be. bár „alapvető szinten” jeleníti meg a materiális igazság megállapítására vonatkozó jogalkalmazói kötelezettséget, azonban a részletszabályok az elv maradéktalan érvényesülését akadályozhatják. Így például az eljárási feladatok megoszlásának elve

² T/13972. számú törvényjavaslat indokolással – a büntetőeljárásról 1.

³ Be. 163. § (2) bek.

funkciómegosztást követel meg, azaz az ítélkezési feladatoknak, a vádnak és a védelemnek egymástól el kell különülnie. Az elv következetes alkalmazása azt kívánná meg, hogy a bíróság csupán döntsön a felek közötti jogvitában, annak tisztázásában ne vegyen részt, a vádlott bűnösségét a vádló, ártatlanságát a védelem bizonyítsa. Ebben a konstrukcióban tehát a bíró az események pusztá szemlélője, illetve a bírósági tárgyalás rendjének fenntartója, az eljárási szabályok hatályosulásának biztosítója. Nincs ez másként az angolszász típusú büntetőeljárásban sem. Megítélésem szerint akkor nem szenved sérelmet a funkciómegosztás elve, ha a bíróság – pont a materiális igazság megállapíthatósága érdekében – hivatalból is elrendelhet bizonyítást. Ennek a lényegi tartalmát később bontom ki.

Álláspontom szerint a materiális igazság megállapítására vonatkozó kötelezettségnek ugyanis a kontinentális jogrendszerben mindenkifelett érvényesülnie kell, mert ennek az elvnek a sérelme magának az igazságszolgáltatásnak a gátjaként jelentkezik, ezért a részletszabályoknak is szolgálniuk kell az említett elv hatályosulását. A materiális igazság megállapítására vonatkozó kötelezettséget azonban – álláspontom szerint – a dolgozatomban bemutatott törvényi rendelkezések gyengíthetik.

2. A doktori értekezés felépítése, bemutatása

A doktori értekezésem bevezető részében a büntetőeljárással szembeni elvárásokat mutatom be, így először is azt, hogy mi a büntetőeljárás rendeltetése. Ezzel a kérdéskörrel a kezdetektől fogva számos, kiemelkedő jogtudós foglalkozott, így Finkey Ferenc, Király Tibor és Tóth Mihály is. A definíciók, bár az egyes részelemeket tekintve eltérnek egymástól, a lényeg azonban azonos, azaz a büntetőeljárás rendeltetése a bűncselekmények és az elkövetők felderítése, a valódi elkövetők felelősségre vonása és joghátránnyal sújtása. Ennél sokkal jelentősebb vita tárgyát képezi, hogy mindennek milyen ténybeli alapokon kell nyugodnia és hogy a tények körében mekkora szerepe van az igazságnak.

Amint azt a dolgozatomban bemutatom, az igazság problémaköre az igazság fogalmának tartalmi sajátosságai, az emberi gondolkodás kialakulásától kezdődően foglalkoztatja a tudományterületen tevékenykedőket. Az egyes kiemelkedő filozófusok gondolatainak

bemutatását követően az igazság és az igazságosság jelentéstartalmi eltéréseivel foglalkozom, kifejtve, hogy az igazság fogalmát minden jogrendszer értékesíti.

Ezt követően az angolszász és a kontinentális eljárásjog sajátosságait mutatom be, illetve azt, hogy az alaki igazság fogalmával megegyező angolszász eljárásjog, illetve a materiális igazságot megkövetelő kontinentális eljárásjog miként alakította ki a saját karakteréhez illeszkedő jogintézményeket, továbbá, hogy ezeknek a jogintézményeknek melyek a legfőbb specialitásai.

A disszertációm következő része már a hatályos törvény bizonyítással kapcsolatos rendelkezéseit mutatja be. Ebben a körben elemzem az alapvető rendelkezéseket, így a tisztességes eljárás elvét, a független és pártatlan bírósághoz való jogot, valamint a hatékony védelemhez való jogosultságot, amelyek minden körülmények között át kell, hogy hassák az egész büntetőeljárást, még akkor is, ha ezen alapelvek hatályosulása esetleg gátját képezik a materiális igazság megállapíthatóságának.

A bizonyítás alapvetéseinek bemutatásakor a bizonyítékok szabad értékelésének elvét elemzem, kitérve részletesen egyrészt a generális jellegű bizonyítási tilalmakra, másrészt az egyes jogintézményekhez kapcsolt tiltásokra.

A bizonyítás eszközei tekintetében, valamint a bizonyítási cselekmények vonatkozásában a hatályos törvényszabályokat a bírói gyakorlat tükrében mutatom be.

Tekintettel, hogy a vegyes rendszerben is meghatározó szerepe van a bírósági eljárásnak, kitérek mind az első-, mind a másod-, mind a harmadfokú bírósági eljárás vonatkozó szabályaira.

Figyelemmel arra, hogy a bizonyítás elméletben két, rendkívül jelentős és egyben vitatott problémakör létezik, egyrészt a közvetett bizonyítékokkal történő bizonyítás sajátosságai, másrészt a túlbizonyítás negatív hatásai, ezért mind a két bizonyítási anomáliával részletesen foglalkozom.

Doktori disszertációm a jogalkotónak, illetve a jogalkalmazónak szóló javaslatokkal zárul, bízva abban, hogy ezek a gondolataim elősegíthetik az általam központi kérdésnek tartott materiális igazság megállapíthatóságát.

II. A büntetőeljárás szembeni elvárások

1. A büntetőeljárás rendeltetése

Azt a kérdéskört, hogy milyen cselekmények minősülnek bűncselekménynek, illetve, hogy a deliktumot megvalósítók milyen joghátránnyal sújthatók, a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvét alapul véve a büntető anyagi jog szabályozza. Nyilvánvaló, hogy az anyagi jogi rendelkezések csak akkor hatályosulhatnak, ha a jogalkotó létrehozta azt az eljárási rendszert, amelynek keretei között sor kerülhet az anyagi jogi rendelkezések személyre és cselekményre konkretizált érvényre juttatására.

Finkey Ferenc a büntetőeljárás kialakulása tekintetében kifejti, hogy „A modern bűnvádi eljárás és az u.n. bűnvádi per a mai kulturállamokban hosszú és lassu fejlődés eredménye. Mihelyt az emberi társadalmak a kezdetleges fejlődési szakaszokon áthaladva, állami szerveket, hatóságokat létesítenek, az állami szervek, hatóságok egyik főkötelességüknek ismerik, hogy a közbiztonságot, a társadalmi együttélés békéjét háborgató vagy veszélyeztető egyének ellen fellépjenek s a kezdetleges korszakokban uralkodó magán és vérbosszu kizsoritásával vagy korlátozásával a büntetéseket pártatlanul igazságosan megbüntessék.”⁴

Azzal a kérdéssel, hogy mi a büntetőeljárás rendeltetése, az elmúlt másfél évszázadban számos szerző foglalkozott, így Finkey Ferenc 1927-ben megfogalmazott gondolatai szerint „a büntető eljárás célja évezredek óta, amióta és ahol a bűnügyek elintézése jogilag rendezett eljárás alakjában történik, mindig és mindenütt kifejezetten és hangsúlyozottan az igazság keresése és az igazságosság érvényesítése volt és ma is az. Igazság a tények megállapítására nézve, s igazságosság a bűnösség feletti döntés és a büntetés kiszabás tekintetében. Összefoglalva egy kifejezésbe tömörítve: igazságszolgáltatás a bűnügyekben.”⁵

Egy 1982-ben Szabóné dr. Nagy Teréziától származó okfejtés szerint „A szocialista büntetőeljárás társadalmi-politikai funkciója az, hogy védje a társadalmat a bűncselekményekkel, a bűncselekmények elkövetőivel szemben és biztosítsa az állami büntetőigény humánus, törvényes érvényesítését. A szocialista büntetőeljárás ezeknek a

⁴ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908, 14.

⁵ FINKEY (1927) i. m. 1.

társadalmi elvárásoknak akkor felelhet meg, ha felépítése, rendszere tudományosan kimunkált elveken nyugszik. [...] Az igazságos döntés, ítélezés feltétele mindenekelőtt az, hogy a büntetőügyekben eljáró hatóságok betartsák és betartassák a büntetőeljárás törvényes rendjét, biztosítsák és tartsák tiszteletben az állampolgári jogokat, e törvény szabta keretek között tárják fel az objektív igazságnak megfelelő, tehát az elbírálás szempontjából lényeges, valósággal egyező tényállást, amelyre aztán a büntetőjogi felelősségre vonás normáit alkalmazzák. [...] Az igazságos ítélezés nélkülözhetetlen feltétele az, hogy a büntetőügyekben eljáró hatóságok a felelősségre vonás alapjául szolgáló tényeket, adatokat a valósággal egyezően állapítsák meg”⁶

Király Tibor szerint „A büntetőeljárásban arról folytatnak bizonyítást, gyűjtenek adatokat és arról döntenek, történt-e bűncselekmény és ha igen, ki követte el, meg kell-e őt büntetni vagy kell-e vele szemben intézkedést alkalmazni. A büntetőeljárásnak ilyen értelemben a tárgya valamilyen bűncselekmény.”⁷

Tóth Mihály szerint „A büntetőeljárás olyan eljárási cselekmények sorozata, amelyek annak feltárására irányulnak, hogy megvalósult-e valamely, a Büntető törvénykönyvbe ütköző büntetendő cselekmény, ha igen, azt ki követte el, s miként, milyen formában, milyen keretek között alkalmazható a terheltre a büntető anyagi jog.”⁸

A definíciók megszületése között minden esetben jelentős idő telt el és bár eltérő fogalom használatok által, de végső soron valamennyi szerző végkövetkeztetése azonos, nevezetesen, hogy a büntetőeljárás rendeltetése annak tisztázása, történt-e bűncselekmény, azt ki követte el (igazság), illetve, ha történt és annak megvalósítója a vádlott, milyen büntetést érdemel. Mindez Király Tibor megfogalmazása szerint „Évszázadok óta, amióta a büntetőeljárás egyáltalán van, közvetlen céljai nem változtak. A cél a bűncselekmények és elkövetőik felderítése, bíróság elé állítása, felelősségre vonása és megbüntetése. Ezen belül azonban a módszerek az eljárásban részt vevők köre, jogaik és kötelességeik nagy változásokon mentek át, párhuzamosan a társadalom változásaival és az állam funkciójáról, a polgár jogairól hirdetett felfogással. A büntetőeljárásban talán a legjelentékenyebb fordulatot a 18. századi elvi szemléletbeli

⁶ LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *A büntetőeljárás magyarázata. I. kötet.*, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1982, 9–10. (a továbbiakban: *Magyarázat*). Az idézett rész szerzője SZABÓNÉ dr. Nagy Terézia és az okfejtés még a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény rendelkezésein alapul.

⁷ KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 13.

⁸ BELOVICS Ervin–TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog. Negyedik, aktualizált kiadás. Az új büntetőeljárás jogi törvény (2017. évi XC. törvény) tankönyve*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019, 17.

változás hozta magával, amely a gyanúsítottat és a vádlottat is olyan jogalanynak ismerte el, aki nem csak bizonyítékforrás, nem csak tárgya az eljárásnak, hanem akit legalábbis a tárgyalás bírósági szakaszában megilleti a jog a fegyverek egyenlőségére.”⁹

Összefoglalva elmondható, hogy a büntetőeljárás esszenciáját az a tétel képezi, amely szerint bűnös nem kerülheti el a büntetőjogi felelősségre vonást, ártatlan elítélésére viszont soha ne kerüljön sor. Mindennek alapját pedig az képezi, hogy kiderüljön, mi történt a múltban, milyen olyan tények valósultak meg, amelyeknek mindezen szempontból relevanciája van.

2. Az igazság fogalma

Az igazság kérdésköre, a fogalom tartalmi sajátosságai már az ókortól foglalkoztatják a filozófusokat. Hamar egyértelművé vált ugyanis, hogy a külvilág megismerése csupán kétféle következményhez vezethet, nevezetesen a valóságnak megfelelő, illetve a valóságot nem tükröző eredményhez. A fogalmi elhatárolás szintjén tehát megkülönböztetjük az igaz, illetve a hamis eredményt. Azt, hogy mit takar az igazság, hogy mi a lényegi sajátossága, a filozófia mindig is kutatta, ezért jelentette ki George Pitcher, hogy az igazság a filozófia letriviálisabb és ugyanakkor legbonyolultabb problémája.

Platón gondolatai szerint a valódi igazság, mint az ideák világának része, az embertől függetlenül létezik, örök és változtathatatlan. Az igazságot nem az ember alkotja meg, az ember csupán felfedezi az örök igazságot. A következőkben egy klasszikus filozófiai tanítást idézek fel röviden, ami nem más, mint Platón barlanghasonlata. Platón az emberi természetet a következő helyzethez hasonlítja abból a szempontból, hogy részesültek-e nevelésben vagy sem. Az emberek egy barlangban élnek, gyermekkoruk óta megkötözve, háttal a bejáratnak, csak egy irányba nézhetnek. Mögöttük tárgyakat hordoznak, amelyek árnyékát a tűz a barlang falára vetíti.

„**I. SZÓKRATÉSZ:** Ezután a mi filozófustermészetünket – olyan szempontból, hogy nevelődött-e vagy sem – vesd össze a következő élménnyel. Képzeld el egy föld alatti, barlangszerű szálláson – amelynek bejárata a fény felé tárul, és olyan tág, mint a barlang

⁹ KIRÁLY Tibor (2003) i. m. 15.

– embereket, gyerekségüktől fogva lábuknál és nyakuknál megbéklyózva, hogy egy helyen kell ülniük, és csak előre nézhetnek; fejüket a béklyóktól nem tekerhetik körbe: a hátuk mögül, föntről, lobogó tűz világít; e tűz és a béklyózottak között fent út vezet, ennek hosszában alacsony fal épült, mint amilyen a közönség és a bűvészek között lévő kerítés, mikor az utóbbiak csodákat mutogatnak.

GLAUKÓN: Elképzelttem.

SZÓKRATÉSZ: Majd azt is, hogy a kis fal mentén mindenféle holmit hurcolnak úgy, hogy a fal fölé magasuljanak: emberszobrokat, állatok kő és fa képmásait, és amint valószínű, a holmikat hurcolók egy része beszél, a másik meg hallgat.

GLAUKÓN: Titokzatos képről, titokzatos rabokról szólasz!

SZÓKRATÉSZ: Ezek hozzánk hasonlók. Mit gondolsz, az ilyenek önmagukból és egymásból látnak-e valami mást, mint az árnyakat, amelyeket a tűz a barlang szemközti falára vetít?

GLAUKÓN: Hogy is látnának mást, ha fejüket egy életem át mereven kell tartaniuk?

SZÓKRATÉSZ: És mit látnak a mögöttük tovahurcolt holmikból, nem ugyanezt?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha társalogni tudnának egymással, mit gondolsz, nem azt neveznék valóságnak, amit látnak?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ha börtönük szemközti fala visszhangoznék, és a mögöttük járók egyike megszólalna, mi mást hihetnének, mint hogy az elvonuló árny beszél?

GLAUKÓN: Zeuszra! Mi mást?

SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán nem is sejthetik, hogy más is lehet igaz, mint ama holmiknak összképe.

GLAUKÓN: Szükségképpen nem.

SZÓKRATÉSZ: Most azt képzeld el, milyen is lenne béklyóból oldoztatásuk és oktalanságból gyógyulásuk, ha véletlenül természetes állapotba jutnának. Ha

valamelyiküket föloldoznák és kényszerítenék, hogy álljon föl, tekergesse a nyakát, lépkedjen, pillantson a fénybe, mindezt kínlódva tenné, és a nagy sugárzástól képtelen volna észrevenni, aminek az árnyképét látta; mit gondolsz, mit szólna, ha valaki azt mondaná neki: előbb csak üres semmiségeket látott, most viszont sokkal helyesebben lát, mert közelebb került a valósághoz, és igazabb lét felé fordult, és rámutatva az úton járókra, kényszerítené őt, hogy feleljen a kérdésre: mi az? Szerinted nem volna zavarban, és nem azt hinné, hogy amit előbb látott, sokkal igazabb valóság, mint amit most mutatnak neki?

GLAUKÓN: Sokkal igazabbnak hinné.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki kényszerítené, hogy a fénybe pillantson, ugye megfájdulna a szeme, és menekülve fordulna el afele, amit látni képes, és azt valósabbnak vélné a neki mutatottaknál?

GLAUKÓN: Igen.

II. SZÓKRATÉSZ: És ha valaki erőnek erejével fölvenszólná a szirtes meredélyen, és nem bocsátaná el, míg ki nem vezette a napvilágra, vajon nem kínlódnék szegény, nem zsémbelődnek, hogy miért húzzák-nyúzzák, és mikor kijutna a fényre, a nagy sugárzástól káprázó szeme látna-e valamit is abból, amit igazi világnak tekintünk?

GLAUKÓN: Nem. Rögtön nem.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, előbb hozzá kellene edződnie, hogy a fentieket láthassa. Először csak az árnyképeket látná, aztán emberek és más dolgok vízi tükörképét, később magukat a dolgokat; aztán már könnyebben szemlélhetné a csillagokat és az eget, persze csak éjjel, amikor a csillag és a Hold fényét pillantaná meg, mintha nappal nézné a Napot és annak fényét.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, legvégül megláthatná, és szemlélhetné a Napot, de nem a tükörképét a vízben, sem egyéb közegben tükröződő mását, hanem önmagát a Napot, eredeti helyén és mivoltában.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Azután azt következtetné felőle, hogy ő teremti az évszakokat, az éveket, ő kormányoz mindent a látható térben, és mindennek, amit látott, valamiképp ő az oka.

GLAUKÓN: Világos, hogy amazok után erre kell rájönnie.

SZÓKRATÉSZ: És ha visszaidézi első szállását és ottani bölcsességét, rabtársait, mit gondolsz, változása nyomán boldognak érzi-e magát, volt társait meg nyomorultaknak?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha közös barlangéletükben kitüntették és megdicsérték, megajándékozták azt, aki a falon elfutó árnyakat a legélesebben megfigyelte, és megjegyezte: melyek jönnek előbb, később, egyszerre – és ebből a legügyesebben megjósolta, mi lesz, ki jön majd; mit gondolsz, szabad emberünk még mindig a régi után sóvárog majd, és irigyli a barlangbéli kitüntetetteket és nagyurakat, avagy inkább Homérosszal ért egyet, és hevesen szól: *Napszámban szívesebben túrnám másnak a földjét, egy nyomorultét is, s bármit inkább elszenvedne, mint hogy azok hitét higgye, és úgy éljen?*

GLAUKÓN: Azt hiszem, mindent inkább elszenvedne, csak ne éljen úgy!

SZÓKRATÉSZ: Tűnődj ezen is! Ha emberünk ismét lemenne, és visszaülne régi helyére, a nagy napsugárról jövet, nem vakulna belé a szeme?”¹⁰

Platón hasonlata alapján tehát az emberek a mögöttük található fényforrás által a barlang falára vetített tárgyak árnyékát látják és ezeket hiszik valóságosnak, igaznak. Platón azonban a helyzetet tovább fejlesztve arra a kérdésre keresi a választ, hogy mit gondolnának az emberek, ha a láncukat eloldoznák, s ezáltal szembesülnének azzal, hogy amit észleltek, az csupán az árnyékok tükröződése volt. Tehát míg korábban a semmit hitték valósnak, igaznak, különféle tárgyakra tekintve arra a kérdésre kellene válaszolniuk, hogy ezek mik is? Mi a valóság? A hordozott tárgy vagy az azt tükröző árnyék? Platón valódi problémája, hogy kiderítse az igazság és a hamisság közötti különbséget. Létezik-e olyan szituáció, olyan mérce, amely nem „a képeken alapszik”. Platón az ideát gondolta ilyen mérceként. Platón a nap-hasonlatában a napot hasonlítja az ideájához, mondván „ahogy a gondolat területen a jó viszonylik az észhez, az ésszel

¹⁰ PLATÓN: *Az Állam*. VII. könyv, Budapest, Cartaphilus, 2008, 514a–521b.

felfogható dolgokhoz úgy viszonyul a látás területén a nap, a látáshoz és a látható dolgokhoz”.¹¹

A barlang hasonlat szerint tehát a barlang foglyai nem a dolgokat magukat, csak azok árnyékképeit látják. Az igazi megismerés, vagyis az igazság feltárása akkor realizálódhatna, ha az érintetteknek nem kellene beérniük az árnyképekkel, ellenkezőleg, magukat a dolgokat érzékelhetnék.

Platón hasonlatai hosszú időn keresztül meghatározták a nyugati gondolkodást. Platón tételei képezték a középkori keresztény hiten alapuló filozófusok tételrendszerének az alapját, akik az Istennek tulajdonított tételeket tekintették örök igazságnak. Minden, a megismerésre irányuló emberi cselekvés végső célja az igazság feltárása.

Arisztotelész szerint az igazság a tudat megegyezése tárgyával, a tudat tárgya azonban egyaránt értelmezhető szubjektívként és objektívként. Igazságról tehát akkor lehet szó, ha a tudat megegyezik az objektív valósággal: Arisztotelész igazság fogalmát a filozófia realiztikus igazság-fogalomnak nevezte el.¹² Arisztotelész ugyanakkor az igazat, mint elrejtetlent egyrészt a létező alapvonalának tekinti, másrészt pedig az értelemben helyezi.¹³

A mester és tanítvány, azaz Platón és Arisztotelész gondolatvilága jelentősen eltért egymástól. „A két látásmód indította el a nyugati gondolkodásmód nagy irányzatait: az idealista és a realista szemléletet. Platón számára a világ absztrakt, archetípusokból és ideákból tevődik össze, amelyek csak annyiban valósak, amennyire képesek vagyunk őket érzékszerveinkkel befogadni. Ehhez a tudáshoz csak a tiszta, józan eszünkön keresztül juthatunk hozzá. Arisztotelész ellenben úgy gondolta, hogy a valóságba minden észszerű világhoz tartozó lény beletartozik, ezt a világot pedig érzékszerveinken keresztül érzékeljük. Intellektussal megáldott nézők vagyunk, akik képesek megérteni a dolgok lényegét.”¹⁴

Canterburyi Szent Anzelm Az igazságról szóló művében végeredményben az alábbiak szerint nyilatkozott: „Azért adatott nekünk az a képesség, hogy valamit létezőnek vagy nem létezőnek gondoljunk, hogy a létezőt gondoljuk létezőnek és a nem létezőt nem

¹¹ PLATÓN Uo.

¹² ARISZTOTELÉSZ: *Organon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.

¹³ FRENYÓ Zoltán: Az igazság antik és keresztény fogalma. *Valóság*, 2003. XLVI. évf. 6. szám 2.

¹⁴ P. Ruiz TRUJILLO: *Arisztotelész. A lehetőségtől a megvalósulásig*. Budapest, Lira Könyv Zrt., 2022. 126–127.

létezőnek”.¹⁵ Anzelm vizsgálja a cselekedet igazságát, mellyel kapcsolatban János evangéliumát idézi: „Aki az igazsághoz szabja tetteit, a világosságra megy” (Jn 3, 21). Kinyilatkozza, hogy „Az igazság minden létezőnek a lényegében van meg.”¹⁶

Aquinói Szent Tamás részletesen tárgyalja, miszerint „Vajon csak egy igazság van-e, amely szerint minden igaz? [...] Válaszul azt kell mondanunk, hogy bizonyos értelemben egy igazság van, ami által minden igaz, és bizonyos értelemben ez nem így van. [...] Azt pedig mondtuk, hogy az igazság elsődlegesen az értelemben van, és másodlagosan a dolgokban, amennyiben a dolgok az isteni értelemmel vonatkozásban állnak. Ha tehát az igazságról olyan értelemben beszélünk, ahogy sajátos lényege szerint az értelemben létezik, így a sok teremtett értelemben sok igazság van, sőt még egy és ugyanazon értelemben is, a sok ismeretnek megfelelően. [...] Ha pedig az igazságról olyan értelemben beszélünk, ahogy az a dolgokban van, akkor minden dolog az egy első igazság által igaz, amelyhez minden lény a saját léttartalma szerint hasonul. Így, noha a dolgoknak sokféle lényege, illetve formája van, az isteni értelem igazsága mégis egy, és ehhez mérve mondunk igaznak minden dolgot.”¹⁷

Az igazság episztemológiai értelemben a valóságnak a tárgyakkal való megegyezősége (Leibniz). Ebből következően igaz az állítás, ha a valósággal történő megegyezésében bizonyosak vagyunk. Az ítélkezés során a perjogi szabályok által biztosított keretek között a bíró tisztázza a tényállást, ezt követően pedig dönt az anyagi jogi normákról. A tények biztosítják az ítélet igazság tartalmát, azaz, ha a bizonyítás során tisztázott tények a valóságnak megfelelnek, úgy igazak. A történeti tényállás objektivitását pedig az adja, hogy a bíró a megismerés során nem megteremti a valóságot, hanem kideríti azt. A valóság azonban rendkívül gazdag, és időnként az ember számára nehezen megragadható. Amint arra Hegel utal, a fogalom alkotó szellem számára a tapasztalat által adott valóság nem pusztán az érzékek valósága, hanem magának a dolgoknak a lényege. Hegel a részigazság és a teljes igazság elhatárolása során jutott arra a következtetésre, hogy „Az igaz – az egész”.¹⁸

¹⁵ Anselmus CANTUARIENSIS: *Dialogus De Veritate*, 1. In: CANTERBURYI Szent Anzelm: *Filozófiai és teológiai művei*, I. köt. Budapest, Osiris, 2001, 333.

¹⁶ Uo. 7., 343.

¹⁷ AQUINÓI Szent Tamás: *Summa Theologica*, I. 16. 6. *A teológia foglalata*. Budapest, Gede Testvérek Bt. 2002, 142–143.

¹⁸ Vö. Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 11.

Móra szerint „Az objektív igazság alapelve azt a követelményt fejezi ki, amelyet a bírósággal (nyomozó hatósággal) szemben azért támasztunk, hogy az elbírálása elé kerülő büntető ügy tényeit a valóságnak megfelelően derítse fel és állapítsa meg [...]. A bíróság az objektív igazságot akkor éri el, ha az igazi büntettest ítéli el a tényleg elkövetett bűncselekményért. Ha viszont olyan valakit ítél el alaptalanul, aki nem követett el bűncselekményt, ez azt jelenti, hogy a konkrét ügyben nem érték el az objektív igazságot.”¹⁹

Király Tibor szerint az igazság legfőbb tartozéka, hogy az objektív, anélkül nincs is igazság. „Hiszen az <igazság>, amely nem objektívét tartalmaz, nem igazság, hanem talán éppen hamisság [...].”²⁰

Finkey Ferenc éles különbséget tesz az igazság és az igazságosság fogalmai között. Az igazság fogalma alatt a történeti tényállás megállapítását, míg az igazságosság fogalma alatt a bűnösségben való döntést és a büntetés kiszabás problematikáját érti. Természetesen Finkey Ferenc rendszerében a két fogalom összefügg, hiszen igazságos a marasztaló ítélet csak akkor lehet, ha az ítélet ténymegállapító része az igazságot tükrözi. Ennek kiemelését azért tartottam fontosnak, mert amint az a dolgozatom későbbi részében kiderül, a két fogalom használata akár alkotmánybírói határozatok vagy tudományos publikációk szintjén sem következetes, olykor egybemosódnak, esetenként a külön tartásuk valósul meg. Így az összemosás eklatáns példája tükröződik a következő sorokban: „az igazság megismerésére irányuló törekvés magasztos szenvedély, az igazságosság elérhetősége fennkölt idea, az igazságos ítélkezés magasröptű vágy. Az igazságosság gyakorlásakor azonban aligha menekülhetünk Kelsen hálójából. Diagnózisa szerint az emberiség történetében hiábavalónak bizonyultak mindazon kísérletek, amelyek az igazság kritériumrendszerét racionális megfontolások mentén szándékoztak felállítani.”²¹ Kadlót Erzsébet ezt követően kifejti, hogy az igazság és a büntető igazságszolgáltatás összekapcsolásakor „óhatatlanul profanizálódik”, amit Jhering

¹⁹ MÓRA Mihály–KOC SIS Mihály: *A magyar büntetőeljárás jog*. Szerk.: MÓRA Mihály, Budapest, Tankönyvkiadó, 1961, 100.

²⁰ KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán – Tanulmány a perbeli valószínűségről*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972, 154–155.

²¹ KADLÓT Erzsébet: A vád igazsága. A büntető ítélet igazságtartalma. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: ERDEI Árpád), Budapest, *Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, 2010, 23. A szerző gondolatainak alátámasztására idéz HANS KELSEN: *Mi az igazság?* című művéből. „Valaminek az igazságáról nem ítélnünk (...) azzal az igénnyel, hogy kizárjuk egy ezzel ellentétes értékítélet lehetőségét (...). Az Abszolút igazságosság irracionális eszmény (...)”

eszmefuttatása egyértelműen igazol, amely szerint „azért van az igazságosságnak, mely egyik kezében a jogot megfontoló mérleget tartja, a másik kezében kard, hogy a jogot megvédje. A kard mérleg híján pusztá erőszak, a mérleg kard nélkül a jog tehetetlensége. E kettő együvé tartozik és tökéletes jogállapot csakis ott van, ahol az igazságosság kardvezető ereje egyenlő a mérleg kezelésében tanúsított ügyességével.”²²

A kifejtettektől ellentétes okfejtést fogalmaz meg Erdei Árpád, aki szerint „A büntető igazságszolgáltatás a lényegét tekintve a vádról szóló bírósági döntés. Ezt testesíti meg a vádlott bűnösségének a megállapításáról és a büntetés kiszabásáról szóló, a vádlott felmentését vagy az eljárás megszüntetését kimondó határozat. Az igazságszolgáltatás elnevezés részint az igazságra, részint pedig az igazságosságra utal. A bíróságnak a való tényeket, s ezzel az igazságot kell megállapítania, a törvény által előírt szankciókat pedig igazságosan kell kimérnie. Abban, hogy mit tekinthet igazságnak, a törvény igazítja el, ám ezen igazság kritériumának a bíró belső meggyőződését jelöli meg.”²³

A két fogalom keverése kifejezetten régi keletű. Már a klasszikus büntetőjogi iskola által a büntetés kiszabásához kapcsolt fogalom párosítás is az „arisztotelészi osztó-igazság” elnevezést viseli, holott a helyes terminus az „arisztotelészi osztó- igazságosság” lenne, hiszen magának az elvi tételnek pont az a lényege, hogy mindenki, aki ugyanazt tette, ugyanazt kapja, tekintet nélkül a szubjektív tényezőkre. Megjegyzem, tág értelemben az „arisztotelészi osztó-igazság” elve a társadalmi igazságosság követelményrendszerét is magába foglalja, azaz, hogy a társadalom tagjai között miként kerüljenek elosztásra a rendelkezésre álló anyagi javak, illetve közterhek. Az egyes koncepciók ebben a körben aszerint különböztethetők meg, hogy mit tekintenek kiindulási alapnak, így például az érdemeket, a hasznosságot vagy a szükségletet.

Megjegyzem továbbá, hogy az „arisztotelészi osztó-igazság” elvének ellentéte a Hugo Grotius és David Hume nevével fémjelzett „kölcsonös igazságosság” koncepciója, melynek lényege a kölcsönösség, a javak és kötelezettségek már kialakult megosztási struktúrájának elfogadása terén. Az osztó és a kölcsönös igazságosság közötti különbségtétel lényege úgy fogalmazható meg, hogy az osztó igazságosság lényege a

²² Rudolf von JHERING: *Küzdelem a jogért. Jog- és Filozófia*. VARGA Csaba (szerk.), Budapest, Tempus S-JEP, 1998, 1.

²³ ERDEI Árpád: Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez. HOMOKI-NAGY Mária (szerk.) *Sapientia Sat Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2012, 111.

juttatás („mindenki azt kapja, amit megérdemel”), a kölcsönös igazságosság sajátossága pedig a „ne tedd azt mással, amit nem kívánsz magadnak sem”.²⁴

Ahogy már utaltam rá, Finkey Ferenc következetesen elhatárolja egymástól az igazság és az igazságosság fogalmát. „Lássuk először, hogy mit jelent a büntető perjogi szállóige: hogy a büntetőeljárás legfőbb, ún. eszményi célja az anyagi igazság? Mit kell értenünk helyesen az anyagi igazság kifejezés és mit az ezzel összefüggő, másik nagy vezéreszme, az igazságosság alatt, s minő követelményeket támaszthatnak a büntetőbírók szemben azok megvalósítása tekintetében?”²⁵

Álláspontom szerint Finkey Ferenc egy, mind a mai napig létező, az eljárásjogi dogmatika szerint rendkívül releváns félreértést mutat be. „Mindenekelőtt két mindennapos tévedést, vagy inkább irodalmi pongyolaságot kell tisztáznunk. A büntető perjogi irodalom, különösen a magyar írók jó része, az igazság és az igazságosság szavak fonetikus egybehangzása, s közös gyökből való képződése folytán az igazság és az igazságosság fogalmait szabatos megkülönböztetés nélkül, rendszerint azonosítja, vagy felcserélve, egymás helyett használja. Mondanom sem kell, hogy ez fogalmi tévedés. Ez a két fogalom ugyan kapcsolatos egymással, s az igazságosság csak folyománya az igazságnak, de a kettő külön önálló fogalom, és pedig az igazság logikai, az igazságosság pedig erkölcsstani eszme. Ez a megkülönböztetés a büntetőjog két részére vonatkozólag is jelentős, mert az anyagi büntetőjognak elsősorban az igazságosság, a büntető perjognak pedig az igazság a sajátos vezérelve, a büntető perjognak azonban éppen az igazság elvétől folyólag további, illetőleg végső célja az igazságosság is.”²⁶

Megítélésem szerint Finkey Ferencnek teljes mértékben igaza van, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy az igazság és az igazságosság kifejezések egymás szinonimájaként történő használata helytelen, illetve, hogy ugyanakkor a két fogalom szoros kapcsolatban áll egymással, azaz, hogy az igazságosság „folyománya az igazságnak”. Azzal is csak teljes mértékben egyetérteni lehet, hogy az igazság fogalma a büntetőeljáráshoz kapcsolható, míg az igazságosság kifejezés a büntető anyagi joghoz.

A materiális igazság fogalma jeleníti meg azt a követelményt, hogy az adott ügyben döntési jogkörrel rendelkező személynek minden létező eszközt fel kell használnia arra,

²⁴ Számos filozófus és humanista is hangsúlyozta az aranyszabály fontosságát, például Konfuciusz.

²⁵ FINKEY (1927) i. m. 13.

²⁶ FINKEY (1927) i. m. 14.

hogy a valós történést állapítsa meg. „Minden egyes pernek használjon az akár inkvizitórius, akár akkusatorius formákat, törekednie kell a fogalom által meghatározott igazságosság és ennek megfelelően az anyagi igazság, az ún. történeti bizonyosság felkutatására, egyikük sem elégedhet meg, mint ahogy az a polgári perben szokásos, az alaki/formális igazsággal.”²⁷

Másként fogalmazva az igazság valóban a perjoghoz kapcsolható, olyan fogalom, amely a történetet rögzíti, ezzel szemben az igazságosság – egyetértve Finkeyvel – kizárólag büntető anyagi jogi szempontból bír relevanciával olyan értelemben, hogy az igazságot tükröző tényállás alapján megállapított büntetőjogi felelősségre vonás részét kell, hogy képezze a büntetés kiszabása és valójában ennek legfőbb jellemzője ezen fogalom.

Filozófiai síkon az igazság nem más, mint az objektív valóság tudati visszatükröződése. Ezt az objektív valóságot, amely a büntetőjogi felelősség megállapíthatósága szempontjából valójában egy múltbeli esemény, olyan történés, amelynek a büntetőjogi felelősségről dönteni jogosult személyek nem voltak tanúi. Kiemelendő, amennyiben ez a személyi kör az ilyen eseményeknek, ha tanúja, a kizárásra vonatkozó szabályokból fakadóan elveszítik döntési jogosultságukat és az eljárásban már csupán sértettként, tanúként vehetnek részt. A döntési jogosultsággal rendelkező személyek pedig a történeteket más személyek (például tanúk) emlékképei vagy tárgyakon hagyott nyomok alapján ismerhetik meg, azaz a nem közvetlen érzéki ismeretszerzésből fakadó történés igazsága nyilvánvalóan bizonyítást igényel. Bizonyítás a büntetőeljárás teljes folyamatában zajlik, azaz mind a nyomozás, mind a bírósági eljárás során és „Nem csak a büntetőeljárás végén, hanem annak minden fázisában várjuk az igazság megállapítását. Így a nyomozás idején is az igazság megállapítására kell törekedni. A bíróság rendelkezésére álló megismerési eszközökkel és módszerekkel a nyomozó és az ügyész is élhet, így tehát nem tagadható, hogy ők sem kevésbé képesek az igazság megállapítására, mint a bíró. Ha az igazság racionális megismerése, vagyis az érzékletek differenciálásán és integrálásán túl a már birtokolt ismeretekkel és tapasztalatokkal való egybevetésük (azaz észleletté alakításuk) és logikai műveletek elemeiként való alkalmazásuk bizonyítás, nem vitatható, hogy a büntetőeljárás minden szakaszában folyik.”²⁸

²⁷ Julius VARGHA: *Das Strafprozessrecht*. Berlin, Carl Heymanns Verlag, 1907, 37.

²⁸ BÓCZ Endre: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006, 8.

A kifejtettekre figyelemmel értek egyet Erdei Árpáddal, aki szerint az igazságszolgáltatás kulcsszereplőjének, azaz a bírónak a belső meggyőződése „a vegyes rendszerű eljárás igazság megállapításában a bizonyítással összefüggésben kapott központi szerepet. Az erről szóló gondolkodás az inkvizitórius rendszer tapasztalatai alapján indult el.”²⁹

Az igazság fogalmát minden jogrendszer értékeseíti és az mindig a büntetőjogi felelősség megállapíthatósága szempontjából releváns történetre, eseményre, tényre vonatkozik. A történetileg kialakult két eljárásjogi jogrendszer, azaz az angolszász és a kontinentális perjog ebben a körben jelentős eltérésekkel rendelkezik.

Miként azt a következőkben részletesen bemutatom, az angolszász jogrendszer az alaki igazság, másként fogalmazva, a büntetőeljárás keretei között elfogadott igazság kialakítására törekszik, ezzel szemben a kontinentális eljárásjog premisszája a materiális igazság megállapítására vonatkozó kötelezettség, azaz a valóságban lejátszódott és egyébként a perben a bizonyítási eljárás foganatosítása révén tisztázott, az objektív valóságot tükröző igazság. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az angolszász jogrendszerben az anyagi igazság megállapítása kizárt lenne, ellenkezőleg, az angolszász eljárás során is az esetek többségében a valóságnak megfelelő események feltárása valósul meg, azaz az alaki és alaki igazság lefedi egymást, azonban ilyen követelményt az angolszász jog nem fogalmaz meg.

²⁹ ERDEI i. m. 111.

III. Az angolszász és a kontinentális eljárásjog szabályozási sajátosságai az alaki, illetve a materiális igazság megállapíthatóságának a tükrében

A jogi felelősség rendezését szolgáló eljárás szempontjából determináló jelentősége van annak a körülménynek, hogy ezen eljárások egy múltbeli esemény történéseit kívánják tisztázni. Ez a megállapítás épp úgy vonatkozik a polgári peres eljárásra, a munkajog által szabályozott fegyelmi eljárásra, miként a büntetőeljárásra is. A korábban realizálódott történések feltárásának kulcs jogintézménye a bizonyítás. A különböző eljárások valójában csupán abban különböznek egymástól, hogy ez a bizonyítás mire terjed ki.

A büntetőeljárásban azon tények tekintetében kerül sor bizonyítás lefolytatására, amely adatok azoknak a kérdéseknek a felderítéséhez szükségesek, hogy történt-e bűncselekmény, és ha igen, annak ki az elkövetője. Amennyiben az első kérdés tisztázása azt eredményezi, hogy sor került a büntető törvénykönyv valamely különös részi tényállásának a kimerítésére, akkor a bizonyításnak az ezzel kapcsolatos járulékos kérdésekre is ki kell terjednie, azaz milyen büntetést befolyásoló tényezők léteznek.

A büntetőeljárás tehát „más peres eljárásokhoz, többek között abban hasonlít, hogy itt is folyik bizonyítás, a bíróság előtt két ellentétes pozíciót képviselő fél lép fel, a bíróság ítéletet hoz, ami ellen helye van fellebbezésnek vagy más jogorvoslatnak.”³⁰ Ugyanakkor nem lehet eltekinteni attól, hogy a büntetőjogi felelősségre vonást célzó büntetőeljárás „két sajátosságával lényegesen eltér más jogi peres eljárásoktól, nevezetesen azzal, hogy a bírósági eljárási szakaszt megelőzi a nyomozás vagy a vizsgálat, és hogy a büntetőeljárásban a hatóságok, illetve a bíróság kényszerítő eszközök széles skálájának alkalmazására jogosult.”³¹

Önmagában az a tény megkívánja a normasértő felelősségre vonását, hogy a jogalkotó egyes cselekményeket bűncselekménynek nyilvánít, illetve, hogy ha ezeket a normákat a normakövető magatartást nem tanúsítók megsértik, mert a felelősség megállapítása nélkül a bűncselekménnyé nyilvánítás is csupán puszta deklaráció lenne. Bűn nem maradhat tehát büntetlen, de ennek az ellenkezője is igaz, azaz ártatlan személy felelősségre

³⁰ KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 15.

³¹ KIRÁLY (2008) i. m. 15.

vonására nem kerülhetne sor. Mindkét követelmény sérelme ugyanis súlyosan erodálja a jogrendet, és a társadalom igazságszolgáltatásba vetett bizalmát.

Az, hogy ki a bűnös, és ki az ártatlan, kizárólag bizonyítás alapján deríthető ki, de, hogy a bizonyításnak milyen követelményei vannak, illetve, hogy a bizonyítás eredményének miben kell jelentkeznie, másként fogalmazva az igazság megállapítása miként kell, hogy testet öltjön a jogerős bírósági döntésben, jogrendszerenként eltérő jellegű.

A büntetőeljárásnak ugyanis napjainkra két modellje szilárdult meg, az egyik az úgynevezett „akkuzatórius modell” míg a másik, az „inkvizitórius modell”-ből kifejlődő vegyes rendszer.

Az akkuzatórius modell az angolszász jogrendszer eljárási rendje, míg a vegyes rendszer a kontinentális európai országok által kifejlesztett felelősségre vonási rend. Minderre figyelemmel nevezhetjük az akkuzatórius eljárást angolszász típusú eljárásnak, míg a vegyes modellt kontinentális jellegű eljárási rendnek.

1. Az angolszász rendszer bemutatása

„Angol jogászainknak nincs jogfilozófiája, és nem sok figyelmet szenteltek annak a kérdésnek sem, hogyan jött a jog egyáltalában létre.” (Frederick Pollock)

Az angol jog töretlenül követte John Stewart Mill azon felfogását, amely szerint a haladás nem más, mint a stabilitás és a reform egyensúlya.³² Az angol jog ma is gyakorlati, bíró alkotta jog, ahol valamely jogszabály csak akkor válik élő joggá, hogyha valamelyik bíróság alkalmazza, alkalmasnak találja konkrét jogesetek megoldására. Mindebből következik a common law észszerűsége, állandó értéke.³³ Az anyagi jog és az eljárási jog viszonyát Angliában úgy fejezik ki, hogy „remedies precede rights”, azaz az eljárás megelőzi az anyagi jogot.³⁴ Sir Henry Maine szerint az angol anyagi jog olyan, mintha a perjog „mellékterméke” lenne.³⁵

³² John Stuart MILL: *On Liberty 1859*. Ontario, Batoche Books, Kitchener, 2001, 6.

³³ René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei: Összehasonlító jog*. Budapest, KJK, 1977, 255–256.

³⁴ Uo. 262.

³⁵ Sir Henry MAINE: *Early law and custom*. 1861. Idézi René DAVID: i.m. 262.

Georghe Fletcher – a disszertáció szempontjából releváns – megállapítása szerint az „akkuzatórius eljárás a konfliktus megnyugtató lezárásában látja a büntetőeljárás fő feladatát”³⁶, és a kialakult jogvita eldöntéséhez elengedhetetlenül szükséges mértéken túl, az igazság tisztázására nem törekszik. Tehát már Fletcher gondolatai alapján kimondható, hogy az igazság megállapítása részét képezi az akkuzatórius büntetőeljárásnak is, miként az is legszögezhető, hogy annak köre viszont a konfliktus feloldhatósága által behatárolt. Olyan következtetés azonban semmiképpen sem vonható le, hogy az akkuzatórius eljárást preferáló angolszász rendszer nem törekszik az igazság megállapítására, ellenkezőleg az angolszász rendszer is a múlt tényeiről kíván döntési lehetőséget teremteni. Az azonban, hogy a döntés kinek a jogosultsága, hosszú történelmi fejlődés során alakult ki.

1.1. Az esküdtszéki rendszer

Egy szellemes jogászai megállapítás szerint Angliában a tárgyalás akkor kezdődik, amikor az esküdtek kiválasztása megtörtént, Amerikában azonban már ekkor véget is ér.³⁷

A XIII. századtól kezdődően a westminsteri, azaz a királyi bíróságok jelentős mértékben próbálták kiterjeszteni a hatáskörüket, mely eredetileg a királyi pénz és adóügyekre, a föld és birtoklási ügyekre, valamint a büntetőügyekre korlátozódott. A XVII. század végére a királyi bíróságok egyeduralkodóvá váltak, míg az egyéb bíróságok teljességgel elvesztették jelentőségüket. A bírák szerepe azonban az eljárás vezetésére, majd az esküdtszék döntését követően az ítélet megfogalmazására korlátozódott, amellyel szemben nem volt helye jogorvoslatnak.

Ezzel egyidejűleg, azaz az egyéb bíróságok hanyatlásával vált lehetővé, hogy az érintettek az igazságtalannak tartott ítélet felülvizsgálata érdekében az uralkodóhoz fordulhassanak, azonban az ilyen kezdeményezések számának a növekedése azt eredményezte, hogy az uralkodó képviselőjében a kancellár jutott szerephez, aki az igazság felismerésének alapján hozott méltányos (equity) döntéseket. A kancellári bíráskodás a római jogon és a kánonjogon alapult, ami a common law által megkövetelt esküdtszék mellőzését eredményezte.

³⁶ Georghe Fletcher–Steve SHEPPARD: *American Law in Global Con Text*. New York, The Basics Oxford University Press, 2005, 533.

³⁷ Jeffrey ABRAMSON: *We, the jury. – The jury system and the ideal of democracy*. New York, Harvard University Press, 2000, 143.

A XVII. század közepére azonban az uralkodó által támogatott equity és a parlament által favorizált common law között kompromisszum jött létre, aminek eredményeként a kancellári bíraskodás változatlanul megmaradt, de határozataiban már a precedensek érvényesültek. Ettől kezdve a kancellári bíraskodás követte a fennálló jogot semmilyen formában nem irányult új normák létrehozására, azaz a common law bíróságok által alkalmazott jog megváltoztatására. Az 1870-es évek közepén került sor a bírósági szervezet megújítására, amelynek során megszüntetésre került a common law bíróságok és az equity bíróságok közötti megkülönböztetés, így a bíróságok számára alkalmazhatóvá vált a common law és az equity szabályrendszere is.

Ami az esküdtszéki rendszert illeti, az „angolszász filozófia szerint az esküdtszék a <nép lelkiismeretét> testesíti meg, melynek döntése ab ovo legitim, annak felülvizsgálatára így nincs is szükség. Jóllehet, szinte elképzelhetetlen, hogy az esküdtszék mindig minden tagja azonos véleményen legyen, az előbbi logikát követve mégis igazolható az a kritérium, hogy a büntetőjogi főkérdésben hozott esküdtszéki döntéseknek kezdetben egyhangúaknak kellett lenniük. Az elfogulatlan, pártatlan és független, ezáltal garanciális szerepkört is betöltő esküdtszéki döntéshozásnak állít emléket a londoni Old Bailey egyik emléktáblája, mely egy XVII. századi történetet örökít meg bátor és állhatatos esküdtekről, akik nyomás ellenére sem voltak hajlandók elvtelen döntést hozni. A felmentő ítéletet hozó esküdteket ugyan megbírságoták, ügyüket azonban a Habeas Corpus alapján a bíróság később felülvizsgálta. Ehhez az időponthoz fűződik az esküdtek meggyőződésen alapuló, szabad ítélethozatalának alapelvi szintű biztosítása”.³⁸

Azzal a kérdéssel, hogy milyen körülmények idézték elő az angolszász büntetőeljárás sajátos alakulását, számos szerző foglalkozott, akik arra a következtetésre jutottak, hogy az angliai politikai változások, az ipari forradalom, és a felvilágosodás normarendszerének a produktuma, amelyben egyes filozófiai nézetek is érvényesülnek. Így épült be az eljárási gyakorlatba az a nézet is, amely szerint minden bizonyítékot vizsgálat tárgyává kell tenni, annak tisztázása céljából, hogy az mennyire alkalmas az igazság megállapítására.

A bizonyítás terén a bíró feladata a bizonyítás rendjének fenntartása lett, azaz arról kellett döntenie, hogy megengedhető-e az adott tény vonatkozásában a bizonyítás. Amennyiben

³⁸ MISKOLCZINÉ JUHÁSZ Boglárka: *A büntetőeljárás szabályok továbbfejlesztésének lehetséges irányai*. PhD-értekezés. Budapest, PPKE-JÁK, 2015, 139.

igen, annak törvényessége milyen normák érvényre juttatását követeli meg, másként fogalmazva a bizonyíték befogadható-e vagy azt ki kell zárni.

Megjegyzem, a bíró szerepe azért nem tekinthető teljességgel passzív jellegűnek, „bizonyos körülmények között megengedik, sőt el is várják a bírától, hogy beavatkozzanak olyan esetekben, amikor az eljárás téves tényfeltáráshoz vezetne.”³⁹ így például amennyiben a vád és a védelem végzett a tanú kihallgatásával a nem egyértelmű szituációkkal összefüggésben a bíró kérdéseket is feltehet. A bíró tehát arról köteles gondoskodni, hogy az esküdtszék milyen bizonyítékokra alapíthatja döntését, a bizonyítékok számbavétele és mérlegelése azonban már az esküdtek feladata. Az viszont, hogy az igazság mennyiben játszik szerepet a tényállás megállapítása során, külön elemzést igényel.

1.2. Az igazság megállapítására törekvés jellemzői az akkuzatórius eljárásban

Az akkuzatórius eljárással összefüggésben megállapítható egyik legfőbb sajátosság, hogy az eljárás célja a formális, azaz az alaki igazság érvényre juttatása. Az alaki igazság a perben megállapított és a bűnösség vagy ártatlanság kérdésében meghatározó szerepet játszó kategória, amely azonban nem feltétlenül tükrözi a múltbeli eseményeket. Determináló szerepe abban jelentkezik, hogy az egész bünvádi struktúrának az alapját alkotja, tehát az egyes jogintézmények kialakulásának fundamentumát képezi. Az alaki igazság térnyerésének a háttérben valójában az eljárás céljának – a kontinentális rendszertől eltérő – felfogása áll. Nevezetesen az angolszász büntetőeljárás célja a jogsértés által generált konfliktushelyzet olyan rendezése, amely a társadalom számára is békességet hoz.

Az alaki igazság, amint arra Finkey Ferenc is rámutat ugyanakkor „a törvényeset vagy jogosat akarja kifejezni.”⁴⁰ Finkey szerint így a büntető perjog jogi alakszerűségek mellett végzi alapvető feladatát, az anyagi igazság kiderítését. Ennek során a törvény által előírt követelményeket be kell tartani, azonban, – a polgári perjog körében hozott példával szemléltetve mindezt – ha az egyezés „megfelel ugyan a törvénynek, de nem fedí sem a való tényeket, sem az erkölcsi igazságosságot”, a per elérte célját.⁴¹ Mindez

³⁹ FANTOLY Zsanett: *A büntetőtárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 132.

⁴⁰ FINKEY (1927) i. m. 16.

⁴¹ Uo. 16.

természetesen nem azt jelenti, hogy a büntetőügyek nagy részében ne felelne meg az alaki igazság a valóságban lejátszódó folyamatoknak, viszont az sem bír relevanciával, ha a perben megállapított igazság nem tükrözi a múltbeli eseményeket. Az utóbbi megállapítás különösen igaz arra az esetkörre, ha vádalkura kerül sor.

1.3. A vádalku

Az 1700-as évek közepéig mind az angol, mind az amerikai büntetőeljáráásban ismeretlenek voltak az eljárás gyorsítását lehetővé tevő jogintézmények, így a terhelti beismeréskor is fogatosítani kellett a beismerést alátámasztó vagy éppenséggel cáfoló bizonyítást, hiszen már akkor sem lehetett elvi szinten kizárni, hogy a terhelt beismer például egy, a hozzátartozója által elkövetett deliktumot. Az 1750–1760-as évektől a bűnözés jelentős mértékű növekedése miatt emelkedett a bíróságokra háruló ügyteher, ezért annak csökkentése érdekében pergazdasági okokból egyre nagyobb szerepet tulajdonítottak a terhelti beismerésnek.

A bűnösség elismerése egy idő után már egyértelműen kiemelkedő súlyú enyhítő tényezőként került értékelésre, és ily módon ösztönözték a vádlottat a beismerő vallomás megtételére. A folyamat odáig fejlődött, hogy a vádló egyre erőteljesebben kívánta érdekelté tenni különböző kedvezmények felajánlásával a terheltet a beismerő vallomás megtételében, azonban mindennek tényleges norma alapja nem volt. Végül kialakult egy olyan rendszer, amelyben a vádló és a vádlott (védő) arra törekedhetett, hogy kölcsönösen megállapodjanak egymással, amelynek keretei között a vádlott elismerte valamennyi bűncselekmény elkövetésében a bűnösségét, cserébe pedig a vádló enyhébb büntetés szorgalmazására tett ígéretet.

A vádalkuval összefüggésben megjegyzem, „védői oldalról a védő talán legfontosabb szerepe az eljárás alatt, hogy az ügyésszel minél kedvezőbb megállapodást kössön, különösen abban az esetben, ha a terhelt felmentésére nincs reális esély. A védők a megbízás szerves részének tekintik, hogy a védencük érdekében vádalkut kössenek. Hozzátenném, hogy a vádalku során a védő ugyancsak köteles hatékonyan ellátni a védence képviselőt, ha nem így tesz, megsérti ezen kötelezettségét.”⁴²

⁴² Joel SAMAHA: *Criminal Justice*. St. Paul, West Publishing Company, 1988, 432–433.

Kezdetben az alkuk megkötésére titokban kerülhetett sor, egy idő után viszont a megegyezés tényét már a bírók is felismerték és előbb hallgatólagosan, később már teljességgel jóváhagyták azt. A vádalku így vált az igazságszolgáltatás részévé az angolszász rendszerben, melyet az igazságszolgáltatás valamennyi szereplője elfogadott, miként a társadalom is. „A vádalku elfogadhatóságával kapcsolatos hivatalos álláspont az eseti döntések nyomán az 1970-es évektől kezdett kibontakozni. Az angol Fellebbezési Bíróság (Court of Appeal Criminal Division) a Regina kontra Turner ügyben megfogalmazta a vádalku megkötésével kapcsolatos iránymutatásokat. Így a másodfokú bíróság döntése szerint vitára adhat okot, amennyiben a védő és a bíró tárgyaláson kívüli egyeztetésére a vádlott távollétében kerül sor. Ebben az esetben ugyanis a vádlott később eredményesen hivatkozhat arra, hogy a vádalku keretében meghozott döntése nem szabad belátásán alapult. Amennyiben a vádlottban az a benyomás alakul ki, hogy az alku kezdeményezése a bírótól származik, ez megakadályozhatja őt a befolyástól mentes döntés kialakításában. (A vádlott előbbi feltételezése tehát jogellenes nyomás gyakorlásaként értékelhető a bíró részéről.) A vádlottnak – mindamellet, hogy figyelembe veheti ügyvédje tanácsát – szabadon kell döntenie arról, hogy a vádalku keretében bűnösnek vallja-e magát vagy sem. Az eseti döntésben a bíróság akként foglalt állást, hogy a védelem – védenca érdekében kifejtett tevékenysége keretében – nem zárható el a bíróval való kommunikációtól, ugyanakkor a bíróságnak törekednie kell arra, hogy az ügyet nyilvános tárgyaláson intézze el. A vádalku térnyeréséhez nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy az angol akkuzatórius büntetőeljárás során a felek maguk jelölik ki a jogvita kereteit, és a beismerő vallomás elfogadásában az ügyésznek fontos szerep jut.”⁴³

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a vádalkunak különböző formái (büntetési alku-minősítési alku-büntetlenségi alku stb.) alakultak ki, a kutatott téma szempontjából ennek azonban jelentősége nincsen, ezért a vádalku különböző formáinak elemzésétől és bemutatásától eltekintek. A vádalku relevanciája abban áll, hogy a vádlotti beismerés elfogadása esetén a felek rendelkezési jogából fakadóan a bizonyítás limitálttá válik, amely behatároltság a beismerés terjedelmének a függvénye.

Mindebből az is következik, hogy a behatárolt bizonyítás által megállapítható tényállásnak nem kell szükségszerűen tükröznie a múltbeli eseményeket, csupán a

⁴³ MISKOLCZINÉ i. m. 205.

beismerésnek megfelelő körülményeket kell igazolni. Ez a bizonyított tényállás képezi a perbeli, azaz az alaki igazságot. John Scheb megfogalmazása szerint: „a vádalku során a vádlott kész bűnösségét beismerni, cserébe az ellene felhozott vádpontok számának vagy súlyosságának enyhítéséért, vagy az ügyész által tett azon ígéretért, miszerint az ügyész nem fogja kérni a törvény által meghatározott legsúlyosabb büntetés kiszabását.”⁴⁴

Elengedhetetlen annak hangsúlyozása is, hogy a vádalku alapfeltétele a felek rendelkezési jogára kiterjedő peralakító jellegű szabadság megléte, valamint a felek által nem vitatott tények elfogadásának attribútuma. Abban az esetben ugyanis, ha akár a vád, akár a védelem kezét az eljárási szabályok megkötik és például a vád nem jogosult a súlyosabb minősítésű cselekménytől visszalépni az enyhébb megítélésű deliktum irányába, a rendszer működésképtelenné válna.

Ugyanezt eredményezné, ha nem érvényesülne a mindkét fél által nem vitatott tények valóságnak történő elismerési követelménye. Csakhogy mindkét tétel kizárólag az alaki igazság megállapításával megalégedő rendszerben hatályosulhat a maga egészében. Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy a vádalkuval kapcsolatos kritikák az anyagi igazság szemszögéből jelennek meg, miként az is kijelenthető, hogy az alaki igazság olykor köszönőviszonyban sincs az objektív valósággal, az csupán a terhelti beismeréssel áll összhangban.

1.4. A terhelti beismerés

A kezdetekkel kapcsolatos írások rámutatnak, hogy a terheltnek kevés joga volt az eljárásban; azt sem közölték vele, hogy vele szemben milyen bizonyítékok állnak rendelkezésre, illetve arra sem volt lehetősége, hogy jelen legyen a tanúkihallgatásokon.⁴⁵

John Langbein szerint a „vádlott beszédéként” jellemzett, teljes eljárás alatt a vádlottra nyomást gyakoroltak a nyilatkozattétel érdekében, azért, hogy a vádlott személyiségéről a bíróság véleményt alkosson, amelyre az ítéletet alapítani lehet.⁴⁶

⁴⁴ John M SCHEB–John M. SCHEB, II.: *Criminal Procedure*. Sixth Edition. Belmont: Wadsworth, 2011, 161.

⁴⁵ John BEATTIE: *Crime and the Courts in England 1660–1800*. Oxford: Clarendon Press, 1986, 271.

⁴⁶ John LANGBEIN: *The Origins of the Adversarial Criminal Trial*. Oxford, Oxford University Press, 2003, 18.

Az angolszász jogfejlődés során a common law bíróságok gyakorlatában már a XIII. században megjelent az az igény, hogy a terheltnek ne kelljen magára nézve terhelő vallomást tennie, illetve, hogy bizonyíthassa ártatlanságát. Ezzel egyidejűleg az egyházi bíróságok – a XIV. lateráni zsinatot követően – kialakították a klasszikus inkvizitórius jellegű kihallgatási rendszert, amelyben a terheltnek kötelező volt a feltett kérdésekre válaszolnia és az általa elmondottak a terhére értékelhetők voltak. A terheltnek vallomását esküvel kellett megerősítenie, míg, ha azt megtagadta, ennek tényét a bíróság a bűnösség biztos jeleként értékelte.

Az egyházi bíráskodás háttérbe szorulásával egy időben erősödött meg a világi bíróságok rendszere, aminek az eredményeként a common law bíróságok egyre erőteljesebben törtek lándzsát a hallgatás jogának elismerése mellett.⁴⁷ Miközben az önvádra kötelezés tilalma a XVII. század végére elfogadottá vált, a XIX. század végéig – attól félve, hogy a vádlotti beismerés miatt nem kerülhet sor az egyéb bizonyítékok beszerzésére – a terhelt vallomását nem tekintették bizonyítéknak. Változás a XIX. század legvégén következett be, amikortól elismerték a vádlott azon jogát, hogy eskü alatt vallomást tehessen. Mindez végül oda vezetett, hogy a bűnösség elismerése mindent eldönt és „ha a vádlott bíróság előtt a vádban bűnösnek vallja magát, nem kerül sor tárgyalásra, bizonyításra, a bíró csupán kiszabja a büntetést.”⁴⁸

Az alaki igazság elfogadásának esetében azonban a bűnösség kontroll nélküli elismerése számos problémát vet fel, mely lehetséges, hogy a terhelt javát szolgálja, de elképzelhető az is, hogy a vádlott számára kedvezőtlenebb szituációt hoz létre. Amint arra Finkey Ferenc is rámutatott, a terhelti beismerés kritika nélküli elfogadása sokszor „ferde eredményre vezetne, erre elég az angol jognak azt az anakronisztikus szabályát felemlítenem, hogy a vádlott beismerő nyilatkozata esetén a bíróság az esküdtek megkérdezése nélkül marasztaló ítéletet köteles hozni. Úgy, hogy a bíró rendszerint maga figyelmezteti a vádlottat, hogy tartózkodjék a beismeréstől vagy vonja vissza nyilatkozatát, mert különben az ő meggyőződése ellenére is kénytelen elmarasztalni”.⁴⁹ Másként fogalmazva egyes esetekben a terhelt az általa megvalósított bűncselekménynél

⁴⁷ John Lilburne ellen azért emeltek vádat 1639-ben, mert tiltott könyveket csempészett Angliába, a vádlott nem tett vallomást és kérdésekre sem válaszolt. A vádlottat bűnösnek mondta ki a Csillagkamara és halálra ítélte, a Parlament azonban az ítéletet hatályon kívül helyezte és a Csillagkamarát megszüntette 1641-ben.

⁴⁸ ERDEI Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene. Budapest, *Magyar Jog*, 1991/4., 210.

⁴⁹ FINKEY (1927) i. m. 18.

enyhébb bűncselekményért kerül felelősségre vonásra, más esetekben viszont olyan bűncselekményért is megbüntetésére kerül sor, melyet el sem követett.

Amennyiben a terhelt él a hallgatás jogával, akkor a bizonyítási eljárás nélküle zajlik. Természetesen ennek ellenére a vádlót terheli a terhelt bűnösségének bizonyítása anélkül, hogy a terheltet be tudná vonni a bizonyítás folyamatába. Ha a terhelt vallomást kíván tenni, erre lehetősége van, amivel azonban jelentős kockázatot vállal, figyelemmel arra, hogy kihallgatására tanúként fog sor kerülni, ami egyben azt is jelenti, hogy igazmondási kötelezettség terheli. Megjegyzem, a kontradiktórus eljárásból fakadóan természetesen a vádlott kihallgatására csak azt követően kerülhet sor, hogy a vádló realizálta az általa felajánlott bizonyítási cselekményeket, aminek a háttérében az áll, hogy a vádlottnak az ellene felhozott, tehát a bűnösségét alátámasztó bizonyítékokkal szemben kell védekeznie.

A témám szempontjából a beismerést érintően determináló jelentősége a vádlottat terhelő igazmondási kötelezettségnek van, amely ugyancsak az alaki igazság megállapíthatóságát hivatott szolgálni. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a vádlott kihallgatására a keresztkérdezéses modellben kerül sor, ami a szavahihetőségének kontrollálását kívánja elősegíteni.

Megjegyzem, amint arra Herke Csongor is rámutat, a terhelt, ha vallomást tesz, hivatalosan tanúnak tekinthető, de ebben az esetben csak a védelem tanúja lehet, így más tanúkkal ellentétben nem veheti igénybe az önvád alóli mentességet. Speciális helyzetét fokozza az is, hogy vele szemben általában nem lehet olyan kérdéseket feltenni, amelyek azt bizonyítanák, hogy ő egy rossz karakter.⁵⁰

1.5. A tanú és a szakértő

A perbeli igazság megállapításának lényeges eleme a tanúkihallgatás. Angliában a tanú jogaival és kötelezettségeivel az 1999-ben elfogadott Youth Justice and Criminal Evidence Act foglalkozik. A rendelkezések szerint, akinek az ügy eldöntése szempontjából releváns adatok állnak a rendelkezésére, az alkalmas arra, hogy tanúként

⁵⁰ HERKE Csongor: *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs, PTE-ÁJK, 2011, 46.

kihallgassák.⁵¹ Kivételt képeznek azok, akik nem tudják megfelelően értelmezni a hozzájuk intézett kérdést és ebből fakadóan azt nem is tudják megválaszolni, így például a kóros elmeállapotú személyek vagy a kisgyermek⁵², bár a törvény amellet tör lándzsát, hogy a gyermek is kihallgatható tanúként. Megjegyzem, a tanú alkalmasságáról a tanút állító félnek kell meggyőznie a bíróságot. A tanúként elfogadott személy alapvető kötelezettsége a vallomástétel, aminek a közvetlenség elvéből fakadó elengedhetetlen feltétele a tanú személyes megjelenése, amit a tanút állító félnek kell garantálnia.⁵³

Az angolszász rendszerben a tanú köteles vallomást tenni, ha jogszerűen hívható fel bizonyíték szolgáltatására. Azonban hivatkozhat a tanú a tanúzási kötelezettségének megtagadására (ilyen esetben nem tekinthető a bírói intézkedéssel való szembeszegülésnek, ha nem jelenik meg vagy megjelenik, de bizonyos kérdések megválaszolását megtagadja). Ilyen hivatkozási alap, ha például a tanú a terhelt házastársa.⁵⁴

Amennyiben a tanú nem tesz eleget megjelenési, illetve vallomástételi kötelezettségének, az a bíróság megsértésnek minősül, ami miatt szabadságvesztéssel is büntethető. A tanú kihallgatására szintén a keresztkérdézéses rendszer szabályai szerint kerülhet sor, így először az tehet fel kérdéseket, aki a tanút állította, ezt követően kérdezhet a másik fél. A kérdések feltételének végső joga a tanút állító felé. A tanúkihallgatásra számos szabály vonatkozik, így például nem lehet rávezető kérdést feltenni, olyan kérdés megfogalmazására sem kerülhet sor, amely tartalmazza vagy sugallja a kívánt választ. A keresztkérdézéses rendszer irányultsága kettős, egyrészt a releváns tényekkel kapcsolatos, másrészt a tanú szavahihetőségére vonatkozik. Utóbbi célja a tanú hiteltelenítése, személyiségének a megtámadása által. Mindent egybevetve leszögezhető, hogy a tanú bizonyítás szabályai is a perbeli igazság rögzítését szolgálják.

⁵¹ Youth Justice and Criminal Evidence Act (a továbbiakban: YJCEA) 53. szakasz (1) bek.

⁵² YJCEA 53. szakasz (3) bek.

⁵³ YJCEA 54. szakasz

⁵⁴ Maureen SPENCER–John SPENCER: *Evidence*. Oxford, Oxford University Press, 2005, 32.

A YJCEA 55. szakasza rendelkezik arról, hogy kinek kell esküt tennie. A törvény szerint csak az tehet esküt, aki betöltötte a 14. életévét, illetve, aki képes helyesen megítélni a helyzet komolyságát, és annak felelősségét, hogy az igazat kell mondani.⁵⁵

Ugyancsak jelentős szerepe van az angolszász büntetőeljárásban a szakértőnek, akinek a kihallgatására szintén tanúként kerül sor. Azt, hogy ki minősül szakértőnek, a bíróság döntésétől függ. Az elmúlt időszakban kialakult gyakorlat szerint a megfelelő speciális végzettséggel, képzettséggel rendelkezők tekinthetők csak szakértőnek. Rendkívül fontos, hogy az angolszász rendszerben a szakértőt a felek választják, amiben meghatározó szerepe van annak, hogy a szakértő az őt választó fél álláspontjával egyező nézeteket vall-e vagy sem. Semmi nem zárja ki tehát a szakértői részrehajlást, mert nem elvárás vele szemben az objektivitás, ugyanakkor ugyanúgy lehetősége van a kérdező félnek a szakértő „megtámadására”, mint a tanú esetében, sőt annak sincs akadálya, hogy az ellenérdekű fél a szakértő hozzáértését kérdőjelezze meg.

Összefoglalva megállapítható, hogy a szakértők az őt kiválasztó fél nézeteit kívánják megerősíteni, felkészítésük megengedett, miként ebből fakadóan befolyásmentességük, függetlenségük sem követelmény.

Megjegyzem, „Angliában a szakértői bizonyítás büntetőeljárást érintő problémáinak megoldása céljából önálló Bizottság jött létre, mely 2011. tavaszán tette közzé a témát érintő vizsgálatának eredményeit. A Bizottság által kidolgozott javaslat szerint az a szakvélemény megbízható, amely megfelel egy több lépcsős megfelelőségi tesztnek, melynek részét képezi a relevancia, a szakértő kvalifikáltsága, valamint a pártatlanság. A szakvéleménynek olyan megalapozott elveken, technológián és feltételezéseken kell alapulnia, melyek az adott ügyben adekvátan alkalmazhatók. A Bizottság ajánlásában a megbízhatóságot a szakvéleményt felhasználó félnek kell igazolnia, ugyanakkor a Bizottság a vád és a védelem szakvéleményének értékelését illetően nem alkalmazta az ekvivalencia elvét. Az ajánlás szerint az esküdtszék a vádlott bűnösségét abban az esetben állapíthatná meg, ha a vád szakvéleményének helytállósága felől *nincs kétsége*, azonban a vádlottat fel kell menteni, ha a védelem szakvéleménye *ésszerű kételyeket* támaszt. Érdekesség, hogy a Bizottság által folytatott konzultáció során felmerült a kontinentális

⁵⁵ YJCEA 55. szakasz (2) bekezdés a–b) pontok

jogrendszerben ismert szakértőhöz hasonló független, bíró által, jegyzék alapján kijelölt törvényszéki szakértő igénybevételének lehetősége is, akinek a feladata a felek által felkért szakértői vélemények megbízhatóságának vizsgálata lenne még a tárgyalást megelőző időszakban. Az angol Kormány 2013. novemberében nyilvánosságra hozta a Bizottság ajánlásában foglaltakkal kapcsolatos álláspontját. A Kormány – bár a Bizottság számos megállapításával egyetértett – a javaslatok nagy részét jelenleg (esetenként finánciális megfontolásból) nem találta kivitelezhetőnek. A nyilatkozat szerint ugyanakkor megfontolás tárgyává teszik a szakértői bizonyítás megengedhetőségét alátámasztó kritériumok törvényi szabályozását, így többek között a megfelelő szakértelem, valamint az objektivitás és pártatlanság előírását, továbbá a felek szakvéleményeit érintő, bírósági tárgyalást megelőző tájékoztatási kötelezettségének kiterjesztését, többek között azon információkra, melyek alapjaiban kérdőjelezik meg a szakvélemény megbízhatóságát.”⁵⁶

1.6. A mérgezett fa doktrínája⁵⁷

Az angolszász bizonyítási rendszer egyik alaptétele annak az elvnek a következetes megjelenítése, amelynek lényege szerint a „mérgezett fa gyümölcse is mérgezett”. A büntetőeljárás bizonyítás terén ezen elv azt jelenti, hogy a törvényellenesen beszerzett bizonyítékok, illetve az ilyen bizonyítékokból származó további bizonyítékok felhasználására nem kerülhet sor.

A törvényellenesség az akkuzatórius rendszerben technikai és tartalmi jellegű egyaránt lehet, a normasértés jellegének azonban ebben a rendszerben nincs determináló szerepe. Íme néhány eset, ami feltárja, hogyan értékelte az amerikai precedens jog a kihallgatások törvényességét és azok bizonyítékként történő felhasználását:

A Fraizer kontra Cupp ügyben a Legfelső Bíróság megsemmisítette azt az ítéletet, amelyben a nyomozó hatóság félrevezette a terheltet azzal, hogy a rendőrök azt állították, hogy a gyanúsított társa már vallomást tett. A Legfelső Bíróság azonban azt is hozzátette, hogy önmagában ez a félrevezető kijelentés nem lett volna elegendő indok arra, hogy a

⁵⁶ MISKOLCZINÉ i. m. 188–189.

⁵⁷ Számos szerző utal rá helytállóan, hogy az elv Jézus hegyi beszédéből származtatható, aki szerint „Az megveszett fa hitvány gyümölcsöt teremt”, illetve „Nem teremthet az megveszett fa jó gyümölcsöket”.

beismerés önkéntességét megkérdőjelezzék.⁵⁸ Azokban az esetekben, ahol a rendőrség fizikai kényszerítéssel, erőszak túrésával, illetve előny kilátásba helyezésével szerezte meg a beismerő vallomást, a bíróság a vallomás kizárása mellett döntött.⁵⁹ Mindez azonban azt eredményezheti – amint arra Erdei Árpád rámutat az amerikai büntető igazságszolgáltatással összefüggésben –, hogy „a bíróságok szigorú jogértelmezése igen sok esetben vezet a bűnösök büntetés alóli meneküléséhez, mert a technikai szabályszegések miatt is kizárják a döntő bizonyítékokat az eljárásból. A bíróságoknak a bizonyítékok kizárásáról szóló szabályok (exclusionary rules) értelmezésében követett, merev álláspontját a nyomozóhatóságok tagjai igen sokszor saját munkájuk sikerességét meghiúsító, káros akadékoskodásként fogják fel, és gyakran ilyen benyomás alakul ki a közvéleményben is. [...] Az amerikai jogfelfogás merev következetessége, amely a » mérgezett fa mérgezett gyümölcsöt hoz « doktrínát követve a törvényellenesen szerzett bizonyítékból származó további bizonyítékot is elfogadhatatlannak tekinti, minden elvi tisztasága ellenére is, okkal ébreszt aggodalmat a rendszer észszerűségével szemben.”⁶⁰

Ezzel egyezően foglal állást Gácsi Anett, akinek okfejtése szerint „A másodlagos kizárási szabályok egyik klasszikus doktrínája: a mérgezett fa gyümölcse elv. A doktrína létjogosultságát a Supreme Court 1939-ben a *Nardonne vs. United States* ügyben mondta ki, azóta az elvet - kisebb-nagyobb korlátozásokkal ugyan - mind a mai napig alkalmazzák az USA büntetőeljárás rendszerében. A doktrína főszabály szerint kizárja a jogellenesen megszerzett bizonyíték továbbhatását. Ez azt jelenti, hogy a büntetőeljárásokban sem a jogellenesen megszerzett bizonyíték, sem az annak folyományaként megszerzett további bizonyíték nem használható fel a terhelttel szemben. Egy fiktív példával megvilágítva. Ha a nyomozó hatóság törvénysértő módon foganatosít házkutatást a terhelt otthonában és találnak egy naplót, amelyben a terhelt nem csak a bűncselekmény elkövetésének a részleteit, hanem azt is rögzíti, hogy volt egy szemtanúja a bűncselekménynek. A kérdés az, hogy mi lesz ezen bizonyítékok (egyfelől: a napló; másfelől pedig a napló alapján fellelt és a terheltre terhelő vallomást tevő tanú vallomásának) sorsa. Az exclusionary rule (elsődleges kizárási szabály) alapján, a napló nem használható fel bizonyítékként a terhelttel szemben, mivel az a jogellenes házkutatás

⁵⁸ *Frazier kontra Cupp*, 394 U.S. 731 (1969)

⁵⁹ *Spano kontra New York*, 360 U.S. 315 (1959)

⁶⁰ ERDEI ÁRPÁD: *Tilalmak a bizonyításban*. In: ERDEI ÁRPÁD (szerk.) *Tények és kilátások*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, 52–53.

közvetlen terméke (ez a mérgezett fa). A szemtanú vallomása - mint a jogellenes házkutatásból származtatható bizonyíték - a mérgezett fa gyümölcse doktrína alapján szintén nem használható fel bizonyítékként, hiszen az valójában a mérgezett fának a gyümölcse lesz. Álláspontunk szerint az elv megfelel ugyan a következetesen felfogott jogállamiság követelményének, valamint az emberi jogok tiszteletben tartásának, azonban önmagában túl szigorú szabály, amely csak bizonyos megszorítások mellett fogadható el szükséges és elégséges megoldásként. Az amerikai büntető eljárásjogi szakirodalom (majd később a joggyakorlat is) eme megszorításokat három kivétel formájában fogalmazta meg: egyfelől a független forrás elmélet képletében, másodsorban az elkerülhetetlen felfedezés doktrínában, harmadsorban pedig a meggyengült kapcsolat elvén keresztül.”⁶¹

2. A kontinentális rendszer sajátosságai

A kontinentális jogrendszer kialakulásától kezdve a büntetőeljárás célját annak kiderítése képezte, hogy megvalósult-e bűncselekmény és azt ki követte el. Ennek alapját a materiális igazság megállapítási kötelezettség alkotta, azaz a bíróságnak azt kellett kiderítenie, hogy mi történt a múltban. Erre szolgált a bizonyítás, mely által „a bírói belső meggyőződés kialakulásával megállapított, a bűnösségre vonatkozó igazság kimondásához a bíróság általában szankciót is kapcsol. ám nem mindig.”⁶²

Ezzel az okfejtéssel áll összhangban Király Tibor gondolata, aki szerint: „A büntetőeljárás elé a törvények feladatként, követelményként azt állítják, hogy a benne részt vevő személyek együttes tevékenységének eredményeként, a bíróság az igazságot állapítsa meg arról, hogy történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője. Az erről szóló igazság megtalálásán múlik az, vajon a bűnösséget megállapító ítéleten törvényes és igazságos döntés születik-e vagy sem. Ha ugyanis annak – az igazságnak megfelelő – megállapítására, hogy a vádlott követte el a bűncselekményt, nincs lehetőség, a bíróságnak felmentő ítéletet kell hoznia.”⁶³ A kontinentális büntetőeljárás rendszer

⁶¹ GÁCSI Anett Erzsébet: A mérgezett fa gyümölcse doktrína és az ezüsttálca elve. *Magyar Jog*, 2015/2., 65–78.

⁶² ERDEI (2012) i. m. 112.

⁶³ KIRÁLY i. m. 23.

attribútuma tehát az a tétel, amely szerint bűn ne maradjon büntetlen, de az ártatlan elítélésére se kerüljön sor, mely tétel realizálásának, azaz az igazság megállapításának kötelessége a bíróságot terheli.

Megjegyzem, ebből fakad a jogerőhatás egyik sajátossága, azaz, hogy akár a bűnösséget megállapító, akár az ártatlanságot kimondó ítélet senki által kétségbe nem vonható. Ugyanakkor az igazság követelménye „a bűnösség megállapításához kötődik; a felmentéshez elegendő az afelőli kétség, hogy tényleg a vádlott követte-e el a bűncselekményt vagy, hogy egyáltalán elkövetett-e bűncselekményt.”⁶⁴ Király Tibor rendkívül szemléletesen hívja fel a figyelmet arra, hogy nem csupán a büntető eljárási jog kötelezi a bíróságot az igazság megállapítására, hanem a büntetőjog is, hiszen a Büntető Törvénykönyv Különös Része kimondja, hogy mely cselekmények bűncselekmények, illetve hogy azt büntessék meg, aki ezek valamelyikét elkövette. „Ha a bíróság büntetést szab ki, ezzel csak akkor teljesíti a Btk. parancsát, ha az igazi tette (bűnsegédet, felbújtót) bünteti, ehhez pedig legalábbis részben ténykérdés, valamely esemény valóságának a kérdése, tehát az igazság kérdése.”⁶⁵

A kontinentális jogrendszerben tehát a büntetőeljárási törvények a materiális igazság megállapítására kötelezik a bíróságokat, miként az érdemi döntésre jogosult hatóságokat is (nyomozó hatóság, ügyészség), amely tény meghatározza a bizonyítás rendszerét.

2.1. A bírósági struktúra

A kontinentális rendszer sajátossága, hogy általában egy kézben összpontosul a tárgyalás vezetése és így a bizonyítással kapcsolatos eljárási cselekmények meghatározása, továbbá az érdemi döntés meghozatala. Az igazságszolgáltatás – materiális igazság megállapítási kötelezettség talaján – tehát az egyesbíró, esetleg a bírói tanács feladata. Ezen feladat teljesítését hivatottak elősegíteni a bizonyítás körében biztosított bírói jogosultságok.

A funkciómegosztás elvéből fakadóan ma már szinte valamennyi, a kontinentális jogrendszer talaján álló büntetőeljárási törvény gondoskodik arról, hogy a bíróság ugyan

⁶⁴ Uo. 23.

⁶⁵ Uo. 23.

más funkciók, azaz a vád és a védelem tevékenységi körét ne vehesse át, azonban bizonyos cselekvési szabadsággal rendelkezzen a materiális igazság megállapítási kötelezettség előírásából fakadóan. A kontinentális európai országok eljárási törvényei erről akként rendelkeznek, hogy főszabályként a bíróság bizonyítást a vád, illetve a védelem indítványára rendelhet el, de nem zárják ki kategorikusan annak lehetőségét sem, hogy amennyiben az elengedhetetlenül szükséges a tényállás teljeskörű tisztázásához, a bíróság saját döntéséből fakadóan, hivatalból fogatosítson például további tanúkihallgatást.

Megjegyzem, kétségtelenül megállapítható, hogy az angolszász jogrendszerben a funkciómegosztás elve tökéletesen érvényesül, annak vonatkozásában semmilyen kritika nem vethető fel. A vádat ugyanis a vádlónak kell bizonyítania, a védekezés pedig a védelem joga, és amint már kifejtettem a bíró feladata a tárgyalás rendjének megőrzésén túl annak kontrollálása, hogy a bizonyítási eljárás megfeleljen a tisztességes eljárás követelményeinek, továbbá, hogy marasztaló döntés esetén meghatározza a büntetés nemét és mértékét. A bűnösséggel kapcsolatos döntés ugyanis, az esküdtszék jogosultsága, mely testület viszont semmilyen formában nem vesz részt a tárgyalás és így a bizonyítás alakításában. Ennek a funkciómegosztás elvét valóban tökéletesen működtető rendszernek a háttérében áll az alaki igazság, mely két jogintézmény között a harmónia kétséget kizáróan teljes. A materiális igazság attribútumára épített rendszerben az ügy érdemében döntő bírót azonban nyilvánvalóan nem lehet teljes passzivitásra kötelezni, hiszen a felek felkészületlensége, hozzá nem értése esetén a hivatalból fogatosítható hozzáállás hiányában csupán olyan történeti tényállás megállapíthatóságára kerülhetne sor, amely nem tükrözné az objektív valóságot.

2.2. Az igazság megállapítására törekvés jellemzői a kontinentális eljárásban

A kontinentális eljárásjogok legfőbb sajátossága kialakulásuk kezdetétől fogva az eljárás alapjául szolgáló tényállás, másként fogalmazva a múltbeli eseményekkel megegyező történés teljes mértékű tisztázásának megkövetelése. Ennek értelmezésére Finkey Ferenc okfejtése mutat rá teljeskörűen, amely szerint „Az igazság, mint a büntető per jog legfőbb vezérelve, nekünk per jogászoknak sem jelent másat, mint azt, hogy a büntető eljárásban is, úgy a bíró, mint az eljárásra hivatott minden más tényező a logikai értelemben vett

igazat köteles mindig szem előtt tartani. [...] A büntető perjogban az igazság értelme és követelménye mindenekelőtt abban áll, hogy itt a bíróság és minden hatóság az eljárás valamely szakában eljárni hivatott mindig a való tényekre köteles határozatát vagy intézkedését alapítani. Sőt, a magánszemélyeknek, a terheltnek, a tanúknak, a védőnek, a nyilatkozati is csak annyiban bírnak értékkel, amennyiben igazak, azaz megfelelnek, összhangban állanak más való tényekkel. A büntetőbírónak hivatalból mindig a való, a történetileg bizonyos tényállást kell megállapítania és erre építeni úgy a felmentő, mint a marasztaló ítéletet.”⁶⁶

A jogkérdés eldöntésére tehát kizárólag úgy kerülhet sor, ha a jogalkalmazó tudomással bír arról, miként alakultak a jogi szempontból releváns események. Ennek tisztázására kizárólag a múltbeli események rekonstruálása által, a rekonstruálásra pedig csak a bizonyítás révén kerülhet sor. A kontinentális eljárásjog központi részét emiatt alkotja mind a vádemelést megelőzően, mind a vádemelést követően a tények bizonyítása, amelynek a bizonyosság szintjét kell elérnie, amelynek terjedelme viszont el kell, hogy érje objektív valóság síkját. A bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok és a bizonyítási eljárásokból fakadó ténymegállapítások csak akkor elégségesek a vádlott bűnösségének megállapításához, amennyiben azok a büntetőjogi felelősség körét érintően minden kétséget kizárnak. Ezáltal válik megdönthetővé az ártatlanság vélelme. Miként az angolszász jogban, úgy a kontinentális jogrendszerben is kiemelkedő szerepe van a terhelt vallomásának.

2.3. A terhelti beismerés

Az angolszász jogrendszerrel ellentétben a kontinentális eljárás jogok a hallgatás jogát sokkal hosszabb időn át nem ismerték el, a terhelti vallomás megtagadásakor annak kikényszerítése érdekében jogszerűnek tekintették akár a kínvallatás alkalmazását is. A terhelt hallgatáshoz való jogának biztosítása azonban a kontinentális jogrendszerben is egyre több támogatást kapott, végül a XX. században több emberi jogi egyezmény is kifejezésre juttatta ezen jog elismerését. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán 1966. december 16-án elfogadta Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi

⁶⁶ FINKEY (1927) i. m. 17–18.

Egyezségokmányát, melynek kihirdetéséről az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet gondoskodott A rendelet 14. cikkének (3) bekezdése szerint az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra:

- a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és okáról;
- megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítésére és az általa választott védővel való érintkezésre;
- indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják az ügyét;
- a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, éspedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel;
- kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk;
- díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet;
- ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét.

Az Egyezségokmány tehát megjeleníti az önvádra kötelezés tilalmát, kizárja a vallomástételre kényszerítés lehetőségét és mindezek által garantálja a hallgatás jogát.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) számos ügyben foglalkozott ezen jog sajátosságaival. Így az 1993-ban született Funke kontra Franciaország⁶⁷ ügyben a tisztességes eljárás részének tekinti azt. Az érintett személlyel szemben egyébként azért indult büntetőeljárás, mert az azt megelőző vámigazgatási eljárásban nem adta át azokat az iratokat, amelyek nagy valószínűséggel később a büntetőjogi felelősségét támasztották volna alá. Az EJEB rámutatott, hogy jogsértés azáltal valósult meg, hogy a hatóságok olyan bizonyítékok átadására próbálták rávenni az érintett személyt, amelyeket más módon nem tudtak vagy nem akartak megszerezni.

⁶⁷ Funke v. France 10828/84. szám, 1993. február 15. ítélet

Az EJEK a hallgatás jogának tartalmi elemeit azonban nem bontotta ki részletesen. Egy valamivel később született döntés viszont már a jogosultság hatókörét igyekezett kijelölni. A Saunders kontra Egyesült Királyság ügyben⁶⁸ a hallgatás jogának tartalmi kereteit igyekezett részletezni az EJEK, kimondva, hogy jogsértés valósult meg, amikor a büntetőeljárásban egy korábbi, a gazdálkodó szervezetek körében elkövetett csalásokat vizsgáló felügyelők előtt, törvényi kötelezettségként tett terhelti vallomást használta fel a vádhatóság. A hallgatáshoz való jog ugyanis olyan általánosan elismert nemzetközi norma, amelyre tekintettel senki nem köteles saját magát bűncselekmény elkövetésével vádolni, saját magára nézve senki nem köteles terhelti adatokat szolgáltatni.

Megjegyzem, hosszú időn keresztül vita tárgyát képezte, hogy önmagában a hallgatás értékelhető-e a terhelt hátrányára. Az EJEK ezzel a kérdéssel összefüggésben úgy foglalt állást, hogy amennyiben a terhelt nem képes a hallgatásának okát megjeleníteni, és annak észszerű okát megállapítani sem lehet, a hatóságoknak jogukban áll, hogy ebből a tényből hátrányos következtetést vonjanak le a terheltre nézve. Így a Murray kontra Egyesült Királyság ügyben⁶⁹ az EJEK arra mutatott rá, hogy bár a hallgatás joga általánosan elismert norma, azonban a hallgatáshoz fűződő jog nem abszolút jellegű, ezért nincs annak akadálya, hogy ezt a tényt a hatóságok értékeljék. A hatóságok tehát a terhelt hallgatásából az ügy egészét tekintve logikus és bizonyítékokkal kellően alátámasztott következtetésekre juthatnak feltéve, hogy a tisztességes eljárásnak megfelelő eljárási garanciák érvényesültek.

Rendkívül fontos eltérés mutatható ki a két jogrendszer között viszont akkor, ha a terhelt úgy dönt, hogy vallomást tesz. A vegyes rendszer sem kötelezi tehát vallomástételre ma már a terheltet, a vallomástétel csupán jog. Ha a terhelt él ezzel a jogával, akkor sincs igazmondási kötelezettsége, figyelemmel az eljárásjogi pozíciójára, ami ugyanis a vallomástétel tényével nem változik. A terheltet tehát valójában „a hazugság joga” illeti meg, bármilyen olyan védekezést előterjeszhet, amivel esetleg elkerülheti a büntetőjogi felelősségre vonását. A terhelti védekezési szabadságnak ugyanis egyetlen korlátját a hamis vád képezi, azaz mást hamisan bűncselekmény elkövetésével, még saját maga

⁶⁸ Saunders v. Egyesült Királyság, [G.C.] 19187/91. szám 1996. február 17. ítélet

⁶⁹ Murray v. Egyesült Királyság, 18731/91. szám, 1994. október 28. ítélet

mentése érdekében sem vádolhat. Amennyiben ugyanis ezt teszi, bűncselekményt, konkrétan a hamis vádat valósítja meg.

2.4. A tanú és a szakértő

A kontinentális eljárási jog bizonyítási rendszerében szintén determináló szerepet tölt be a tanú. Tanúként az hallgatható ki, akinek tudomása lehet a bizonyítandó tényről, adatról. A tanúzás elsősorban nem jog, hanem kötelezettség. Vallomást tenni – a törvényekben meghatározott kivételektől eltekintve – mindenki köteles. A tanút ugyanúgy terheli a megjelenési kötelezettség, miként a vallomástételi kötelezettség, továbbá a kötelezettségek között szerepel az igazmondási kötelezettség is. Mindezen elvárások elmulasztása általában büntetőjogi következménnyel jár, mert a tanút vallomástétel jogosulatlan megtagadása vagy hamis tanúzás miatt felelősségre fogják vonni. A vallomástételi és az igazmondási kötelezettség tekintetében az eljárási törvények számos kivételt is meghatároznak, különösen a titoktartási kötelezettséggel terhelt foglalkozást gyakorlók vonatkozásában. Az igazmondási kötelezettség körében jelentkező kivétel szorosan összefügg az önvádra kötelezés tilalmával, mert azokat, akik a valóság feltárása esetén önmagukat vádolnák bűncselekmény elkövetésével, élhetnek a hazugság jogával.

A kontinentális eljárásjog rendszerében az angolszász rendszerrel szemben egészen más szabályok érvényesülnek a szakértő tekintetében. A két jogrendszer abból a szempontból ekvivalens, hogy szakértői bizonyításra akkor kerülhet sor, ha valamilyen tény, körülmény megítéléséhez, értékeléséhez különleges szakértelemre van szükség. A szakértő státuszával kapcsolatos rendelkezések viszont egészen eltérő jellegűek. A kontinentális jogrendszerben ugyanis a szakértőnek függetlennek és objektívnek kell lennie. A szakértő tehát semmilyen kapcsolatban nem állhat sem a vádlóval, sem a védelemmel, ellenkezőleg, aki bármilyen formában kapcsolódik az eljárás résztvevőjéhez, annak szakértőkénti bevonására nem kerülhet sor. Ezt a kizárásra vonatkozó rendelkezések hivatottak biztosítani.

A szakértő feladata állásfoglalás a szakkérdésben, aminek meg kell felelnie az adott kérdés megválaszolására vonatkozó tudományos tényeknek, tételeknek, elvárásoknak. A szakértő objektivitása alapfeltétele a szakvélemény elfogadhatóságának, a szakértői

elfogultság pedig annak kizárását eredményezni. Mindebből az következik, hogy a szakértő nem kedvezhet sem a vádnak, sem a védelemnek, a szakvélemény szubjektivitása akár büntetőjogi felelősségre vonást is eredményezhet a további feltételek fennállásakor. A rendszer nagyon fontos eleme, hogy főszabály szerint, szakértőként csak az vehet részt a büntető eljárásban, akinek a szakértőkénti bevonására sor kerül. A szakértőt ugyanis a nyomozó hatóság, az ügyészség vagy a bíróság rendeli ki, ez a hatósági jellegű döntés képezi az alapját a szakvélemény adásának. A terhelt, illetve a védő a szakértő kirendelését csupán indítványozhatja, és általában csak indítványának elutasítása esetén fordulhat megfelelő szaktudással rendelkező személyhez vagy akkor, ha a hatóság által kirendelt szakértő, szakvéleményét aggályosnak, ellentmondásosnak tartja. A terhelt vagy a védő által megbízott szakértő szakvéleményét a kontinentális rendszerekben általában okirati bizonyítékként használják fel, tehát a magánszakértő szakvéleménye is részét képezi a bizonyítási eszközöknek, de más formában.

2.5. Törvénysértés a kontinentális rendszer szabályai szerint lefolytatott bizonyításban

A kontinentális bizonyítási rendszerben is fontos tétel, hogy a vonatkozó normákat érvényre kell juttatni. A törvényellenesség a vegyes rendszerben is technikai és tartalmi jellegű egyaránt lehet, a normasértés jellegének azonban ebben a rendszerben determináló szerepe van. A technikai jellegű jogsértések – például a tanút nem figyelmeztették a jogaira – reparálhatók, a tanú ismételt kihallgatásával. A tartalmi normasértések azonban itt is a beszerzett bizonyíték figyelmen kívül hagyását eredményezik. Így bizonyítékként nem használható fel a bűncselekmény elkövetése révén a kényszerrel, fenyegetéssel, erőszak alkalmazásával megszerzett bizonyíték.

Részösszefoglaló

Az angolszász és a kontinentális jogrendszer által használt igazság fogalmának összevetése alapján megállapítható, hogy mindkettő kialakította a saját igazság felfogásával harmonizáló jogintézményeket, illetve eljárási szabályokat. Megítélésem szerint az igazság fogalmak eltérősége miatt csak rendkívül nagy körültekintéssel emelhető át egy jogintézmény az egyik rendszerből a másikba. Mindez nem jelenti azt,

hogy semmilyen átvételre nem kerülhet sor, csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy az átvételkor a büntetőeljárás alapját szolgáló célra és az azt kifejezésre juttató igazság fogalom jellegére tekintettel kell lenni. Ezt jól példázza a Be. jogintézményei közül az egyezség, figyelemmel arra, hogy a történeti tényállás és a cselekmény jogi minősítése vonatkozásában a vád és a védelem között semmilyen egyeztetésre nem kerülhet sor, ezen kérdésköröket – szemben a vádalku angolszász jogintézményével – a valóságnak megfelelően, a szakmai felelősség és követelmény szabályai szerint az ügyészségnek kell megállapítania. Ezért csak egyetérteni tudok Rudolf von Jheringgel, aki szerint „a külföldi jogintézmények átvétele nem a nemzeti hovatartozás, hanem hasznosság és szükségesség kérdése”.⁷⁰

⁷⁰ Rudolf von JHERING: *Der geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. 1. Teil, 9. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgemeinschaft, 1955, 8–9.

IV. A bizonyítás hatályos szabályai

Jelen fejezetben a bizonyítás hatályos szabályait kívánom teljeskörűen bemutatni, különös tekintettel arra, hogy a Be. miként állítja a bizonyítás eszközeit a materiális igazság felderítésének szolgálatába, illetve, hogy milyen gátló tényezők vannak jelen a Be. rendszerében.

1. A bizonyításra vonatkozó normák sajátosságainak teljeskörű áttekintése

Mindenekelőtt arra a premisszára utalnék, amelyet Tremmel Flórián fogalmaz meg a bizonyítással kapcsolatban, nevezetesen bizonyítás nélkül nincs érdemi büntetőeljárás, a bizonyítás lefolytatása nélkül pedig nem képzelhető el büntető igazságszolgáltatás.⁷¹ Éppen ezért tartom kiemelten fontosnak a Be. bizonyítással kapcsolatos rendelkezéseinek a bemutatását, tekintettel arra, hogy a bizonyítás gyakorlatilag a materiális igazság feltárásához vezető út. Tremmel Flórián az igazságot a tények megállapításával kapcsolatban, azaz gnoszeológiai szemszögből értékeli, utalva arra, hogy az érdemi döntésben megállapított tényállásnak meg kell felelnie a valóságban történeteknek. Megjegyzem azonban, hogy Tremmel Flórián okfejtése szerint az igazság fogalmát indokolatlan bármilyen jelzővel illetni, mint például „objektív igazság” vagy „teljes igazság”⁷², mert a megismerés nem realizálódhat annak alanya nélkül, amiből következően az igazságban a szubjektum is szerepet játszik, azaz vegytiszta objektív igazság nem létezhet.

Erdei Árpád ugyancsak egy kulcsfontosságú gondolatot fogalmazott meg a bizonyítás és az igazság kapcsolata vonatkozásában, amikor a Be.-t a hatályba lépését megelőzően vizsgálta, mely szerint *„a meg kívánt igazság megismerése tények megállapítását igényli, és ennek a módja korunk büntető eljárásában a bizonyítás, ami – ennek megfelelően – a büntetőjogi felelősség eldöntésében kulcsfontosságú elemnek mondható.”*⁷³

⁷¹ TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006, 33.

⁷² TREMMEL Flórián: *Magyar Büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2001, 36

⁷³ ERDEI Árpád: Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban. Budapest, *Belügyi Szemle*, Köt. 66. Kiad. 3. 2018, 6.

Király Tibor ugyanerre a következtetésre jut, amikor kifejti, hogy „A büntetőeljárásban egyedi tényekről mondanak ítéletet, arról, hogy a vádlott bizonyos helyen és időben lopott, erőszakoskodott, ölt vagy mást követett el. Az ilyenféle, egyedi kijelentésekben kifejezett igazságok az abszolút igazságok csoportjába tartoznak, amelyeket szokás tényigazságnak is nevezni. Követelmény velük szemben, hogy teljesen pontosan fejezzék ki a tényt, amelyre vonatkoznak”.⁷⁴

Már a Be. preambuluma is rögzíti, hogy a törvény szem előtt tartja az igazság megállapításának igényét. Kérdés, hogy az igazság megállapítását pontosan mely eszközök szolgálják. Maga az igazság, mint fogalom a törvényben más helyen nem kerül említésre, azonban mégis az egész törvényt végig kíséri ennek jelentősége. A bevezetésen túl a törvény rögzíti, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás.⁷⁵ Ebből következően a büntetőeljárás során az eljárási cselekményeknek azt a célt kell szolgálniuk, hogy a bíróság ezt a feladatát teljeskörűen el tudja látni és igazságot tudjon szolgáltatni. Jelen fejezetben azt kívánom bemutatni, hogy milyen úton juthatunk el oda, hogy az eljárás végén egy olyan jogerős ítélet szülessen, amely a materiális igazságnak tökéletesen megfelel.

A dolgozatomban korábban kifejtettek alapján a Preambulumban rögzítettekről megállapítható, hogy a materiális igazságot kereső kontinentális rendszereknek megfelelnek. Itt a bizonyítás elsődlegesen arra irányul, hogy minden, a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos, releváns körülmény megismerhető legyen, a bíróság pedig erre alapítva tudja meghozni döntését.⁷⁶

Mindenekelőtt megállapítandó, hogy a jelenleg hatályos büntetőeljárásról szóló törvényben a materiális igazság célként jelenik meg.⁷⁷ A Be.-nek az objektív valóság

⁷⁴ KIRÁLY Tibor. Büntetőítélet a jog határán. *Tanulmány a perbeli valószínűségről*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972, 174.

⁷⁵ Be. 11. §

⁷⁶ ERDEI (2018) i. m. 8.

⁷⁷ ELEK Balázs: *Az igazság és a jogerő összefüggései* (<https://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Elek%20Bal%e1zs.pdf>) letöltés dátuma: 2022. november 3.

feltárására vonatkozó szándéka nyilvánvaló, ugyanakkor ide csak és kizárólag a tisztességes eljárás követelményeinek megtartásával juthatunk el.

A materiális igazság megállapítása az egyszerűbb megítélésű ügyekben nem jelent problémát, azonban a büntetőeljárások jelentős része bonyolultabb megítélésű, valamint a tisztességes eljárást szolgáló intézmények olykor szűkítik a materiális igazság felderítésének lehetőségét, mint például a fegyveregyenlőség elve, a védelemhez és védekezéshez való jog, a terhelt hallgatáshoz való joga, a vádhoz kötöttség elve, a tanúzási akadályok és mentességek.⁷⁸

A Be. tehát egyértelműen megjeleníti a valósághű tényállás megállapítási kötelezettséget, amikor kimondja, hogy a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozóhatóság a döntését egyaránt valósághű tényállásra kell, hogy alapozza.⁷⁹ Ezen törvényi rendelkezéssel összefüggésben érdemes felidézni Finkey Ferenc gondolatait: „A büntetőeljárás céljának, az <anyagi igazság> kifejezés értelmének megállapítása után most már felelhetünk arra a kérdésre is, vajjon az anyagi igazság csak ideális eszményi cél-e, amit tehát a gyakorlatban elérni, megvalósítani nem lehet, s azért elég, ha azt csak megközelítjük? Tehát ezen ideális cél mellett állapítsunk meg valami szerényebb, közvetlen vagy reális célt, amit a büntető perben mindig megkövetelhetünk és meg is valósíthatunk? Erre a gyakran hallott és sokszor igennel elintézett kérdésre részemről határozott nem-mel válaszolok. Ideális és reális vagy másként abszolút és relatív cél között a büntető perjogban nem szabad különbséget tenni. Ha egyszer elfogadtuk az anyagi igazságot legfőbb célul, akkor nem szabad beérnünk annak 50 vagy 25 százalékával, hanem minden erővel annak teljes megvalósítására kell törekednünk. A büntető pernek a közvetlen, reális célja is csak az anyagi igazság megvalósítása lehet. Ettől nem szabad tágítanunk.”⁸⁰

A fent említett célok a 9/1992. (I. 30.) AB határozatban is megjelentek. Az Alkotmánybíróság a határozatban akként vezeti le az anyagi igazsághoz vezető utat, hogy

⁷⁸ HURTONY Alexandra: A materiális és a processzuális igazság ütközése a gyermekek sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt folyamatban lévő büntetőeljárásokban. Budapest, *Büntetőjogi Szemle*, 2021/2., 39.

⁷⁹ Be. 163. § (2) bek.

⁸⁰ FINKEY (1927) i. m. 23.

rögzíti, egy jogállamban nélkülözhetetlen a jogbiztonság. A jogbiztonság azt jelenti, hogy mind a jog egésze, mind pedig egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előre láthatóak a norma címzettjei számára. Ez pedig magában foglalja az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is, amely az eljárási garanciákon keresztül érhető el. Előfordulhat, hogy a jogállamiság más elvek érvényesülését is megköveteli, amelyek ugyanakkor a jogbiztonság követelményével ütközhetnek. Ilyen például az igazságosság egyedi esetekben való megvalósulását elősegítő méltányosság intézménye, amely felfogható úgyis, mint a jogbiztonsággal elvileg ellentétes alapelv. A jogbiztonság azonban mégsem szenved csorbát, mert a konkrét kivételek érvényesülési körét és feltételeit a jog előre definiálja.⁸¹ Ez a méltányosság minden egyes jogintézményére vonatkozik. Éppen ezért az Alkotmánybíróság kiemeli: „Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradva valósulhat meg.”⁸² Ez azt jelenti, hogy az anyagi igazság elérésére nem biztosít, de még inkább nem is biztosíthat alanyi jogot az Alaptörvény, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénytörő. Ezt a jogállamnak kell biztosítani azzal, hogy megfelelő eljárási garanciákat nyújtó intézményeket kell létrehoznia, és olyan alanyi jogokat kell garantálnia, mint a fentebb említett jogbiztonság és méltányosság elve.

Ennek értelmében az Alaptörvény az, ami az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot. Az Alkotmánybíróság azt is leszögezi: „Az 57. §-a bírósági eljáráshoz biztosít alanyi jogot, s nem azt garantálja,

⁸¹9/1992. (I. 30.) AB határozat . Alkotmány (1989) A Magyar Köztársaság Alkotmánya. 57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(2) A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

(3) A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

(4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt büncselekmény.

(5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

⁸² Uo.

hogy annak eredménye minden esetben helyes lesz. Az igazságos és törvényes bírósági döntés érdekében azonban további eljárási garanciát tartalmaz az Alkotmány: alkotmányos jogot a jogorvoslathoz. Ha egy, az anyagi igazságosság érvényesítésére vagy a törvényben való tévedés kiküszöbölésére szolgáló jogintézmény a rendes és rendkívüli jogorvoslatok feltételeihez hasonlíthatóan pontos eljárási garanciák nélkül működik, akkor a jogbiztonság sérelmet szenved.”⁸³ Megjegyzem – amelynek álláspontom szerinti helytelenségéről dolgozatom korábbi részében már kitértem – az Alkotmánybíróság következetesen keveri, mondhatnám ekvivalensként használja az igazság és az igazságosság fogalmát.

Az értekezés tárgya a materiális igazság, amely megállapítását elősegíti a jogorvoslati jog is. Az Alkotmánybíróság azonban a materiális és processzuális igazság esetleges ütközésének problémakörét azzal oldja fel, hogy a materiális igazságot és a jogbiztonságot a jogerő intézménye hozza összhangba azzal, hogy a jogbiztonság ez esetben is elsőbbséget élvez. Ennek körében az Alkotmánybíróság rögzíti, hogy a jogerő beállta szolgálja a jogrend biztonságát, a jogorvoslati rendszer egyértelmű meghatározottsága pedig alkotmányos érdek.⁸⁴ Ezen túlmenően kiemelendő, hogy a levezetést az Alkotmánybíróság azzal zárja: „A jogbiztonság megköveteli, hogy a jogerős határozat – az eldöntött kérdés személyi és tárgyi keretei között – irányadóvá váljék mind az eljárásban résztvevőkre, mind a később eljáró bíróságra, illetőleg más hatóságra. Ha a jogerő beálltához előírt feltételek teljesültek, akkor annak hatálya a határozat tartalmi helyességétől függetlenül beáll.”⁸⁵

2. A bizonyításról általánosságban

A jogirodalomban már az is vita tárgya, hogy a bizonyítás részét képezi-e a büntetőeljárásnak. Egyes szerzők, így például Belegi József szerint a bizonyítás a büntetőeljárás valamely szakaszára vonatkozó normarendszere a Be.-nek⁸⁶, míg más szerzők szerint „aligha vitatható a gyakorlati jogászok, szakemberek számára az a tétel, hogy a bizonyítás része – éspedig igen fontos érdemi része – a büntetőeljárásnak. Mi

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Kommentár i. m. 411.

mégis megkérdőjeleztük ezt a nyilvánvalónak tartott tételt. Max Weberhez hasonlóan, aki a gazdaság és a társadalom viszonyán töprengve jutott el ahhoz a dilemmához, hogy tulajdonképpen a gazdaság és a társadalom szétválaszthatatlan, egyik a másiknak nem része, hanem sokkal inkább mindkettő egy rendkívül kiterjedt és bonyolult ontológiai entitás meghatározó oldala.”⁸⁷

Ettől függetlenül azt gondolom, nem képezheti vita tárgyát, hogy a bizonyítás célja az igazság megállapítása, mert „a ténykérdés téves megoldása esetén már a jogkérdés megoldása sem lehet megfelelő.”⁸⁸ A ténykérdések tisztázására pedig kizárólag bizonyítás által, tehát a bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok értékelése alapján kerülhet sor. Király Tibor szerint „A büntetőeljárásban úgynevezett ténybizonyítás folyik, amit bizonyítanak, az valamely érzékileg észlelhető, egyedi esemény, tény, a bűncselekmény, amely meghatározott időben és helyen történt. Az eseményt a szemtanú érzékeli, amit majd (logikai) ítéletekké alakít és nyelvi formában közöl. [...] A büntetőeljárásban a bizonyításban főként az érzékelésen közvetlenül alapuló kijelentések vesznek részt.”⁸⁹

Összefoglalva mindez a megismerés folyamatának az alapja, amely által a döntési kompetenciával rendelkező személy (nyomozó, ügyész, bíró) olyan információk birtokába jut, amelyek tudatában az igazság rögzíthető és amelynek eredményeként igazságos döntés hozható. A megismerhetőség lehetőségére a megismerés törvényszerűségei természetesen a mindennapi életben is érvényesülnek, a jogi felelősség kérdéskörére kihatóan azonban mindennek kizárólag a büntetőeljárás keretei között fogatosított bizonyítás szempontjából van relevanciája. „Az ismeretelmélet szerint a bizonyosságról való meggyőződés három forrása a tapasztalás, a racionális gondolkodás és a történeti szempontok érvényesítése.”⁹⁰ Bérces Viktor szerint a tapasztalás az érzékszervek által hoz létre közvetlen kapcsolatot a valósággal annak ellenére, hogy érzékszerveink a valóságot nem képesek a maga teljességében észlelni. A racionális gondolkodás során a tapasztalt képzetek logikai alapon megvalósuló rendszerezése

⁸⁷ TREMMEL i. m. 24.

⁸⁸ Uo. 23.

⁸⁹ KIRÁLY (2003) i. m. 221.

⁹⁰ BÉRCES Viktor: *A büntetőeljárás reformja és a bizonyítás alapkérdései*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021, 47.

realizálódik, míg a történeti szempontok keretei között kerül sor a szituációs elhelyezésre és a következtetések levonására.

A bizonyítás fogalma azonban több oldalról is megközelíthető. Tóth Mihály szerint:

- ismeretelméleti alapon a bizonyítás nem más, mint egy utólagos rekonstruáló tevékenység;
- logikai szempontból a gondolkodási folyamat logika szabályai szerinti uralása;
- processzuális értelemben pedig a bizonyítás alanyainak olyan tevékenysége, amely törvényben meghatározott kérdések tisztázására irányul, törvényben meghatározott módon és keretek között.

A bizonyítás lényegével kapcsolatban a jogirodalomban kétféle nézet alakult ki, az egyik nézet a bizonyítást egyfajta logikai műveletként fogta fel, melynek esszenciája abban rejlik, hogy valaminek a megtörténte vagy meg nem történte az azt bizonyító eszközökön keresztül meggyőződést ébreszt. Ezt a felfogást vallotta Angyal Pál, Finkey Ferenc és Irk Ferenc, valamint a logikai felfogáson belül a következtetés–elmélet képviselője volt Magyary Géza, aki szerint a bizonyítás lényege az, hogy a bíróság a bizonyító tényekből következtet a bizonyítandó tényekre.⁹¹

A másik nézet a processzuális felfogás, amelynek alapját az a gondolat képezte, mely szerint a bizonyítás egy jogilag szabályozott tevékenység, eljárási cselekmény.⁹²

Balla Lajos a tényben látja a bizonyítása alapját. A tényt pedig úgy határozza meg, mint az anyagi világ bármely konkrét megjelenési formája, amely teljesen független az azt érzékelőktől, időbeli, térbeli és okozati kapcsolatban lelhető fel. A büntetőeljárásbeli fogalom esetén ezt nyilvánvalóan szűkítően kell értelmezi, így azt mondhatjuk, hogy büntetőeljárásban azokat a tényeket szükséges megállapítani, melyekből a bizonyítandó tényekre következtetések alapíthatóak. Ebben az esetben a bizonyítandó tények körébe csak az ügy eldöntéséhez szükséges tények vonandóak.⁹³

⁹¹ TREMMEL i. m. 52–53.

⁹² Uo. 55–56.

⁹³ BALLA Lajos: *Részbizonyítás a másodfokú eljárásban*. 2. ([Részbizonyítás a másodfokú eljárásban \(birosag.hu\)](https://birosag.hu)) Letöltés dátuma: 2022. szeptember 28.

A Be. mindenekelőtt a bizonyítás általános szabályait rögzíti, beleértve a bizonyítás tárgyát, a bizonyítás eszközeinek felsorolását, a bizonyítás törvényességének, valamint a bizonyítékok értékelésének elvét. A törvény már a bizonyítás tárgya körében rögzíti azt a követelményt, amely szerint a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valóságghú tényállásra alapozza.⁹⁴

Érdeemes a valóságghúség fogalmát kicsit jobban megismerni, ugyanis álláspontom szerint a fogalomból nemcsak a materiális igazság felderítésének igénye olvasható ki, hanem annak az igénye is, hogy a feltárt tényállás kellően realiztikus, logikus, bizonyítékok által alátámasztott legyen. A törvényhez fűzött kommentár szerint ez a bekezdés lényegében a materiális igazság (ami a valóságban történt) és az eljárási igazság (amit az eljárásban bizonyítani lehet) teljeskörű közelítésének követelménye.⁹⁵ A kommentár megerősíti, hogy a kétféle igazság egymással szorosan összefügg, ugyanis az anyagi igazság csak az eljárási igazság szabályain keresztül teljesezhet be, ami azt jelenti, hogy a kétséget kizáró módon nem bizonyított tény akkor sem lehet bizonyítottnak tekinteni, ha az a nyomozó hatóság, ügyészség, bíróság álláspontja szerint teljes mértékben beleillik a valóságghú tényállásba. Ezt a szabályt kell alkalmazni a Be. alapján kizárt bizonyítékokra is.⁹⁶

Így az eredményesen lefolytatott bizonyítás végén a valóságghú tényállás megállapítása nem csak a materiális igazságot foglalja magába, hanem azt is jelenti, hogy a bizonyítás úgy zajlott le, hogy közben minden egyes alapelv a törvényben meghatározottak szerint érvényesült.⁹⁷

A bizonyítás nélküli ténymegállapítás vonatkozásában utal arra Somogyi Gábor, hogy a Be. „kétséghívű abban eredményez gyökeres változást, hogy a köztudomású és a hivatalosan tudott tényekkel egyszinten, bizonyítást nem igénylő, ítélet alapjául szolgáló igazságként határozza meg azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben együttesen elfogadja. Ezekben az esetekben a tény felek általi

⁹⁴ Be. 163. § (2) bek.

⁹⁵ POLT Péter (szerk.): *Nagykommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez 1. kötet.* Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2018, 381–382.

⁹⁶ Uo. 381–382.

⁹⁷ TREMMEL i. m. 33.

elfogadásának oka, személyes megfontolásaik, várakozásaik és taktikájuk, azok későbbi alakulása közömbös.⁹⁸

A Be. új vívmányaként hivatkozik Erdei Árpád is a Be. 163. § (4) bekezdésében foglaltakra.⁹⁹ Ezen szakaszból a téma szempontjából legérdekesebb rendelkezés szerint nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja. ERDEI Árpád emellett, hogy rögzíti, ez az elv jól szolgálhatja a tárgyalás gyorsítását, arra is kitér, hogy ez a formális igazság győzedelme az anyagi igazság felett.¹⁰⁰ Erdei Árpádnak annyiban mindenképpen igaza van, hogy ezen törvényi rendelkezés generális jelleggel elvi lehetőséget ad a senki által nem vitatott tények valóságosként történő elfogadására.

A Be. azonban – megítélésem szerint – az ezen rendelkezést alapul vevő jogintézmények esetében is igyekszik a materiális igazság megállapítási kötelezettséget szem előtt tartani. Így például a Be. lehetőséget nyújt egyezség kötésére arra az esetkörre, ha a terhelt a büntetőeljárás alapjául szolgáló valamennyi, vagy akár csak egyes bűncselekmények vonatkozásában beismeri a bűnösségét. Az egyezség tárgyát képező bűncselekmény tényállását és Btk. szerinti minősítését azonban az ügyészségnek kell megállapítania.¹⁰¹

Ezen rendelkezés tehát megítélésem szerint teljességgel harmonizál a materiális igazság megállapítási kötelezettségre vonatkozó normával, tekintettel arra, hogy a múltbeli történés, azaz a történeti tényállás rögzítése vonatkozásában nem köthető egyezség. Azt, hogy mi történt, milyen események képezhetik a büntetőjogi felelősségre vonás alapját, a rendelkezésre álló bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok értékelése alapján az ügyészségnek kell megállapítania és a terhelti beismerésnek erre a történeti tényállásra és az ennek alapján megállapítható bűncselekményre kell vonatkoznia. Természetesen ezt a tényállást a terhelti beismerés alakíthatja, formázhatja, de azt, hogy a terhelti

⁹⁸ SOMOGYI Gábor: A bírói igazságkeresés útjai. *Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2018, 348.

⁹⁹ Be. 163. § (4) Nem kell bizonyítani azokat a tényeket,

a) amelyek köztudomásúak,

b) amelyekről az eljáró bíróságnak, ügyészségnek, illetve nyomozó hatóságnak hivatalos tudomása van, vagy

c) amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja.

¹⁰⁰ ERDEI (2018) i. m. 8.

¹⁰¹ Be. 410. § (3) bek.

beismerésre figyelemmel mi valósult meg a valóságban, ugyancsak az ügyészség jogosult megállapítani. A kifejtettek egyszerűbben is megfogalmazhatók, a történeti tényállás alku tárgyát nem képezheti. Egyetértek Bérces Viktorral és Gyulay Dániellel, hogy a gyanúsított csak akkor fog beismerő vallomást tenni és lemondani a tárgyalásról, ha ezért cserébe megfelelő kompenzációban részesül, azonban – amennyiben a tényállás teljes mértékben felderítésre került, illetve más ügyben sem várható a gyanúsítottól bizonyíték szolgáltatása – ezt a mértékes indítvány is biztosítja, ezért az ügyészség nem fog egyezséget kötni.¹⁰²

A Be. 163. § (1)–(2) bekezdései¹⁰³ egyértelműen a materiális igazság megállapítását szolgálják a funkciómegosztás elvének megjelenítésén keresztül,¹⁰⁴ azonban a (3) bekezdés ennek némiképp gátat szab, amikor kimondja, hogy indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles. Egyértelmű, hogy ez a rendelkezés önmagában az anyagi igazság megállapítását gátolná, azonban az is megállapítható, hogy a jogalkotói szándék itt nem az volt, hogy a bíróság számára lehetőséget adjon arra, hogy adott esetben ne derítse fel teljeskörűen az ügyben releváns tényeket, hanem sokkal inkább az eljárás gyorsításának eszköze ez, amely alapos bírói mérlegelést követően alkalmazandó és célja nem a tényállás teljeskörű felderítése ellen hatást gyakorolni.

Amint azt Belegi József megjegyzi, az objektív valósággal egyező tények „egymásutániségára természetesen kihat az, hogy a bíróság a vád bizonyítása érdekében csak azt a bizonyítási eszközt köteles beszerezni vagy megvizsgálni, amelyet a vádló indítványoz [164. § (1) bek.]. A törvény ezzel egyértelműsíteni törekszik azt a felemás helyzetet, amit a régi Be. azon rendelkezésre eredményezett, miszerint a bíróságnak a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszköz beszerzésére és megvizsgálására. [...] a bíróság ugyan

¹⁰² BÉRCES Viktor–GYULAY Dániel: Egy új remény, avagy az egyezés megjelenése a hazai büntetőeljárásban. *Ügyészségi Szemle*, 2019/04, 31–32.

¹⁰³ Be. 164. § (1) bek. A vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli.

(2) A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be.

(3) Indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles.

¹⁰⁴ ERDEI (2018) i. m. 9.

indítvány hiányában bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles [164. § (3) bek.], azonban nincs elzárva a bíró attól – bár ezt pozitív szabály nem mondja ki –, hogy a múltbeli események minél pontosabb, hiánytalanabb tisztázása végett indítvány nélkül is, azaz hivatalból bizonyítási eszközt szerezzen be, vizsgálja meg és értékelje az abból szerzett bizonyítékot”.¹⁰⁵

Még a korábbi Be. azonos tartalmú rendelkezésére hivatkozva¹⁰⁶ fejt ki álláspontját Erdei Árpád, amelynek lényege szerint a bizonyítás során „a tényállás alapos, hiánytalan és a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni. A mondat második fele viszont cáfolja a korábban tett nem éppen jóindulatú megállapításomat, amely szerint a jogalkotó a funkciómegosztást szívesen feláldozza a célszerűség oltárán. Ebben ugyanis az áll, hogy bármennyire is törekedni kell arra, amit a mondat első fele említ, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására [...] Személy szerint én még tovább is mentem volna. A funkciómegosztás érvényesítését jobban szolgálná, ha a bíróságnak tilos lenne a terhelt bűnösségének kimondásához szükséges olyan bizonyítás, amelyet az ügyész nem indítványoz. A közvádoló ugyanis hivatalánál fogva felelős a vádemelésért és a vád képviselésért.”¹⁰⁷

Kiemelendőnek tartom továbbá a bizonyítás törvényességének elvét, amely a tisztességes eljárás elvének érvényre juttatását biztosítja azzal, hogy kimondja, a bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni, valamint, hogy jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének és lefolytatásának, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének meghatározott módját.¹⁰⁸

Ha általánosságban beszélünk a bizonyításról, a büntetőeljárás során gyakorlatilag két szakaszban is sor kerül rá, egyrészt a nyomozás során, másrészt a tárgyalási szakban. A nyomozás során lefolytatott bizonyítás meghatározza a tárgyaláson lefolytatandó

¹⁰⁵ Kommentár i. m. 1200.

¹⁰⁶ Régi Be. 75. § (1) bek.

¹⁰⁷ ERDEI ÁRPÁD: *Mi az igazság? A büntető ítélet igazságtartalma*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 21–22.

¹⁰⁸ Be. 166. §

bizonyítás irányát is, valamint egyértelműen ez az a szakasz, ami a legközelebb esik időben a történeti tényálláshoz, így ebben az esetben lehet talán a leghatékonyabban megismerni, felderíteni az eljárás szempontjából releváns bizonyítékokat, bizonyítási eszközöket és ezeken keresztül reprodukálni az elkövetés körülményeit. Tremmel Flórián szerint a bizonyítás és a feltárás a megismerési folyamaton belül definiálható és ezen a megismerésen, – szűkebb értelemben a bizonyításon – keresztül érhető el, hogy később az ítéletben a legfontosabb tényeken keresztül a valóságnak megfelelő, hiteles visszatükröződése szerepeljen a történeteknek egyfajta utólagos rekonstrukción keresztül.¹⁰⁹

Tremmel Flórián azt a folyamatot is érzékletesen rögzíti, ami a megismerés fokozatait illeti, és amely az egész büntetőeljárást áthatja: a lehetőséget a valószínűség követi, majd a bizonyosság, amely eljárásjogi szempontból a gyanúnak, megalapozott gyanúnak, majd a bizonyítottságnak felel meg.¹¹⁰ Egyértelmű, hogy ezen a folyamaton minden büntetőeljárásban keresztül kell menni. Ennek hangsúlyossága kiemelendő, mert az eljárás azon szereplői, akiknek a felderítésben kiemelt szerepük van (nyomozó hatóság, ügyész, bíró) nincsenek jelen a bűncselekmény elkövetésekor, ezért csak közvetett módon a bizonyítékokon, illetve bizonyítási eszközökön keresztül tudják felépíteni a tényállást.¹¹¹

A korábban kifejtettekre tekintettel az a következtetés is teljes mértékben helytálló, hogy se a nyomozóhatóságnak, se az ügyészségnek, se a bíróságnak nem kötelessége minden egyes részletre kiterjedően pontosan feltárnia a tényállást, csak az ügy eldöntése szempontjából releváns tényeket szükséges tisztázniuk. Így a büntetőeljárás keretében folytatott bizonyítás célja tartalmilag az igazság feltárására irányuló megismerés, majd ezen folyamat eredményeképpen a megismert, büntetőjogilag releváns tények értékelése során alakul ki a bírói meggyőződés a terhelt bűnössége, vagy ártatlansága tekintetében.¹¹²

¹⁰⁹ TREMMEL i. m. 48–49.

¹¹⁰ Uo. 51.

¹¹¹ HURTONY i. m. 39.

¹¹² Uo. 39.

3. Az alapvető rendelkezések értékelése a materiális igazság megállapítása szempontjából

Az alapvető rendelkezések, amint arra Király Tibor rámutat, „mielőtt jogi normaként megjelenének, rendszerint feltűnnek jogi – politikai követelményként. Magyarország jogtörténetében, különösen a XIX. század első felének van e tekintetben kiemelkedő jelentősége. Amikor a polgári átalakulásért folyt a politikai küzdelem, akkor ennek előtérbe állított része volt a büntetőeljárás korszerűvé tételét célzó törekvés is. Ezt kifejezték néhány világosan megfogalmazott és kinyilvánított tételben, mint a törvény előtti egyenlőség, a vádelvű eljárás, a védelem szabadsága, az esküdtbíráskodás.”¹¹³

Az alapvető rendelkezések olyan általános elvi tételek, amelyek kihatnak mind a jogalkotásra, mind a jogalkalmazásra. A jogalkotó munkáját annyiban befolyásolják, hogy a jogi norma létrehozásakor a jogalkotó az elvi jellegű, de determináló erővel bíró tételket nem hagyhatja figyelmen kívül, a konkrét norma megfogalmazásakor az alapvető rendelkezésben testet öltő elvre minden körülmények között figyelemmel kell lennie. Így például a bírói működésre vonatkozó normák kialakításakor a jogalkotó nem hagyhatja figyelmen kívül a független és pártatlan bírósághoz való jog elvét. Az alapvető rendelkezések azonban nem csak a jogalkotó tevékenységét determinálják, hanem a jogalkalmazóét is, így amennyiben jogértelmezési probléma merül fel, a norma helyes tartalmának kibontásakor az alapvető rendelkezésekben meghatározottakból kell kiindulni.

Jelen fejezetben a materiális igazság érvényre jutását segítő és gátló tényezőket kívánom tehát felsorakoztatni, az alapvető rendelkezések bemutatásán, illetve elemzésén keresztül.

A büntetőeljárás egyes alapvető rendelkezései¹¹⁴ az Alaptörvény oltalma alatt állnak, garantálva, hogy a büntetőjogi igény érvényesítése, illetve a bűnösség megállapítása

¹¹³ KIRÁLY (2003) i. m. 104.

¹¹⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk:

(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.

(2) Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

kizárólag a büntetőeljárás keretei között, a büntetőeljárásban biztosított alapvető szabályok megtartásával történjék.¹¹⁵

A Be.-ben foglalt garanciális szabályok gátat emelhetnek a materiális igazság megállapítása elé.

Az eljárási garanciák kapcsán hivatkozni kell a 14/2004. (V. 7.) AB határozatra, melyben az Alkotmánybíróság korábbi AB határozatok alapján általános jelleggel rögzíti a jogállamiság kapcsán a jogbiztonság és az eljárási garanciák összefüggésére, valamint kifejezetten a büntető hatalom vonatkozásában megállapítottakat.

Az anyagi igazság érvényesülése nem alanyi jog, hanem inkább az állam feladata és célja. Az Alkotmány nem biztosít alanyi jogot az anyagi igazság érvényesülésére. Ezek a jogállam céljai és feladatai. Ez esetben az Alkotmánybíróság arra kívánt rámutatni, hogy azzal, hogy a törvény rögzíti a büntetőeljárás garanciáit, annak a követelménynek a feltételeit teremti meg, hogy az adott ügyben a materiális igazság megállapítható legyen a bűncselekmény elkövetése, az elkövető személye, valamint büntethetősége vonatkozásában.¹¹⁶

(3) A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

(4) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A (4) bekezdés nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.

(6) A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

(7) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.

¹¹⁵ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

¹¹⁶ 14/2004. (V. 7.) AB határozat

3.1. A tisztességes eljárás elve

A tisztességes eljárás elvéből egy olyan követelményrendszer vezethető le, amely az értekezés szempontjából mindenképpen determináló jellegű.

A tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog. Ezen keresztül azonban érvényre juthat minden, az anyagi igazság feltárásához szükséges tényező, úgy, mint a független és pártatlan bíróság követelménye, az ártatlanság vélelmének rögzítése, a funkciómegosztás követelménye, a bizonyítás tekintetében a fegyveregyenlőség elve, a bizonyítékok szabad mérlegelése és azok közvetlen megtapasztalása.

Ugyanakkor ezek a tisztességes eljárás részét képező elvek és tételek nem kizárt, hogy az anyagi igazság gátló tényezőiként jelentkezzenek.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény)¹¹⁷ szerint „mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.

¹¹⁷ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy

- a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;
- b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;
- c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;
- d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúhoz és kiegészíthesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanút megidézik, illetve kihallgatják;
- e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti, vagy nem beszél a tárgyaláson használt nyelvet.”¹¹⁸

Amint arra Király Tibor rámutat, „az egyezmény nem vállalkozik arra, hogy az egyes fogalmakat, jogintézményeket magyarázza; a tisztességes (fair) eljárás fogalmát és kritériumait természetesen szintén nem tartalmazza, illetve nem határozza meg. [...] Az egyezmény a tisztességesség követelményeit nem szervezeti, hanem eljárási posztulátumként fogalmazza, ami nem zárja ki, hogy bírósági vagy más szervezeti fogyatékoságok ne tehesék az eljárást is fogyatékosná (nem fairré). A pártatlanság például szervezeti követelmény (ne legyen bíró, aki például nyomozási cselekményt végzett, vizsgálóbíróként működött az ügyben), de ha a bíró emiatt elfogult és az elfogultság manifesztálódik, akkor már az eljárás is nem tisztességessé válik.”¹¹⁹

Az Egyezmény idézett rendelkezéseinek áttanulmányozása alapján megállapítható, hogy a tisztességes eljárás elve olyan gyűjtőkategória, amelyben csaknem valamennyi büntetőeljárás alapelv megjelenik és ezek azok a konkrét elvi rendelkezések, amelyek megsértésekor megállapítható az egyezményesértés ténye is. A tisztességes eljárás elve tehát megjeleníti és nevesíti a részét képező tételeket, de azokat csupán a lényegüket meghatározva fogalmazza meg. A részleteket nyilvánvalóan már a büntetőeljárás törvény konkrét normái tartalmazzák.

¹¹⁸ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről 6. cikk, Tisztességes tárgyaláshoz való jog.

¹¹⁹ KIRÁLY (2003) i. m. 133.

Ugyanakkor teljességgel egyetértek Czine Ágnessel, aki annak a véleményének ad hangot, hogy az eljárás tisztességessége nem válhat öncéllá. „Nem szabad ezért szem elől téveszteni, hogy a büntetőeljárás célja nem csak az anyagi jog és a garanciák érvényre juttatása, hanem a tényeknek a valósághű feltárása és megállapítása, mégpedig oly módon, hogy annak során a tisztességes eljárásból fakadó garanciarendszer valamennyi eleme és követelménye érvényre jusson.”¹²⁰

3.1.1. Független és pártatlan bírósághoz való jog

Az Alaptörvény SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG XXVIII. Cikk (1) bekezdése szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”¹²¹

A bírói függetlenség, illetve pártatlanság a magyar jogrendszerben az Alaptörvényben meghatározott, az Alaptörvény által védett jog, melynek tartalma három oldalról is meghatározható, egyrészt az eljáró bírót védő, másrészt a bírósági szervezetet védő, harmadrészt, mint a bírósági eljárásban részt vevő feleket megillető független és pártatlan bíróhoz való alapvető jog.

A jogállam alapvető követelménye a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól elkülönülő bírói hatalmi ág, és az azt megtestesítő bírói függetlenség.

A személyi függetlenség azt jelenti, hogy a bíró nem utasítható – az Alaptörvény szerint „A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélkezési tevékenységükben nem utasíthatóak.”¹²² – azaz a bíró kizárólag a törvényeket figyelembe véve, mindentől függetlenül hozza meg a döntését.

A nemzetközi emberjogi egyezmények a demokratikus jogállam legfontosabb, lényegi tényezőjeként rögzítik – így a jogállamiság keretét adó – tisztességes bírósági eljárás

¹²⁰ CZINE Ágnes: A tisztességes büntetőeljárás alapvető követelményei. *Király Tibor Emlékkötet*. Budapest, ORAC Kiadó, 2022, 72.

¹²¹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XVIII. Cikk (1) bek.

¹²² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 26. Cikk (1) bek.

elvét, melynek meghatározó tartalma, megvalósulásának biztosítéka, tulajdonképpen garanciális eszközrendszere a független és pártatlan bírósághoz való jog. Az EJEB esetjogában a pártatlanság a tisztességes eljárás elvének központi elemeként jelenik meg, és tartalmát a Piersack kontra Belgium ügyben¹²³ dolgozták ki, a pártatlanság fogalmát az előítélet és az elfogulatlanság hiányában határozták meg.

Az Egyezmény szerint tehát mindenkinek alapjoga, hogy amennyiben vele szemben büntetőeljárás indul, törvény által felállított, független és pártatlan bíróság hozzon a büntetőjogi felelőssége tekintetében döntést. Lényegében teljesen egységes a jogirodalom állásfoglalása abban a kérdésben, hogy az Egyezmény ezen rendelkezése a büntetőügyben eljáró bíróságokra vonatkozik, illetve, hogy a bíróság tekintetében támasztott három követelmény lényegében szimbiózisban van. „Függetlenségről és pártatlanságról aligha lehet szó, ha a bírósági szervezetet a végrehajtó hatalom kénye-kedvére alakíthatja, és nem lehet pártatlan az olyan bíróság, amely a szervezetében és a munka módszereiben nem független. [...] az Egyezmény kizárólag a bírák esetében kívánja meg a részes államoktól, hogy gondoskodjanak a függetlenség és a pártatlanság intézményi biztosítékairól.”¹²⁴

Ugyanakkor Király Tibor szerint a bírói függetlenség „nem jelenti a társadalmi a rendszertől, a kortól, a benne uralkodó eszméktől való függetlenséget vagy elszigetelődését a környezettől, hiszen a bíró is a társadalom tagja. A bírói függetlenségnek ugyancsak nem mond ellent sem a törvényben körvonalazott és szabályozott együttműködés a perbeli felekkel, a szakértőkkel, tanúkkal, indítványaik, véleményük nyilatkozatuk meghallgatása, sem a más bíróságok vagy bírósági tanácsok által elemzett és általánosítható joggyakorlatnak a figyelembevétele.”¹²⁵

Az Európai Unió bírósága szerint a tisztességes eljáráshoz való jog olyan általános jellegű követelmény, amelyet tiszteletben kell tartani. A tisztességes eljáráshoz való jog pedig egyértelműen magában foglalja a független és pártatlan bírósághoz való jogot is. A

¹²³ Piersack v. Belgium, 8692/79. szám, 1982. október 1. ítélet

¹²⁴ BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007, 105.

¹²⁵ KIRÁLY (2003) i. m. 110–111.

bíróságok összetételére vonatkozó biztosítékok alappillérként érvényesülnek, ezen követelmény betartását a bíróságok kötelesek ellenőrizni.¹²⁶

A pártatlan bíróság vizsgálatakor az EJEB objektív és szubjektív tesztet alkalmaz. Utóbbi azt jelenti, hogy az eljáró bíró személyes meggyőződését, hozzáállását vizsgálják, az objektív teszt esetében pedig az elfogultság látszatának kiküszöbölésére is alkalmas, tényleges garanciákat kérnek számon, amely a „nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani” elv megvalósulását jelenti. Ezeket a szempontokat vette figyelembe a Bíróság a Piersack kontra Belgium-ügyben is (8692/79, 1984. október 26.)¹²⁷, ahol a kérelmező azért tett panaszt, mert az ügyében eljáró bíróság elnöke az eljárás korábbi szakaszában ügyésként járt el. Az EJEB szerint, ha egy ügyész ugyanabban az ügyben, az eljárás későbbi szakaszában bíróként vesz részt, joggal merül fel kétely a nyilvánosságban a bíróság pártatlanságát illetően.

A Fey kontra Ausztria (14396/88, 1993.) ügyben is kimondta az EJEB, hogy az ítélelhozó testület akkor tekinthető pártatlannak, ha mind az objektív, mind a szubjektív tesztnek megfelel: vagyis a szubjektív teszt értelmében az adott ügyben a bíróság egyik tagja sem rendelkezhet előítéletekkel és nem lehet elfogult, az objektív teszt pedig a fentebb leírtaknak megfelelően a látszatra helyezi a hangsúlyt. Lényegében azt a követelményt támasztja az eljáró bíróságokkal szemben, hogy azok feleljenek meg a pártatlanság látszatának. Utóbbi tekintetében például elbukik az állam, ha a végrehajtó hatalom beavatkozik a bíróság előtt folyamatban lévő ügybe annak érdekében, hogy annak kimenetelét befolyásolja.

A Sovtransavto Holding kontra Ukrajna-ügyben – miközben egy orosz vállalat által Ukrajnában indított polgári peres eljárás folyamatban volt – az ukrán köztársasági elnök az állami érdekek védelmének fontosságára hívta fel a legfelsőbb közigazgatási bíróság figyelmét. A strasbourgi bíróság megállapítása szerint – függetlenül attól, hogy ténylegesen befolyásolta-e ezzel a per kimenetelét – az elnöki beavatkozás megalapozott kétséget ébresztett a legfelsőbb közigazgatási bíróság függetlensége és pártatlansága tekintetében. (IV/0474/2013. Alkotmánybírósági határozat).

¹²⁶ Európai Unió Bírósága C-308/07, EU:C:2009:103

¹²⁷ Piersack v. Belgium 8692/79. szám, 1982. október 1. ítélet

Arra is szeretnék utalni, hogy a bíróság függetlenségével és pártatlanságával a 25/2013. (X. 4.) AB határozat is foglalkozik, amely kimondja, hogy e kettő csak egymásra tekintettel értelmezhető. Hivatkozik az Alaptörvény XXVI. cikk (1) bekezdésére, mely szerint a bírák függetlenek, csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélkezési tevékenységükben nem utasíthatók. Tekintettel arra, hogy a bírói hatalom leginkább az ítélkező tevékenységben jelenik meg a kívülvilág számára, fontos, hogy az ítélkező bíró döntését befolyástól mentesen, kizárólag a jogszabályoknak, valamint belső meggyőződésének megfelelően hozza meg. Ezt pedig a Alkotmánybíróság szerint személyi, státuszbeli és szervezeti garanciák révén érhetjük el. A pártatlanság követelménye viszont azt jelenti, hogy a bíró elfogultságtól és előítéletektől mentes tud az eljárás résztvevőjéhez állni, így tudja értékelni a bizonyítékokat és meghozni a döntését.

Ennek a garanciának két oldalról is meg kell felelni. Egyrészt a bíró magatartásával felel, másrészt az eljárási szabályoknak törekedniük szükséges minden olyan helyzet elkerülésére, amely a bíró pártatlanságát illetően kétségeket ébreszthet. Az EJEB gyakorlatában ez a két oldal szubjektív és objektív értelemben jelenik meg. Szubjektív oldalról az az elvárás, hogy a bíróság egyetlen tagja se legyen elfogult, míg objektív értelemben azt jelenti, hogy a bíró adott ügyben tanúsított magatartásán túlmutatóan felmerülhet-e jogos kétely a pártatlansága tekintetében. E jogos kétely pedig akkor bírhat relevanciával, ha objektíve igazolható.¹²⁸

A bírói pártatlansággal foglalkozik továbbá a 34/2013. (XI. 22.) AB határozat, amely a fentiekkel nagyrészt megegyező megállapítások mellett azt is rögzíti, hogy a bíróság akkor felel meg a vele szemben állított elvárásoknak, „[...] ha eljárásait függetlenül és pártatlanul, a tisztességes eljárás alkotmányos követelményrendszerével összhangban folytatja. Független és pártatlan bíráskodás hiányában az egyéni jogok érvényesítése szenved csorbát. Mindebből következik, hogy a tisztességes eljárás követelményrendszerének szerves részét alkotó függetlenség és pártatlanság a demokratikus jogállamokban feltétlen érvényesülést kívánó alkotmányos igényként jelentkeznek.”¹²⁹

¹²⁸ 25/2013. (X. 4.) AB határozat

¹²⁹ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

A bírói pártatlanság kapcsán az Alkotmánybíróság egy, a dolgozatom szempontjából szintén igen releváns kérdéskörre is kitért, ugyanis a nyomozati szakban történő bírói részvétel kapcsán hivatkozott az EJEB gyakorlatára, mely szerint az, hogy a bíró a vádemelés előtt az eljárás valamely eljárási szakaszában részt vett, még nem jelenti automatikusan azt, hogy pártatlansága megkérdőjelezhető lenne. Pártatlanságát inkább a részvételének foka, illetve a számára biztosított döntési jogköre határozza meg. Ez pedig az alapján mérhető fel, hogy a törvény milyen szabályokat fogalmaz meg az eljárásával kapcsolatban. Például rendelkezhet-e az eljárásról, jogkörének gyakorlását milyen korlátok határozzák meg, döntései során szükséges-e az ügy bizonyítékait értékelnie, illetve szükséges-e állást foglalnia a terhelt bűncselekményben való részvételéről vagy e részvétel mértékéről. Itt a legfőbb kérdés, hogy a vádelőkészítés során eljáró bíró hozzáférhet-e olyan adatokhoz, amelyek előzetes vélemény formálására alkalmasak ugyan, azonban amelyeket a tárgyalás során bizonyítékként mégsem használnak fel.

Az Alkotmánybíróság a megalapozott gyanú fennállásának kérdésében szintén az EJEB gyakorlatára hivatkozik, melynek állásfoglalása feltételezi azt a bírói meggyőződést, amely szerint „nagy a valószínűsége” annak, hogy a bűncselekményt a terhelt követte el. Éppen ezért az Alkotmánybíróság szerint a megalapozott gyanú vizsgálata a bűnösség kérdésében történő bírói álláspont kialakításával párhuzamba állítható, mivel egyik kérdéskör sem dönthető el a rendelkezésre álló bizonyítékok értékelése nélkül. Tekintettel a két kérdéskör közötti szoros összefüggésre a megalapozott gyanú kérdésében állást foglaló bíró amennyiben részt venne az ítélezésben, pártatlansága már megkérdőjelezhető lenne.¹³⁰

Összefoglaló jelleggel azt állapítható meg, hogy az Alkotmánybíróság ezen határozatában inkább egyfajta célkitűzésként jelenik meg az anyagi igazság keresése és a büntetőigény törvényes és tisztességes eljárás követelménye pedig mint kötelezettség értelmezhető.¹³¹ Ezt erősíti meg a 4/1998. (III. 1.) AB határozatra történő utalás, mely értelmében az alkotmány nem azt hivatott garantálni, hogy a büntetőeljárás eredménye minden esetben

¹³⁰ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

¹³¹ HURTONY i. m. 40.

a valóságnak megfelelő, helyes lesz, hanem azt, hogy ne szülessen olyan törvényi szabály, amely ezt eleve kizárja.¹³²

Ezt a gondolatmenetet erősítette meg az Alkotmánybíróság a 688/B/2003. AB határozatában, melyben több alkalommal idézte a 14/2004. (V. 7.) AB határozatban foglaltakat, ezért ehelyütt csak azt a tételmondatot emelném ki, melyben az Alkotmánybíróság azt fejezi ki, hogy az alkotmány az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas (bíróági) eljárásra ad jogot, azonban ez nem azt garantálja, hogy annak eredménye minden esetben helyes lesz. Az anyagi igazság és a jogbiztonság összhangjának megteremtését továbbra is a jogerő intézményéhez köti.¹³³

A pártatlan és független bírósághoz való jog tekintetében végső soron tehát kimondható, hogy az elv a materiális igazság megállapítását segíti elő, az ügyben érdekelt és ezáltal elfogult bíró vagy bíróság kizárásával. Megjegyzem azonban, hogy amennyiben a bíró elfogultságából származó kizárási ok csupán az eljárás folyamán, esetleg több tárgyalást követően válik ismertté, ezen elv is képezheti a materiális igazság megállapíthatóságának gátját. A kizárás miatt ugyanis az ügyet előről kell kezdeni, ami az időszerűséget jelentősen befolyásolhatja, ez a körülmény pedig releváns lehet a bizonyítás szempontjából, így például a tanúvallomások tekintetében. Minél hosszabb idő telik el ugyanis az észlelés és a vallomástétel között, annál inkább halványulnak el az emlékképek.

Király Tibor ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a bírói függetlenség magában hordozza a bírói önkény lehetőségét, amely az önkényes jogszolgáltatás pedig ugyancsak ellene hat a materiális igazság megállapíthatóságának. A bírói önkény kiküszöbölése tehát elengedhetetlen és ezért van szükség alapelvi szinten például a funkciómegosztás elvének deklarálására vagy a jogorvoslati jog lehetőségének biztosítására.¹³⁴

¹³² 14/2004. (V. 7.) AB határozat

¹³³ 688/B/2003. AB határozat

¹³⁴ KIRÁLY (2003) i. m. 111.

3.1.2 Az észszerű határidőn belüli döntés követelménye

Amint már utaltam rá, az EJEK állásfoglalása szerint a tisztességes eljárás elve több részjogosultságot ölel fel, ezek egyike az észszerű határidőn belüli bírósági döntés követelménye. Ugyancsak az EJEK joggyakorlatából következik, hogy a büntetőügyekben az időtartam szempontjából a gyanúsítás közlésétől a jogerős bírósági határozat meghozataláig terjedő időtartamnak van relevanciája. Ebből egyértelműen kiderül, hogy a büntetőeljárásnak az ügyben történt megindulásától (a nyomozás elrendelésétől) a személyre szóló megalapozott gyanú közléséig eltelt idő nincs kihatással az észszerű időn belül történő döntéshozatalra. Az EJEK számos határozatában fejtette ki azt is, hogy az eljárás hosszúságának mikénti értékelése szempontjából a konkrét ügy egyedi körülményeire kell tekintettel lenni.

Nyilvánvalóan más megítélés alá esik egy bonyolult ténybeli és jogi megítélésű sokvádoltas ügy, mint egy egycselekményes és egyterheltes büntetőügy. Nem lehet figyelmen kívül hagyni az eljárásban részt vevő személyek tevékenységét sem, mert előfordulhat, hogy pont a terhelt vagy a védő tevékenysége járult hozzá az eljárás elhúzódásához, miként az is elképzelhető, hogy az ügyben eljáró hatóságok mulasztásai gátolták meg az eljárás mihamarabbi befejezését. Amennyiben az észszerű határidőn belüli döntésre a hatóságok mulasztása miatt nem került sor, sérül a tisztességes eljárás elve.

A materiális igazság megállapíthatósága és az észszerű időn belül történő döntés követelménye között meglehetősen sajátos viszony áll fenn. A materiális igazság kiderítése nehéz és olykor hosszan tartó folyamat eredménye. Egyszerűbb a helyzet, ha például a vádlottat a bűncselekmény elkövetésekor tetten érték, vagy ha az elkövetést az egyéb adatokkal összhangban álló módon beismeri, illetve, amennyiben a deliktum végrehajtásának számos tanúja volt, akik teljességgel egyezően adják elő a történeteket. Az ilyen ügyekben a materiális igazság megállapításával kapcsolatos törvényi kötelezettség semmilyen szempontból nem akadályozza az időszerűség érvényesülését, mert az ilyen típusú ügyekben a megalapozott gyanú közlésétől a jogerős határozat meghozataláig csupán néhány hónap telik el.

Megjegyzem, a Be. új jogintézményei, de különösen a mértékes indítvány az említett sajátosságokkal jellemzett ügyekben rapid jellegű felelősségre vonást tesznek lehetővé. Az is törvényszerű, hogy sokkal nehezebb helyzetben van a jogalkalmazó az olyan típusú ügyekben, amelyekben az ismeretlen elkövető kilétét rendkívül hosszan elhúzódó nyomozás alapján sikerül csupán kideríteni, a rendelkezésre álló bizonyítékok ellentmondásosak, mert például a tanúvallomások között nincsen harmónia vagy amennyiben a terhelő jellegű bizonyítékok mellett a terhelti védekezést igazoló bizonyítékok száma is jelentős. Ekkor a bizonyításnak minden relevánsnak ítélt részletre ki kell terjednie, amely rendkívül időigényes.

Kadlót Erzsébet szerint „Az <ösbűn> akkor esett meg, amikor a jogalkotás hagyta magát béklyóba verni és az anyagi igazság perbeli megállapításának követelményét a törvényben a hatóságok kötelezettségeként írta elő. A jogalkalmazást ezzel teljesíthetetlen feladat elé állította, a jogfejlődésnek pedig olyan gátat szabott, amely azóta is sikeresen akadályozza az igazságszolgáltatással szemben – időközben – megjelent új követelmények, a hatékonyság, az időszerűség teljesítését, az egyszerűsítést támogató jogintézmények meggyökerezését.”¹³⁵ Kadlót Erzsébet tehát a materiális igazság kiderítésére vonatkozó törvényi rendelkezést tartja az időszerű ítélezés gátjának. Azt, hogy a materiális igazság, azaz a valóság hű történeti tényállás feltárása a büntetőügyek egy jelentős részében igen időigényes feladat, nem vitatható, de ez a kötelezettség alkotja az igazságszolgáltatás esszenciáját.

A másik oldalról megközelítve a problémakört az időszerűség követelményének való meg nem felelés viszont egyértelműen nehezíti a materiális igazság megállapíthatóságát. Ebben szerepe lehet az eljáró hatóságoknak, például akkor, ha a konkrét ügy szempontjából releváns szálakat az eljáró nyomozó, ügyész vagy bíró nem látja át, a szakmai hozzá nem értésüknek az eljárás elhúzódása lesz az okozata. Ilyenkor áll fenn egyidejűleg az ügy felderítetlensége és a túlbizonyítás, azaz maga az eljárási káosz. Ekkor sokszor hónapokig irreleváns tények bizonyítására törekszik a hatóság, miközben a releváns tények napról napra bizonyíthatatlanabbá válnak, mert a tárgyi bizonyítási eszközök megsemmisülnek, a tanú emlékezete elhomályosul, a bizonyítás egyre lassabbá és lassabbá válik. A folyamat szükségszerűen az objektív valóság kideríthetlenségéhez

¹³⁵ KADLÓT i. m. 25.

fog vezetni.

3.1.3 Az ártatlanság véelme

Az ártatlanság véelmét tartalmazza az EJEE 6. cikkének (2) bekezdése (Tisztességes tárgyaláshoz való jog): „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell tekinteni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították”, valamint az EU Alapjogi Chartájának 48. cikke (Az ártatlanság véelme és a védelemhez való jog): “1. Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították. 2. Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.”¹³⁶

Arra vonatkozóan, hogy az ártatlanság véelme alatt mit kell érteni, útmutatást nyújt az EJEB ítélkezési gyakorlata. Kizárólag olyan személyre vonatkozhat, akit „bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak.”¹³⁷ A terheltet mindaddig úgy kell tekinteni, hogy nem követett el bűncselekményt, amíg az állam – bűnüldöző hatóságain keresztül – nem nyújt be elegendő bizonyítékot ahhoz, hogy egy független és pártatlan bíróságot meggyőzzön a terhelt bűnösségéről. Az ártatlanság véelme „megköveteli [...], hogy a bíróság tagjai ne abból a feltételezésből induljanak ki, hogy a vádlott elkövette azt a bűncselekményt, amellyel vádolják”¹³⁸. A bíróság nem mondhatja ki bűnösségét mindaddig, amíg ténylegesen meg nem állapította a bűnösséget. A terheltet nem lehet előzetes letartóztatásba helyezni, kivéve, ha ennek kényszerítő oka van. Amennyiben előzetes letartóztatásba helyezik, a fogva tartás körülményeinek meg kell felelniük vélelmezett ártatlanságának. Bűnösségét az államnak kell bizonyítania, és kétség esetén a vádlott javára kell dönteni. Biztosítani kell számára a vallomástétel megtagadásának jogát. Általában nem várható el tőle, hogy önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson. Vagyona megfelelő eljárás nélkül nem kobozható el.

¹³⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 48. cikk (1) bek.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>; Letöltve: 2023. április 20.

¹³⁷ X v. FRG no. 4483/70. – a keresetet, mint nem elfogadhatót elutasították.

¹³⁸ Barberà, Messegué és Jabardo v. Spanyolország, A sorozat 146. szám (1989) ítélet, 77. §.

A bíróság vagy egy hivatalos személy mindaddig nem jelentheti ki, hogy a terhelt bűncselekmény elkövetésében bűnös, amíg nem állították bíróság elé, és nem ítélték el. „Az ártatlanság vélelme sérelmet szenved, amennyiben a vádlottra vonatkozó valamely bírósági határozat azt a véleményt tükrözi, hogy a vádlott bűnös, anélkül, hogy bűnösségét a törvénynek megfelelően bebizonyították volna, és [...] lehetősége lett volna védekezési jogának gyakorlására”¹³⁹. A hatóságok azonban tájékoztathatják a nyilvánosságot a nyomozásról és a bűnösség gyanújáról¹⁴⁰, feltéve, hogy ez nem jelenti a terhelt bűnösségének kijelentését¹⁴¹, és a hatóságok diszkréten és megfontoltan járnak el.

A bizonyítási teher vonatkozásában általában a vádnak kell minden kétséget kizáróan bizonyítania a vádlott bűnösségét. Az EJEB szerint „a bizonyítási kötelezettség a vádat terheli, és bármilyen kétség esetén a vádlott javára kell dönten. Ebből következik, hogy a vád feladata [...] a vádlott elítéléséhez szükséges bizonyítékok szolgáltatása”¹⁴².

A Bizottság az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján három olyan esetkört azonosított, melyekben a bizonyítási kötelezettség nem teljesen a vádat terheli: a) bűnösségtől független bűncselekmények, b) olyan bűncselekmények, amelyek esetén a bizonyítási teher megfordul, valamint c) elkobzás elrendelése esetén.

a) Ebben az esetben a vádnak bizonyítékot kell szolgáltatnia arra, hogy a vádlott megvalósította a bűncselekmény objektív tényállását (*actus reus*), azonban nem kell bizonyítania, hogy a vádlott szándékosan cselekedett így, vagy kívánta az eredmény bekövetkezését. E bűncselekményekre kiterjed az EJEE hatálya, noha az államnak nem kell bizonyítania a vádlott „bűnös szándékát” (*mens rea*). Az EJEB elismerte, hogy az államok büntetőjoga szabályoz bűnösségtől független bűncselekményeket is.¹⁴³ E bűncselekmények esetén kizárólag azt a tényt kell bizonyítani, hogy a vádlott elkövette a cselekményt, és amennyiben ez bebizonyosodik, vélelmezni kell a vádlott bűnösségét. Az

¹³⁹ Minelli v. Svájc, A sorozat 62. szám (1983) ítélet, 38. §.

¹⁴⁰ Krause v. Svájc, 7986/77. szám, 13DR 73 (1978) ítélet.

¹⁴¹ Allenet de Ribemont v. Franciaország, A sorozat 308. szám (1995) ítélet, 37., 41. §.

¹⁴² Barberà, Messegué és Jabardo v. Spanyolország, A sorozat 146. szám (1989) ítélet, 77. §.

¹⁴³ Salabiaku v. Franciaország, A sorozat 141–A szám (1988) ítélet, 28 §.

EJEB szerint e vélelemnek „olyan ésszerű korlátok között kell mozognia, melyek a cselekmény súlyával arányosak, továbbá biztosítani kell a védekezési jogot.”¹⁴⁴

b) Ebben az esetben a vádnak azt kell bizonyítania, hogy a vádlott elkövette a cselekményt, a vádlottnak pedig azt, hogy a cselekményt nem bűnösen követte el. Itt a vádlottra nagyobb teher nehezedik, mint a fenti a) esetben. Az EJEB szerint ez „kevésbé súlyos” bűncselekmények esetén fogadható el.¹⁴⁵

A bizonyítási eljárásról szóló tanulmány rámutatott arra, hogy noha az EU-ban általában a vádnak kell bizonyítania a vádlott bűnösségét, egyes kivételes esetekben azonban – mint például okiratokkal kapcsolatos bűncselekmények vagy szabálysértések esetén – amennyiben a vád a kötelezettség fennállását bizonyította, a bizonyítási teher megfordul, és a vádlottnak kell bizonyítania, hogy kötelezettségének eleget tett. Néhány esetben a vádlottnak kell a cselekményt igazoló okot szolgáltatnia (például jogos védelem, beszámíthatatlanság vagy alibi), és ezután a vádnak kell ellenbizonyítania.

c) A bizonyítási teher megfordulhat a vádlott vagy harmadik személy vagyontárgyainak elkobzása esetén, amikor is vélelmezik, hogy a vagyontárgy a bűncselekményből származik, és a tulajdonosnak kell ellenbizonyítania, illetve előfordulhat, hogy csak valószínűsíteni kell, és nem kell minden kétséget kizáróan bizonyítania, hogy a vagyontárgy nem a bűncselekményből származik. Minden elkobzásnak indokoltnak és arányosnak kell lennie, továbbá biztosítani kell vele szemben a jogorvoslatot.¹⁴⁶ Ez természetesen a határon átnyúló elkobzásokra is vonatkozik. Komolyan kell venni jóhiszemű harmadik személyek igényeit, amennyiben a tulajdonhoz való joguk veszélybe kerül, és az államoknak megfelelő védelmi mechanizmusokat kell biztosítaniuk e személyek számára.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Zöld Könyv – Az ártatlanság véelme <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:HU:HTML>; Letöltve: 2023. április 20.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Welch v. Egyesült Királyság, 17440/90. szám, 1995. február 9., ítélet, Philips v. Egyesült Királyság ítélet, 41087/98. szám, 2001. július 5., ítélet.

¹⁴⁷ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:HU:HTML>; Letöltve: 2023. április 20.

Az ártatlanság véelme kapcsán a 34/2013. (XI. 22.) AB határozat rögzíti, hogy az eljárási garanciák betartása már csak azért is kiemelten fontos, mert az ártatlanság megdöntésének következményeként a büntetések kiszabása, vagy akár az intézkedések alkalmazása is helyrehozhatatlan károkat képes okozni abban az esetben, ha az ártatlanság véelme valamely eljárásjogi szereplő tévedése miatt dől meg.¹⁴⁸ Az ártatlanság véelme tehát alapelve a jogállamnak és ezt a véelmet az igazságszolgáltatásra jogosult szerv ítéletében lehet oly módon megdönteni, hogy a bíróság kimondja a terhelt bűnösségét. Király Tibor szerint „Az ártatlanság véelme hatókörének nem elhanyagolható lényeges kérdése: kit is kötelez a törvény által megkívánt magatartásra. Nincs kétség afelől, hogy az ártatlanság véelme a büntetőeljárásra vonatkozó norma, tehát az eljárás azon alanyait köti, akik a gyanúsított, vádlott fölött valaminő hatalmat gyakorolhatnak. Az ártatlanság véelme kötelezi a bírót – és ez felel meg a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának. A bíró számára az ártatlanság véelme nem azt jelenti, hogy hinnie kell az ártatlanságban, hanem hogy elfogulatlanul kell a pert vezetnie. [...] A nyomozó és az ügyész az ártatlanság véelmeét másképp éli meg, mint a bíró. A törvény tőlük is megköveteli az elfogulatlanságot – nem lehet perben, haragban vagy rokonságban a gyanúsítottal –, de azt a fajta pártatlanságot az ügyben, mint a bírótól, nem várja el. Az ügyésztől a vádemelésben éppen a vádlott bűnösségéről való meggyőződése kérhető számon, illetve a nyomozótól (vizsgálótól) az elszántság a bűnös felkutatására. Tőlük is megköveteli azonban a törvény, hogy a terhelő és a mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket figyelembe vegyék. Reájuk tehát az ártatlanság véelmeéből igazán a bizonyítási teher hárul, és az ügy sokoldalú, mindenirányú felderítésének a kötelessége.”¹⁴⁹

A bíróság az eljárása során tehát nem indulhat ki abból, hogy az a személy a bűncselekmény elkövetője, akivel szemben a nyomozóhatóság eljárást folytatott, illetve, akinek a vonatkozásában az ügyészség vádat emelt. A bűnösséget megállapító ítélet az azt alátámasztó bizonyítékokon kell, hogy alapuljon és „Az igazság érvényesülésének

¹⁴⁸ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

¹⁴⁹ KIRÁLY (2003) i. m. 126.

elve az a követelmény, hogy a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozóhatóság a döntését valóság-hű tényállásra alapozza.”¹⁵⁰

Az ártatlanság vélelmének megdöntése csak akkor tekinthető a jogállami keretek közé illőnek, amennyiben az az igazságon alapul, miként az sem lehet kétséges, hogy ellenkező esetben ártatlan ember elítélésére kerül sor, mert ahogy arra Finkey Ferenc rámutat, „az igazság csak a valódi büntetett büntetését engedi meg, az ártatlan ember büntetése, az alaptalan zaklatás és szenvedésokozás ellenkezik az igazsággal.”¹⁵¹ Nem lehet eltekinteni továbbá attól sem, hogy az ártatlanság vélelme rendkívül kedvező helyzetet eredményez a terhelt számára, „mert a hatóságok akkor is kötelesek tiszteletben tartani, ha személy szerint meg vannak győződve a terhelt bűnösségéről. A büntetőeljárás bűncselekmény megalapozott gyanúja alapján indul, vádemelésre pedig akkor kerül sor, ha a vádló szerint a vádlott büntetőjogi felelősségre vonásának ténybeli és jogi feltételei fennállnak és ezt bizonyítani is tudja.”¹⁵²

Az ártatlanság vélelme megkérdőjelezhetetlenül a jogállami büntetőeljárásjog egyik legfontosabb elve, ugyanakkor egyik legjelentősebb akadálya a materiális igazság megállapíthatóságának. Az ártatlanság vélelme ugyanis objektíve rendkívül kedvező helyzetet eredményez a terhelt tekintetében, figyelemmel arra, hogy a bizonyítási teher a vádlót terheli, azaz nem a terheltnek kell bizonyítania az ártatlanságát, hanem a vádlónak a terhelt bűnösségét, mi több, a kétséget kizáróan nem bizonyított tény a terhelt terhére értékelni nem lehet.

Az ártatlanság vélelméből fakad valójában egyes szerzők azon gondolata, amely szerint, ha az ártatlanság vélelmét az ügyésznek nem sikerül megdöntenie, mert a rendelkezésre álló bizonyítékok nem elégségesek a bűnösség kimondásához, a processzuális igazság jelenik meg a büntetőperben, ami azt jelenti, hogy a döntés alapját a büntetőügyben megállapítható igazság képezi, ami nem fedi le a valóságban történeteket. Ezen okfejtés alapján jut arra a következtetésre Elek Balázs, hogy „Valójában nem is egyértelmű

¹⁵⁰BELEGI József (szerk.): *Büntetőeljárásjog Kommentár a gyakorlat számára III. kiadás I. kötet*, Budapest, HVG ORAC Lap – és Könyvkiadó Kft., 2022, 6 (a továbbiakban: „Kommentár”). Az idézett rész szerzője Kónya István.

¹⁵¹FINKEY (1927) i. m. 27.

¹⁵²Kommentár i. m. 7.

követelmény az ítélet igazságtartalma, annak ellenére, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. A Be. 351. § azonban nem az igazságnak, a valóságnak megfelelő, hanem a megalapozott tényállás követelményét állítja fel, ami lényeges különbség lehet. Megalapozott lehet az igazsággal teljesen ellentétes ítéleti tényállás is, ha az nem szenved a Be. 351. § (2) bekezdésében felsorolt megalapozatlanági hibákban.”¹⁵³ Miként a már említett 9/1992 (I.30) AB határozatában az Alkotmánybíróság is rámutatott, mindez nem más, mint a bűnüldözés sikertelensége, amelynek kockázatát az államnak kell viselnie és ez a kockázatelosztás valójában az ártatlanság vélelmének alkotmányos garanciája.

Ezzel szemben egyértelműen a materiális igazság megállapításának a lehetőségét erősíti az ártatlanság vélelmének korlátozása. Valójában az ilyen jellegű korlátozás a bizonyítás szabályai körében jelenhet meg. „Bizonyos esetekben és törvényben előre meghatározott feltételek szerinti limitált körben eltűrhető a bizonyítási teher megfordítása (például: valóság bizonyítása), ami azonban egyrészt nem változtat azon, hogy a büntetőeljárás törvény ennek az alapjognak az eminens biztosítékaként alapvető szinten is a hatóságokra hárítja a bűnösség bizonyításának terhet és érvényesülnie kell az *in dubio pro reo* szabálynak. Másrészt a hatóságokat és a bíróságot köti ugyan a *praesumptio boni viri* szabálya, de a terhelt saját jól felfogott érdekében a bűnösségének cáfolatára alkalmas bizonyítási eszközöket érdemi védekezése részeként bármikor felajánlhatja.”¹⁵⁴

3.1.4. A hatalommegosztás elve

A tisztességes eljárás elvéből ered a hatalommegosztás elve, mellyel kapcsolatban megállapítható, hogy a Be. az ügyészség feladatkörébe utalja a nyomozást és a vádelőkészítést érintő jogokat.¹⁵⁵ Az elvvel kapcsolatban már Finkey Ferenc rámutatott,

¹⁵³ ELEK Balázs: Sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban. *A Büntető ítélet igazságtartalma*. ERDEI Árpád (szerk.) Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 153–154. Elek Balázs írása a korábbi Be. rendelkezésein alapul.

¹⁵⁴ KADLÓT Erzsébet: A büntetőeljárás garanciák, mint alkotmányos szelvényjogok. Mértéktartó hatalom, igazságszolgáltatás a jogállamban. BÁRD Petra (szerk.) Budapest, L’Harmattan. 2022, 233.

¹⁵⁵ Be. 25. § (1) Az ügyészség a közzvádló.

(2) Az ügyészség nyomoz, felügyeli a felderítés törvényességét, valamint irányítja a vizsgálatot.

hogy „A bírói zsarnokság meggátlására való törekvés teremti meg a büntető hatalom megosztásának eszméjét. A bűnüldözésnek külön állami szervre, a kir. ügyészségre ruházását, a védelem szabadságát, a védelem kedvezményezésének az eszméjét. A hivatalból való eljárás, ami eddig a bíróságot terhelte, most a közvádlóra megy át. A bíró megszabadul a bűnüldöző és védői szerepektől, hogy tisztán az ítélkezésnek szentelhesse minden szellemi erejét. Az új vádrendszer legfőbb vezérelve a vádelv, tehát szintén az igazság és az igazságosság érvényesítését akarja szolgálni.”¹⁵⁶

A hatalommegosztás elvével kapcsolatban az Alkotmánybíróság leszögezi, hogy az ügyésznek kell feltárnia a terheltet terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket. Az ügyész feladata továbbá, hogy felügyelje, a nyomozást a törvény betartásával folytassák, illetve, hogy az eljárás résztvevői törvényes jogukat érvényesíthessék. Összefoglalva ezek alapján az ügyész az, aki a nyomozás során rendelkezési joggal bír, neki kell biztosítani a vád előkészítésének törvényességét, és az eljárás résztvevői jogainak érvényesülése felett is törvényességi felügyeletet lát el.¹⁵⁷

Az Alkotmánybíróság szerint ehhez kapcsolódik a nyomozási bíró eljárása is, akinek a törvény delegál egyes eljárási feladatokat, azonban ezekben is csak az ügyész indítványára jár el.¹⁵⁸ Dolgozatom szempontjából a nyomozási bíró jogkörébe tartozó eljárási cselekmények közül a bizonyítással összefüggésbe hozható jogkör emelendő ki, de megemlítendő, hogy a kényszerintézkedések többségét illetően is a nyomozási bíró jogosult dönteni.¹⁵⁹

A kényszerintézkedések között azon a bizonyítási cselekmények szerepelnek, amelyek mielőbbi foganatosítása azért szükséges, mert a teljesítésük azt követően nem kivitelezhető, bizonytalan végkifejletű, vagy az eljárás bizonyos résztvevőinek lényeges érdeksérelmet idézne elő, ugyanakkor azonnal történő végrehajtásukkal kétség nélkül felhasználhatóak a tárgyalás során. Ide értendő a jogszabály szerint a tanú egészségi

(3) Az ügyészség előkészítő eljárást végez és a más szerv által végzett előkészítő eljárásban ellátja az e törvényben meghatározott feladatait.

(4) A felettes ügyészség felügyeli az ügyészség felügyeleti és irányítási jogkörének gyakorlását.

¹⁵⁶ FINKEY (1927) i. m. 28.

¹⁵⁷ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat [46]

¹⁵⁸ Uo. [49]

¹⁵⁹ Uo. [50]

állapota, életét fenyegető más helyzet, avagy éppen a tanú fiatal kora.¹⁶⁰ A bizonyítási cselekményekhez fűződik, hogy a nyomozási bíró nyilvánítja különösen védetté a tanút¹⁶¹. Másrészt a nyomozási bíró meghatározó jogkörrel rendelkezik a legjelentősebb alapjog-korlátozással járó kényszerintézkedések elrendelése és felülvizsgálata folyamán. Ezen jogosultságához tartozik továbbá az előzetes letartóztatás, valamint annak az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben történő végrehajtása is ¹⁶², a házi őrizet¹⁶³, a lakhelyelhagyási tilalom¹⁶⁴, az ideiglenes kényszergyógykezelés¹⁶⁵, a zár alá vétel ¹⁶⁶elrendelése és felülvizsgálata. Ide sorolható még a közjegyzői, az ügyvédi irodában és egészségügyi intézményben történő házkutatás és lefoglalás¹⁶⁷, a címzettnek még nem kézbesített postai és hírközlési közlemények, a sajtótermék szerkesztőségi iratok lefoglalásának¹⁶⁸, a titkos adatszerzés¹⁶⁹, valamint a rendbíróság elzárásra történő átváltoztatásának¹⁷⁰ elrendelése. E rendelkezések az alapvető jogok nagyfokú korlátozásával járnak, amely elegendő ok ahhoz, hogy a jogszabályban meghatározott elvárás realizálódásának, és foganatosításuk indokoltságának felülvizsgálatát a vádemelés előtt is a bírói eljárás garanciája biztosítsa.

A bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható terhelt személyi szabadságának a vádemelést megelőző bírói elvonása a büntetőeljárás nyomozási szakaszában alkalmazható legsúlyosabb kényszerintézkedés. Ezen mérlegelés alapján az előzetes letartóztatás és az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelése ellentmondást nem tűrő feltételekhez, határidőhöz és időszakos kötelező felülvizsgálathoz kötött ^{171, 172,} ¹⁷³. E kényszerintézkedések egy éven túl történő felülvizsgálata során az egyéb garanciális megfontolások miatt nem az ügyészi indítványokról addig döntéshozó nyomozási bíró, hanem a régi Be. 207. § (6) bekezdése szerint a törvényszék

¹⁶⁰ Régi Be. 207. § (3)–(5) bek.

¹⁶¹ Régi Be. 97. §, 207. § (2) bek d) pont

¹⁶² Régi Be. 130. § (1) bek., 131. § (1) bek., 133. § (1)–(2) bek., 141. § (2) bek.

¹⁶³ Régi Be. 138. § (1)–(2) bek.

¹⁶⁴ Régi Be. 137. § (3)–(8) bek.

¹⁶⁵ Régi Be. 140. § (3) bek., 142. § (2) bek., 145. § (2) bek.

¹⁶⁶ Régi Be. 159. § (1) bek.

¹⁶⁷ Régi Be. 149. § (6)–(8) bek.

¹⁶⁸ Régi Be. 149. § (3) bek., 150. § (3) bek., 151. § (2)–(4) bek.

¹⁶⁹ Régi Be. 203. §, 205. § (3) bek.

¹⁷⁰ Régi Be. 161. § (6) bek.

¹⁷¹ Régi Be. 129. § (1)–(2) bek.

¹⁷² Régi Be. 140. §

¹⁷³ Régi Be. 210. §

egyesbíróként eljáró bírója a nyomozási bíró eljárásához kapcsolódó szabályok szerint határoz.

Az előzetes letartóztatás és az ideiglenes kényszergyógykezelés egy év után történő meghosszabbításáról a törvényszéki bíró a nyomozó hatóság előterjesztése, illetve ügyészi indítvány alapján dönt, majd a régi Be. 210. § (1) bekezdésének c) pontja szerint ülést tart a kényszerintézkedés meghosszabbításának témakörében, amelyen meghallgatja az ügyészt, a terheltet és védőjét. A régi Be. 211. § (4) bekezdésének értelmében a bíró a felek nyilatkozatai és a nyomozás iratai alapján értékeli a kényszerintézkedés jogszabályi követelményeit, továbbá megvizsgálja a terhelt személyi körülményeit.

Az Alkotmánybíróság tanulmányozta továbbá, hogy a régi Be. 207. § (6) bekezdése szerint eljáró törvényszéki bíró hozzáférhet-e olyan adatokhoz, amelyekhez az ítélezés alatt eljáró bíró már nem jut hozzá, de arra megfelelnek, hogy a bíró előzetes álláspontot alakíthasson ki az ügyről. A nyomozás feladata a vádelőkészítés, vagyis az, hogy az ügyész megállapíthassa az állami büntetőigény fennállását, annak érvényesíthetőségét. Az ügyész a nyomozás során összegyűjtött adatok alapján határoz a terhelt büntetőjogi felelősségének bírói úton történő érvényesítéséről. A nyomozás ura az ügyész, ennél fogva a vád alapjául szolgáló bizonyítékokat az ügyész határozza meg.¹⁷⁴ Az Alkotmánybíróság álláspontom szerint helyesen mutatott rá arra, hogy „a tárgyalás során bizonyítékként fel nem használt többletadatok előzetes ismerete is alkalmas lehet arra, hogy az ítélező bíró elfogulatlanságát, vagyis a bűnügy elfogultságtól mentes megítélését veszélynek tegye ki.”¹⁷⁵ Továbbá az Alkotmánybíróság arra a felismerésre jutott, hogy „a vádemelés előtt a gyanú megalapozottságát illetően a bizonyítékokról való előzetes állásfoglalás csakúgy, mint a büntetőügyre vonatkozó olyan adatok megismerése, amelyeket a tárgyalás során nem használnak fel bizonyítékként, mind olyan körülményeknek tekinthetőek, amelyek alapján a nyomozási bíró jogkörében korábban eljáró ítélező bíróság tagjainak pártatlanságát kétely övezheti.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ Régi Be. 216–217. §

¹⁷⁵ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

¹⁷⁶ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat

A büntetőeljárásban tehát a vád, a védelem és az ítélezés elkülönül egymástól, ami azt eredményezi, hogy megoszlik a büntetőhatalom. „Az ügyész (közvádoló) egyedül nem dönthet a bűncselekmény ügyében és a bíróság sem ítéltet bűncselekményről vád nélkül. Más szóval: az ügyész az elkövető felelősségre vonását csak bíróság útján érheti el, és fordítva, a bíróság csak az ügyész kezdeményezésére ítéltet.”¹⁷⁷

A funkciómegosztás elvéhez szorosan kapcsolódó tétel a vádhoz kötöttség elve, aminek alaptétele, hogy a bíróság csak törvényes vád alapján járhat el, másként fogalmazva a bíróság igazságszolgáltatási tevékenységének elengedhetetlen feltétele az, hogy a vádemelésre jogosult vádat emeljen.¹⁷⁸ A vád törvényességének formai és tartalmi követelményei egyaránt vannak. A formai követelmény a vádemelésre jogosultak körére vonatkozik, mert bírósági eljárásra kizárólag akkor kerülhet sor, ha azt vádlói jogosultsággal rendelkező személy kezdeményezi. Ilyen jogosultsága van a közvádlónak, tehát az ügyészségnek, a pótmagánvádlónak és a magánvádlónak, azaz a sértettnek, illetve bizonyos törvényi feltételek esetén bárkinek.¹⁷⁹ Vádemelés szempontjából a bűncselekmények két kategóriába sorolhatók, így megkülönböztethetünk közvadás és a magánvadás deliktumokat. A bűncselekmények döntő többsége közvadás, csekélyebb része magánvadás jellegű. A pótmagánvadás és az 'Eljárás közhatalom gyakorlásával vagy közvagyon kezelésével kapcsolatos kiemelt bűncselekmény esetén' című külön eljárás által lehetővé tett vádemelés a közvadás bűncselekményekhez kapcsolódik.

Tekintettel az utóbbi jogintézmény újszerűségére, annak lényegét röviden összefoglalom: A római jogban a büntető keresetet kivételesen nemcsak a sértett vagy jogutódai indíthatták meg, hanem bármely polgár, akár érintve volt a bűncselekmény által, akár nem, ennek a keresetnek *actio popularis* a neve. Az *actio popularis* legfőbb sajátossága abban állt, hogy a sértetti fellépés elmaradásakor kerülhetett csupán sor a mások általi keresetindításra. A római jog korántsem rendelkezett olyan fejlett jogintézményekkel a büntető jog területén, mint a magánjog vonatkozásában, illetve hogy a bűncselekményeknek két kategóriáját különböztette meg, nevezetesen a közbűncselekményeket és a magánbűncselekményeket. A magánbűncselekmények

¹⁷⁷ KIRÁLY (2003) i. m. 120.

¹⁷⁸ Be. 6. § (1) bek. A bíróság vád alapján ítéltet.

¹⁷⁹ Eljárás közhatalom gyakorlásával vagy közvagyon kezelésével kapcsolatos kiemelt bűncselekmény esetén (CV/A. fejezet)

tekintetében a felelősségre vonásra is a polgári perrend keretében került sor, míg az actio popularis eljárásjogi értelemben inkább a közbűncselekményekhez kapcsolódott.

A lényeg tehát abban rejlik, hogy nincs szükség érintettségre ahhoz, hogy valaki büntetőeljárást kezdeményezzen.

A Kormány 2022. július 19-én T/706. számon törvényjavaslatot nyújtott be az Országgyűléshez, amely „Az Európai Bizottsággal való megegyezés érdekében a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény módosításáról” elnevezést viselte. A Miniszteri Indokolás szerint „A Kormány elkötelezett az Európai Bizottsággal való mielőbbi megállapodás mellett. Fontos, hogy a szakmai párbeszéd során a problémák helyett a megoldásokra koncentrálva közelítsük álláspontjainkat és keressük a megegyezést, a Bizottság több ajánlását elfogadva.”

Az elfogadott törvény már „a kondicionalitási eljárással összefüggésben, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény módosításáról” megjelölést kapta. A 2022. évi XLI. törvény a kihirdetését követő napon lépett hatályba, azonban lényegében csak napokig volt hatályban, a hatályvesztés időpontja: 2022. november 17. A szóban forgó jogintézményt újra kodifikáló 2022. évi XLIV. törvény 2022. november 24-én lépett hatályba.

Az Országgyűlés 2022. október 3-án fogadta el a T/706. számú törvényjavaslatot, azonban az Alaptörvény 6. Cikkének (2) bekezdésében és a 24. Cikk (2) bekezdésének a) pontjában garantált jogköre alapján kezdeményezte annak előzetes alkotmánybíróági vizsgálatát. Az Országgyűlés azt kérte az Alkotmánybíróságtól, hogy vizsgálja meg a 2022. október 3-án elfogadott törvény Alaptörvénnyel való összhangját, tekintetben, hogy az ügyészségen kívül más személynek lehet-e joga arra, hogy valaki ellen vádat emeljen a bíróság előtt. Az indítvány a vádkorrektívum bevezetésének alkotmányos elemzését, illetve a vádkorrektívum és a vádmonopólium egymáshoz való viszonyának értékelését kérte. Az Alkotmánybíróság a 28/2022. (XI.8.) AB határozatában megállapította, hogy a még ki nem hirdetett törvény, nem sérti az Alaptörvény 29. Cikkének (1) bekezdésében megfogalmazott, az ügyészséget megillető vádmonopólium elvét.

Az indokolás lényege szerint az új külön eljárás nem helyettesíti az ügyészség fellépését a közvád foganatosítása során, azt csak kiegészíti, és mint ilyen az ügynevezett vádkorrekatívumok kategóriáján belül értelmezendő. Az Alkotmánybíróság a határozatában a pótmagánvád jogintézményére utalt azzal, hogy a jogalkotó egyéb vádkorrekatívumokat is alkalmazhat.

Tehát az Alkotmánybíróság által minden szempontból Alaptörvény harmonikusnak értékelt törvény miniszteri indokolásában kifejtettek szerint „A törvény egy teljesen új, a büntető eljárási szabályozásban eddig ismeretlen eljárási mechanizmust vezet be [...] A szabályozás nem rendelkezik előzménnyel a hazai szabályozás történetében.”

A 2022. évi XLI. törvény mindezekre figyelemmel a CV/A. Fejezettel egészítette ki a Be.-t. Az új külön eljárás címe: „Eljárás közhatalom gyakorlásával vagy közvagyon kezelésével kapcsolatos kiemelt bűncselekmény esetén.”

E törvény is külön eljárásként szabályozza a közhatalom gyakorlásával vagy közvagyon kezelésével kapcsolatos kiemelt bűncselekményekre vonatkozó normákat.

Meglehetősen széles az idesorolt deliktumok köre, így idetartoznak például

- a korrupciós bűncselekmények, kivéve a vesztegetés és vesztegetés elfogadásának enyhébb esetköreit,
- a hivatali visszaélés (néhány kivételtől eltekintve),
- a vagyon elleni bűncselekmények közül a nemzeti vagyonra vagy a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványok által kezelt vagyonra elkövetett vagy ilyen vagyonban kárt okozó sikkasztás, csalás, gazdasági csalás súlyosabban minősülő esetei,
- hűtlen kezelés,
- a költségvetést károsító bűncselekmények egy része vagy
- a pénzmosás.

Abban az esetben, ha az említett bűncselekményi körre vonatkozóan a feljelentés elutasítására vagy a már folyamatban lévő eljárás megszüntetésére kerül sor, a törvény felülbírálati indítvány benyújtására ad lehetőséget. Nincs helye felülbírálati indítvány

előterjesztésének, ha a terhelt fiatalkorú, ha a gyermekkor vagy kóros elmeállapot zárja ki a büntetőjogi felelősségre vonhatóságot, vagy például, ha a bűncselekmény elkövetésével fedett nyomozó gyanúsítható megalapozottan.

Amennyiben fennállnak a felülbírálati indítvány benyújtásának feltételei, a sértett vagy a feljelentő panasz helyett egy hónapon belül ezen jogorvoslattal élhet.

Ha erre nem kerül sor, a szóban forgó határozat meghozatalától számított öt munkanapon belül az ügyészség vagy a nyomozó hatóság egy hónapra anonimizálva közzé kell, hogy tegye az elutasító vagy megszüntető határozatot, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság központi elektronikus honlapján és a kormány által rendeletben meghatározott közzétételi felületen. A közzététel során tájékoztatást kell adni a felülbírálati indítvány benyújtásának törvényi feltételeiről is. A közzétételt követő egy hónapon belül bármelyik természetes, vagy nem természetes személy felülbírálati indítványt nyújthat be. Idetartozik az Integritás Hatóság is, azonban az állam, illetve a közhatalmat gyakorló szerv még akkor sem jogosult felülbírálati indítvány előterjesztésére, ha egyébként ő a feljelentő vagy a sértett.

A felülbírálati indítványt a határozatot hozó ügyészségnél vagy nyomozó hatóságnál kell előterjeszteni és indokolással kell ellátni. Ha az abban foglaltakkal a határozatot hozó ügyészség vagy nyomozó hatóság egyetért, a határozatot hatályon kívül helyezi és a nyomozást vagy az eljárás folytatását rendeli el. Ellenkező esetben három napon belül az indítványt és az iratokat az ügyészséghez és a felettes ügyészséghez kell felterjeszteni. Az ügyészség, illetve a felettes ügyészség ugyanezen döntések meghozatalára jogosult, azonban, ha a felülbírálati indítványt alaptalannak tartják, azt nyolc napon belül meg kell küldeniük a Budai Központi Kerületi Bíróság nyomozási bírói csoportjának, amely bírói szervezeti egység az egész ország területére kiterjedő illetékességgel rendelkezik. Az indítvány sorsáról a bíróság az ügyiratok alapján dönt végzéssel, amelyben azt vagy elutasítja, vagy a megtámadott határozatot hatályon kívül helyezi. Az utóbbi esetben feljelentés elutasításakor a nyomozás a határozat meghozatalával külön döntés nélkül megindul, az eljárás megszüntetésekor pedig az eljárás külön döntés nélkül folytatódik.

Ha az ügyészség vagy a nyomozó hatóság az eljárást újfent megszünteti, ismételt felülbírálati indítvány benyújtásának van helye, amit kizárólag a korábban felülbírálati indítványt előterjesztő személy nyújthat be, a megszüntetésről szóló határozat kézbesítésétől számított egy hónapon belül. Ennek elbírálására a korábban már ismertetett rendelkezéseket kell alkalmazni azzal, hogy amennyiben a bíróságnak a határozatot hatályon kívül kellene helyeznie, ehelyett megállapítja, hogy vádindítvány benyújtására kerülhet sor. Amennyiben a bíróság ezt megállapítja, a korábban ismételt felülbírálati indítványt előterjesztő személy vádindítványt nyújthat be azzal a kivétellel, hogy ha az ismételt felülbírálati indítványt kizárólag az Integritás Hatóság terjesztette elő bármely természetes vagy nem természetes személy benyújthat vádindítványt.

A bíróság a vádindítványt nem ügydöntő végzéssel elutasítja, ha az a formai követelményeknek nem felel meg, így például, ha az nem a jogi képviselőtől származik. Ha az elutasításra nem kerülhet sor, a bíróság megvizsgálja, hogy a vádindítványban vádlottként megjelölt személy megalapozottan gyanúsítható-e a vád tárgyává tett bűncselekmény elkövetésében. Ha arra a következtetésre jut, hogy a vádlottként megjelölt személy nem gyanúsítható megalapozottan, a vádindítványt elutasítja, ellenkező esetben sor kerül a bírósági eljárásra. A bíróság ítélete ellen a vádindítvány képviselőjére jogosult személy fellebbezést nem jelenthet be és nem terjeszthet elő perújítási, valamint felülvizsgálati indítványt sem.¹⁸⁰

A törvényes vádnak azonban tartalmi elemei is vannak, nevezetesen, hogy arra meghatározott személy ellen a vád tárgyává tett cselekmény pontos leírásával és Btk. szerinti minősítésével, valamint a joghátránnyal kapcsolatos indítvány megjelölésével kerüljön sor.¹⁸¹

A vádemelés abban az esetben megalapozott, ha az ügyész megítélése szerint a bírósági eljárás ténybeli és jogi feltételei fennállnak. Az ügyész erre a következtetésre akkor juthat,

¹⁸⁰ Be. CV/A. fejezet

¹⁸¹ Be. 422. § (1) A vádirat törvényes elemei:

- a) a vádlott azonosításra alkalmas megjelölése,
- b) a vád tárgyává tett cselekmény pontos leírása,
- c) a vád tárgyává tett cselekménynek a Btk. szerinti minősítése,
- d) az ügyészségnek a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására, vagy a kóros elmeállapota miatt nem büntethető terhelt felmentésére vonatkozó indítványa.

ha a nyomozás során a vádemeléshez szükséges mértékben felkutatott bizonyítékokat egyenként és összességükben is számba veszi, és a bizonyítás eredményét az így kialakult álláspontja szerint állapítja meg.¹⁸²

Ezt követően – már a tárgyalási szakban – a bíróság ez alapján a vád alapján ítélezik, erről a vádról döntenie kell, a vádon túl nem terjeszkedhet. A törvény azt is kimondja, hogy a bíróság csak a megvádolt személy büntetőjogi felelősségéről dönthet és csak olyan cselekményt bírálhat el, amelyet a vád tartalmaz.¹⁸³

Az Alkotmánybíróság a 14/2002. (III. 20.) AB határozatban a vádelv lényegét három pontban határozta meg: az első a perbeli funkciók megosztása, a második a vádló váddal való rendelkezési joga, a harmadik a bíróság vádhoz kötöttsége. Ezeknek az egész eljárás folyamán érvényesülniük kell. „Az eljárási feladatok megosztásának megfelelően a vádlóra hárul az a kötelezettség, hogy a vádat, a terhelt bűnösségét kétséget kizáró módon bizonyítsa.”¹⁸⁴

Ez az elv a materiális igazság kiderülése vonatkozásában kétélű fegyver. Ha a vád elkészítése előtt, a nyomozás során az elkövetés körülményei maradéktalanul feltárássra kerültek, minden bizonyíték és bizonyítási eszköz rendelkezésre áll, és ezek egy zárt logikai láncolatot alkotnak, akkor a vádhoz kötöttség egy kiváló garancia arra, hogy a tárgyalás során már ne vegyen az eljárás egy olyan irányt, ahol a történeti tényállásban szereplő személyektől eltérő személyekről vagy abban nem szereplő bűncselekményekről kelljen a bíróságnak döntenie.

Az elv materiális igazság megállapítását gátló oldala is gyakorlatilag ugyanez: ha egy nem megfelelően lefolytatott nyomozás – vagy más egyéb okok folytán – a tárgyalás során felmerül, hogy a bűncselekményt nem vagy nem csak a megvádolt személy követte el, vagy olyan bűncselekmény elkövetése is kiderül, amely nem lett a vád tárgyává téve, a bíróság e körben nem hozhat döntést, az ügyészséghez kell fordulnia. Egy esetleges új büntetőeljárás pedig szintén a materiális igazság megállapítását lassítja.

¹⁸² 14/2004. (V. 7.) AB határozat

¹⁸³ Be. 6. § (1)–(3) bek.

¹⁸⁴ 14/2004. (V. 7.) AB határozat

Ezen a garanciális elven lazít az a joggyakorlat, hogy nem sérti a vádelvet, ha az ítéletben megállapított tényállás nem fedti teljes egészében a vádirat szerinti tényállást. A legfontosabb, hogy a bűncselekmény törvényi tényállási elemeit alkotó tények tekintetében az ítéletbeli és a vádiratbeli tényállás egymásnak megfeleljen. Ebben az esetben a tettazonosság elve nem sérül, azonban látnunk kell, hogy a tettazonosság elve sokkal inkább a processzuális igazság érvényre jutását segíti elő, hiszen – az előzőkben kifejtettekből következően – nem a történeti tényállás és az ítéleti tényállás azonosságára való törekvést foglalja magába.

Az eljárási feladatok megoszlásának az elve – amennyiben a védelmi aspektust tesszük kiindulási alapnak – egyértelműen ellene hat a materiális igazság megállapíthatóságának. A védőnek ugyanis csak akkor feladata az igazság megállapításának szorgalmazása, ha és amennyiben a vádlott ártatlan, illetve, ha a vádlott számára az igazság kedvezőbb helyzetet eredményez. Minden más esetben – tekintettel arra, hogy a védőnek egyébként az igazság megállapításával összefüggő törvényi kötelezettsége nincs – a védelem hathatósan járhat el annak érdekében, hogy a vádlott számára kedvezőtlen tényekre ne kerüljön fény, a teljes igazság rejtve maradjon. A védő törvényi kötelezettsége ugyanis egyértelműen az, hogy elérje az adott helyzetben elérhető legjobb döntést.

3.1.5. A (hatékony)¹⁸⁵ védelemhez való jog

„A védelem joga és lehetősége a kontradiktórius eljárásnak esszenciális fogalmi ismérve.”¹⁸⁶

A terhelt védőhöz való jogának elismerése egy hosszú fejlődési folyamat eredménye és az erre vonatkozó igény csupán a XVIII. században jelenik meg a jogirodalomban és csak a XIX. század büntetőeljárás törvényeinek létrehozásakor kerül sor a jog törvénybe iktatására.¹⁸⁷

„Ha arra a kérdésre keressük a választ: miért van szükség a büntetőeljárásban a védelem és a védő jogintézményére, különösen a következőkre kell gondolni. A védelem hivatott a mentő és enyhítő körülmények feltárására, az erre vonatkozó bizonyítékok felkutatására és előterjesztésére és ezzel – e keretek között – az igazság megállapításának elősegítésére. A védő fellép a terheltet megillető eljárási jogok megóvása érdekében és az igazságtalannak tartott ítélet megállapítása ellen – ezzel segítve személyi szabadságának és más jogainak védelmét. A védő a letartóztatott terhelt helyett elvégezheti a védelme érdekében a jog által megengedett eljárási cselekményeket, mindazt, amiben a terhelt fogva tartása miatt fizikailag akadályozva van; a védő a terhelt mellett áll és segítheti más, nem processzuális jogainak (családi, személyi stb.) ügyeinek ellátását. A védelem

¹⁸⁵ A hatékony jelzőt a védelemhez való jog kapcsán az *Artico v. Olaszország* ügyben használta először a bíróság (*Artico v. Italy, Judgment of 13 May 1980, Series A no. 37*). A magyar büntetőeljárásokban is komoly problémát jelentő kirendelt védői rendszer kapcsán fejtette ki ugyanis az EJEB az álláspontját, miszerint önmagában a védő kirendelésével a terhelt nem kap hatékony védelmet (a védő kirendelése ugyanis csupán formalitás, de nem tényleges és hatékony védelem biztosítása. – *Sakhnovskiy v. Russia (Application no. 21272/03) Judgment of 5 February 2009*). Az alapügyben az olasz bíróság ugyan rendelt ki védőt a terheltnek, az azonban más elfoglaltságaira tekintettel érdemben soha nem járt el az ügyben, és a terhelt ismételt kérelmei ellenére nem rendelt ki számára a bíróság másik védőt. A bíróság szerint azzal, hogy a tagállami hatóság eltűrte a kirendelt védő mulasztását, egyezményesértés valósult meg. Azóta további számos ügyben vizsgálta és alakította az EJEB a hatékony védelemhez való jog tartalmát (Így például *Goddi v. Italy, Judgment of 9 April 1984, Series A no. 76; Alimena v. Italy, Judgment of 19 February 1991, Series A no. 195-D; Imbrioscia v. Switzerland, Judgment of 24 November 1993, Series A no. 275.; Daud v. Portugalia, Judgment of 21 April 1998, Reports 1998-II. 739.; Czekella v. Portugal (Application no. 38830/97) Judgment of 10 October 2002; Bogumil v. Portugal (Application no. 35228/03) Judgment of 7 October 2008.*)

¹⁸⁶ KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntetőügyekben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962, 77.

¹⁸⁷ Magyarországon elsősorban Szalay László, Nyáry Pál és Széchenyi István törtek lándzsát a védőhöz való jog garantálása mellett. Tehát bár az igény már a XIX. század közepén megjelenik, a realizálódásáig egészen a Bp. megalkotásáig várni kellett.

felfogható tehát úgyis mint az a segítség, amelyet a társadalom nyújt a bajbajutott tagjának, akit éppen mert bajba jutott, nem hagy magára.”¹⁸⁸

Az 1320/B/1993. AB határozat a védelem jogával kapcsolatban kimondja, hogy a védelemhez való jog a büntető eljárás egésze alatt megilleti az eljárás alá vont személyt. Ez az alapvető jog egyrészt abból áll, hogy a büntetőeljárás hatálya alatt álló személy eljárási jogainál fogva igénybe vehet védőt, másrészt a védő jogállásában is értelmezhető. A védő egy önálló perbeli szereplő, ugyanakkor a védelem objektív érdekét szolgálva kell eljárnia. A védő vonatkozásában megállapított jogok szintén alkotmányos védelem alatt állnak, ezek nem korlátozhatóak.¹⁸⁹

A határozat az anyagi igazság vonatkozásában is értékeli ezt az alapvető jogot. Abban látja az anyagi igazság érvényre jutásának lehetőségét, hogy a törvény a büntetőeljárás alá vont személy rendelkezési jogát jelentősen korlátozza, amivel lehetőséget teremt a védelem jogának érvényesülésére. Ilyen például a kötelező védői részvétel, amely teljesen független az eljárás alá vont akaratától, megelőzve ezzel a terhelt önrendelkezési jogát. Garanciális jellegének köszönhetően végig kíséri a teljes eljárást amíg a büntetőjogi felelősség kérdésében jogerős döntés nem születik, amely ideális esetben megfelel az anyagi igazság jogállami követelményének.¹⁹⁰

A fentiek alapján a védői részvétel a materiális igazság érvényesülését elősegítő eljárási garancia. Meg kell azonban jegyezni, hogy bár a védő valóban jelentős mértékben járulhat hozzá tevékenységével a materiális igazság megállapításához, azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a védőt olyan kötelezettségek nem terhelik ebben a körben, mint amelyek egyébként vonatkoznak a hatóságokra és a bíróságra. A védőnek ugyanis az az alapvető feladata, hogy a védelem érdekében minden törvényes eszközt felhasználjon, illetve, hogy a védencét az adott körülményekre tekintettel a lehető legkedvezőbb helyzetbe hozza. Természetesen egy ártatlanul megvádolt személy esetében ez azt jelenti, hogy a materiális igazság érvényre juttatása érdekében kell a védőnek kifejtenie a tevékenységét és az ilyen esetekben tulajdonképpen a védelemhez való jog abszolút értelemben szolgálja a materiális igazság megállapítási kötelezettség

¹⁸⁸ KIRÁLY (2003) i. m. 128.

¹⁸⁹ 1320/B/1993. AB határozat

¹⁹⁰ Uo.

hatályosulását, ebből következően a terhelt felmentését, azaz, hogy ártatlan személy elítélésére ne kerüljön sor. Közel sem áll fenn azonban ilyen viszony akkor, ha a vádlott a terhére rótt bűncselekményt megvalósította és erről a védő tudomással is bír. Ebben az élethelyzetben ugyanis a védő feladata nem a valóságghú tényállás megállapításának szorgalmazása, hanem amint már utaltam rá, a vádlott büntetőjogi felelősségének minimalizálása. Jogállami keretek között azonban mindez nem kifogásolható, hiszen az ártatlanság vélelmének megdöntéséből fakadó bizonyítási teher a vádlót terheli.

A 72/B/2004. AB határozat a kötelező jogi képviselő kérdéskörében kapcsolatban rögzítette, hogy a kötelező jogi képviselő hozzájárul a bírósági munka hatékonyságához, az eljárások gyorsításához, amellett, hogy kiszolgálja a szakszerűség és a megalapozottság elvével kapcsolatos igényeket is. E körben példaként említi a pótmagánvádas eljárásokat, ahol a kötelező jogi képviselői jelenlét nem pusztán a jog érvényesítés eszköze, hanem egyfajta szakszerűségi kontrollt is jelent a vádindítványok felett. Így a kötelező jogi képviselő a jogbiztonság biztosítékaként is felfogható már csak azért is, mert a jogi képviselő részvétele az eljárásban nem merülhet ki a képviselt személy helyettesítésében, a jogi képviselő a képviselt jogainak érvényre juttatására, érdekeinek védelmére is hivatott.¹⁹¹

Az anyagi jog kérdéskörét ez a határozat se hagyja érintetlenül, mikor a 99/1992. (I. 30.) AB határozatra megerősítve ezzel a kötelező jogi képviselőt, mint az anyagi igazság érvényre juttatásának egyik eljárási garanciáját.¹⁹²

Megjegyzendő továbbá, hogy az EJEJ joggyakorlata alapján az Alkotmánybíróság is úgy foglalt állást, hogy a büntetőeljárással szemben követelmény, hogy a terhelt védelemhez való joga hatékonyan érvényesüljön.¹⁹³

A hatékony védelemhez való jog a hazai és a nemzetközi szakirodalom szerint is a büntetőeljárások egyik legfontosabb alapelveként tekinthető. Az alapelvek mindig értékeket közvetítenek, amelyek azonban nem csupán az eljárás rendszerére, hanem azon túl az eljárás működésének, valamint az érintettek jogainak legfontosabb vonásaira is

¹⁹¹ 72/B/2004. AB határozat

¹⁹² Uo.

¹⁹³ 8/2013. (III. 1.) AB, ABH 2013, 312, 322 [27].

vonatkoznak. Ennek ellenére a védelemhez való jog nem abszolút jog, ugyanis az EJEB és a hazai jog(gyakorlat) egyaránt megengedi annak korlátozását.¹⁹⁴

Részösszefoglaló

Az alapvető rendelkezések tehát olyan elvi követelmények, illetve elvárások, amelyeknek jogállami keretek között hatályosulniuk kell. Amennyiben ez megvalósul, az alapvető rendelkezések a materiális igazság megállapítását jelentős mértékben segítik elő. Meggátolják az önkényes jogalkalmazást, a hatalomkoncentrációt, illetve ezzel szemben garantálják a független és pártatlan bírósághoz való jogot vagy a hatékony védelmet. Szeretném leszögezni, hogy a materiális igazság elve természetesen nem csupán abban jelenik meg, hogy a bűncselekmény elkövetőjének felelősségre vonására sor kerüljön, hanem abban is, hogy olyan személy tekintetében, aki ártatlan, felelősségre vonására ne kerüljön sor.

¹⁹⁴ ERDEI (2011): i. m. 141.

V. A bizonyítás alapvetései

A bizonyítás egy megismerési folyamat, mely közvetlen és közvetett jellegű egyaránt lehet. Ez a megismerési folyamat jellemzi a büntetőeljárás valamennyi szakaszát, azaz a nyomozást és a bírósági szakot is. „Közismert, hogy a való életben a bűncselekmények nem csekély hányadát már a feljelentés valósághűen írja le. Az eljárásbeli megismerés tárgya tehát – a lényegét tekintve – már a kezdet kezdetén ismert és ezekhez az ismeretekhez nem sokat tesz hozzá az a formalizált és normalizált megismerési folyamat, amit nyomozásnak (vizsgálatnak) és tárgyalási bizonyításnak nevezünk, az ítélet ténymegállapító része szinte szó szerint egybevég a feljelentéssel.”¹⁹⁵

Tremmel Flórián szerint „A bűnügyekben, a büntetőeljárásban a bizonyítás tárgya leegyszerűsítve az, hogy bűncselekmény történt-e és azt ki követte el, másképpen és elvontan úgy is fogalmazhatunk, hogy a bűnügyekben egyfelől szorosan összefonódnak a ténykérdések és jogkérdések [...]. A ténykérdések körében két fő irány van, egyfelől *in rem* jellegűek (a büntetendőnek tartott cselekményre irányulnak), másfelől *in personam* irányúak (az alany és az alanyi oldal). A ténykérdéseknek ez a dichotómiája és ezen belül az *in rem* ismeretek elsődlegessége [...] megjelenik a bizonyítás szintjén is. Nevezetesen az *in personam* bizonyítékok sokkal erősebbek akkor, ha már bizonyított a bűncselekmény elkövetése. [...] A bizonyítás eredménye az ítélethozatal, a bizonyosság elérése, a bizonyítottságnak az elérése ennek eredményeként a valósághű tényállás megállapítás, a közvetlen megismerés egy egyszerű ténymegállapítást jelent. Ezzel szemben a bizonyítás már egy minősített megismerést jelent: a jog által is meghatározott tárgykörben és módon folyó megismerési tevékenység, következésképpen azt állapíthatjuk meg, hogy ez a ténymegállapítás is végső soron csak ismeret, de bizonyosnak tekintett ismeret.”¹⁹⁶

A büntetőeljárás során a bizonyítás tehát konkrét tényekre kell, hogy kiterjedjen, melyeknek az igazságot kell tükrözniük. Az ilyen igazságok „az abszolút igazságok csoportjába tartoznak, amelyeket szokás tényigazságnak is nevezni. Követelmény velük szemben, hogy teljesen pontosan fejezzék ki aényt, amelyre vonatkoznak.”¹⁹⁷

¹⁹⁵ BÓCZ (2006) i. m. 80.

¹⁹⁶ TREMMEL (2006) i. m. 30–33.

¹⁹⁷ KIRÁLY (1972) i. m. 174.

A bizonyítás alapvetéseivel összefüggésben Erdei Árpád rávilágít, hogy az egyes bekezdések levezethetőek más alapelvekből. A Be. 7. § (1) bekezdés gyakorlatilag az ártatlanság vélelméből, a vádhoz kötöttség, valamint a funkciómegosztás elvéből vezethető le, míg a (2) bekezdés az ártatlanság vélelméhez, valamint ahogya (3) bekezdés is, a tisztességes eljárás elvéhez köthető. Majd a (4) bekezdés ismét az ártatlanság vélelmére utal vissza.¹⁹⁸ Az (5) bekezdést úgy értékeli, hogy talán helytállóbb lett volna külön szakaszba foglalni tekintettel arra, hogy túlmutat a bizonyításon. Bár ez a nézet részben osztható, álláspontom szerint nem feltétlenül mutat túl a rendelkezés a bizonyításon, inkább egy fajta lehetőséget kínál a bizonyítással kapcsolatban: abban a kérdésben, hogy a terhelt követett-e el bűncselekményt, a bíróságot, az ügyészséget és a nyomozó hatóságot nem köti a polgári, a közigazgatási, a szabálysértési, a fegyelmi vagy más eljárásban hozott határozat, illetve az abban megállapított tényállás.¹⁹⁹ Ez a szabály inkább azt mondja ki, hogy annak ellenére, hogy rendelkezésre áll egy másik eljárásban hozott döntés, ezt a bíróságnak nem kell elfogadnia a bűncselekmény elkövetésére vonatkozóan. Ez a rendelkezés az anyagi igazság megállapítását inkább segítő rendelkezés.

1. A bizonyítékok szabad értékelése

„A bizonyító tény (bizonyíték) azért lehet alkalmas a bizonyítandó tény igazolására, mert közöttük a tudományos ismeretek szerint – de sokszor a napi tapasztalatok szerint is – okozati kapcsolat van; a bizonyító tény valamilyen módon a bizonyítandó tény következménye. A kapcsolat, a bizonyítási ok, az esetek túlnyomó részében természeti törvényszerűségek uralma alatt áll. Az, akit egy megfelelő hosszúságú késsel és kellő erővel szíven szúrnak, fiziológiai és biológiai okból, és nem abból a jogi okból hal meg, hogy az ilyen tett a büntetőjog rendelkezéseire mérten emberölés. A jogalkalmazó szerepe az, hogy a bizonyító tényeket alaposan vizsgálja meg, helyesen értelmezze, és adekvát módon helyezze el a történet szövevényébe.”²⁰⁰

¹⁹⁸ ERDEI (2018): i. m. 9–10.

¹⁹⁹ Be. 7. § (5) bek.

²⁰⁰ BÓCZ Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. *Magyar Jog*, 2008/2., 77–81.

Amint már említettem, és amint azt Bócz Endre is megállapítja, a büntetőeljárás alapvető feladata a történeti tényállás olyan módon való tisztázása, felderítése, amely minden kétséget kizáróan tükrözi a múltbeli folyamatokat, eseményeket, másként fogalmazva, a valóságot. „A bizonyítékok szabad értékelésének elve, amelyet a tárgyalta § (4) bekezdése rögzít, nem áll ellentétben az igazság érvényesülésének alapelvével, hanem éppen annak egyik biztosítója. A rendelkezés kifejezetten utal arra, hogy nem csak a bíróság, hanem az ügyész és a nyomozóhatóság is szabadon értékeli a bizonyítékokat.”²⁰¹

A bizonyítás így a jogilag releváns tényekre vonatkozó, olyan értékelést megkívánó folyamat, amelynek eredményeként a jogalkalmazó megállapítja a tényállást. A tényállás pedig nem más, mint a büntetőjogi felelősségre vagy éppen az ártatlanságra kiható körülmények, adatok összegzése. „Különbséget kell tenni a tény, mint a valóság eleme, illetve a ténymegállapítás, mint a tényre vonatkozó kijelentés között, amely szerint egy tény létezik (létezett) vagy nem létezik (nem létezett), illetve valamilyen kapcsolatban áll más tényekkel. A történeti tényállás térben és időben körül határolt emberi magatartások, történések és ezek kapcsolatainak összefüggő leírása, lényegében ténymegállapítások sorozata. Az új ténymegállapítások a már rendelkezésre álló bizonyítékokon alapulnak, pontosabban a bizonyítékokkal kapcsolatos kijelentéseken, amelyek érvként megalapozzák a ténymegállapításokat”.²⁰²

A bizonyítás szempontjából ugyanakkor determináló jelentősége van, hogy az teljességgel szabad vagy ellenkezőleg kifejezetten kötött jellegű. A bizonyítási rendszerekkel foglalkozó tanulmányok lényegében kivétel nélkül a kötött bizonyítást tekintik a büntetőeljárás kialakulásának jellemző bizonyítási rendszerének, azonban a szabad bizonyítás „nyomai” már a római korban is fellelhetők. Így a késő köztársaság korszakában már lehetősége volt a praetornak szabadon értékelnie a bizonyítékokat,²⁰³ és amelyet csupán a császárság korában váltott fel egy kötöttebb bizonyítási rendszer, akkor, amikor a bizonyítási eszközök bizonyító erejét előre meghatározták, kizárva ezáltal a

²⁰¹ Kommentár i. m. 425.

²⁰² Uo. 427.

²⁰³ Max KASER: *Römisches Recht*, 16th ed. (Munich: C. H. Beck, 1992), 375, M. G. Perband, *Der Grundsatz der freien Beweiswürdigung im Zivilproceß (§ 280 ZPO) in der Rechtsprechung des Reichsgerichts* (Frankfurt: Peter Lang, 2003) 23, A. Uzelac, *Teret dokazivanja* (Zagreb: Faculty of Law, 2003), 21–22.

praetor szabad mérlegelési lehetőségét, így például az okirat nagyobb bizonyító erővel rendelkezett, mint a tanúvallomás.

A kánonjog, követve a római jogi hagyományokat ugyancsak meghatározta a bizonyítékok súlyát, sőt, a felhasználható bizonyítási eszközök körét. Mindebből az is következik, hogy az európai jogfejlődésben hosszabb időszakon keresztül uralkodó kötött bizonyítási rendszerrel szemben jelenik meg az 1806. évi Napóleoni Törvénykönyvben a szabad bizonyítás elvének csírája. A Törvénykönyv igen részletes elvárásokat fogalmaz meg a bíró irányában a bizonyítékok beszerzésével összefüggésben, valamint meghatározza egyes bizonyítékok bizonyító erejét, azonban a Törvénykönyv alapján az esküdteknek belső meggyőződésük alapján kell döntenüik az ügy érdemében.

A szabad bizonyítás rendszere alapvetően a francia szabályozás alapján vált elfogadottá Európában, így a XIX. század második felében egyre több büntető és polgári eljárásjogi törvényben is megjelent, sőt, az osztrák és a német eljárási kódexek még inkább lándzsát törtek a kötött bizonyítási rendszer felszámolása mellett. Mindez azt eredményezte, hogy a későbbiek során a francia eljárásjogi törvények már az osztrák és német eljárási törvényekhez viszonyítottan inkább kötöttnek hatottak, melynek háttérében az osztrák és német törvénykezésben a bírói önkény háttérbe szorításának követelménye áll. Ilyen kötöttség például – mely mind a mai napig jellemzi a francia perjogot – az okirati bizonyítás kiemelkedő szerepe, amely bizonyos ügyletek tekintetében kizárólagos bizonyítási formaként van jelen.

A francia jogfejlődést követő belga és olasz perjog ugyancsak az okirati bizonyítékoknak, továbbá a terhelti beismerésnek biztosít primátust, arra hivatkozva, hogy ez a megoldás jelentős mértékben szolgálja a jogbiztonságot a tényállás megállapítása körében. A német nyelvterület fejlődése viszont a materiális igazság megállapítási kötelezettség favorizálása mellett és érdekében tulajdonított szerepet a szabad bizonyítás elvének, lehetővé téve a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas bármely eszköz igénybe vételét. Az elv lehetővé teszi a bizonyítékok kötöttségmentes értékelését és mérlegelését oly formában, hogy az egyes bizonyítási eszközökből származó bizonyítékoknak nincs meghatározott értéke, azonban a bíróság – megfelelő indokolással alátámasztottan – köteles döntenie az elfogadott és az elutasított bizonyítékokról. Tehát az eljárásjogi

törvények nem tartalmaznak olyan normákat, amelyek korlátoznák a bíró mérlegelési tevékenységét és ha a lefolytatott bizonyítási eljárás alapján beszerzett bizonyítékok között kollízió van, a bírónak a saját meggyőződése alapján kell azt feloldania, kell eldöntenie, hogy mely bizonyítékokat fogad el hitelesnek és mely bizonyítékokat veti el. Nota bene jegyzem meg, hogy a bírói függetlenség létezése elengedhetetlen attribútuma a szabad bizonyítás elvének hatályosulása tekintetében. Természetesen a szabadság nem korlátlan, hiszen ebben a körben is jelentősége van a logika szabályainak vagy a tudomány tételrendszereinek.

A történeti tényállás megállapításának tehát bizonyítékokon kell alapulnia, bizonyítékok a jogalkalmazó által szabadon értékelhetők.

A bizonyítékok szabad mérlegelését lehetővé tevő rendelkezés kapcsán fejti ki Finkey Ferenc, hogy az felszabadította a bírót a betű zsarnoksága alól. „A bizonyítékok szabad mérlegelésének a tételes jogi szabálya azonban nem azt jelenti, hogy a bíró teljesen önkényesen tetszése szerint járhat el a bizonyítás kérdésében. A törvény szavai világosan kifejezik, hogy a bíró csak bizonyítékok alapján marasztalhat, s a bizonyítékokat egyenként is és egybefüggésükben is gondosan köteles mérlegelni, vagyis ő dönt ugyan afelett, hogy mit tekint bebizonyítottnak, s mit nem, de erről az ítéletben számot adni köteles.”²⁰⁴

A bírói döntés rendkívül nagy kockázatot hord magában, hiszen nem zárható ki a tévedés lehetősége, ezért csak egyetérteni tudok Csák Zsolttal, aki szerint „A bírói tévedések meggátlása, s a valódi igazság minél valószínűbb megállapítása végett kell tehát biztosítékokat keresni aziránt, hogy a bírói meggyőződés alaposabb legyen.”²⁰⁵

Minderre eklatáns példa az az ügy, amelyben a cselekmény megtörténte és eredménye bizonyított volt, az elkövető kilétére nézve azonban közvetlen bizonyítékként kizárólag vallomások álltak rendelkezésre, és ezek két – egymással ellentétben álló – csoportot alkottak. Az egyik szerint a vádlott, a másik szerint a vádlott apja volt az elkövető. A

²⁰⁴ FINKEY (1927) i. m. 33–34.

²⁰⁵ CSÁK Zsolt: Alapelvek az egyszerűsítés oltárán, avagy ítélet vádlott nélkül. *Király Tibor Emlékkötet*. Budapest, ORAC Kiadó, 2022, 91.

vádlott bűnösségének a megállapítása tehát kizárólag a bíróságnak attól a döntésétől függött, hogy a vádlottat terhelő vallomások megfeleltek-e a valóságnak. Ilyen helyzetben az észszerű gondolkodás és a bírói gyakorlat szerint különös gonddal kell vizsgálni, hogy a közvetlen bizonyítékokat képező vallomásokon kívül megszerzhető bizonyítékok megerősítik vagy gyengítik-e a terhelő vagy mentő vallomást tevők szavahihetőségét, vallomásaik bizonyító erejét, és csak ezek után lehet megalapozottan dönteni arról, hogy a mentő vallomások kétségessé teszik-e a terhelő vallomások hitelességét, vagyis megfelelnek-e azok a valóságnak. Mindez azt jelenti, hogy a fő kérdésben – bűnös-e a vádlott – csak akkor lehet megalapozott döntést hozni, ha a bíróság beszerzett és megvizsgált minden olyan beszerezhető bizonyítékot, amelyből következtetni lehet a terhelő vagy mentő vallomások hitelességére, valamennyi bizonyítékot az észszerű gondolkodás és a logika szabályainak megfelelően, egyenként és összefüggéseikben is értékelte, és erről a tevékenységéről olyan indokolást ad, amelyből kitűnik, hogy a bizonyítékok beszerzése és helyes értékelése megtörtént. A büntetőeljárásbeli bizonyítás természetéből adódóan szükségszerűen vannak olyan esetek, amelyekről nem áll rendelkezésre annyi vagy olyan bizonyíték, amely a határozott tényállás megállapításához elegendő lenne, ezért azt nem lehet elvárni, hogy a bíróságok minden esetben, minden tényre nézve határozott tényállást állapítsanak meg. A büntetőeljárás során a bizonyítás szabályainak a betartása azonban teljesíthető feladat, ezért azok teljesítése a bíróságoktól feltétlenül elvárható. Az adott ügyben az ítélet és az iratok alapján azt lehetett megállapítani, hogy az elsőfokú bíróság úgy rögzítette a tényállást, hogy a fent írt követelményeknek nem tett maradéktalanul eleget; az ügyet kellően nem derítette fel, ezért a tényállás hiányos, mindebből következően a bíróság az ítélet megalapozottságára kihatóan megsértette az eljárás szabályait. Az ítéletnek az alapvető hibája az, hogy a bizonyítékokat nagyrészt beszerezte ugyan, az ügydöntő bizonyítékok hitelességének az ellenőrzéséhez szükséges tevékenységet azonban nem végezte el, bár erre a bírói gyakorlatnak kialakult módszerei vannak. Az ítélet szerint a vádlott védekezését, amely szerint az apja követte el a cselekményt, megerősítette az anyjának, valamint az egyik tanúnak a vallomása, mert valamennyien a vádlott apját jelölték meg elkövetőnek. Ez a megállapítás azonban csak akkor tekinthető eljárásjogilag helyesnek, ha a vallomások aggálytalanok, vagy ha a bíróság megjelöli, hogy az aggályok ellenére miért tekinthetők azok hitelesnek. A bíróság a vádlott vallomásának értékelésénél figyelmen kívül hagyta azt, hogy az egyes vallomásai között lényeges eltérés van, és hogy az első vallomásában

nyilvánvalóan valótlan tény is állított. A bíróság nem indokolta meg, hogy az aggályt keltő körülmények ellenére miért tulajdonított ezeknek a vallomásoknak bizonyító erőt, sőt az ítéletből az sem tűnik ki, hogy észlelte-e ezeket a körülményeket. A vádlottra terhelő vallomást tevő sértett és a felesége vallomásai értékelésénél a bíróság tévesen értékelte a vallomások hitelességét gyengítő ténynek, hogy a két család között fennálló haragos viszony miatt a tanúk elfogultak. A harag miatti elfogultságnak akkor lehet szerepe, ha az a vallomást tevőt arra indítja, hogy a haragosának kárára eltérjen a valóságtól. A bíróság a vallomások értékelésénél nem vizsgálta azt, hogy kinek állhatott érdekében a valóságtól eltérő vallomást tenni, az érdekeltségnek nem tulajdonított jelentőséget. A terhelő vallomásokkal kapcsolatban a mentő vallomásoknál észleltekkkel ellenkező előjelű tévedéseket lehet megállapítani. A cselekményt követően a sértettnek a szomszédai nyújtottak segítséget. A nyomozás során tett vallomásuk szerint a sértett felesége mindegyikük kérdésére azt állította, hogy a sérülést a vádlott okozta. A bíróság ezeknek a tanúknak a vallomását nem értékelte bizonyítékként, mivel az ítélet szerint az egyik tanú az időmúlás és az időközben elszenvedett súlyos sérülések miatt nem tudott pontosan visszaemlékezni a korábbi vallomására, és ezért a vallomások közötti ellentmondást nem lehetett feloldani. Megsértette a bíróság az eljárási szabályokat, amikor anélkül értékelte a tanú vallomását, hogy közvetlenül megvizsgálta volna azt. A tanú kihallgatásának a mellőzése csak akkor nem kifogásolható, ha az általa bizonyítani kívánt tény a vallomása nélkül is bizonyítható. Minden más esetben szükség van a vallomás bizonyító erejének a megítélésére, ehhez pedig a törvény szerint a bizonyítékok közvetlen vizsgálata szükséges, vagyis a tanút ki kell hallgatni. A kihallgatás mellőzése ilyen esetben relatív eljárási szabálysértés, és ez a jelen ügyben – tekintettel arra, hogy itt a közvetett bizonyítékoknak ügydöntő jelentősége lehet – a kellő felderítés hiánya miatt az ítéletet megalapozatlanná tette, vagyis lényegesen befolyásolta az ügy elbírálását. A bíróság a két tanú vallomását tartalmi vizsgálat nélkül, eljárásjogi okból kirekesztette a bizonyítékok köréből. A hiányos felderítés, a bizonyítéknak eljárásjogi tévedésből való kirekesztése, a bizonyítékok értékelésének helyenként téves indokolása, helyenként az indokolás hiánya valamennyi bizonyíték értékelésére kihatott, és lényegesen befolyásolta a tényállás megállapítását. Az ítélet teljes megalapozatlansága és az eljárási szabálysértések miatt az ítélet az érdemi felülvizsgálatra nem alkalmas, ezért azt hatályon kívül kellett helyezni.²⁰⁶

²⁰⁶ BH 2000.482

A Be. ugyanakkor meghatároz olyan tilalmakat, korlátokat, amelyek gátját képezik a bizonyítékok szabad értékelésének.

Ennek kapcsán fejti ki Erdei Árpád, hogy a szabad bizonyítás feltéve, hogy a szabad jelzöt kötöttségektől mentesen értelmezzük, félrevezető. Félrevezető azért, mert a magyar büntetőeljárásjogban is léteznek a bizonyítás tárgyára, eszközeire és módjaira vonatkozó rendelkezések. Ezért abszolút szabadságról szó sem lehet. „Számtalan evidenciaszámba megy, hogy még a mérlegelés szabadsága sem abszolút, mert a bizonyítékok mérlegelésének logikai folyamatáról a bíróságnak határozata indokolásában számot kell adnia.”²⁰⁷

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Varga Zs. András, amikor kifejti, hogy bár minden nagy hazai eljárásjogi törvényünk a szabad bizonyítás talaján áll, ezen általános szabályt a részletszabályok jelentősen torzítják. „Az első torzító hatás a felhasználható bizonyítási eszközök korlátozásában keresendő. A Be. 76. §-a²⁰⁸ (talán nem véletlenül, mint a legújabb eljárási kódex szabálya) már nem is állítja, hogy bármely bizonyítási eszköz alkalmazását lehetővé teszi, hanem csak az általa felsoroltakat. A régebbi kódexek azonban látszólag csak példálózó (exemplifikatív) felsorolást adnak (Pp. 166. §, Ket. 50. §). Valójában mindegyik felsorolás taxatív (vagy ha úgy tetszik, pseudo-exemplifikatív). A törvények ugyanis a következő rendelkezéseikben megjelölik, hogy a bizonyítási eszközöket milyen eljárási szabályok mentén kell alkalmazni (azaz: a bizonyíték mint tény milyen módon „nyerhető ki” a bizonyítási eszközökből). Ha tehát nincs eljárási szabály (márpedig a törvényben meghatározott bizonyítási eszközökön kívül más eszközre ilyen nincs és nem is lehet), akkor egy elvileg alkalmazni kívánt újabb bizonyítási eszköz alkalmazásának (törvényes) módja nem létezik, következésképpen az nem alkalmazható.”²⁰⁹

A bizonyítás legjelentősebb korlátja maga az ártatlanság vélelme, illetve az elvből fakadó azon tétel, amely szerint a vád bizonyítására a vádló köteles, illetve, hogy a terhelt nem

²⁰⁷ ERDEI (1995) i. m. 51.

²⁰⁸ Régi Be.

²⁰⁹ VARGA Zs. András: A jogrendszer és jogalkalmazás határozatlansága és nem-teljessége. *Jogtudományi Közöny*, 2013/3., 116.

kötelezhető az ártatlanságának bizonyítására.²¹⁰ Ezen rendelkezésekkel áll összhangban az önvádra kötelezés tilalma, amely szerint a büntetőeljárásban senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen vagy önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.²¹¹

A bizonyítékok szabad értékelésének körében azonban nem csak korlátokat iktatott a törvényben a jogalkotó, hanem tilalmakat is meghatározott. A tilalmak egyértelműen kizárják a bizonyítás köréből azokat a bizonyítási eszközöket és így ezen bizonyítási eszközökből származó bizonyítékokat, amelyeket a törvénysértés érint.

„A bizonyítási tilalomnak tehát nincs köze a bizonyítási eljárás alkalmasságához, az igazság megállapítása, tiszteletben tartása vagy megsértése nincs összefüggésben a bizonyítékok bizonyító erejével.”²¹²

Amint már említettem, ma már egyértelműen leszögezhető, hogy a jogellenes bizonyítékok kizárásának szükségessége jóval korábban merült fel az angolszász büntetőeljárásban, melynek okát az képezi, hogy „a súlyos bűnügyekben kizárólag laikus ténybíráskodás történik, következésképpen a <szecska elválasztása a búzától> nem bízható mégsem a laikus esküdtekre. Ezért a hivatásos bíró fontos feladatának tekinti azt, hogy a jogellenes volta miatt megbízhatatlan bizonyítékok ne kerüljenek az esküdtek megítélése alá. Azokat már előzetesen rekessze ki az ítélethozatalra való visszavonulás előtt, a kioktatás keretében. Miután a ténykérdés eldöntéséből a hivatásos bíró ki volt zárva, tulajdonképpen ez a jelentős terület maradt számára, hogy mégis beavatkozzék a bizonyítás menetébe és a bizonyítás eredményeinek levonásába.

Nem véletlen tehát, hogy viszonylag korán és széleskörben alakult ki a jogellenes bizonyítékok rendszere az angolszász büntetőeljárásban. Ez azért is érthető, mert az angolszász büntetőeljárás számos tekintetben, szinte a kezdetektől fogva megfelelt a jogállami elvárásoknak és ezen belül annak az általános trendnek, hogy az ún. emberi jogokat a büntetőeljárás lefolytatása során és a bizonyítékok (meg)szerezése, kutatása, gyűjtése és felhasználása során is tiszteletben kell tartani. Holott a bűnügyeknél

²¹⁰ Be. 7. § (1)–(2) bek.

²¹¹ Be. 7. § (3) bek.

²¹² BÁRD i. m. 227.

bizonyítékínség van, tehát a bűnüldöző szervek állandó késztetést éreznek arra, hogy mindenáron bizonyítékokat szerezzenek, következésképpen jogilag vitatható, sőt, kifejezetten jogellenes eszközökhöz folyamodjanak. Ezt a késztetést leghatásosabban úgy lehet visszaszorítani, hogy a bíróságok a törvénysértő módon szerzett bizonyítékokat kirekesztik az ítélethozatal alapjaiból, a bizonyítékok köréből.”²¹³

A bizonyítékok beszerzésének jogszerűségével kapcsolatos elvárások valójában az állampolgárok, de különösen a büntetőeljárás hatálya alatt álló személyek érdekeit szolgálják. Jogállami keretek között ugyanis a cél nem szentesítheti az eszközt, mert a jogrendet megsértő személy büntetőjogi felelősségre vonása bár megítélésem szerint is elengedhetetlen, de az nem alapulhat a jogrend megsértésén. Ezért kell meghatározni a bizonyítás folyamatára vonatkozó tilalmakat, illetve ezért kell törvénybe iktatni a tilalmak megsértésének szankcióját még akkor is, ha „Az eljárást folytató hatóság tagjai sok esetben úgy érzik, a tilalmak kezüket-lábukat megkötik, a bűnösök érdekeit szolgálják, és ellentmondásban állnak a bűnözők felelősségre vonásához fűződő társadalmi érdekekkel.”²¹⁴

A törvénysértés lehet generális jellegű és kapcsolódhat egy-egy jogintézményhez.

1.1. Generális jellegű tilalmak

A generális jellegű tilalmak egyik része a Be. által általános jelleggel normában kifejezetten meg nem jelenített. Az ilyen jellegű tilalom voltaképpen a bizonyítás tárgyával kapcsolatos. Így nem lehet bizonyítást lefolytatni

- a megdönthetetlen törvényi vélelmek tekintetében, azaz nem lehet bizonyítani, hogy a 11. életévét betöltött gyermek rendelkezik beszámítási képességgel, mert a gyermekkorral kapcsolatos Btk.-beli rendelkezések ezt kizárják.²¹⁵

²¹³ TREMMEL i. m. 152.

²¹⁴ ERDEI (1995) i. m. 49.

²¹⁵Btk. 16. § Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve

- a) az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés],
- b) az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §),
- c) a testi sértés [164. § (8) bekezdés],
- d) a hivatalos személy elleni erőszak [310. § (1)–(3) bekezdés],

- a tudomány hatályos tételeivel kapcsolatban.

Az ilyen jellegű tilalmak „jogi alapja következtetéssel mutatható ki abból kiindulva, hogy a bizonyítás tárgya valamely tény, realitás lehet. Amit pedig a tudomány vagy az elismert, elfogadott emberi tapasztalatok, ténynek nem ismernek, annak valóságáról, létéről a büntetőeljárás keretében nem is folyhat bizonyítás.”²¹⁶

A generális tilalmak másik része a – már bemutatott – bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályokkal áll összefüggésben. Így nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozóhatóság,

- bűncselekmény útján,
- más tiltott módon,
- a résztvevők büntetőeljárás jogainak lényeges sérelmével szerzett meg.

Bűncselekmény útján valósul meg a bizonyítási eszköz beszerzése, ha ezen tevékenység során a hatóság, a bíróság tagja megvalósítja valamely, a büntetőjog különös részében tilalmazott deliktumot.

Jogszabályban tiltott módon realizálódik a bizonyítási eszköz megszerzése, ha nem bűncselekmény által, hanem más tilalom megsértésével valósul meg. Így például nem tehető fel a tanúnak olyan kérdés, amely magában foglalja a választ vagy törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmaz.²¹⁷

e) a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak [311. §, ha a 310. § (1)–(3) bekezdése szerint minősül],
 f) a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak [312. §, ha a 310. § (1)–(3) bekezdése szerint minősül],
 g) a terrorcselekmény [314. § (1)–(2) bekezdés],
 h) a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés], és
 i) a kifosztás [366. § (2)–(3) bekezdés]
 elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

²¹⁶ KIRÁLY (2003) i. m. 236.

²¹⁷ Be. 180. § (4) bek.

Végül súlyos jogsértéssel valósul meg a bizonyítási eszköz beszerzése, ha arra az eljárás résztvevői eljárási jogainak lényeges sérelmével került sor. Ilyen eljárási szabálysértés lehet, ha a vádlottnak vagy a védőnek a vádiratot nem kézbesítik vagy a rendzavarás miatt a tárgyalásról kivezetett terheltet a bizonyítási eljárás befejezése előtt nem ismerheti meg a távollétében lefolytatott bizonyítás lényegét.²¹⁸

Egyértelműen leszögezhető, hogy ezekben az esetekben a törvényesség követelménye rendkívül súlyos sérelmet szenved.

A legjelentősebb jogsértés, ha a bizonyítási eszköz beszerzésére deliktum végrehajtása által kerül sor, amely egyben azt is jelenti, hogy egy büntetőügyben a büntetőjogi felelősség tisztázására, a büntetőjogi felelősség megállapítására és a tett szankcionálására hivatott szervek vagy ezek valamelyike ugyancsak bűncselekményt követ el, másként fogalmazva jogállami keretek között az állam szervei – következmények nélkül – nem válhatnak bűnelkövetővé. Így például, ha a nyomozóhatóság valamely tagja kényszervallatást alkalmaz, ezáltal bűncselekmény realizálásával szerez be bizonyítási eszközt, és ha annak kiderülte után a bíró a kényszervallatás tényének jelentőséget nem tulajdonít, voltaképpen bűnpártolóvá válik.

Az, hogy a bűncselekmény elkövetése által beszerzett bizonyítékok milyen borzalmas helyzetet eredményezhetnek, miként vezethetnek ártatlan emberek elítéléséhez (számtalan esetben kivégzéséhez), jól mutatják az 1928–1935 közötti időszak szovjet koncepciók pererei vagy az 1948–1956 közötti magyarországi ítéletek. A Gafgen kontra Németország elleni ügyben a törvénysértő módon megszerzett bizonyíték legkirívóbb esete került értékelésre, azaz, amikor bűncselekmény útján szerzi be azt a hatóság. A kényszer, vagy más tiltott módon beszerzett bizonyíték felhasználásának nem lehet helye.

A Gafgen kontra Németország elleni perként elhíresült ügy kapcsán a strasbourgi bíróság 2008. június 30-án hozott ítéletében mondta ki azt, hogy a körülmények nem legitimálhatják az eljárás résztvevőinek erőszakos cselekményeit. Az alkalmazott

²¹⁸ Be. 440. § (4) bek.

módszerek (így a kényszerrel való fenyegetés) még akkor sem fogadhatók el, ha egy gyermek életének a megmentése a cél.²¹⁹

Az EJEB előtt folyamatban volt Magnus Gafgen Németország elleni ügyben a strasbourgi bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikkének megsértésével kikényszerített vallomáson alapuló bizonyíték felhasználása megkérdőjelezi a büntetőeljárás tisztességét. Mindez akkor bír jelentőséggel, ha a törvénysértő bizonyíték felhasználása a bűnösség megállapítására vagy a büntetés kiszabására kihatott. A Magnus Gafgen elleni ügyben a terhelttől a nyomozó hatóság kényszerrel szerezte be a beismerő vallomást. A bírósági tárgyaláson azonban a törvényes figyelmeztetések után a kényszerrel felvett vallomás elé tárása nélkül, lelkiismeretétől hajtva tett ismét beismerő vallomást. Az EJEB döntése szerint így a törvénysértéssel felvett bizonyítást már nem használták fel az ügyben, nem a törvénysértő módon beszerzett vallomásra tett észrevételeken alapult a bűnösség megállapítása. A törvénysértéssel felvett vallomást nem lehetett volna tárgyalás anyagává téve ismertetni. A törvényes figyelmeztetés nélkül rögzített rendőrség előtt tett vallomások így még közvetett úton sem csempészhetőek vissza az eljárásba.²²⁰

²¹⁹ Gafgen v. Németország, 22978/05. szám, 2010. június 1. ítélet

²²⁰ Gäfgen Németország elleni ügye (22.978/05.) A kérelmezőt Németországban emberrablásért és emberölésért 2003-ban életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítélték. Áldozata egy jól ismert bankár családból származó tizenegy éves kisfiú volt, akit nővérén keresztül ismert meg. A kérelmező 2002. szeptember 27-én azzal az ürüggyel, hogy a nővére nála hagyta a kabátját, a lakására csalta a gyereket, és ott megfojtotta. Ezt követően a szülőktől 1.000.000,- Euro váltságdíjat követelt a gyermekért, akinek tetemét egy kis tavacska töltése aljában hagyta Frankfurttól egyórai autóra. A kérelmező 2002. szeptember 30-án hajnali egy körül egy villamosmegállóban felvette a váltságdíjat; ezt követően a rendőrség megfigyelte és néhány óra múlva letartóztatták.

A kérelmező kihallgatásáért felelős rendőrtiszt 2002. október 1-jén, a Frankfurter Rendőrség helyettes parancsnoka utasítására figyelmeztette a kérelmezőt, hogy jelentős szenvedésnek teszi ki magát, ha továbbra sem árulja el a gyermek hollétét. A rendőrök úgy ítélték, hogy ez a fenyegetés szükséges, mert azt feltételezték, hogy a gyermek élete nagy veszélyben van élelem hiányában és a hideg miatt. E fenyegetések hatására a kérelmező elárulta, hova rejtette a gyermek holttestét. E vallomást követően, a rendőrség a kérelmezővel együtt kiment a töltéshez és további bizonyítékokat gyűjtött be, nevezetesen a kérelmező autójának nyomát és a hullát. A büntetőeljárás kezdetén a Frankfurt am Main-i Tartományi Bíróság úgy döntött, hogy a kérelmező nyomozati vallomásai a büntetőperben bizonyítékként nem használhatók fel, mert azokat kényszer hatására szereztek be, megsértve a Be. 136a. cikkét, továbbá az Egyezmény 3. cikkét. A bíróság azonban megengedte azoknak a bizonyítékoknak a felhasználását a büntetőeljárás során, amelyeket a kérelmezőből kényszer hatása alatt kicsikart állítások eredményeként szereztek be.

A bíróság 2003. július 28-án a kérelmezőt bűnösnek találta emberrablás és emberölés büntetésében, és életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítélte. Annak ellenére, hogy a per elején tájékoztatták arról, hogy joga van hallgatni, és hogy korábbi vallomásai bizonyítékként nem használhatók fel ellene, a kérelmező ismét bevallotta, hogy elrabolta és megölte a gyermeket. A bíróságnak a bűncselekményre vonatkozó ténymegállapításai lényegében ezen a vallomáson alapultak. Ezt erősítették meg az első, kikényszerített vallomás alapján beszerzett bizonyítékok, nevezetesen a boncolási jegyzőkönyv és az a broncsnyomok a töltésen, továbbá más olyan bizonyítékok, amelyeket a kérelmező – váltságdíj felvételét követő –

megfigyelése eredményeként szereztek be. A kérelmező az ítélet ellen felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő, amelyet a Szövetségi Bíróság 2004. májusában elutasított. Ezt követően panaszt nyújtott be a Szövetségi Alkotmánybírósághoz, amelyet az 2004. december 14-ei döntésével hivatalból elutasította, bár az Alkotmánybíróság megerősítette a tartományi bíróságnak azt a megállapítását, hogy a kérelmező fizikai bántalmazással való fenyegetése annak érdekében, hogy vallomást csikarjanak ki belőle, a hazai jog alapján tiltott kihallgatási módszernek minősül, és megsérti az Egyezmény 3. cikkét is.

A kérelmező megfenyegetésében résztvevő két rendőrtisztet 2004. decemberében hivatali eljárásban elkövetett kényszerítés és kényszerítésre való felbujtás miatt elítélték, és fejenként 60 napi, illetve 90 napi, 60,-Euro, illetve 120,-Euro napi tétellel számított, felfüggesztett pénzbüntetést szabtak ki rájuk. A kérelmező 2005. decemberében jogi segítségért fordult a tartományi bírósághoz, hogy Hessen tartomány ellen közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt pert indítson, amiért a rendőrség kihallgatási módszere miatt megrázkódtatás érte. A bíróság elutasította a jogi segítségnyújtás iránti kérelmet. A kérelmező fellebbezése folytán eljáró fellebbviteli bíróság 2007. februárjában helybenhagyta az elsőfokú döntést, kiemelve különösen, hogy a kérelmezőnek nehézségeket okozna a kínzástól való félelem és az állítólagos, pszichiátriai kezelést igénylő lelki sérülés közötti okozati összefüggés megállapítása. A Szövetségi Alkotmánybíróság azonban 2008. január 19-én megsemmisítette a fellebbviteli bíróság jogerős határozatát, és új eljárást rendelt el, mert úgy találta, hogy a jogi segítségnyújtás biztosítása iránti kérelem elutasítása megsértette a bírósághoz jutás egyenlőségének elvét. Rámutatott arra is, hogy az: vajon az emberi méltóság megsértése szükségessé teszi-e kártérítés megfizetését, egy bonyolult jogkérdés, amelyet nem lehet eldönteni egy jogi segítségnyújtás iránti kérelem elutasítása elleni fellebbezés elbírálása során. A megismételt eljárás még jelenleg is folyamatban van a tartományi bíróság előtt.

A kérelmező azt sérelmezte, hogy kihallgatása során kínzásnak vetették alá, ami megsértette az Egyezmény 3. cikkét, továbbá – az Egyezmény 6. cikkére utalva – azt, hogy különösen azoknak a bizonyítékoknak a felhasználásával, amelyeket kényszer hatása alatt kicsikart vallomása eredményeként szereztek be, megsértették a tisztességes tárgyaláshoz fűződő jogát.

Azt a német bíróságok is megállapították, hogy a rendőrtiszt azzal fenyegette a kérelmezőt, hogy elviselhetetlen fájdalomnak tesz ki, hogy megmondja, hol van a gyermek, és azt, hogy a kihallgatás során a kérelmezőt korábban bántalmazták. A Bíróság úgy ítélte, hogy ez a közvetlen, szándékos és közeli bántalmazással való fenyegetés jelentős félelmet és lelki szenvedést okozott a kérelmezőnek. A Bíróság azt tényként elfogadta, hogy a rendőrtiszteket a gyermek életének megmentése mozgatta. A bántalmazás tilalmát azonban az áldozat magatartásától és a hatóságok indokaitól függetlenül alkalmazta; ez ugyanis nem tűr kivételt, még ha egy személy élete van is veszélyben. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy az adott esetben a kérelmező elleni közvetlen fenyegetés elég komoly volt ahhoz, hogy embertelen bánásmódnak minősüljön, de nem érte el a kegyetlenségnek azt a szintjét, amely a kínzás küszöbét átlépi.

A Bíróság azt kielégítőnek találta, ahogyan az eljáró nemzeti bíróságok – kifejezetten és egyhangúlag – elismerték, hogy a kérelmező kihallgatása megsértette az Egyezmény 3. cikkét. Észlelte ugyanakkor, hogy a kényszerítésben és kényszerítésre való felbujtásban bűnösnek talált rendőrtiszteket egy nagyon enyhe és felfüggesztett büntetésre ítélték. A hazai bíróságok számos enyhítő körülményt figyelembe vettek, többet közt azt is, hogy a gyermek életét akarták megmenteni. Bár a Bíróság elfogadta, hogy a jelen ügy nem hasonlítható össze az állam képviselői által elkövetett, önkényes brutalitás eseteivel, mégsem gondolta úgy, hogy a rendőrtisztek büntetésének sem kell elrettentő hatással bírnia annak érdekében, hogy az Egyezmény további, hasonló sérelmét megakadályozza. Sőt, az a tény, hogy az egyik rendőrtisztet ezután rendőrfőnökké nevezték ki, a Bíróság szerint komoly kétségeket ébreszt, hogy vajon a hatóságok válasza megfelelően tükrözte-e a 3. cikk sérelmének súlyosságát. A Bíróság utalt arra is, hogy a kérelmező kártérítési ügye több mint 3 éve folyamatban van, de a bíróságok még mindig nem döntöttek az ügy érdemében. Az érdemi döntés meghozatalának elmaradása komoly kétségeket ébreszt a hatósággal szembeni felelősség megállapítása iránti eljárások hatékonysága tekintetében. Mindezekre tekintettel a Bíróság úgy ítélte, hogy a német hatóságok nem nyújtottak a kérelmezőnek kielégítő védelmet az Egyezmény 3. cikkét sértő bánásmód ellen, ezért a kérelmező áldozatnak tekintendő, így megállapította, hogy Németország megsértette az Egyezmény 3. cikkét.

Az Egyezmény 6. cikkének megsértése kapcsán a Bíróság rámutatott arra, hogy bár saját gyakorlata szerint az Egyezmény 3. cikkének megsértésével kikényszerített vallomáson alapuló bizonyítékok felhasználása a büntetőeljárásban súlyos kérdéseket vet fel az eljárás tisztességes volta tekintetében, és az egyének az

A jogszabályban tiltott módon történő bizonyítási eszköz beszerzés kétségtelenül már egy lényegesen enyhébb fázisa a törvénysértésnek, de a jogszabályi rendelkezés nyilvánvalóan azt a célt kell, hogy szolgálja, hogy az hatályosuljon. Igaz ez a megállapítás arra az esetkörüre is, ha a bizonyítási eszköz beszerzésére valamely résztvevő büntetőeljárás jogának lényeges megsértésével kerül sor. A bírói gyakorlat szerint a büntetőeljárás törvény valamely rendelkezésével ellentétes módon lefolytatott bizonyítás akkor eredményezi az eljárási szabály megsértésével beszerzett bizonyíték figyelmen kívül hagyását, ha a szabálysértés a felvett bizonyítás eredményét lényegesen befolyásolja.

A terheltnek az anyanyelvű tolmács igénybevételi jogosultságára kioktatásának elmaradása relatív eljárási szabálysértés, mely az eljárás további (bírói) szakában tolmács közreműködésének biztosításával orvosolható.²²¹

A kifejtettekre figyelemmel csak egyetérteni lehet azon okfejtéssel, amely szerint „számos példát lehet arra felhozni, amikor a bíróság az anyagi igazsággal szemben felmentő ítéletet kénytelen hozni [...], mert a terhelt – és egyébként meggyőző bizonyítékokat nem lehet felhasználni.”²²²

Egyezmény 3. cikkét sértő kihallgatási módszerek elleni hatékony védelme rendszerint azt kívánja, hogy az ilyen bizonyítékokat kizárják az eljárásból; ez azonban csak akkor bír jelentőséggel, ha e bizonyítékok felhasználása a terhelt bűnösségének megállapítására vagy a büntetés kiszabására kihatott. Az adott ügyben azonban a kérelmezőt alapvetően a bíróság előtt, megfelelő kioktatását követően tett beismerő vallomása alapján ítélték el, ezért a kikényszerített vallomás eredményeként beszerzett bizonyítékokra a bűnösség megállapításához és a büntetés kiszabásához tulajdonképpen nem is volt szükség. E vallomást a kérelmező nem a kikényszerített vallomás alapján beszerzett bizonyítékok hatására tette, hanem lelkiismeret-furdalástól hajtva, annak érdekében, hogy vállalja tettei következményét. E vallomás megtételére tehát akkor is sor került volna, ha a kikényszerített vallomás eredményeként beszerzett bizonyítékokat a bíróság kirekeszti a bizonyítékok köréből, ezért a vitatott bizonyítékok felhasználásának nem volt semmi jelentősége. Mivel a kérelmező védelemhez való jogát tiszteletben tartották, a büntetőper egészében tisztességesnek minősíthető, így az Egyezmény 6. cikkének megsértése nem állapítható meg.

²²¹ BH 2001. 260.

²²² CSIZMADIÁNÉ PETHŐ Tímea: A bírói szerepfelfogás jelentősége a bizonyításban. *Jogtudományi Közlöny*, 2022/9., 373.

1.2. Jogintézményhez kapcsolódó típusú rendelkezés

A tanú vallomástételének akadályát képezi a vallomástételi tilalom és a vallomástétel megtagadásával kapcsolatos jogosultság.²²³ Amennyiben a jogalkalmazó a vallomástétel akadályaiival kapcsolatos rendelkezéseket megszegi, azaz az előírások megsértésével kerül sor a tanú kihallgatására, a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.²²⁴

Megjegyzem, az akadályok közül a vallomástételi tilalom körében szabályozott normák abszolút jellegűek, tehát a tilalommal érintett személy kihallgatására semmiképpen nem kerülhet sor.²²⁵ Ugyancsak a bizonyítási eszköz elenyészését eredményezi, ha a tanút a nyomozás, az elsőfokú és a másodfokú bírósági eljárás során nem figyelmeztették arra, hogy

- a tanúvallomást megtagadhatja,
- ha vallomást tesz, köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat mondani,
- a hamis tanúzást és a tanúvallomás bíróság előtti jogosulatlan megtagadását a Btk. büntetni rendeli,
- ha vallomást tesz, vallomása az adott vagy más ügyben bizonyítási eszközként akkor is felhasználható, ha a vallomástételt a későbbiekben megtagadja.²²⁶

Azt a tényt, hogy a tanúzási figyelmeztetésre sor került, továbbá a tanú választ jegyzőkönyvben kell rögzíteni. Mindezek elmulasztása igen lényegesen hat ki a tanú vallomására, tekintettel arra, hogy mulasztás esetén bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe, kivéve, amennyiben a tanú figyelmeztetése után az általa elmondottakat fenntartja.

²²³ Be. 169. § (1) bek.

²²⁴ Be. 169. § (3) bek.

²²⁵ Be. 170. § (1) Nem hallgatható ki tanúként

a) a védő arról, amiről védőként szerzett tudomást, vagy amit a terhelttel védői minőségében közölt,
b) az egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja arról, amire a hivatásánál fogva titoktartási kötelezettsége áll fenn,

c) akitől a testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás,

d) a minősített adatról az, aki a titoktartási kötelezettség alól nem kapott felmentést.

²²⁶ Be. 176. § (1) bek.

Hasonló rendelkezéseket tartalmaz a Be. a terhelt tekintetében. A terhelt ugyanis választhat, nevezetesen dönthet úgy, hogy vallomást tesz, de úgy is, hogy a vallomástételt megtagadja. Ezen jogára – azaz, hogy nem köteles vallomást tenni, illetve, hogy a vallomástételt, továbbá az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatása során bármikor megtagadhatja, azonban a vallomás megtagadása az eljárás folytatását nem akadályozza, míg, ha vallomást tesz, az bizonyítékként felhasználható – ugyancsak figyelmeztetni kell a nyomozás, valamint az első és másodfokú bírósági eljárás során történő első kihallgatásakor. A tanúvallomásra vonatkozó előírásokkal egyezően a Be. úgy rendelkezik, hogy a terhelti figyelmeztetést, valamint az erre adott terhelti választ jegyzőkönyvbe kell venni. Ezek elmaradásakor a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe, kivéve, ha a figyelmeztetés után a közlését fenntartja vagy amennyiben az eljárás során korábban terhelti figyelmeztetésben már részesült és a folytatólagos kihallgatáson jelen volt a védője.²²⁷

Speciális tilalmat jelenít meg a szakvéleményre vonatkozó szabályozás, kimondva, hogy bizonyítékként nem használható fel a terheltnek, a tanúnak és a sértettnek a szakértő előtt tett azon közlése, amely a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, illetve a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásokra vonatkozó adatokkal kapcsolatos, illetve az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozik.²²⁸

Ugyancsak speciális tilalmakat jelenít meg a Be. a leplezett eszközök alkalmazásával összefüggésben, melyek közül egyet szeretnék kiemelni, így a bírói engedélyhez kötött leplezett eszköz alkalmazásának eredménye az engedélyben meg nem jelölt személynek az engedélyben meg nem jelölt bűncselekménye vonatkozásában kizárólag a más életének szándékos kioltásával járó bűncselekmények; az emberrablás; az öt évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő, a Btk. XXIV. Fejezete szerinti állam elleni bűncselekmény; a terrorcselekmény; a terrorizmus finanszírozása; vagy a szándékosan elkövetett közveszély okozása bizonyítására használható fel, ha

- az eszköz alkalmazásának e törvényben meghatározott egyéb feltételei fennállnak,

²²⁷ Be. 185. §

²²⁸ Be. 196. § (3) bek.

- a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szerv a büntetőeljárásban felhasználni kívánt adat megszerzését követően nyolc napon belül az engedélyben meg nem jelölt személynek az engedélyben meg nem jelölt bűncselekménye vonatkozásában az előkészítő eljárás vagy a nyomozás megindításáról, illetve a már folyamatban lévő büntetőeljárásban való felhasználásáról rendelkezik, illetve azt kezdeményezi, és
- a bíróság a (4) bekezdés alapján engedélyezi az engedélyben meg nem jelölt személynek az engedélyben meg nem jelölt bűncselekménye vonatkozásában a leplezett eszköz alkalmazása eredményének a felhasználását.²²⁹

Az említett tilalmak tehát megakadályozzák a tilalom alá eső bizonyítási eszközök és az abból származó bizonyítékok értékelhetőségét és bizony előfordulhat, hogy egyben gátolják a materiális igazság megállapíthatóságát is. A jogalkotó azonban nyilvánvalóan a jogállami büntetőeljárás jog elveinek hatályosulása mellett tör lándzsát és teszi ezt azon esetkör vonatkozásában is, amikor teljességgel egyértelmű, hogy az igazságot a törvénysértéssel beszerzett bizonyítási eszközökből eredő bizonyíték tükrözi. Azaz ha teljességgel egyértelmű, hogy az abszolút jellegű tanúzási akadállyal érintett egyházi személy által elmondottak tükrözik a valóságot – mert az minden részletre kiterjedően összhangban áll a megvalósult bűncselekmény adataival, körülményeivel – ez a vallomás semmilyen körülmények között nem vehető figyelembe és ha nincs más olyan bizonyíték, amely a deliktumot létrehozó személy bűnösségét támasztaná alá, a terheltet annak ellenére fel kell menteni, hogy az egyházi személy vallomása elfogadhatóságának esetén a bűnösségét kellett volna megállapítani. Az előzőkből nyilvánvalóan következik, hogy a materiális igazság elve totális sérelmet szenved, hiszen egy bűnös felmentésére kerül sor.

Az eddigiekből egyértelműen kitűnik, hogy a törvényi rendnek megfelelően beszerzett bizonyítási eszközökből a törvényi normáknak konform bizonyítási eljárásokból származó bizonyítékok képezhetik az értékelés alapját.

²²⁹ Be. 253. § (1) bek.

Az értékelés egy olyan folyamat, amely a bizonyítékok megismerésével veszi kezdetét, majd amennyiben ellentétes tények megállapítására alkalmas bizonyítékok szerepelnek a bizonyítás anyagában (márpedig a büntető ügyek többsége ilyen jellegű), meg kell, hogy történjen ezek ütköztetése, legvégül pedig a logika szabályainak történő döntés, az elfogadás, illetve az elvetés vonatkozásában. Az értékelést a jogalkalmazónak kell elvégeznie, és ez a kötelezettség a nyomozóhatóság tagját, az ügyészt és a bírót egyaránt terheli. Ezért az értékelés valójában nem más, mint „a bizonyítás alanyának állásfoglalása az elbírálandó ténykérdésekben, így pl. arról, hogy valamely adatforrás felhasználható-e a bizonyítás eszközeként, a tartalma pedig bizonyítékként; továbbá egy-egy bizonyítási eszköz hitelt érdemlő-e, törvényes-e, szükséges-e, a bizonyíték alapján tett egyes ténymegállapítások csupán kisebb vagy nagyobb fokban valószínűek-e vagy kétséget kizáróan igazak; a bizonyítékokat egybevetve milyen ténymegállapítások tehetőek, és azok alapján milyen tényállás állapítható meg; ezeket a ténymegállapításokat milyen érvekkel lehet alátámasztani stb..”²³⁰

Alapvetően az ilyen jellegű szabad bizonyíték értékelés kell, hogy elvezessen a büntetőjogi fő kérdés megítéléséhez, azaz, hogy a terhelt bűnös vagy ártatlan. A lefolytatott bizonyítás eredményeként kell kialakuljon a jogalkalmazóban a bűnösséggel vagy ártatlansággal kapcsolatos meggyőződés, tehát az a bizonyosság, hogy a terhelt büntetőjogi felelősséggel tartozik, avagy sem. Természetesen a meggyőződés mindig szubjektív jellegű, aminek azonban bizonyítékokkal alátámasztott tényeken kell alapulnia.

Részösszefoglaló

A bizonyítékok szabad értékelésének elve tehát nagyfokú döntési szabadságot ad a jogalkalmazónak, de egyben jelentős felelősséget is ró rá. Meg kell tudni ugyanis indokolnia, hogy mely tényeket milyen bizonyítékokra alapított, illetve, hogy az ellentmondásos bizonyítékok köréből melyeket és miért fogadott el. Az indokolási kötelezettség teljesítése nyilvánvalóan nem lehet formális, és annak összhangban kell állnia a logika szabályaival is. Nem lehet továbbá figyelmen kívül hagyni a generális és

²³⁰ Kommentár i. m. 427.

speciális jellegű bizonyítási tilalmakat sem, mert azok megsértése rendkívül súlyos következményekkel jár.

VI. A bizonyítás eszközei

Amint azt már kifejtettem, a bizonyítékok eredője a bizonyítás eszközei, azaz másként fogalmazva a bizonyítékok a bizonyítási eszközökből származnak. A Be. meghatározza a bizonyítás eszközeit is, ebbe a körbe tartozik

- a tanúvallomás,
- a terhelt vallomása,
- a szakvélemény,
- a pártfogó felügyelői vélemény,
- a tárgyi bizonyítási eszköz,
- az elektronikus adat.²³¹

A jogirodalom – bár ennek álláspontom szerint a bizonyítás szempontjából különösebb relevanciája nincs – különbséget tesz a személyi jellegű és tárgyi típusú bizonyítási eszközök között. Személyi jellegűnek tekintik a tanúvallomást, a terhelti vallomást, a szakvéleményt és a pártfogó felügyelői véleményt, annak alapján, hogy az említett bizonyítási eszközök vonatkozásában az emberi szubjektumnak van determináló jelentősége, míg a másik körbe tartozó bizonyítási eszközök, így a tárgyi bizonyítási eszköz, az iratok és okiratok, továbbá az elektronikus adat tárgyi jellegűek, tehát tárgyasult formában az emberi individuumból függetlenül léteznek.

Vita tárgyát képezi, hogy a Be-ben felsorolt bizonyítási eszközök köre kimerítő jellegű-e, avagy sem. Egyes szerzők álláspontja szerint „A bizonyítási eszközök törvényi felsorolása a szabad bizonyítás elvének [5. § (3) bek.] megfelelően csupán példálózó jellegű.”²³² Megítélésem szerint a felsorolás teljeskörűnek tekinthető, de ez nem azt jelenti, hogy ez esetleg a technika fejlődésével ne változhatna, illetve ne bővíthetne. A változásra eklatáns példa az elektronikus adat, tekintettel arra, hogy csupán néhány

²³¹ Be. 165. §

²³² Magyarázat i. m. 193. Az idézett rész szerzője Nagy Lajos és az okfejtés még a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény rendelkezésein alapul. Ezen törvény 61. §-a sorolta fel a bizonyítás eszközeit. Az említett törvényhely szerint „A bizonyítási eszközei, különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása. A felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy az 1973. évi I. törvény a bizonyítás eszközei körében szolt a bizonyítási eljárásokról.

évtizeddel ezelőtt sem létezett a bizonyítás ezen eszköze, manapság pedig a büntetőeljárások egy jelentős részében ügydöntő jellegűek.

Disszertációm következő részében a bizonyítás eszközeit a törvényi sorrendnek megfelelően értékelem.

1. A tanúvallomás²³³

Kétségtelen, hogy a tanú vallomása a kezdetektől fogva kulcsszerepet tölt be a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága szempontjából még akkor is, ha a római

²³³ Be.168. § (1) Tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet.

(2) Ha e törvény kivételt nem tesz, a tanú köteles vallomást tenni.

(3) A tanú indítványára a megjelenésével felmerült költséget a jogszabályban meghatározott mértékben az eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság megállapítja és megtéríti. Erről a tanút az idézésben, valamint a kihallgatásának befejezésekor tájékoztatni kell.

(4) A tanú érdekében meghatalmazott ügyvéd járhat el, ha a tanú a jogairól való felvilágosítás céljából ezt szükségesnek tartja. A tanút erről az idézésében tájékoztatni kell.

A relatív jellegű tanúzási akadályok:

171. § A tanúvallomást megtagadhatja a terhelt hozzátartozója.

172. § (1) Aki magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben – a (2) bekezdés esetét kivéve – a tanúvallomást megtagadhatja, akkor is, ha

a) a tanúvallomást a terhelt hozzátartozójaként nem tagadta meg, vagy

b) a kérdéses bűncselekmény miatt

ba) az eljárást vele szemben megszüntették,

bb) vele szemben feltételes ügyészi felfüggesztést alkalmaztak, vagy

bc) büntetőjogi felelősségét már jogerősen elbírálták.

(2) A tanúvallomást az (1) bekezdés alapján nem tagadhatja meg az, aki a kérdésre adott válasszal önmagát olyan bűncselekmény elkövetésével vádolná, amely miatt

a) az ellene tett feljelentést a 382. § (1) bekezdése alapján elutasították,

b) vele szemben az eljárást a 398. § (2) bekezdés c) pontja vagy a 399. § (1) bekezdése alapján szüntették meg,

c) a Btk. Különös Része alapján a hatósággal történő együttműködése folytán nem büntethető,

d) a 411. § (5) bekezdés a) pontjában meghatározott kötelezettség vállalásával egyezséget kötött, vagy

e) vele szemben az ügyészség a 404. § (3) bekezdés a) pontja alapján hozott határozatot, vagy intézkedett.

(3) A (2) bekezdés alapján tett tanúvallomásban közölt bűncselekmény miatt a megszüntetett eljárás folytatása nem rendelhető el, és a tanúvallomás nem tekinthető a perújítás szempontjából új bizonyítéknak. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni arra a tanúvallomás során feltárt bűncselekményre is, amely nem képezte a tanú ellen korábban folyamatban volt büntetőeljárás tárgyát, de a feljelentés elutasításának, illetve az eljárás megszüntetésének a tanúvallomással feltárt bűncselekmény esetén is bármely okból helye lenne.

173. § (1) Aki foglalkozásánál vagy közmegebízásánál fogva – a minősített adatra vonatkozó titoktartási kötelezettség esetét ide nem értve – titoktartásra köteles, a tanúvallomást megtagadhatja, ha a tanúvallomással a titoktartási kötelezettségét megsértené, kivéve, ha jogszabályban meghatározottak szerint

a) ez alól az arra jogosult felmentette, vagy

b) a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság kérése alapján a titoktartási kötelezettség alá eső adat továbbítása az adatkérés keretében megkeresett szervezet számára kötelező.

(2) A titoktartási kötelezettség a jogszabályban meghatározott ideig áll fenn, ha a tanú az alól nem kapott felmentést.

174. § (1) Ha a médiatartalom-szolgáltató, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személy a tanúvallomásával a számára a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben információt átadó személy kilétét felfedné, az ezzel kapcsolatos kérdésben

jog hatására a bizonyításnak determináló szerepe a magánjog területén volt. Ezt igazolja például annak a dogmává rögzülése, amely szerint két tanú egybehangzó vallomása minden szempontból eldönti érdemben az ügyet.

A Be. definíciója szerint tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet. Ez a definíció már a korábbi büntetőeljárás törvényekben is megjelenik, a módosulás csupán annyi, hogy a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény szerint tanúként az volt kihallgatható, „akinek a bizonyítandó tényről tudomása van.”²³⁴ A törvényszöveg pontosítása helyesnek értékelhető, hiszen lehetséges, hogy a bizonyítás szempontjából éppenséggel annak van relevanciája, hogy a tanúként kihallgatott személynek nincs tudomása a bizonyítandó tényről. Fel kívánom hívni a figyelmet arra, hogy aki az adott büntetőeljárásban bizonyos pozícióban szerepel, így például terheltként vagy védőként, tanú nem lehet ugyanabban az ügyben. Ezzel szemben a sértett tanúkenti kihallgatására szinte minden ügyben, kivétel nélkül sor kerül, figyelemmel arra, hogy a sértettnek – a ritka kivétellel eltekintve – a jogilag releváns tényekről tudnia kell.

A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője a tárgykörben egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében jogegységi eljárás lefolytatását és jogegységi határozat meghozatalát indítványozta.

a tanúvallomást megtagadhatja, kivéve, ha a bíróság az információt átadó személy kilétének felfedésére kötelezte.

(2) A bíróság akkor kötelezheti a médiatartalom-szolgáltatót, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személyt a számára a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben információt átadó személy kilétének felfedésére, ha

a) három évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény felderítése érdekében az információt átadó személy kilétének ismerete nélkülözhetetlen,

b) az ettől várható bizonyíték mással nem pótolható, és

c) a bűncselekmény felderítéséhez fűződő érdek – különösen a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel – olyan kiemelkedő, amely az információforrás titokban maradásához fűződő érdeket egyértelműen meghaladja.

(3) A tanú vallomástételének az (1) bekezdésben meghatározott akadály az annak alapjául szolgáló jogviszony megszűnése után is fennmarad.

175. § (1) A tanúvallomás megtagadásának jogszerűségéről az eljáró bíróság, ügyészség, illetve nyomozó hatóság határoz.

(2) Ha a tanú a vallomástétel akadályára hivatkozással megtagadja a vallomástételt, az ezt elutasító határozat elleni jogorvoslatnak halasztó hatálya van.

(3) Ha a tanú a vallomástételt jogszerűen megtagadta, további kérdés hozzá nem intézhető, és a tanú nem szembesíthető, kivéve, ha úgy dönt, hogy vallomást kíván tenni.

²³⁴ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 62. § (1) bek.

Álláspontja szerint elvi kérdés, hogy a pótmagánvádlóként fellépő sértett a büntetőeljárásban tanúként kihallgatható-e, avagy ennek lehetőségét kizárja a közvádló helyébe lépő eljárási pozíciója.

A Büntető Kollégium vezetője a következő – ugyanazon ügyben hozott, és az elvi kérdésben eltérő álláspontokat tartalmazó – bírósági határozatokra hivatkozott.

a) A Mosonmagyaróvári Városi Bíróság a 2005. június 8. napján kihirdetett PM.677/2004/21. számú ítéletével a terheltet – bizonyítottság hiányában – felmentette az ellene a pótmagánvádló által, sikkasztás vétsége miatt emelt vád alól. Az indokolásban bizonyítékként számba vette a sértett Kft., mint pótmagánvádló képviselőjében eljáró ügyvéd feljelentését, beadványait, majd utalt arra, hogy az ügyvéd pótmagánvádlót a bíróság nem hallgatta ki tanúként, mivel ő a sértett Kft. képviselőjében a Be. 236. §-a alapján az ügyész jogait gyakorolta.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a 2006. június 26. napján meghozott 4.Bf.255/2005/4. számú végzésével az elsőfokú ítéletet, a Be. 373. § (1) bekezdés II. pontjának d) alpontja alapján hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította. Indokai szerint – hivatkozva a Be. 31. § (1) bekezdés c) pontjára, 56. § (4) bekezdésére, 236. §-ára – az ügyben a jogi szakvizsgálóval rendelkező (ügyvéd) pótmagánvádló sem pótmagánvádlóként, sem pótmagánvádló jogi képviselőjeként nem járhatott volna el, mert őt a nyomozás során tanúként kihallgatták, továbbá a bíróság előtt is tett olyan nyilatkozatokat, melyek tanú által tett nyilatkozatra emlékeztetnek.

Ekként pedig a városi bíróság olyan személy távollétében tartotta meg a tárgyalást, akinek részvétele a törvény értelmében kötelező.

b) A megismételt eljárásban a Mosonmagyaróvári Városi Bíróság a 2006. augusztus 28. napján meghozott PM.420/2006/2. számú végzésével az ugyanezen sértett Kft., mint pótmagánvádló képviselőjében eljáró ugyanazon ügyvéd által ugyanazon terhelttel szemben, magánokirat-hamisítás és sikkasztás büntette miatt benyújtott vádindítványt a Be. 231. § (2) bekezdés d) pontja alapján elutasította. Az elutasítás egyik indokaként hivatkozott arra, hogy a pótmagánvádat arra nem jogosult személy (az ügyvéd) nyújtotta

be, aki a Be. 31. § (1) bekezdésének c) pontja alapján pótmagánvádlóként nem járhat el. Így a pótmagánvád eleve nem törvényes.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság (a 4.Bf.255/2005/4. számú ügyben eljárástól eltérő összetételű tanácsa) a 2006. november 30. napján meghozott 3.Bf.290/2006/2. számú végzésével az elsőfokú határozatot a Be. 373. § (1) bekezdés II. pontjának e) alpontja alapján hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította. Kifejtette, hogy – eltérően az elsőfokú bíróság álláspontjától – az ügyész kizárására vonatkozó Be. rendelkezések a pótmagánvádlóra nem alkalmazhatók.

c) Az ezt követő megismételt eljárásban a Mosonmagyaróvári Városi Bíróság a 2007. február 20. napján kihirdetett PM.8/2007/3. számú ítéletével a terheltet a sikkasztás büntette miatt emelt vád alól – bűncselekmény hiányában – felmentette. Az indokolásban bizonyítékként számba vette (és értékelte is) a sértett Kft. mint pótmagánvádló képviselőjében eljáró ügyvéd tanúként tett vallomását.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság (a 3.Bf.290/2006. számú ügyben eljárástól azonos összetételű tanácsa) a 2007. augusztus 29. napján meghozott 1.Bf.49/2007/4. számú végzésével az elsőfokú ítéletet helybenhagyta.

A Legfelsőbb Bíróság a 2008. február 28. napján meghozott Bfv.II.922/2007/5. számú végzésével az ügyvéd, mint pótmagánvádló által benyújtott felülvizsgálati indítványt elbírálva, annak indokait alaptalannak tartotta és a Mosonmagyaróvári Városi Bíróság PM.8/2007/3. számú ítéletét és a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 1.Bf.49/2007/4. számú végzését hatályában fenntartotta. A felülvizsgálat tárgyát a jogegységi indítvány szerinti elvi kérdés nem képezte, ezért azzal a Legfelsőbb Bíróság e határozatában nem is foglalkozott.

A Büntető Kollégium vezetője szerint mindezek alapján indokolt a jogegységi eljárás lefolytatása. Ennek eredményeként pedig annak kimondását javasolta, hogy a pótmagánvádlóként fellépő sértett a büntetőeljárásban tanúként kihallgatható.

A jogegységi indítvány a Legfelsőbb Bíróság szerint alapos. A jogegységi indítványban – illetve azzal szoros összefüggésben az adott bírósági határozatokban – foglaltak alapján eldöntendő elvi kérdés, hogy – a pótmagánvádlóra, illetve jogi képviselőjére alkalmazhatók-e a Be. ügyész kizárására vonatkozó rendelkezései; s ehhez képest – a büntetőeljárásban pótmagánvádlóként fellépő sértett és a pótmagánvádló képviselője tanúként kihallgatható-e, illetve a tanúként kihallgatott személy – az egyéb törvényi feltételek megléte esetén – pótmagánvádlóként felléphet-e, vagy pótmagánvádló képviselőjeként eljárhat-e.

A Legfelsőbb Bíróság szerint „Kétségtelen, hogy azokban az esetekben, amikor a törvény alapján a sértett jogosult pótmagánvádlóként fellépni, és fellép, ezáltal vádlói jogok birtokába kerül; azonban nem lesz minden, ügyészt megillető vádlói jogosítvány birtokosa. (Így például jogorvoslati joga korlátozott terjedelmű, a vádlott javára nem fellebbezhet, a vádat nem terjesztheti ki, nem indítványozhatja a vádlott bíróság elé állítását, ismeretlen helyen tartózkodó vádlottal szemben a bírósági eljárást, a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárás lefolytatását.)

Kétségtelen az is, hogy ezáltal olyan személy jogosult gyakorolni bizonyos vádlói jogokat, aki egyben az elbírálendő ügy érintettje, sértettje; s mint ilyen korábban tanúvallomást tett.

Az ügyész esetében ezen körülmények valóban kizárási okok. Ennek indoka azonban az, hogy az ügyészség – alkotmányos helyzeténél fogva – közhatalmi szervezet, s ekként az ügyész az állami hatalom gyakorlója. Ezért az ügyész az őt megillető jogok gyakorlásában objektivitásra kötelezett, aminek törvényi biztosítékát képezik a rá vonatkozó kizárási okok, illetve szabályok.

A sértett viszont, amikor pótmagánvádlóként fellép, nem válik közhatalmat gyakorlóvá, nem lesz közvádló. Nem vonatkozik rá sem a legalitás (minden bűncselekmény miatt eljárásnak kell indulnia), sem pedig az officialitás (az eljárást az arra hivatott szervek hivatalból kötelesek megindítani és folytatni) követelménye. Számára a törvény a vádlói jog gyakorlását nem az ügyésszel egyezően, és nem a közvádló jogintézményen (szervezetén) belül, hanem azon kívül, attól függetlenül, elkülönülten – éppen a közvádló

(az ügyész) jogértelmezésével szembeni jogérvényesítés érdekében – biztosította (vö.: Be. 53. § (1) bek.).

A sértetti mivolt a pótmagánvádló joggyakorlásának törvényi feltétele, s nem pedig gátja. Ennélfogva a pótmagánvádló – értelemszerűen – objektivitásra sincs kötelezve, és a történetek észlelése, illetve az érintettsége miatt fennálló esetleges elfogultsága sem képezi joggyakorlása törvényi korlátját.”

A Legfelsőbb Bíróság okfejtésének alátámasztására hivatkozik az Alkotmánybíróság döntéseire is. Eszerint „A pótmagánvádló a bírósági eljárásban az ügyész jogait gyakorolja (Be. 236. §), ugyanakkor az ügyészi objektivitásnak az Alkotmányon és a Be.-n alapuló kötelezettsége [14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004. 241, 258.] a pótmagánvádlót értelemszerűen nem terheli.” [42/2005. (XI. 14.) AB határozat indokolásának IV/3.3. pontja.]”

A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra is, hogy „A Be.-nek a bizonyítás tárgyára, bizonyítás eszközeire, a bizonyítékok értékelésére, valamint a tanúvallomásra vonatkozó rendelkezései mind azt célozzák, hogy a bíróság számára adott legyen az ügy helyes eldöntésének minden feltétele, a lehetséges és jelentőséggel bíró bizonyítékok mérlegelés tárgyát képezhessék [Be. 75. § (1) bek., 76. § (1) bek., 78. § (1)–(3) bek., 79. § (1) bek.]. Ennek eredménye ugyanis a tényállás valóságnak megfelelő tisztázása, alapos és hiánytalan megállapítása; a megalapozott tényálláshoz pedig a felülbíróló bíróság is kötve van [Be. 351. § (1) bek.; 388. § (1) bek.].

A sértett rendszerint közvetlen észlelője ("koronatanúja") a történeteknek. Tanúvallomása a bizonyítás egyik eszköze, annak tartalma pedig bizonyíték.

Ehhez képest, ha a pótmagánvádlóként fellépő sértett ki lenne zárva a vallomástétel lehetőségéből, akkor a tényállás valóságnak megfelelő tisztázása, alapos és hiánytalan megállapítása, ennélfogva az érdemi döntés helyessége iránti érdek szenvedne sérelmet.

A pótmagánvádló – sértetti mivoltából fakadó – elfogultsága pedig nem vallomástételének akadályát, hanem az általa szolgáltatott bizonyíték értékelésének,

mérlegelésének szempontját képezi, képezheti (mint minden más tanúvallomás esetében).²³⁵

A problémakörrel kapcsolatban megjegyzem, hogy sajátosan alakul a közvetett tettes helyzete. A közvetett tettesség bizonyos eseteiben a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító, de büntetőjogi felelősségre nem vonható személy, így például a beszámítási képességet teljességgel kizáró kényszer vagy fenyegetés alatt álló tanúkénti kihallgatására sor kerülhet, hiszen pont a beszámítás kizárt volta miatt a különös részi törvényi tényállást realizáló nem lesz büntethető, csak az őt erre rábíró közvetett tettes. Tehát ha a közvetett tettesség alapja a gyermekkor, a Btk.17. §-ának (1) bekezdése szerinti kóros elmeállapot vagy a Btk. 19. §-ának (1) bekezdése szerinti kényszer, fenyegetés, a büntetőeljárásban terheltként a közvetett tettes szerepel, míg a büntetendő cselekmény végrehajtója tanúként hallgatható ki. Ezzel szemben, ha a közvetett tettesség alapja tévedés vagy az előljáró parancsa és a bűncselekmény törvényi tényállását megjelenítő személyt gondatlanság terheli, – feltéve, hogy az adott bűncselekménynek van gondatlan alakzata – a végrehajtás mindkét résztvevője terheltként kerül felelősségre vonásra, azaz tanúként nem hallgatható ki. A közvetett tettes fog felelni nyilvánvalóan a szándékos bűncselekményért, a tévedésben lévő pedig a gondatlan deliktumért.

A tanú tekintetében mindenkit terhelő legfőbb kötelezettség az ún. tanúzási kötelezettség. Nincs tehát jelentősége még az állampolgárságnak sem és csupán a mentességet élvező személyek vonatkozásában kell tekintettel lenni a Be. rendelkezéseire, nevezetesen, hogy amennyiben nemzetközi jogon alapuló, mentességet élvező személy büntetőeljárásban való részvétele válik szükségessé, a vádemelés előtt a legfőbb ügyész, azt követően, illetve pótmagánvádas ügyben a bíróság az igazságügyért felelős miniszter útján – az eljárás felfüggesztése nélkül – előterjesztést tesz a külpolitikáért felelős miniszternek, mely előterjesztés a nemzetközi jogon alapuló mentesség fennállására vonatkozó állásfoglalásra, valamint a büntető joghatóság alóli mentességről lemondás érdekében a szükséges intézkedések megtételére irányul. Amennyiben a külpolitikáért felelős miniszter állásfoglalása alapján a mentesség nem állapítható meg vagy a küldő állam lemond a mentességről, az érintett személy a büntetőeljárásban részt vehet, azaz kihallgatható tanúként, egyébként viszont nem.

²³⁵ 5/2009. BJE

A tanúzási kötelezettség három legfőbb összetevője a megjelenési, a vallomástételi és az igazmondási kötelezettség.

a) megjelenési kötelezettség

Ennek lényegi eleme, hogy a tanú szabályszerű idézése esetén az idézésben szereplő helyen és időpontban köteles kihallgatható állapotban megjelenni. Az idézésre vonatkozó törvényi rendelkezéseket a Be. „Jelenlét biztosítása az eljárási cselekményen” című fejezete tartalmazza.²³⁶ Ebből a körből kizárólag az idézés tartalmi elemeit szeretném megemlíteni, nevezetesen, hogy az idézésnek tartalmaznia kell

- az idézést kibocsátó bíróság, ügyészség, nyomozóhatóság megjelölését,
- az ügy számát,
- hol, mikor, milyen minőségben kell megjelenni,
- a távolmaradás következményeire való figyelmeztetést.²³⁷

A tanú az idézésben kötelezhető arra, hogy a bizonyításnál felhasználható tárgyait vigye magával.

b) vallomástételi kötelezettség

A tanút terhelő megjelenési kötelezettség abszolút jellegű, azaz a tanúként megidézett személy az idézésben megjelölt időpontban és helyen akkor is köteles megjelenni, ha a vallomás tételének valamilyen akadálya van.

A megjelenési kötelezettség teljesülése szükséges – eltekintve az írásbeli vallomástétel lehetőségétől – a vallomástételi kötelezettség megvalósulásához.

A tanút terhelő vallomástételi kötelezettség lényegi sajátossága, hogy a tanúnak minden olyan tényről, adatról, körülményről tájékoztatnia kell az őt kihallgató nyomozót, ügyészt vagy bírót, amelyről tudomással bír. A vallomástételi kötelezettség kiterjed arra is, hogy

²³⁶ Be. XIX. fejezet

²³⁷ Be. 114. § (1) bek.

ismeretei honnan származnak, szükség esetén a forrást is meg kell jelölnie. A vallomástételi kötelezettség azonban nem feltétlen, a Be. a vallomástétel akadályai címszó alatt szól erről. A tanú vallomástételének két akadály van, nevezetesen – a vallomástétel tilalma, és a vallomástétel megtagadása.²³⁸

A jogirodalom a vallomástétel tilalmát abszolút jellegű akadályként, míg a vallomástétel megtagadását relatív típusú gátként értékeli. A vallomástétel tilalma, mint abszolút jellegű akadály lényege, hogy az ilyen okkal érintett személy tanúként semmilyen körülmények között nem hallgatható ki, még akkor sem, ha kifejezetten saját maga kezdeményezi a tanúként való kihallgatását. Ha abszolút jellegű ok áll fenn – amelynek létét vagy nem létét egyébként a hatóság hivatalból vizsgálni köteles – , a tanúként kihallgatni kívánt személy kihallgatására nem kerülhet sor. Ekkor a hatóságnak, illetve a bíróságnak egyetlen feladata a vallomástétel tilalmának okául szolgáló tény tisztázása, ellenőrzése. Ezen feladat viszont elengedhetetlen és a bizonyosság szintjét az erre vonatkozó bizonyításnak el kell érnie.

Melyek tehát a vallomástétel abszolút akadályai?

Nem hallgatható ki tanúként

- a) a védő arról, amiről védőként szerzett tudomást, vagy amit a terhelttel védői minőségében közölt,
- b) az egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja arról, amire a hivatásánál fogva titoktartási kötelezettsége áll fenn,
- c) akitől a testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás,
- d) a minősített adatról az, aki a titoktartási kötelezettség alól nem kapott felmentést.²³⁹

Az a) pont esetében természetesen az ügyben eljáró védőről van szó. A terhelti – védői kapcsolat nyilvánvalóan olyan bizalmi viszony, amelynek során a védő olyan adatok birtokába juthat, amelyek rendkívül hátrányosan érinthetik a terheltet. Amennyiben a Be. lehetővé tenné a védő tanúkénti kihallgatását, túl azon, hogy meginogna a bizalmi kapcsolat, súlyosan sérülne a jogállamiságnak, a büntetőeljárás körében megjelenő

²³⁸ Be. 159. § (1) bek.

²³⁹ Be. 170. § (1) bek.

feltétele, azaz a védelemhez való jog. Rendkívül fontos, hogy a védő kizárólag azon adatok, tények, körülmények tekintetében nem hallgatható ki tanúként, amelyekről védőként szerzett tudomást vagy amit a terhelttel védői minőségben közölt. Ezzel szemben a védői jelenlét során megismert tényekről más ügyben a védő tanúként történő kihallgatására is sor kerülhet, így például, ha a tárgyalóteremben jelenlevő hallgatóság egy része garázdaságot valósít meg, a tárgyalóteremben védőként jelenlevő személy tanúként történő kihallgatására sor kerülhet. Egyébként pedig az üggyel kapcsolatos értékítéletét a védő a perbeszédében jelenítheti meg. A védővel kapcsolatos tilalom a védői megbízás megszűnése után is fennmarad. A bírói gyakorlat szerint a védő tanúként nem idézhető, amennyiben mérlegelést nem igénylő módon megállapítható, hogy esetében a Be. 170. § (1) bekezdés a) pontja szerinti vallomástételi tilalom áll fenn és erről a büntetőügyben eljáró hatóságnak előzetes tudomása van. Amennyiben a védő eleget tesz a tanúkénti idézésnek, azonban a védői minősége folytán tanúként nem hallgatható ki, és nem tesz vallomást, formai értelemben – az idézés tényére figyelemmel – tanúnak tekinthető, ez azonban a kizárását nem eredményezi.²⁴⁰

Nem hallgatható ki tanúként az egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja arról, amire a hivatásánál fogva titoktartási kötelezettség áll fenn. Az egyházi személyek körét a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény tartalmazza. Eszerint az egyházi személy a bevett egyház, a bejegyzett egyház, illetve a nyilvántartásba vett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy.²⁴¹

Az egyházi személy és a vallási egyesület vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja kizárólag azon tények vonatkozásában nem hallgathatók ki tanúként, amelyek tekintetében hivatásuknál fogva áll fenn titoktartási kötelezettség. Azt, hogy milyen körre terjed ki ez a kötelezettség, az adott vallási-felekezeti-egyházi szabályok határozzák meg. Így a római katolikus vallás esetében titoktartási kötelezettség terjed ki a gyónás során elmondottakra. A gyónás a római katolikus vallás felekezeti aktusa, az annak során

²⁴⁰ BH 2023. 27.

²⁴¹ Az egyházi személyek körét a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény 12. § (1) bek.

elmondottak pedig gyónási titkot képeznek. Megjegyzem, az egyházi személy tanúkenti kihallgatásának kizártsága csupán a titoktartási kötelezettséggel érintett adatkörre vonatkozik. Az egyházi személyt érintő tilalom ugyancsak fennmarad az annak alapjául szolgáló viszony megszűnése után is.

Szintén kizárt a tanúkenti kihallgatása annak, akitől testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás.²⁴² A tanúzási képesség ugyanis feltételez bizonyos készségeket (látás, hallás, a látottak-hallottak valóságú visszaadása stb.). A testi vagy szellemi állapot lehetséges, hogy csupán korlátozza például az események észlelhetőségét (pl. halláskárosodás) és elképzelhető az is, hogy az ilyen állapot teljességgel kizárta teszi a történetek valóságú visszaadását (pl. teljes sükettség). Mindennek viszont a maga konkrétságában van relevanciája, azaz egy sükettségben szenvedő személyt nyilvánvalóan nem lehet kihallgatni arra nézve, hogy mit hallott, de semmilyen akadálya nincs a kihallgatásának a tekintetben, hogy mit látott.

Külön kell szólnom a kóros elmeállapotú személyek tanúkenti kihallgatásáról. Önmagában az a tény, hogy valaki kóros elmeállapotú, nem zárja ki a tanúkenti kihallgatásának lehetőségét. Elképzelhető ugyanis, hogy az érintett személy olyan elmebetegségben szenved, ami mellett – ha időlegesen is, de – lehetőség van az események valóságú visszaadására, miként az is előfordulhat, hogy a kóros elmeállapotú személy képtelen a történetek felidézésére. Ebben a körben pont a kétségek eloszlatása érdekében akár szakértő igénybevételére is sor kerülhet. Az, hogy a tanúként kihallgatandó személytől testi vagy szellemi fogyatékosága miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás, az, hogy olyan kérdés, amelynek megítélésére az ügyben eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozóhatóság jogosult.

A minősített adat vonatkozásában kizárt a tanúkenti kihallgatása annak, aki nem kapott felmentést a titoktartási kötelezettsége alól. Már a törvény szövegének megfogalmazásából is kitűnik, ebben a körben akkor lehetséges tanúkenti kihallgatás, ha a minősített adat védelméről szóló törvényben meghatározott minősítő, a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozóhatóság megkeresésére felmentést ad a titoktartási

²⁴²Be. 170. § (1) bek. c) pont

kötelezettség alól.²⁴³ A minősítő döntés egyébként kötelező jellegű, azaz a felmentés megtagadásakor az érintett személy nem hallgatható ki, viszont a felmentés megadásakor sor kerülhet a tanúkenti kihallgatásra.

A Be. nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy a tanú milyen módon szerzett vagy szerezhette tudomást az általa közöltekről, így látta vagy hallotta az eseményeket, vagy esetleg bármilyen más módon került sor a tudomásszerzésre, tehát nem az ismeretek megszerzésének formája a döntő, hanem annak tartalmi jellege. Lehetséges tehát, hogy a tanú saját maga látja, hallja, észleli az eseményeket, de az is elképzelhető, hogy azokról másoktól szerez ismereteket, konkrétan olyan személytől vagy személyektől, aki vagy akik saját maguk voltak az észlelők, majd a tanúként kihallgatandó személyt tájékoztatták a történetekről. A tanúkenti kihallgatás szempontjából tehát indifferens a tudomásszerzés elsődleges vagy másodlagos formája, mindkettőnek szerepe lehet a bizonyításban, más kérdés, hogy a tanúvallomásból származó bizonyíték súlya már függ attól, hogy a tanú saját maga volt részese a büntetőeljárás alapjául szolgáló történésnek vagy csupán mástól hallott azokról.

Nincs ugyanakkor törvényes lehetőség arra, hogy a tanút „szóbeszéd, kisebb-nagyobb közösségben kialakult, általános vélekedés tartalmának tisztázására”²⁴⁴ hallgassák ki. A tartalmi jelleg pedig nem más, mint az ügy szempontjából releváns tény. „A tanú tudatában ezzel kapcsolatban végbemenő folyamatban három jelentős momentum van: a tudomás megszerzése, annak megőrzése és az eljáró hatóságokkal való közlése vagy közlései. A tanúvallomás kialakulását már a tudomás megszerzésénél számos, a tanú személyétől független, objektív tényező (pl. az észlelt jelenség természete, a tudomásszerzési körülmények: a látást, hallást stb. gátló vagy elősegítő körülmények stb.) és a tanú személyéhez kötődő, tehát szubjektív feltétel, pl.: a tanú észlelései képességei, idegállapota, értelmi fejlettsége, viszonya az eljárásban szereplő személyekhez, elsősorban a terhelthez, esetleg szakértelme stb.) befolyásolhatja. Ugyanezen a tényezők vagy ezek mellett esetleg mások is (pl. időmúlás, a tanúnak magát kifejező képessége stb.) befolyásolják a szerzett tudomás megőrzését és a tanúnak az eljáró hatóságok (nyomozóhatóság, bíróság) előtt tett közlését, a tanúvallomást is.”²⁴⁵

²⁴³ A minősített adatok védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény 14. § (5) bek.

²⁴⁴ Kommentár i. m. 435.

²⁴⁵ Magyarázat i. m. 196. (Az idézett rész szerzője Nagy Lajos)

Mindebből kitűnően a tanúnak a vallomástétel során az általa észlelt tényekről kell számot adnia és nem a tényekkel kapcsolatos véleményéről, mint ahogy a Kúria – még Legfelsőbb Bíróságként – ki is mondta, hogy a tanú észleletein alapuló vallomását el kell határolni a következtetésein alapuló előadásától.²⁴⁶

A tanúzási kötelezettség teljesítésének relatív jellegű akadályá valójában a tanú jogaként jelentkezik, nevezetesen, ha a Be.-ben meghatározott okok valamelyike fennáll, a tanú választhat, a vallomástétel vagy annak megtagadása között. A vallomástétel megtagadása tehát a tanú döntésén alapul, mert az ok létezésekor is dönthet úgy, hogy vallomást tesz és ez esetben még akkor sem valósít meg bűncselekményt, ha a foglalkozásánál vagy közmegebízásánál fogva tudomására jutott magántitkot fed fel anélkül, hogy a titoktartási kötelezettség alól felmentették volna. A tanúzási kötelezettséget előíró és a vallomástételt megengedő törvényi rendelkezés ugyanis mint jogszabályi engedély kizárja a felmentéssel nem rendelkező tanú tekintetében cselekménye társadalomra veszélyességét, azaz büntetendőséget kizáró ok áll fenn.

- A Be. első helyen a vallomástétel megtagadására a konkrét büntetőügy terheltjének hozzátartozóját jogosítja fel.²⁴⁷
- A hozzátartozói kapcsolatra is igaz, hogy mint vallomástételi akadályt, figyelembe kell venni akkor is, ha az a deliktum megvalósításakor, illetve akkor is, ha a tanú kihallgatásakor áll fenn, tehát ha például a házasságkötésre a bűncselekmény végrehajtását követően kerül sor. A terhelttel való hozzátartozói kapcsolat bár relatív jellegű tanúzási akadály, ugyanakkor azonban terjedelmi szempontból teljeskörű, így minden bizonyítandó tényre kiterjedő jellegű és lényegében kizárólag a hozzátartozói kapcsolat bizonyítása szükséges. A bírói gyakorlat szerint a tanú csupán a vele hozzátartozói viszonyban álló terhelt cselekvőségével összefüggésben tagadhatja meg a vallomástételt, azaz, ha a tanú vele hozzátartozói viszonyban nem álló más terhelt cselekvőségéről is tudomással

²⁴⁶ BJD 1780.

²⁴⁷ A hozzátartozók körét a Be. 10. § (1) bekezdésének 5. pontja határozza meg. Eszerint hozzátartozó: az egyeneságbeli rokon és ennek házastársa vagy élettársa, az örökbefogadó és nevelőszülő (ideértve az együtt élő mostohaszülőt is), az örökbefogadott és a nevelt gyermek (ideértve az együtt élő mostohagyermeket is), a testvér és a testvér házastársa vagy élettársa, a házastárs, az élettárs, a házastárs vagy az élettárs egyeneságbeli rokona és testvére.

bír, ezen terhelt vonatkozásában mentesség már nem illeti meg. Hangsúlyozni szeretném, hogy a vallomástételi kötelezettség ezen említett esetkörben csak akkor áll fenn, ha a tanúval hozzátartozói kapcsolatban álló terhelt ezen deliktum tekintetében semmilyen szempontból nem érintett. Ugyanakkor ebből következően „Kétségtelen, a több terhelt ellen folyó eljárásban, amennyiben a terhelttársak cselekményei nem különíthetők el, a hozzátartozói viszonyon alapuló, most tárgyalt mentesség óhatatlanul kiterjed arra a terhelttársra is, aki a tanúnak nem a hozzátartozója.”²⁴⁸ Amint arra Belegi József rámutat, a fiatakorúak elleni büntetőeljárásban „a mentességnek ez a szabálya szűk körben törést szenved. Ez következik a 683. § (1) és (2) bekezdéséből, miszerint a törvényes képviselő vagy a fiatakorú gondozását ellátó más személyt, ha tanúként kihallgatják, a fiatakorú egyéni értékelése során [az egyéni értékelés körében tisztázandó kérdéseket a 683. § (1) bekezdés felsorolja] köteles a bírósággal, ügyésszel, nyomozóhatósággal együttműködni. Ez tartalmilag azt jelenti, hogy a tanúvallomás ezekben a kérdésekben a hozzátartozói viszony ellenére sem tagadható meg.”²⁴⁹

- Ugyancsak megtagadhatja a vallomástételt az, aki magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben. A Be. egyértelműsíti, hogy ebben a körben a tanút már csupán részleges megtagadási ok illeti meg, tehát csupán azon kérdések vonatkozásában tagadhatja meg a választ, amelyekre adott felelet azt eredményezné, hogy önmagát vagy hozzátartozóját terhelné bűncselekmény végrehajtásával. A rendelkezés első fordulata egyértelműen összhangban áll az önvádra kötelezés tilalmával. Jogállami keretek között ugyanis senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen vagy önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.²⁵⁰ A szóban forgó vallomástétel megtagadási lehetőség akkor is adott a tanú számára, ha a terhelt a hozzátartozója és a vallomástételt ezen a címen nem tagadta meg vagy ha az önmagát terhelő bűncselekmény tekintetében az eljárást vele szemben már megszüntették vagy feltételes felfüggesztést alkalmaztak, illetve, ha a büntetőjogi felelősségét már jogerősen elbírálták. A Be. azonban a 172. § (2) bekezdésében kivételeket is meghatároz.

²⁴⁸ Kommentár i. m. 446.

²⁴⁹ Uo. 446.

²⁵⁰ Be. 7. § (3) bek.

- Szintén megtagadhatja a vallomástételt, aki foglalkozásánál vagy közmegebízásánál fogva köteles titoktartásra, feltéve, hogy a tanúvallomással a titoktartási kötelezettségét sértené meg. Nyilvánvaló, hogy bizonyos foglalkozások gyakorlói munkájuk során olyan adatok birtokába juthatnak, amelyek tekintetében titoktartási kötelezettség terheli őket. Így például a banki ügyintéző, a pedagógus, az orvos vagy az ügyvéd. A titoktartással érintett adatok körét, fajtáját az adott tevékenységgel kapcsolatos jogszabályok határozzák meg. A szóban forgó jogcímen a tanú azonban kizárólag azon adatok tekintetében tagadhatja meg a vallomástételt, amelyekkel összefüggésben fennáll a titoktartási kötelezettsége. Ugyanakkor nincs lehetőség a vallomástétel megtagadására, ha az arra jogosult a titoktartási kötelezettség alól felmenti a tanút, vagy ha a bíróság vagy az eljáró hatóság kérése alapján az adat továbbítása a megkeresett szervezet számára kötelező.

A titoktartási kötelezettség alól általában az adat szolgáltatója vagy az adattal érintett személy, a titokgazda adhat felmentést. A felmentés visszavonására törvényi lehetőség nincs és a felmentés végső soron azt eredményezi, hogy beáll a tanú vallomástételi kötelezettsége. Felmentésre sincs mindehhez szükség akkor, ha külön jogszabály alapján a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozóhatóság megkeresésére figyelemmel a titoktartási kötelezettség alá eső adat továbbítása kötelező jellegű. Ilyen kötelezettség terheli például az adóhatóságot, az általuk kezelt adatok vagy a bankokat a banktitoknak minősülő adatok tekintetében, amennyiben a megkereső a rendőrség terrorizmust elhárító szerve.

A médiatartalom szolgáltató és a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személy szintén megtagadhatja a vallomástételt, ha a tanú vallomásával felfedné a tevékenységével összefüggésben számára információt szolgáltató kilétét. Ezen törvényi rendelkezés alapja az alkotmánybíróság 165/2011 (XII. 20.) AB határozatával korrigált a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény, melynek vonatkozó rendelkezése szerint:

„A médiatartalom-szolgáltató, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személy törvényben meghatározottak szerint jogosult a számára a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben információt

átadó személy (a továbbiakban: információforrás) kilétét a bírósági és hatósági eljárások során titokban tartani, továbbá bármely, az információforrás azonosítására esetlegesen alkalmas dokumentum, irat, tárgy vagy adathordozó átadását megtagadni.

A bíróság – bűncselekmény elkövetésének felderítése érdekében – törvényben meghatározott, kivételesen indokolt esetben az információforrás felfedésére, valamint az információforrás azonosítására esetlegesen alkalmas dokumentum, irat, tárgy vagy adathordozó átadására kötelezheti a médiatartalom-szolgáltatót, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személyt.”²⁵¹

A vonatkozó háttérjogszabályra is figyelemmel a Be. lehetőséget biztosít a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben információt szolgáltató személy meg nem nevezésére. Ezen norma nyilvánvalóan az informátort kívánja védeni, valamint a sajtószabadságot akarja erősíteni. Hangsúlyozni szeretném, hogy ezen esetkörben is a vallomástétel megtagadásának joga ugyancsak részleges, sőt, kifejezetten speciális, hiszen csak azon kérdés tekintetében áll fenn, amelynek a megválaszolása által kiderülne az információt átadó személy kiléte.

Ugyanakkor, amennyiben a büntetőjogi felelősség megítélése szempontjából az informátor kilétének ismerete elengedhetetlen, lehetőséget kell adni a bíróságnak arra, hogy kötelezze a médiatartalom szolgáltatót vagy a vele munkaviszonyban, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban állót az információt adó személy kilétének a felfedésére. Erre azonban csak kivételesen kerülhet sor, mely esetek körét a Be. 174. § (2) bekezdése határozza meg.²⁵² A materiális igazság megállapítási kötelezettség realizálódása érdekében az informátor kilétének felfedése szükségessé válhat a vádemelést megelőzően, illetve a vádemelést követően egyaránt. Vádemelés előtt a

²⁵¹ Smtv. 6. § (1)–(2) bek.

²⁵² Be. 174. § (2) bek.

A bíróság akkor kötelezheti a médiatartalom-szolgáltatót, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személyt a számára a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben információt átadó személy kilétének felfedésére, ha

a) három évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény felderítése érdekében az információt átadó személy kilétének ismerete nélkülözhetetlen,
 b) az ettől várható bizonyíték mással nem pótolható, és
 c) a bűncselekmény felderítéséhez fűződő érdek – különösen a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel – olyan kiemelkedő, amely az információforrás titokban maradásához fűződő érdeket egyértelműen meghaladja.

döntési jog a nyomozási bírót illeti meg²⁵³, a vádemelést követően már az ügy érdemében hatáskörrel és illetékességgel rendelkező perbíróság dönt.

A tanúvallomás megtagadásának jogszerűségéről az a bíróság, illetve hatóság dönt, amely előtt az eljárás folyamatban van. Tehát amennyiben sor került a tanú személyi adatainak, illetve az akadályok tisztázására, a tanúzási figyelmeztetést követően tekintettel a tanú nyilatkozatára, a kérdéssel összefüggésben döntést kell hozni. Ha a vallomástétel megtagadási oka nem áll fenn, a hatóság, illetve a bíróság határozattal a tanút vallomástételre kell, hogy kötelezze. Az ilyen döntéssel szemben halasztó hatályú jogorvoslatnak van helye.

A tanú kihallgatására vonatkozó és a bizonyítás szempontjából releváns szabályok közül kiemelendő, hogy a Be. rendelkezései szerint a tanúkat egyenként kell kihallgatni, a bírósági ügyszakra vonatkozó előírás szerint pedig a még ki nem hallgatott tanú a másik tanú kihallgatásán nem lehet jelen.²⁵⁴ Mind a két rendelkezés nyilvánvalóan a materiális igazság megállapításának követelményével áll összefüggésben, nevezetesen, hogy a tanúk nem hallják egymás vallomását, illetve, hogy a bírósági tárgyaláson a még ki nem hallgatott tanú ne szerezhessen információkat a tanú által elmondottokról, így például az esetleges vallomás változtatásáról, annak okáról. A tanú kihallgatásának megkezdésekor kell tisztázni a személyazonosság, vallomástételének lehetséges akadályait, az elfogultságára, az érdekeltiségére vonatkozó körülményeket.

Ugyancsak a materiális igazság megállapításának szempontjából releváns az a rendelkezés, amely szerint az említett körben a tanú akkor is köteles válaszolni, ha egyébként a vallomástételnek akadálya van.²⁵⁵ A tanú szavahihetőségének értékelése tekintetében ez nyilvánvalóan szerepe, ha elfogult vagy érdekelt az ügyben. Sem az elfogultság, sem az érdekelttség nem zárja ki természetesen annak lehetőségét, hogy a tanú valóságban vallomást tegyen, azonban ezek a körülmények a büntető eljárás során igen gyakran a valóságot – a tanú vallomásán keresztül – torzító adottságként szerepelnek. A tanúzási figyelmeztetés kiterjed arra, hogy

- megtagadhatja a tanúvallomást,

²⁵³ Be. 464. § (2) bek. c) pont

²⁵⁴ Be. 526. § (2) bek.

²⁵⁵ Be. 178–179. §

- ha az azt megalapozó körülmények, akár a bűncselekmény elkövetésének idején, akár a kihallgatásán fennállnak,
- vallomástételkor igazmondási kötelezettség terheli,
- a hamis tanúzást és a tanúvallomást bíróság előtti jogosulatlan megtagadását a büntető törvénykönyv büntetni rendelni,
- a tanúvallomás az adott vagy más ügyben bizonyítási eszközként akkor is felhasználható, ha a vallomástételt a tanú később megtagadja.²⁵⁶

A tanúzási figyelmeztetés valamennyi összetevője determináló szerepet tölt be a történeti tényállás felderítése szempontjából. A tanúvallomás megtagadhatóságáról már részletesen szóltam, ezért itt csak arra kívánok utalni, elképzelhető, hogy ennek a jogintézménynek az érvényesülése akadályozza meg a például a bűnösséget megalapozó körülmények tényállásbeli rögzítését. A figyelmeztetés és a tanút terhelő kötelezettségek közül az igazmondási kötelezettség kiemelkedő jelentőséggel bír disszertációm szempontjából.

c) igazmondási kötelezettség

Ahogy már utaltam rá, az ügy lényeges körülményére kiterjedően a tanút igazmondási kötelezettség terheli, ennek a kötelezettségnek akár a szándékos, akár a gondatlan megsértése bűncselekményt, a hamis tanúzást hozza létre, míg a vallomástétel jogellenes, bíróság előtti megtagadása ugyancsak deliktumot képez. A büntető anyagi jogi szakirodalom megkülönbözteti

- az objektíve is és szubjektíve is igaz,
- a szubjektíve igaz, ám objektíve hamis,
- a szubjektíve hamis, de objektíve igaz és
- a szubjektíve és objektíve egyaránt hamis tanúvallomásokat.

Amint arra Belovics Ervin rámutat, „Az objektíve és szubjektíve egyaránt igaz vallomás esetében bűncselekmény nyilvánvalóan nem valósul meg, tekintettel arra, hogy ilyenkor a tanú a vallomásában a valóságban lezajlott folyamatokat, azokkal teljesen egyezően

²⁵⁶ Be. 166. § (1) bek.

mutatja be és ezt a tényt a tudat is átfogja.”²⁵⁷ A tanú tehát igazmondási kötelezettségének akkor tesz eleget, ha az objektíve és szubjektíve is igaz, hisz ekkor igazat kíván mondani és vallomásában az igazságot is tárja fel. Az előbbieken felsorolt, lehetséges esetek közül valójában ugyanez a végeredménye annak is, ha a tanúvallomás szubjektíve hamis, de objektíve igaz, azaz, ha a tanú, bár valótlanúság elmondására törekszik, azonban ennek ellenére véletlenül olyan vallomást tesz, amely teljességgel tükrözi az eseményeket.

Valótlan ezekkel az esetekörökkel szemben a tanú vallomása, ha a szubjektíve igaz, de objektíve hamis, mert bár ilyenkor „a tanú a valóságnak megfelelően kívánja elmondani a történeteket, ám a vallomása valamilyen okból, így például figyelmetlensége vagy az időmúlásból fakadó felejtés miatt a valóságnak mégsem felel meg, ám ilyenkor a körülményektől függően a tanút legfeljebb gondatlanság terhelheti.”²⁵⁸ A valótlanúság, tehát annak ellenére jellemzője a tanúvallomásnak, hogy a bűnösség csupán luxuria vagy negligencia. Megjegyzem, a gyakorlatban csupán negligencia képzelhető el.

Végül az igazmondási kötelezettség tipikus és klasszikus esetköre, ha a tanú vallomása szubjektíve és objektíve is hamis, azaz „ha a tanú szándékosan olyan tényeket közöl, amelyek a valóságnak nem felelnek meg.”²⁵⁹ Megjegyzem, a történelmi bírói gyakorlat szerint a szóban forgó bűncselekmény megvalósulásához nincs szükség arra, hogy a tanú által elmondottak érvényesüljenek a konkrét ügyben, azaz létrejön a hamis tanúzás „abban az esetben is, amikor a bíróság a tanú vallomását nem veszi figyelembe határozatának meghozatalakor, feltéve, hogy a tanú olyan körülmények tekintetében tett hamis vallomást, amelyek kihatással lehettek volna a határozatra. A hamis tanúvallomás tehát – amennyiben az lényeges körülménnyel kapcsolatos – megalapozza a büntetőjogi felelősséget, tekintet nélkül arra, hogy a bíróság a vallomást mérlegelési körébe vonta-e, illetve, hogy arra tényállást alapított-e vagy sem (BH. 1980.9)”²⁶⁰

²⁵⁷ BELOVICS Ervin–MOLNÁR Gábor Miklós–SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész.* Dr. Belovics Ervin (szerk.) Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2021., 453. Az idézett rész szerzője Belovics Ervin.

²⁵⁸ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU: i.m. 453.

²⁵⁹ Uo. 453.

²⁶⁰ Uo. 452.

A vonatkozó büntető törvénykönyvi rendelkezés szerint²⁶¹ ugyanakkor nem csupán a valótlan vallomástétel, de a való elhallgatása is büntetőjog ellenes. Az irányadó bírói gyakorlat szerint azonban nem valósítja meg a hamis tanúzás ezen fordulatát az, akivel kapcsolatban sem abszolút, sem relatív tanúzási akadály nem áll fenn, de ennek ellenére nem tesz vallomást. A hamis tanúzás ezért nem követhető el azzal, ha a tanú a vallomástételt jogosulatlanul megtagadja és értelemszerűen nem valósul meg ez a bűncselekmény akkor sem, ha a tanú csupán valamely kérdésben tagadja meg kifejezetten és jogosulatlanul a válaszadást.²⁶² A hamis tanúzást mindebből következően a való elhallgatásával kizárólag akkor lehet elkövetni, ha a tanú vallomást tesz és annak során hallgat el releváns körülményt vagy körülményeket. Ilyen magatartásért a tanút csupán akkor terheli büntetőjogi felelősség, ha a vallomástétel jogosulatlan megtagadására büntetőügyben bíróság előtt kerül sor.²⁶³

A való elhallgatása ugyanakkor csak további speciális feltételek fennállásakor alapozza meg a büntetőjogi felelősségre vonhatóságot, a valóság megállapíthatóságára a tanú ilyen jellegű magatartása szintén jelentősen kihathat. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy amennyiben akár a terheltet terhelő, akár a terheltet mentő körülmény elhallgatására kerül sor, az egyéb bizonyítékok híján a valóság kiderítését teljességgel megakadályozza. Utóbbi esetben a mentő körülmény elhallgatása viszont létrejön.²⁶⁴

Összefoglalva elmondható tehát, hogy „a tanú érdemi kihallgatása – a bizonyítékszerzés a tanú az általa észlelt, megismert vád tárgyát alkotó eseményre, cselekményre vonatkozó összefüggő előadásával kezdődik meg.”²⁶⁵ A tanúhoz természetesen, függetlenül attól, hogy az eljárás mely szakaszában hallgatják ki, kérdések intézhetők. A tanú kihallgatásakor annak tisztázása is elengedhetetlen, hogy a tanú miként szerzett tudomást az általa elmondottakról.²⁶⁶ A tudomásszerzéssel kapcsolatban már utaltam rá, hogy

²⁶¹ Btk. 272. §

²⁶² BH 2012.236

²⁶³ Btk. 277. § „A tanú, aki büntetőügyben a bíróság előtti vallomástételt a tanúzási figyelmeztetés után jogosulatlanul megtagadja, vétség miatt elzárással büntetendő”.

²⁶⁴ Btk. 281. § (1) Aki olyan tényt, amelytől a büntető eljárás alá vont személy elleni eljárás megszüntetése vagy az eljárás alá vont személy felmentése függhet, vele, védőjével vagy a hatósággal nem közöl, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

²⁶⁵ Kommentár i. m. 461.

²⁶⁶ Be. 180. § (1) bek.

bizonyítékok mérlegelése során a hatóság, illetve a bíróság jelentősebb súlyt tulajdonít az eredeti, mint a származékos bizonyítékoknak.

Szintén az igazság megállapíthatósága szempontjából releváns azon törvényi rendelkezés, amely szerint, ha a tanú vallomása eltér a korábbi vallomásától, tisztázni kell ennek okát.²⁶⁷ Az eltérés nyilvánvalóan azt jelenti, hogy a tanú két vagy több vallomása közül valamelyik nem fedti a valóságot. Ez természetesen előfordulhat azáltal például, hogy a két tanúvallomás között már igen hosszú idő telt el és a tanú az újabb vallomás megtételekor már csupán részlegesen és egyébként rosszul emlékszik a történetekre.

A pszichológia szerint az emlékezet három részre bontható: a kódolásra, a tárolásra, illetve az előhívás szakaszára. A kódolási szakaszban a tények kerülnek a memóriába, a tárolás során raktározzuk azokat, majd az előhívás során visszanyerjük azokat az emlékezetből. Alaptétel az is, hogy a hosszú és a rövid idejű tárolást különböző memóriefajták végzik. Minden olyan információ, amit egy tanúvallomás vagy a sértett meghallgatása során megismerünk, a kihallgatott személy hosszútávú emlékezetében van elraktározva. További alaptétel, hogy az emlékezet fajtája az információktól is függ. Az explicit emlékezet a konkrét helyen és időben realizálódott történések előhívását teszi lehetővé, míg az implicit emlékezet valójában nem tudatos. Az emberi emlékezetre jellemző, hogy az döntő részt megbízható, de gyakran cserben is hagy.

A mindennapi élet is gyakran állít példákat az előhívási hibákra. Minél jobbak az előhívási támpontok, annál jobb az emlékezet. Ez az oka annak, hogy miért jobb a felismerési, mint a felidézési képesség. A hosszú távú emlékezet információi általában jelentéstartalom alapján kódoltak. Minél mélyebb egy történet feldolgozása, annál valóságosabb a visszaemlékezés a konkrét tételekre. A hosszú távú emlékezetből megvalósuló előhívási hibák gyakrabban fordulnak elő, amikor interferencia áll fenn az azonos előhívási támpontokhoz kapcsolt tételek között.²⁶⁸

²⁶⁷ Be. 180. § (2) bek.

²⁶⁸ Alan BADDELEY: *Az emberi emlékezet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005; illetve ATKINSON–HILGARD: *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

A kifejtettekre is figyelemmel az eltérésekre fel kell hívni a tanú figyelmét és magyarázatot kell kérni tőle az eltérések okaira. Természetesen a tanú magyarázatától függetlenül az ügyben eljáró hatóság, bíróság a bizonyíték mérlegelési tevékenysége során fog dönteni arról, hogy a tanúnak mely vallomását fogadja el, vagy éppen az is előfordulhat, hogy a tanú által tett vallomásokat kirekeszti a bizonyítékok köréből azok, ellentmondásos jellegére tekintettel.

A tanúvallomás kapcsán azzal is számolni szükséges, hogy a tanú vallomása a saját benyomásai kapcsán téves ténybeli következtetéseket tartalmazhat, amely nem is feltétlenül kell, hogy egy véleményformálás legyen – ez szintén egy gátló tényező –, pusztán az is elég, hogy a tanú az általa megtapasztaltak kapcsán más következtetésre jut és ezt adja elő a vallomása során.²⁶⁹

Ha ezen túlmenően a tanú még véleményt is formál, az szintén az anyagi igazság felderítésének útjába állhat, ugyanakkor álláspontom szerint ez egy könnyebben kivédhető probléma, amennyiben a tanút kihallgató nyomozó hatóság/ügyészség/bíróság észleli, hogy a vallomás a szükségesnél több szubjektív megnyilvánulást tartalmaz és ebben az esetben a megfelelő figyelmeztetéssel, kérdéssel segíti a vallomástevőt abban, hogy a lehető legobjektívebb és használhatóbb vallomást tegye.

2. A terhelt vallomása

A büntető ügy terheltje központi szereplője a büntetőeljárásnak, mert „az ügyben eljáró hatóságoknak, bíróságoknak abban a kérdésben kell állást foglalniuk, hogy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény tekintetében megállapítható-e a büntetőjogi felelőssége.”²⁷⁰ A terhelt – nyilvánvalóan abban az esetben, ha tesz vallomást – és „vallomásával bizonyítási eszközt szolgáltató alany és kényszerítő intézkedések passzív alanya is. Ennek megfelelően a terhelt vallomásának is kettős szerepe van. Egyfelől tartalmazhatja a terhelt védekezését, másfelől bizonyítékokat szolgáltat.”²⁷¹

²⁶⁹ TREMMEL i. m. 30.

²⁷⁰ BELOVICS Ervin: Az önvádra kötelezés tilalma és a terhelti vallomástétel megtagadásának joga. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1., 10.

²⁷¹ KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog 4.* Átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 294.

A büntetőeljárás törvény rendelkezései szerint terheltnek minősül az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják. A bizonyítás szempontjából pedig nyilvánvalóan a terhelt az, aki – eltekintve néhány extrém esettől, így például a terhelt teljes ittaságától, rendkívül jelentős mértékű kábítószerrel való befolyásoltságtól – közvetlenül volt részese az eseményeknek, saját maga észlelte a történéseket, amiből pedig az következik, hogy amennyiben erre szándéka kiterjed, a terhelt valóságosan tud beszámolni az eseményekről.

Az első kérdés természetesen az, hogy egyáltalán kötelezhető-e a terhelt vallomásra vagy sem. Ez a problémakör jelenik meg a terhelt tekintetében az önvádra kötelezés tilalmában és a tilalmat megtestesítő hallgatás jogában. Tekintettel arra, hogy mind az önvádra kötelezés tilalma, mind a terhelti hallgatáshoz való jog angolszász gyökerű, ezért az értelmezéshez szükséges a common law sajátosságainak rövid összefoglalása. A szóban forgó jogintézmények kialakulásának történetét már bemutattam, ebben a részben kizárólag az igazság követelményének hatályosulása szempontjából foglalkozom mind az önvádra kötelezés tilalmával, mind a hallgatás jogával. A 19. század végére vált tehát elfogadottá, hogy a vádlott vallomást tehesen, illetve, hogy amennyiben elismeri a bűnösségét, lényegében lehetővé teszi a marasztaló ítélet meghozatalát, de lehet-e kötelezni a terheltet ilyen vallomás megtételére?

Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának V. kiegészítése már egyértelműen tartalmazta az önvádra kötelezés tilalmát, amikor kimondta, hogy „Senki nem kötelezhető arra, hogy büntetőügyben önmagával szemben tanúskodjék.”²⁷² Az említett alkotmánykiegészítést 1964-ig csupán a szövetségi bíróságok alkalmazták és a Twining

²⁷²Az Egyesült Államok alkotmányának ötödik kiegészítése. Büntetőeljárás során az ötödik kiegészítés értelmében az embernek joga van megtagadni a terhelő vallomástételt. Senki sem köteles olyan információt adni, amely felhasználható ellene. Ezt "az Ötödik kiegészítésnek" vagy gyakrabban "az Ötödik kiegészítésre való hivatkozásnak" is nevezik. E záradék célja, hogy megakadályozza, hogy a kormányzat eskü alatt vallomásra kényszerítse a személyt. Egy személy nem tagadhatja meg a válaszadást semmilyen releváns kérdésre eskü alatt, kivéve, ha a válasz őt terhelne. Ha a tanúk padján egy kérdésre adott válasz felhasználható lenne az adott személy bűncselekmény elkövetése miatt történő elítélésére, akkor az illető hivatkozhat az Ötödik Kiegészítésben foglalt jogaira.

Az ötödik módosítás szerzői úgy gondolták, hogy a benne foglalt rendelkezések csak a szövetségi kormányra vonatkoznak. Az 1925 óta az inkorporációs doktrína értelmében a Bill of Rights legtöbb rendelkezése ma már az állami és helyi önkormányzatokra is vonatkozik. A *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966) alapdöntés óta, amikor letartóztatnak valakit, a rendőröknek a törvényes *Miranda* figyelmeztetés részeként fel kell tüntetniük a "hallgatáshoz való jogot" (a megfogalmazás változhat). Forrás: <https://hu.alegsaonline.com/art/34247> Letöltés ideje: 2023. április 22.

v. New Jersey ügyben a Legfelső Bíróság kimondta, hogy „Eltekintve a common law szabályaitól, a civilizált és szabad országok joggyakorlata nem ismeri a mentességet, és az igazságszolgáltatás területét kivéve, saját népünk sem tekinti azt olyan elvnek, amely az igazság megismerését garantálja.”²⁷³ A Malloy v. Hogan ügyben²⁷⁴ 1964-ben a Legfelső Bíróság megváltoztatta az álláspontját és „olyan döntést hozott, amely szerint az Alkotmány V. kiegészítésében definiált önvádra kötelezés tilalma az Alkotmány XIV. kiegészítésében megfogalmazott tisztességes eljáráshoz való jog követelménye által valamennyi tagállami bíróságra vonatkozik.

Ugyanebben az évben született egy másik kiemelkedő jelentőségű döntés, amely a hallgatáshoz és a védőhöz való jogot deklarálta. Az Escobedo v. Illinois²⁷⁵ ügyben a Legfelső Bíróság a rendőrség eljárását jogellenesnek tartva kimondta, hogy amennyiben a terhelt ragaszkodik a védőjéhez, a védő jogosult jelen lenni a terhelt kihallgatásán, akinek a távollétében a terhelt a vallomástételt is megtagadhatja, valamint, hogy a védő kirekesztésével lefolytatott terhelti kihallgatások jogellenesek és ezért a terhelt által ott elmondottak bizonyítékként nem értékelhetők. Az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága 1966-ban a Miranda v. Arizona²⁷⁶ ügyben hozott jogtörténeti jelentőségű döntést, aminek lényege szerint a rendőrség a személyi szabadságától megfosztott személyt kihallgatásának megkezdése előtt köteles a jogaira, így a hallgatás jogára is figyelmeztetni.”²⁷⁷

Mindebből következően a terhelti figyelmeztetésnek ki kell terjednie arra, hogy nem köteles vallomást tenni, illetve, hogy amennyiben ennek ellenére válaszol a kérdésekre, az általa adott válaszok bizonyítékként értékelhetőek.

Az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága tehát a Miranda-ügyben meghozott határozatával kimondta, „hogy az Alkotmányban megjelenített terhelti jogoknak minden körülmények között hatályosulniuk kell, aminek azonban egyik feltétele, ezen jogok ismerete, ezért a terheltet a jogaira figyelmeztetni kell. Minderre pedig a terhelti

²⁷³ Twining v. New Jersey 211 U.S. 78, 113 (1908).

²⁷⁴ Malloy v. Hogan 378 U.S. 1, 84 (1964).

²⁷⁵ Escobedo v. Illinois 378 U.S. 478 (1964)

²⁷⁶ Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966)

²⁷⁷ BELOVICS i. m. 11.

kihallgatás megkezdése előtt kell sort keríteni, és amennyiben a figyelmeztetés megtörténtével, valamint annak tartalmával kapcsolatban utóbb kételyek merülnek fel, a nyomozó hatóságnak kell bizonyítani eljárásának jogszerűségét.”²⁷⁸

1970-től számos ügyel összefüggésben jelentek meg olyan okfejtések, amelyek szerint a Miranda-döntés lehetővé teszi a bűnösök felelősségre vonása alóli menekülését, ugyanakkor a Legfelső Bíróság a Harris v. New York ügyben annak az álláspontjának adott hangot, amely szerint a Miranda-döntés nem használható fel a hamis vallomás védőpajzsaként vagy a Michigan v. Mosley ügyben olyan okfejtés került megfogalmazásra, hogy ha a védőjéhez ragaszkodó és ezért a vallomástételt megtagadó terhelt utóbb egy másik rendőr előtt már vallomást tesz, az bizonyítékként felhasználható.

„Az angolszász jogrendszerrel szemben a kontinentális eljárásjogok a hallgatás jogát nem ismerték el, ellenkezőleg, a terhelti vallomás kikényszerítése érdekében sokáig jogszerűnek tekintették a tortúra, azaz a kínvallatás alkalmazását. Az inkvizitórius eljárásban a bíróság feladata a materiális igazság megállapítása volt, a hivatalból való eljárás elvének érvényesítése révén. "Az *ex officio* eljárás a legalitás legszigorúbb értelmével párosulva az akkuzatórius eljárás logikájának a fordítottjára épült: jogvitáról szó sem lehetett, helyette az igazság keresése folyt, a bíróság pedig a delikvens bűnösségéből indult ki." Ezért a büntetőeljárás alá vont személy nem alanya, hanem tárgya volt az eljárásnak, ami abban is megnyilvánult, hogy védekezésre csak akkor és oly mértékben nyílt számára lehetőség, amikor és amennyiben azt a bíróság lehetővé tette a számára.

A felvilágosodás eszmerendszerének köszönhetően a XIX. században általánosan elfogadottá vált a kontinentális Európában a vádelvű és a nyomozóelvű eljárás elemeit egyesítő vegyes rendszer. Az ilyen típusú eljárásban a bírósági tárgyalást előkészítő szakaszban a terhelti jogok még korlátozottak voltak a tárgyaláson azonban a terhelt már ügyféli jogosultságokkal rendelkezett. A vegyes rendszer már egyértelműen tiltotta a vádlott vallomásra kényszerítését, illetve fokozatosan, de egyre erőteljesebben jelent meg

²⁷⁸ Uo. 12.

a kontinentális Európa országainak eljárásjogi törvényeiben az önvádra kötelezés tilalma.”²⁷⁹

Az önvádra kötelezés tilalma, illetve a terhelt hallgatáshoz való joga számos nemzetközi egyezményben is megjelenik. Az ENSZ Polgári és Politikai Nemzetközi Egyezségokmánya szerint „az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek joga van arra, hogy ne kényszerítsék önmaga ellen tanúskodásra vagy arra, hogy bűnösségét beismerje.”²⁸⁰

Amint arra Belovics Ervin a már többször idézett tanulmányában rámutat, az EJEB az 1993-ban a Funke v. France ügyben²⁸¹ elemezte a hallgatás jogának jogintézményét. Funke ellen azért indult büntetőeljárás, mert a vámigazgatási eljárásban megtagadta azoknak az okiratoknak, számláknak az átadását, amelyek a büntetőeljárásban a bűnösségét támasztották volna alá. Az EJEB álláspontja szerint mindezzel sérült a terhelt tisztességes eljáráshoz fűződő joga, mert a hatóságok a terheltet önmagára nézve terhelő jellegű bizonyítékok átadására kívánták rávenni.

Az EJEB a Saunders v. Egyesült Királyság ügyben²⁸² azért találta tisztességtelennek az eljárást, mert a büntetőeljárásban egy korábbi, törvényi kötelezettségként tett vallomást kívántak felhasználni.

„A Bíróság szerint az, hogy az ügy körülményei alapján a terhelt jogát, mely szerint saját magát nem köteles bűncselekmény elkövetésével vádolni, indokolatlanul megsértették-e, függ a vádhatóságnak a tárgyalás folyamán a felügyelőknek a szankciók kilátásba helyezésével megszerzett vallomások felhasználásától. Az kevésbé fontos, hogy ezek a vallomások vádemelésre okot adóak-e vagy sem. Azt a jogot, hogy saját magát bűncselekmény elkövetésével senki nem köteles vádolni, okszerűen nem lehet a bűncselekményekre vonatkozó vallomásokra, vagy azokra az észrevételekre korlátozni,

²⁷⁹ Uo. 13.

²⁸⁰ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet 14. cikkének 3. bekezdése szerint "Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra: g) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét".

²⁸¹ Funke v. France no. 10828/84., 1993. február 25. ítélet.

²⁸² Saunders v. Egyesült Királyság [G.C.] no. 19187/91., 1996. december 17. ítélet.

amelyek a vádlottat közvetlenül gyanúba keverik, mivelhogy még egy semleges tanúvallomás is alkalmazható a vád alátámasztására.

Ami pedig a terhelt vallomásainak felhasználását illeti, a Bíróság úgy vélte, hogy a vádhatóság azokat a vád alapjául használta fel oly módon, hogy a terhelt becsületességében kétségeket ébresszen, és az illegális cselekményekben való részvételét bizonyítsa. Utalt arra, hogy három napon keresztül – a kérelmező tiltakozása ellenére – a vádhatóság képviselője felolvasta az esküdszék előtt a kérelmezőnek a felügyelők kérdéseire adott válaszait.

Ezért sérült az a jog, hogy saját magát senki nem köteles bűncselekmény elkövetésével vádolni, és nem lehet hivatkozni a csalások elleni küzdelem folytatásának közérdekére a terhelt elleni büntetőeljárásban a vád alapjául szolgáló, a nem bírósági eljárásban megszerzett vallomások felhasználásának igazolására. A Bíróság mindezek alapján úgy döntött, hogy az Egyezmény 6. cikkének 1. pontját megsértették, mert a hatóságok részéről hatalommal való visszaélés valósult meg.”²⁸³

A Saunders v. the Egyesült Királyság ügyben Martens bíró az ítélethez fűzött különvéleményében teljeskörűen elemzi az önvádra kötelezés tilalmának és a hallgatás jogának egymáshoz való viszonyát. Martens „külön tartja az önvádra kényszerítés tilalmát (az önvádolás alóli mentességet) és a hallgatás jogát. Szerinte a két jog az általános-különös viszonyában áll egymással. A mentesség az együttműködés visszautasításához való jogot jelenti. Terjedelmét illetően az a kérdés: mennyiben kötelezhető a terhelt arra, hogy bármilyen módon együttműködjék a hatóságokkal, és ezzel önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson, illetve arra, hogy az ilyen bizonyítékok megszerzését elősegítse [...]. A hallgatás joga – a kifejezés köznapi értelmének megfelelően – arra ad jogot, hogy az érintett megtagadja a válaszadást. Az önvádolás alóli mentesség eszerint a szélesebb jog, amely magában foglalja a hallgatás jogát.”²⁸⁴

A materiális igazság megállapítási kötelezettség szempontjából kiemelkedő jelentőséget lehet tulajdonítani Bárd Károly azon gondolatának, amely szerint „A hallgatás joga –

²⁸³ BELOVICS i. m. 13.

²⁸⁴ BÁRD i. m. 260–261.

formáját tekintve – ezzel szemben negatív jog kettős értelemben is: a közreműködés visszautasítására ad felhatalmazást és egyúttal a hatósági beavatkozásnak is útját állja; tiltja, hogy a nyilatkozat megszerzése érdekében kényszerrel alkalmazzanak. De ez nem változtat azon, hogy a hallgatás jogával is peralakító szubjektumnak ismerjük el az egyént: választást engedünk számára, és így tiszteletben tartjuk emberi méltóságát. Ő dönti el, hogy miképp kívánja az eljárást alakítani: teheti ezt úgy, hogy beszél, de úgy is, hogy hallgat. A hallgatás felfogható a védekezés egy megengedett módjáról vagy akár a védekezéshez való jogról való lemondásként is. A hallgatás jogával – akárcsak a többi garanciális szabállyal – azt ismerjük el, hogy a vádlott peralakító főszemély az eljárásban. A hallgatás jogának biztosításával autonómiáját cselekvési szabadságát ismerjük el.”²⁸⁵

Belovics Ervin álláspontja szerint „mindkét okfejtéssel egyet lehet érteni, azaz az önvádra kötelezés tilalma a szélesebb "anyajoga" a valóban negatív jellegű hallgatás jogának. Mindezt a büntető anyagi és eljárási jogok is megjelenítik. Így például a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény biztosítja a tanú számára a vallomástétel megtagadásának jogát amennyiben a vallomásával önmagát (vagy hozzátartozóját) bűncselekmény elkövetésével vádolná. Amennyiben ilyen esetben a tanú nem tagadja meg a vallomástételt, igazmondási kötelezettség terheli. Azonban a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény ennek ellenére büntetlenséget biztosít a hamis vallomást tevő tanú számára, mert még ilyenkor sem kötelezhető senki arra, hogy magát (vagy hozzátartozóját) bűncselekmény elkövetésével vádolja.”²⁸⁶

A terhelti hallgatás értékelése a jogirodalomban nem egyértelmű. Williams Glainwille annak az álláspontjának ad hangot, hogy „az ártatlan nem néma, hanem érvekkel védekezik, és alig várja, hogy válaszolhasson a hozzáintézett kérdésekre. Ha ezt mégsem teszi, az esküdteket nem lehet felszólítani arra, hogy belátásuk szerint értékeljék a hallgatást. Nem tiltható meg tehát, hogy az esküdtek arra a következtetésre jussanak, hogy a súlyos bizonyítékok miatt nem védekezett a terhelt, ami az ártatlanoktól elvárható lenne, ezért elítélem”.²⁸⁷

²⁸⁵ BÁRD Károly: *Erkölc és büntető igazságszolgáltatás – a hallgatás joga*. HOLÉ Katalin–KABODI Csaba–MOHÁCSI Barbara: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. 2009, 21.

²⁸⁶ BELOVICS i. m. 14.

²⁸⁷ WILLIAMS GLAINWILLE: *The Tactic of Silence*. London, New Law Journal 1987/6., 1107.

A valóság-hű tényállás megállapítása szempontjából értékelte a hallgatás jogát az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága és kimondta, hogy ezen terhelti jogosultság legjelentősebb sajátossága, hogy „inkább nehezíti, semmint segíti az igazság kiderítését. A tárgyalás célja magától értetődően az igazság megállapítása és e cél teljesülését akadályozza, továbbá ártatlan személy elítélhetőségét teszi lehetővé, ha a vádlottat megfosztják a védő segítségétől vagy attól, hogy az ítélet ellen fellebbezéssel éljen [...] ugyanakkor az önvádra kötelezés tilalma nem garanciája az igazság megállapításának”.²⁸⁸

Belovics Ervin a már idézett tanulmányában utal Douglas Hurd azon véleményére, amely szerint „a hallgatáshoz való jog nem az ártatlanok érdekeit szolgálja, hanem a bűnelkövetőkét, mert aki ártatlan, az jobban jár, ha beszél, mint ha csendben marad.”²⁸⁹ Vita tárgyát képezi a jogirodalomban, hogy önmagában azt a tényt, amely szerint a terhelt a törvényben biztosított jogával élve megtagadja a vallomástételt, a hátrányára értékelni lehet-e. Ebben a körben elvileg nyilvánvalóan két okfejtés képzelhető el, az egyik szerint egy törvényben biztosított jog gyakorlása nem járhat hátrányos jogkövetkezményekkel, míg a másik szerint a hallgatás jogával is lehet következtetést levonni a történeti tényállás megállapításakor, így például az EJEB a Murray v. Egyesült Királyság ügyben arra mutatott rá, hogy „a hallgatáshoz fűződő jog nem abszolút és nincs akadálya annak, hogy a hatóságok a terhelt hallgatásából az ügy egészét tekintve logikus és bizonyítékokkal kellően alátámasztott következtetéseket vonjanak le, különösen akkor, ha a szükséges eljárási garanciák is érvényesültek.”²⁹⁰

Nem képezheti vita tárgyát, hogy a bizonyítás körében kiemelkedő jelentősége van a terhelt vallomásának.

Amint arra Belovics Ervin rámutat, „a terhelt vallomása elvileg lehet a bűncselekmény elkövetését (részben) beismerő vagy azt tagadó jellegű. A kontinentális eljárásjogi rendszer biztosítja a hallgatáshoz való jogot, ugyanakkor valójában vallomástételre ösztönzi a terheltet, a beismerést pedig általában valamilyen formában – például a

²⁸⁸ Tehan v. United States ex rel. Shott, 382 U.S. 406 (1966).

²⁸⁹ BELOVICS i. m. 15.

²⁹⁰ Murray v. Egyesült Királyság 18731/91. (1994).

büntetés kiszabása során enyhítő tényezőként kell értékelni – jutalmazza is. A vallomást tevő terhelt tekintetében a védekezési szabadság szinte teljes, azaz a terhelt hazudhat, védekezésének egyetlen korlátja, hogy más bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolhat. A hazugság joga tehát valójában a védekezés egyik pillére.

A hallgatás jogát választó terheltet továbbá megilleti a változtatás joga is, azaz dönthet úgy, hogy nem tesz vallomást, de ezt az elhatározását később módosíthatja, ez a jogosultsága az egyes eljárási szakaszokon belül, mi több a kihallgatásának a folyamatában is létezik. Ezzel szemben az angolszász rendszerben a terheltet a választás joga csak egyszer illeti meg, azaz dönthet úgy, hogy nem kíván vallomást tenni, és ezzel lemond a védekezéshez való jogáról, de utóbb nem állhat elő az eljárás során azzal, hogy meggondolta magát és vallomást kíván tenni. Abban az esetben viszont, ha vallomástétel mellett dönt, nincs lehetősége a kérdések között szelektálni, minden kérdésre köteles válaszolni, általában a tanúra vonatkozó igazmondási kötelezettség terhe alatt.”²⁹¹

Mindebből egyértelműen kiderül, hogy az angolszász rendszer szabályai jobban szolgálják ebben a körben a valósághű történeti tényállás megállapíthatóságát, hiszen a terheltet a választás lehetősége csak abban illeti meg, hogy megtagadja-e teljeskörűen a vallomástételt vagy tesz vallomást. Utóbbi esetben viszont igazmondási kötelezettség terheli, azaz a materiális igazság megállapítását jelentős mértékben gátló hazugság joga nem illeti meg.

Ezek a gondolatok állhatnak Belovics Ervin azon sorai mögött is, amelyek szerint „ezért csak – az önvádra kötelezés tilalmának sérelme nélkül – a vallomástétel megtagadásának jogát kellene biztosítani a számára, azaz a terheltnek a gyanúsításakor csak arra lenne jogosultsága, hogy azt eldöntse, kíván-e vallomást tenni vagy sem. Nemleges válasz esetén természetesen a terhelt megfosztaná saját magát az érdemi védekezés lehetőségétől, ez azonban a saját szabad döntésén alapuló következmény lenne. Amennyiben viszont a terhelt vallomást tesz, a bizonyításban játszott szerepét teljes körűvé kellene tenni, azaz a terhelt köteles lenne a kérdésekre válaszolni.

²⁹¹ BELOVICS i. m. 15.

Amint már említettem, az angolszász eljárásjogban az sem példa nélküli, hogy a büntetőeljárás alá vont személyt, ilyenkor igazmondási kötelezettség terheli és amennyiben ezen kötelezettségét megsérti, azt a büntető anyagi jog szankcionálja”.²⁹²

A Be. meghatározza tehát a terhelti figyelmeztetés rendszerét, amelynek ki kell terjednie a hallgatás jogára, valamint arra, hogy a vallomás megtagadása nem akadályozza az eljárás folytatását, illetve, ha a terhelt úgy dönt, hogy vallomást tesz, amit mond, bizonyítékként felhasználható, azonban más bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolható. A vádlottnak a tettenéréskor rendőri jelentésbe foglalt nyilatkozata bizonyítékként nem vehető figyelembe, ugyanígy a rendőr azt megerősítő tanúvallomása sem. A vádlottnak csak az a nyilatkozata értékelhető, amely előtt figyelmeztették a hallgatás jogára, majd a vallomását jegyzőkönyvbe foglalták.²⁹³

A tanúzási figyelmeztetéssel egyezően a terhelti figyelmeztetést, továbbá a terheltnek a figyelmeztetésre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell foglalni. Ezek elmaradása esetén – kivéve, ha a terhelt az eljárás során korábban terhelti figyelmeztetésben már részesült és a folytatólagos kihallgatásakor védője már jelen volt vagy ha a terhelti figyelmeztetés után a közlését fenntartotta – a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.²⁹⁴ A terhelti vallomástételnek is alapszabálya, hogy a terhelt számára lehetőséget kell biztosítani vallomásának összefüggő előadására és csak ezt követően intézhetők hozzá kérdések.

A történeti tényállás megállapíthatósága tekintetében releváns azon rendelkezés, amely szerint tisztázni kell, hogy a különböző terhelti vallomások miért térnek el egymástól. És ugyancsak ebben a körben van szerepe az ügyben vagy más ügyben korábban tanúként tett terhelti vallomásoknak, amelyek bizonyítási eszközként történő felhasználhatóságára csak akkor kerülhet sor, ha a tanúvallomásról készült jegyzőkönyvből a tanúzási figyelmeztetés és az arra adott válasz egyértelműen kitűnik. Ugyanilyen rendelkezés szerepel a Be.-ben, a terheltnek más ügyben tett vallomásának bizonyítási eszközként történt felhasználhatóságával összefüggésben.²⁹⁵

²⁹² Uo. 16.

²⁹³ ÍH 2015.48

²⁹⁴ Be. 185. § (1)–(4) bek.

²⁹⁵ Be. 187. § (1)–(2) bek.

Nem vitás, hogy a materiális igazság feltárása szempontjából kiemelkedő jelentősége van a terhelti vallomásnak, mert a terhelti vallomás „igen fontos információkat tartalmazhat, akár tagadó a vallomás – feltéve, hogy a terhelt valóban nem elkövető – akár beismerő – feltéve, hogy valóban a terhelt az elkövető.”²⁹⁶A terhelt tanúsította az általa megvalósított magatartást, a terheltnek kellett jelen lenni az elkövetés helyszínén, illetve a terheltnek kellett észlelni a szituációs körülményeket, illetve mindennek a reciproka is igaz lehet, de ebben a körben is a terhelt tud nyilatkozni. A terhelti beismerés az általam ismert büntetőügyek jelentős részében egyértelműen a valóságot tükrözte és ugyancsak teljességgel alkalmas volt a büntetőjogi felelősség megállapítására.

Az is nyilvánvaló, hogy a terheltek egy jelentős része a bűncselekmények elkövetését olykor a valóságtól eltérően, olykor pedig azzal egyezően tagadja. Amennyiben a történetekkel teljességgel tisztában levő terhelt az igazsággal egyező vallomást tesz, az arra alapított bírósági ítélet az igazságot fogja tükrözni. Kizárólag a terhelti beismerésre tényállást alapítani azonban meglehetősen aggályos. Nem véletlenül követeli meg a Be. a további bizonyítékok beszerzését akkor is, amikor a terhelt a bűncselekmény elkövetését beismerte. A bírói gyakorlat szerint a vádlott-társ egyedülálló terhelő vallomása esetén különös súlyt kell helyezni minden jelentőséggel bíró szempont felderítésére. Az alább hivatkozott ügyben a bíróság azt, hogy a többi négy vádlott is részt vett a bűncselekmény elkövetésében, döntően az I. r. vádlott terhelő vallomására alapította, akiről a beismerésen felül daktiloszkópiai vizsgálat alapján is kétséget kizáróan megállapítható volt a cselekményben való részvétele. A négy vádlott ezzel szemben részben azt kívánta bizonyítani, hogy az elkövetés idején más helyszínen tartózkodtak, illetve, hogy köztük és az őket egyedül terhelő I. r. vádlott között olyan haragos viszony van, amely kizárja az együttműködésüket. A másodfokú bíróság kimondta, hogy az elsőfokú bíróság törvényt sértett, amikor ezt a bizonyítást mellőzte. A négy vádlottal szemben a legcsekélyebb tárgyi bizonyíték sincs. Egyetlen közvetlen terhelő adat ellenük az I. r. vádlott vallomása, aki azonban többször éles ellentétbe került vallomásai során önmagával is, miután a legkülönbözőbb formákban adta elő a történeteket. Kétségtelen, hogy vallomásának igen jelentős része valótlan. Ezért a bíróság nem zárkozhatott volna

²⁹⁶ KIRÁLY (2003) i.m. 295.

el egy olyan bizonyítástól, amely alkalmas lehetett volna arra, hogy a csekély értékű terhelő adat bizonyító erejét megcáfolja.²⁹⁷

A Be. tehát eltérően az angolszász bizonyítási rendszertől, a kontinentális hagyományoknak megfelelően determináló, de nem kizárólagos relevanciát tulajdonít a terhelti beismerésnek és csak egyetérteni lehet Tremmel Flórián szavaival, amelyek szerint „elméletileg kizárt, hogy bűnügyben egyetlen bizonyíték alapján jussanak el az elítéléshez szükséges bizonyossághoz, bizonyítottsághoz (polgári perben elvileg elégséges lehet az érdemi döntéshez egyetlen közokirat!). A jogtörténeti és kriminalisztikai tapasztalatok azt mutatják, hogy a terhelt részletes, feltáró jellegű beismerése – mint utaltunk már rá – önmagában nem elégséges az elítéléshez, nem funkcionálhat <regina probationum>-ként.”²⁹⁸

Megjegyzem, számos kutatás mutatott rá arra ezzel összefüggésben, hogy ártatlan emberekben is lehet téves emlékeket létrehozni. Így el lehet hitetni velük, hogy megdönthetetlen bizonyítékok igazolják a bűncselekmény elkövetését és elhitetik azt is, hogy a deliktum végrehajtásakor kábítószer hatása alatt álltak vagy tudatborulást okozó ittasság miatt nem emlékeznek a valóságban lejátszódott folyamatokra. Az is előfordul, hogy arra hivatkoznak, hogy a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményeket az azt végrehajtók magukba fojtják, nem akarnak rá emlékezni vagy hogy a bűncselekményt valamely alszemélyiségük valósította meg.

Ahogy Király Tibor is megfogalmazta: „A büntetőügynek a sorsától emberek sorsa függ, a büntetőügy embereket tud megfosztani életüktől, vagyonuktól, becsületüktől, szabadságuktól.”²⁹⁹ Eklatáns példa erre Pusoma Dénes ügye, akit 1995-ben hat év szabadságvesztésre ítélték egy idős ivádi asszony megölése miatt, ebből három és fél évig ült ártatlanul, majd kiderült: az idős asszonyt két másik személy ölte meg. A nyomozás mindössze három bizonyítékot tárt fel:

- Pusoma Dénes szagmintája az áldozat lakásában (Pusoma Dénes soha nem tagadta, hogy a bűncselekmény elkövetésének napján munkavégzés miatt járt a sértett lakásában),

²⁹⁷ BH 1955.7.915

²⁹⁸ TREMMEL i. m. 92.

²⁹⁹ KIRÁLY (1962) i. m. 121.

- Egy értelmi fogyatékos, mint koronatanú vallomása, akinek a beszédét nem lehetett érteni, nővére próbálta értelmezni szavait,
- Pusoma Dénesnek az előzetes letartóztatásban a nyomozóhatósághoz írt, a bűncselekmény beismerésére vonatkozó levele, amit egy csomagban egy rabtársának adott át.

A beismerő vallomás a bűncselekmény ténybeli elismerésére kiterjed, bár az rendkívül szükséges és felszínes. Pusoma Dénes a bírósági tárgyaláson vallomást nem tett, az elsőfokú bíróság ítélete ellen fellebbezést nem jelentett be. Megjegyzem, a bírósági eljárás során megjelent falubeliek tanúvallomásából kiderült, hogy nem szerették Pusoma Dénest, a kirendelt védő sem állt a helyzet magaslatán, lényegében nem is próbált segítséget nyújtani ahhoz, hogy Pusoma Dénes megértse a bírósági tárgyaláson elhangzottakat, a hivatalos nyelvezetet, a védő sem fellebbezett. A bűncselekmény tényleges elkövetőjét, Danó Alexet rokonai egy betörést követően, szabadulásuk érdekében jelentették fel.

Az ügy jól példázza, hogy sor kerülhet egyes személyek részéről bűncselekmény elkövetésének beismerésére akkor is, ha valójában ártatlanok és a deliktum végrehajtásához közük nincs. Ezért, bár álláspontom szerint a terhelti beismerés a büntetőügyek nagy többsége tekintetében a valóságot tükrözi és így jelentős mértékben járul hozzá a materiális igazság megállapításához, azonban, ha csupán kivételes jelleggel, de előfordulhat, hogy egy deliktum végrehajtását abban részt nem vevő személy ismeri be. Erre figyelemmel tartom indokoltnak, hogy terhelti beismerés esetén is sort kerítsen a nyomozó hatóság az egyéb bizonyítékok beszerzésére, és ha ezek a terhelti beismerést megerősítik, csak akkor lehet arra következtetni, hogy a beismerő egyben az elkövető.

Megjegyzem, hogy a téves ítéleteknek általában a következő okai vannak és mindezek jelen voltak a Pusoma-ügyben is:

- A társadalomnak egy személlyel, népcsoporttal szembeni előítélete,
- A közvélemény nyomásgyakorlása,
- Meggyőző bizonyítékok hiánya,
- Jogellenesen megszerzett bizonyítékok,
- Hatékony védelem hiánya.

Egyébként Pusoma Dénes szabadon bocsátását követően kártérítési igényt terjesztett elő a Magyar Állammal szemben. A kártérítési igényt a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 383. § (3) bekezdés b) pontjára hivatkozva utasították el, amely kimondta, hogy nem jár kártérítés annak, aki neki felróhatóan okot szolgáltatott arra, hogy a bűncselekmény gyanúja reá terelődjék.³⁰⁰ Ennek a rendelkezésnek a hatályon kívül helyezése érdekében, a Pusoma Dénes kártérítési perében eljáró ügyvéd pert indított, és ennek eredményeképp az Alkotmánybíróság ezt a rendelkezést a 41/2003. (VII. 2.) AB határozattal megsemmisítette.

A munkanélküli, cigány származású férfit kiszabadulása után lakóhelyi környezete elutasította, kisebb uzsorakölcsönök miatt elveszítette lakóhelyét is, majd teljes kitiszítottságában felakasztotta magát.

A történetek kapcsán szeretném felidézni Király Tibor szavait, aki szerint „a jogi igazság igazságot és hamisságot egyaránt takarhat. Veszélyes álláspont az, amely az állami vagy más tekintéllyel fedezett tévedést vagy hamisságot, igazságnak, akár jogi igazságnak tünteti fel.”³⁰¹

3. A szakvélemény

A szakértők kirendelése a bírósági eljárások során igencsak régre nyúlik vissza, azonban nem mindig a ma is hatályos és megszokott formában voltak jelen az eljárásban, illetve a tevékenységükre alkalmazandó jogszabályokat is csak később alkották meg.

Büntetőeljárásban szakértő igénybevételét a különleges szakértelem szükségessége indokolja. A Be. rendelkezése szerint, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.³⁰² Tehát,

³⁰⁰ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény: 383. § (3) Az (1) bekezdés esetén sincs helye kártalanításnak, ha a terhelt az eredményes felderítés meghiúsítása végett a hatóság megtevéstésére törekedett, vagy egyébként neki felróhatóan okot szolgáltatott arra, hogy a bűncselekmény gyanúja reá terelődjék

³⁰¹ KIRÁLY (1972) i. m. 221.

³⁰² Be. 188. § (1) bek.

„amennyiben a valósághú tényállás megállapítása érdekében a büntetőeljárásban jelentős egyes tények, körülmények megismeréséhez (megállapításához), helyes értékeléséhez (megítéléséhez) – ha hiányoznak a bizonyított tényekből a nem bizonyított tényekre logikai úton történő következtetés feltételei és nem elegendő a megítéléshez az általános ismeretanyag, a közönséges tudás, a mindennapos élettapasztalat sem, hanem – különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell igénybe venni. Erdei Árpád szerint a különleges szakértelem fogalmának meghatározása során a gyakorlat nem a konkrét fogalomalkotás, hanem annak az ismeretszintnek a meghatározása, amely felett már különleges szakértelmet igényel. Álláspontja szerint ennek lényege, hogy a különleges szakértelem alsó határát a büntetőeljárásban bíróként, ügyészként, illetve a nyomozó hatóság tagjaként eljáró szakemberek általános szakmai ismereteinek szintjén kell meghúzni, nem ideértve a jogi ismereteket.³⁰³ Azt is hasznos figyelembe venni, hogy „a különleges szakértelem nem egy statikus, változatlan összetételű ismeretanyagot, hanem egy dinamikus, változó, más szakterületek eredményeit felhasználó, ezáltal a szakértőtől naprakész tudást feltételező információhalmazt jelent.”³⁰⁴

A törvény rendelkezésében kulcsszerepet a „bizonyítandó tény” fogalomköre tölt be. A tény fogalma alatt mind a büntető anyagi jog, mind a büntető eljárásjog valamilyen, a múltban megtörtént, lejátszódott eseményt, folyamatot, történést vagy kialakult állapotot ért, másként fogalmazva a tény az objektív valóság egy szegmense. Ennek a ténynek a bizonyítás körében kizárólag akkor van relevanciája, ha az bármilyen szempontból kihat a büntetőjogi felelősségre vonásra. Elképzelhető, hogy a tény megállapításától vagy megítélésétől maga a bűnösség problémaköre függ, de az is lehetséges, hogy csupán a büntetés kiszabása szempontjából releváns. Valójában tulajdonképpen minden olyan tény bizonyítandó, amely kisebb vagy nagyobb mértékben szerepet játszik a felelősségre vonás bármely síkján.

Megjegyzem, hogy bár a tény megállapítása abban a kérdésben hozott döntést jelenti, hogy „a bizonyítandó tény az objektív valóságban, a fizikai világban megtörtént,

³⁰³ ERDEI Árpád kommentárja a Be. 188. §-ához, In: BELOVICS Ervin–ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 264.

³⁰⁴ IBOLYA Tibor kommentárja a Be. 188. §-ához, In: POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2021, online elérhető változat, megtekintve: 2023. 03. 19.

végbement. A vizsgálat eredménye nemleges is lehet. A kérdéses tény meg nem történése is megállapítható.”³⁰⁵ Egyértelműen leszögezhető, hogy a szakértői bizonyításnak az elmúlt évtizedekben egyre jelentősebb szerepe van és a tudomány és a technika fejlődésével olyan több évtizeddel korábban elkövetett bűncselekmények is bizonyíthatóvá váltak, amelyek esetében hosszabb ideig reménytelennek tűnt az elkövető kilétének a megállapíthatósága. Ennek legjobb példája a DNS-minták összehasonlíthatósága.

Minden bizonnyal a szakvélemény, mint bizonyítási eszköz körében a leghelytállóbb arra a tételre utalni, mely szerint a bizonyítás a büntetőeljárásban mindig gyakorlati céllal történik. Nem az elméleti kutatás a cél, ugyanakkor a valóság-hű tényállás megállapításához igénybe vehetők bizonyos egzakt tudományos módszerek, eredmények, tapasztalatok.³⁰⁶

Megemlíteném, hogy az is egy a bizonyítást nehezítő tényező, hogy a szakértőnek elmondottakat nem lehet vallomásként értékelni/felhasználni, ugyanakkor ezek megismerhetők, így egyfajta benyomást kelthetnek az eljárás résztvevőiben. A legegyszerűbb eset az, amikor a szakértő előtt elmondottak egybecsengenek a vallomásként előadottakkal, ugyanakkor előfordulhat az is, ahogy gyakran meg is történik, hogy a szakértőnek egészen mást ad elő akár a vádlott, akár valamelyik tanú. Így ezt az ellentmondást egyértelműen tisztázni kell ahhoz, hogy a bíróság végül a valóságnak megfelelő ítéletet tudjon hozni. Így, ha nem is klasszikus értelemben gátló tényező, ugyanakkor az eljárás lassítása miatt mindenféleképpen ide sorolandó ez a jelenség.

Azt is leszögezném, hogy az ügyvédi munkám során gyűjtött tapasztalatok által meg tudom erősíteni azt az álláspontot, amelyet Erdei Árpád és Pusztai László képviselt egy, az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet által lefolytatott kutatás kapcsán, miszerint a szakértők ismerik és a gyakorlatban is alkalmazzák a rájuk vonatkozó jogszabályokat és a bennük foglalt jogait és kötelezettségeiket.³⁰⁷ Ez mindenképpen

³⁰⁵ Magyarázat i. m. 217.

³⁰⁶ TREMMEL i. m. 49–50.

³⁰⁷ ERDEI ÁRPÁD–PUSZTAI LÁSZLÓ: *Jogi kérdések a szakvéleményben A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának actái*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1982, 112–113.

elősegíti az anyagi igazság érvényesülését, szoros összefüggésben az eljárási igazsággal. Ami viszont problémát jelenthet, az egy meglehetősen gyakori jelenség, mely szerint előfordul, hogy a szakértők a szakvéleményükben túllépik a kompetenciájukat és jogi kérdésekben is állást foglalnak. Ez azonban sok esetben a helytelen kérdésfeltevésekből is eredhet.³⁰⁸ Mind a mai napig megfigyelhető gyakorlat, hogy a nyomozóhatóságok sablon szakértőkirendelő végzésekből dolgoznak – ezt maguk a szakértők tárgyalások során is megerősítik – így a szakértőt a hibásan megfogalmazott kérdés korlátozhatja a megfelelő szakvélemény elkészítésében, ez pedig visszavetheti a materiális igazság feltárását. Ilyen esetben a szakvélemény árnyalásához megfelelő megoldás a szakértő tárgyaláson történő meghallgatása, a szakvélemény kiegészítésének elrendelése.

Szakértő csak és kizárólag abban az esetben rendelhető ki, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.³⁰⁹ Jogi kérdés megítéléshez nem lehet szakértőt igénybe venni.³¹⁰ Előfordulhatnak azonban olyan esetek, amelyekben ez a szabály lazítható a teljeskörű bizonyítás lefolytatása érdekében, méghozzá akkor, amikor valamilyen jogszabályi formában meghatározott szakkérdés vizsgálatának szükségessége merül fel. Ebben az esetben a szabályozottságot a nyomozó hatóság vagy a bíróság szaktanácsadó kirendelésével tisztázhatja. Ez is azt szolgálja, hogy a szaktanácsadó segítse az valósághű tényállás megállapítását azzal, hogy az adott szakterületre mely szabályok vonatkoznak, mi azok lényege és ezek közül melyik vonatkoztatható az ügyben felmerült szituációra.³¹¹

Egyértelmű, hogy nem várható el egy bírótól, de a nyomozást lefolytató szerv bármely tagjától sem, hogy minden egyes ágazati szabállyal tisztában legyen vagy azokat bonyolultságukra tekintettel tökéletesen értse és alkalmazza például egy összetett műszaki, technológiai vagy adott esetben munkavédelmi területet érintő ügyben. Az azonban álláspontom szerint igenis elvárható, hogy ezt felismerje, és ahhoz, hogy az ügyet a legmegfelelőbben tudja megítélni, igénybe vegye az adott területen jártas szakértőt vagy szaktanácsadót. Kérdés azonban, hogy ebben az esetben valóban bizonyíték szolgáltatásról beszélhetünk-e vagy pusztán egy, a jogszabályok

³⁰⁸ ERDEI-PUSZTAI i. m. 114.

³⁰⁹ Be. 188. § (1) bek.

³¹⁰ ERDEI-PUSZTAI i. m. 118–119.

³¹¹ Uo. 118–119.

értelmezéséhez igénybe vett segítségről.³¹² Álláspontom szerint az ágazati szabályok megjelölése egy szakvéleményben megfelelő támpontot biztosíthat az adott szakterületen kevésbé jártas jogalkalmazónak.

Szintén érdemes azzal a felvetéssel is foglalkozni, amelyet Bányai István fogalmaz meg a bizonyítékok szabad bírói mérlegelése és a szakvélemények vonatkozásában. Vajon mennyire segíti elő a materiális igazság megállapítását az az elv, mely szerint szakértő kirendelésére akkor kerülhet sor, ha valamilyen különleges szakértelem szükséges az ügyben szereplő jelentős tény vagy körülmény megállapításához, mondhatni a törvény megfogalmazza, hogy a kérdéskörben a bírónak nincsen kompetenciája, ugyanakkor azt mégis eldöntheti a bíró, hogy maga a szakvélemény megfelelő-e és azt mennyiben kívánja felhasználni. A szerző ezt az ellentmondást azzal oldja fel, hogy az igazság megállapítását ebben az esetkörben sem a teljesen szabad bírói mérlegelés, sem pedig a szakvélemény sérthetlensége sem szolgálja.³¹³

Ennek eszköze a Be.-ben rögzített szabály, miszerint, ha a szakvélemény valamely fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el, így különösen, ha

- a) nem tartalmazza a szakvélemény jogszabályban előírt kötelező tartalmi elemeit,
- b) nem egyértelmű,
- c) önmagával, illetve a szakértő rendelkezésére bocsátott adatokkal ellentétes, vagy
- d) a helyességéhez nyomatékos kétség fér,

a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság felhívására a szakértő felvilágosítást ad, vagy a szakvéleményt kiegészíti.³¹⁴ Ennek a szabálynak éppen abban rejlik a lényege, hogy meghatározza, hogy a bírónak mennyiben érdemes a szabad mérlegelést alkalmaznia, ha egy olyan szakvélemény felhasználásról van szó. A törvény lehetőséget biztosít arra is, hogy a szakértőtől felvilágosítást kérjen, valamint, hogy a szakvéleményt kiegészíttesse. Amennyiben a bíró aggályai azonban továbbra is fennállnak a szakvélemény elfogadhatóságával kapcsolatban, más szakértőt kell kirendelnie.³¹⁵

³¹² Uo. 122.

³¹³ BÁNYAI István: A bírói mérlegelés szabadsága szakértő szemszögéből. *Magyar Jog*, 62. évf. 9. szám 2015, 535–539.

³¹⁴ Be. 197. § (1) bek.

³¹⁵ Be. 197. § (2) bek.

Általánosságban a szakvélemény elkészítésének három szakasza különíthető el: egyrészt az adatgyűjtés fázisa, másrészt az adatok értékelése, majd a tények összefüggéseinek megteremtése. Ezeket a fázisokat a szakvéleményben úgy kell feltüntetni, hogy a bíró meg tudja állapítani, hogy mindegyik szakaszban megfelelő adatok alapján, megfelelő elvek és módszerek szerint járt-e el a szakértő.³¹⁶

Ez alapján az a konklúzió vonható le a szakvélemény és a szabad mérlegelés vonatkozásában, hogy az anyagi igazság megállapítása itt is csak azon az úton érhető el, ha a processzuális igazságnak megfelelően a szakértő minél nagyobb betekintést biztosít a munkájába, míg bírói oldalról a szakvélemény megfelelő megvizsgálása és értékelése az, ami ésszerű követelmény

Igen érdekes felvetés, amit Tremmel Flórián ír a szakértői bizonyításról. Úgy értékeli, mint egyfajta bizonyítást a bizonyításban. A bizonyítékok összegyűjtése és értékelése a makróbizonyítás, ehhez képest a szakvélemény elkészítése egyfajta mikro- vagy részbizonyítás. A szakértőre vonatkozó szabályokkal a jogalkotó igen nagy bizalmát fejezte ki a szakértőkkel szemben tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok kapcsán a szükséges vizsgálatok elvégzése, majd a szakvélemények elkészítése nem közvetlenül a bíróság előtt történik. TREMMEL a szakértő jogállását egyrészt a bíróéhoz hasonlítja, mint ténybíró, akinek a feladat funkcióját tekintve közel áll a bíróéhoz, ugyanakkor igazmondási kötelezettségénél fogva a tanúval is párhuzamba állítható.³¹⁷

Az is meghatározandó, hogy a szakvélemény személyi vagy tárgyi bizonyíték-e. Nyilvánvaló, hogy a dolgozat szempontjából ez azért releváns kérdés, mivel egy tárgyi bizonyíték esetén kevésbé merülnek fel olyan befolyásoló tényezők, amely a bizonyíték objektivitását veszélyeztetné. Tremmel Flórián a kettő között foglal állást, a vizsgálatok folyamata és eszközei okán tárgyi bizonyítási eszközként, míg a szakértő személyére, kvalitásaira és eljárására tekintettel személyi bizonyítékként is értékelhető.³¹⁸

³¹⁶ BÁNYAI i. m. 535–539.

³¹⁷ TREMMEL i. m. 129–130.

³¹⁸ Uo. 131.

Az mindenesetre leszögezhető, hogy a szakértő, tekintettel arra, hogy egy adott kérdéskörben különleges szakértelemmel rendelkezik és tőle tárgyilagosságot várunk el, az ő tényközlései közelebb viszik az eljáró bíróságot az anyagi igazsághoz.

Kérdés, hogy felmerülhetnek-e még így is problémák a szakvélemény elkészítése vagy akár annak elfogadhatósága körében. Elősorban a szakvélemény elkészítésének fázisára utalnék. Amennyiben a szakértő által a szakvélemény elkészítéséhez egyféle vizsgálendő bizonyíték (körülmény) áll rendelkezésre, amellyel kapcsolatban a tények egy irányba mutatnak, ebben az esetben sokkal kisebb az esély a tévedésre, a rendelkezésre álló bizonyítékok homogenitása okán. Azonban a gyakorlatban a legtöbbször heterogén a vizsgálendő/rendelkezésre álló körülmények sora. Ebben az esetben, különösképpen akkor, ha a körülmények egymástól eltérő – esetlegesen egymással ellentétes – tényekre mutatnak,³¹⁹ akkor már nagyobb a tévedés esélye, így ezen bizonyítékok, körülmények összességét értékelve kell elkészíteni a szakvéleményt.

A magánszakértői véleményekkel kapcsolatban arra szeretnék utalni, hogy a szakértő olyan esetben vállalhatja megbízás alapján szakvélemény elkészítését, ha az nem veszélyezteti a hatóság általi kirendelések teljesítését és azzal nem összeférhetetlen, azaz a szakértői feladatai terén minden esetben a kirendelés élvez elsőbbséget. A magánszakértő kifejezést az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (Iszktv.) vezette be, természetesen a megbízás alapján szakvéleményt adó szakértő intézményét a korábbi szabályozás is ismerte.³²⁰

Egyetértek Nogel Mónikával, miszerint „a 'magán' előtag azt sugallja, hogy az ilyen szakvélemények esetében a kirendelés alapján készített szakvéleményekhez képest szükségszerűen csekélyebb súlyú, kevésbé megalapozott véleménnyel állunk szemben.”³²¹

Az Iszktv. rögzíti, hogy a megbízás alapján eljáró szakértő nem fogadhat el utasítást a véleménye szakmai tartalma tekintetében a megbízótól, tárgyilagosságnak kell lennie és a

³¹⁹ Uo. 132.

³²⁰ NOGEL Mónika: *Igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljárásban (doktori értekezés)* Pécs, PTE-ÁJK, 2018, 247.

³²¹ NOGEL i. m. 248.

szakmai szabályokat be kell tartania, a jogszabályba ütköző megbízást vissza kell utasítania.³²²

Támogatom Nogel Mónika álláspontját, miszerint „a megbízás alapján készült szakvélemény sorsa az elkészítéskor nem ismert, teljesen felesleges, magánszakvéleménnyé degradálni. A jogi terminológiának nem erősítenie kellene azt a vélekedést, hogy a megbízás alapján készülő szakvélemény csak egy pertaktikai trükk, a védelem által diktált állásfoglalás.”³²³

Bartkó Róbert megítélése szerint olyan eljárási normának a megalkotására lenne szükség, melynek segítségével szakmai alapon eldönthető lenne a benyújtott magánszakértői vélemény hitelessége.³²⁴

A szakvéleménnyel kapcsolatban összességében az mondható el, hogy a materiális igazság felderítését inkább segítő tényező, ugyanis ezzel a bíróság a tényállás megállapítása szempontjából relevánsabb tényeket előtérbe helyezheti, az objektívebb bizonyítékoknak nagyobb jelentőséget tulajdoníthat, elvetheti vagy kisebb jelentőséget tulajdoníthat azoknak a bizonyítékoknak, amelyek irrelevánsak, vagy hitelességük (tanúk esetében elfogulatlanságuk) kapcsán kétely merül fel.

4. Pártfogó felügyelői vélemény

A Be. a korábbi büntetőeljárás törvényektől eltérően önálló bizonyítási eszközként és nem a szakértői vélemény sajátos típusaként szabályozza a pártfogó felügyelői véleményt. A miniszteri indokolásban kifejtettek szerint „a szakvéleményre vonatkozó egyes szabályokat meghagy háttérszabályként, és a pártfogó felügyelői véleményt továbbra is egyfajta döntést elősegítő bizonyítási eszköznek tekinti. Ennek megfelelően a törvényben meghatározott kötelező eseteken kívül a bíróság és az ügyészség büntetés vagy intézkedés alkalmazása, feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazása vagy közvetítői eljárásra utalás előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendelheti el.

³²² Iszktv. 52. § (5)–(6)

³²³ NOGEL i.m. 248.

³²⁴ BARTKÓ Róbert: A védelem által felkért szakértő perjogi helyzetet a büntetőeljárásban. *Jog – Állam – Politika*. 2012/4., 120.

A pártfogó felügyelői vélemény célja a terhelt személyének, életkörülményeinek, a bűncselekmény elkövetésében közreható személyi körülményeknek árnyaltabb, a büntetőeljárás során eljáró szervek lehetőségeinél alaposabb megismerést biztosító feltárása. A pártfogó felügyelői vélemény e körben kezdeményező is lehet, a pártfogó a véleményben tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségről, egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátási lehetőségről, és javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály vagy kötelezettség elrendelésére.

A pártfogói felügyelői véleményt a pártfogó felügyelő készíti el. Ehhez a pártfogó köteles és jogosult mindazokat az adatokat megismerni, amelyek a pártfogó felügyelői vélemény elkészítéséhez szükségesek. E célból a pártfogó az eljárás ügyiratait megismerheti, a büntetőeljárás során eljáró szervektől, a terhelttől, a sértettől, a tanúktól és az eljárásba bevont más személyektől felvilágosítást kérhet.

A Javaslat megtartja az összefoglaló pártfogó felügyelői vélemény intézményét, azonban annak szabályait – különleges tárgya miatt – a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásról szóló részben helyezi el.”³²⁵

Amikor Erdei a bizonyítási eszközöket elemzi, értékes felvetéseket fogalmaz meg a pártfogó felügyelői véleménnyel kapcsolatban. Abszolút elfogadható az az álláspont, miszerint a pártfogó felügyelői vélemény egyfajta bizonyítást segítő eszköz,³²⁶ tekintettel arra, hogy egy ilyen vélemény nem a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban tartalmaz megállapításokat, hanem sokkal inkább az elkövető személyi körülményeit tárja fel. Így a megismeréshez, az eset körülményeinek árnyalásához egy kiváló eszköz. A büntetés kiszabása során szintén felhasználható, azonban magával a konkrét bűncselekménnyel kevésbé hozható kapcsolatba, így ez a bizonyítási eszköz egyértelműen segíti a materiális igazság megállapítását, azt árnyalni képes, determináló szerepe inkább a büntetőjogi jogkövetkezmények alkalmazása körében van.

³²⁵ T/13972. számú törvényjavaslat indokolással – a büntetőeljárásról 398.

³²⁶ ERDEI (2018) i. m. 17.

A Btk. vagy lehetőségként szól a pártfogó felügyeletről vagy annak kötelező alkalmazását rendeli el. Pártfogó felügyelet rendelhető el

- a feltételes ügyészi felfüggesztés tartamára,
- a feltételes szabadság tartamára,
- a próbára bocsátás próbaidejére,
- jóvátételi munka előírása mellett,
- a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére.³²⁷

Ezen esetkörökben a pártfogó felügyelet elrendelhetőségének feltétele, hogy az említett jogintézményekhez kapcsolódó próbaidő eredményes elteltéhez az elkövető rendszeres figyelemmel kísérésére legyen szükség. Bizonyos esetekben a pártfogó felügyelő elrendelése kötelező, így pártfogó felügyelet alatt áll:

- akit életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátottak,
- az a visszaeső, akit feltételes szabadságra bocsátottak, vagy akivel szemben a szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztették,
- a Btk. 38. §-ának (5) bekezdése szerinti elkövető, akit a Btk. 38. §-ának (6) bekezdése alkalmazásával bocsátottak feltételes szabadságra,
- a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére az, aki a hozzátartozója sérelmére elkövetett személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre,
- a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére az, aki 18. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre.³²⁸

Milyen bizonyítandó tényekre kell, hogy kiterjedjen a pártfogó felügyelői vélemény? A Be. rendelkezései szerint „A pártfogó felügyelői vélemény a terhelt személyiségét és életviszonyait jellemző tényeket és körülményeket – így különösen családi körülményeit, egészségi állapotát, esetleges káros szenvedélyeit, lakhatási körülményeit, iskolai végzettségét, szaktudását, munkahelyét, ennek hiányában a foglalkoztatására vonatkozó

³²⁷ Btk. 69. § (1) bek.

³²⁸ Btk. 69. § (2) bek.

adatokat, jövedelmi, vagyoni viszonyait – írja le, továbbá bemutatja a feltárt tények, körülmények és a bűncselekmény elkövetése között fennálló kapcsolatot, a bűnismétlés kockázatait, valamint a terhelt szükségleteit.

A pártfogó felügyelő a véleményben tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségről, egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátási lehetőségről, javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály vagy kötelezettség elrendelésére, és a bűnismétlési kockázatok hatását enyhítő beavatkozások alkalmazására.

A bíróság vagy az ügyészség rendelkezése alapján a pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni, valamint arra, hogy a sértett hozzájárul-e a részére adandó jóvátételhez.”³²⁹

Ebben a körben tehát a bizonyítandó tények feltárása tekintetében a pártfogó felügyelő véleménye determináló szereppel rendelkezik.

5. Tárgyi bizonyítási eszközök

A tárgyi bizonyítási eszközök – ideértve az okiratokat is – tekintetében uralkodónak tekinthető az a nézet, amely szerint jelentős mértékben alkalmasak az objektív valóság megállapítására, szemben a személyi jellegű bizonyítékokkal, így a terhelt vagy a tanú vallomásával.

A Be. rendelkezései szerint tárgyi bizonyítási eszköz

- az irat és az okirat,
- minden olyan tárgy, amely a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas.

Ezen generális meghatározáson túl a Be. példálózó jelleggel arra tér ki, hogy tárgyi bizonyítási eszköz különösen az,

³²⁹ Be. 203. § (1)–(3) bek.

- a) amely a bűncselekmény elkövetésének vagy a bűncselekmény elkövetésével összefüggésben az elkövető nyomait hordozza,
- b) amely a bűncselekmény elkövetése útján jött létre,
- c) amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy
- d) amelyre a bűncselekményt elkövették.³³⁰

A törvény szövege megkülönbözteti az irat és az okirat fogalmát is. Így iratnak tekint minden olyan tárgyi bizonyítási eszközt, amely műszaki, vegyi vagy más eljárással adatokat rögzít, így különösen a papíralapú vagy elektronikus adatként létező szöveg, rajz, ábra.³³¹

Ugyancsak definiálja az okiratok körét, amely szerint okirat az az irat, amely valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas.³³² Az okiratra vonatkozó rendelkezések irányadók az okiratról készült kivonatra is. A valósághű tényállás megállapíthatósága szempontjából „A tárgyi bizonyítási eszközök jelentősége a bennük rejlő bizonyíték objektív természetéből és a bizonyíték reprodukálhatóságából következik. A reprodukálhatóság a bizonyítási eszköz szakszerű őrzését, tárolását feltételezi.”³³³

A jogirodalom a törvény szövegében példálózó jelleggel megjelenített tárgyi bizonyítási eszközök közül az első körben szabályozottakat nyomhordozóknak nevezi. A bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos nyomok ugyanis megtestesülnek ezeken a tárgyi bizonyítási eszközökön, amelyek a bűncselekmény elkövetésének vagy a bűncselekmény elkövetésével összefüggésben az elkövető nyomait hordozza. Az ilyen nyomok felderíthetők, észlelhetők, rögzíthetők. Ugyancsak tárgyi bizonyítási eszköz az a tárgy, amely a bűncselekmény végrehajtása által jön létre vagy amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak.

Az első esetben a tárgyi bizonyítási eszköz lényegében maga a bűncselekmény (például a hamis pénz – pénzhamisítás), míg a második esetben már a tárgyi bizonyítási eszköz önmagában is alkalmas lehet a végrehajtás bizonyítására, de lehetséges az is, hogy az

³³⁰ Be. 204. § (1) bek. a–d) pontok

³³¹ Be. 204. § (2) bek.

³³² Be. 204. § (3) bek.

³³³ Kommentár i. m. 509.

eszköz a bűncselekmény elkövetésének nyomait is tartalmazza (vérnymok az emberölésnél használt késen). Végül nyilvánvalóan tárgyi bizonyítási eszköz, amelyekkel a bűncselekményt megvalósították, mert ebben a körben a tárgy létezése is alkalmas a történetek alátámasztására, így, ha a tolvaj által eltulajdonított idegen ingó dolgot, pl. ékszert a tolvaj lakásában megtalálnak.

Számos szerző utal rá, hogy a technika fejlődésével jelentősen bővíthet a tárgyi bizonyítási eszközök köre, így például Belegi József szerint „az utcán vagy más közterületen elkövetett bűncselekmények bizonyítására az ügyész – tárgyi bizonyítékként – az ott elhelyezett kül – vagy beltéri biztonsági videókamera által CD-n, vagy más elektronikus adathordozón rögzített felvételt használhat fel. Ezek a felvételek többnyire a biztonsági kamera típusa által meghatározott olyan formátumban keletkeznek (pl. MP2, AVI), amely a bíróság szabványos eszközeivel nem lejátszható, a megismeréshez informatikust (átalakító program alkalmazását) kell igénybe venni.”³³⁴

A Be. a tárgyi bizonyítási eszközök körében szól az iratról és okiratról, mint bizonyítási eszközről. Az irat sajátossága, hogy műszaki, vegyi vagy más eljárás alkalmazásával adatokat rögzít papíralapon vagy elektronikus adatként. A Be. az elektronikus adatok körét is meghatározza, kimondva, hogy elektronikus adat a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.³³⁵

Az okirat definíciója a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben (a továbbiakban: Pp.) található.³³⁶ A közokirat teljes bizonyító erővel rendelkezik, azaz teljes bizonyító erővel bizonyítja, hogy a kiállító a benne foglalt intézkedést megtette vagy a határozatot a benne foglalt tartalommal meghozta, de bizonyítja a közokiratba foglalt nyilatkozat megtételét, annak idejét és módját. A Pp.-ben meghatározott feltételek fennállásakor az eredeti közokirattal azonos bizonyító ereje van a közokirattól készített másolatnak. A magánokirat lehet teljes bizonyító erejű és lehet ilyen sajátossággal nem rendelkező irat. A teljes bizonyító erő formai követelményeit a Pp. ugyancsak

³³⁴ Uo. 510.

³³⁵ Be. 205. § (1) bek.

³³⁶ Pp. 323–326. §

meghatározza, így teljes bizonyító erejű a magánokirat, ha az azt kiállító az okiratot saját kezűleg írta és aláírta, vagy ha a más által írt okiratot két tanú előtt írja alá vagy két tanú előtt az aláírását sajátjának ismeri el.

6. Elektronikus adat

A Be. 205. § az elektronikus adat külön nevesítése mellett foglalt állást azon okból kifolyólag, hogy az egyes büntetőeljárás cselekmények szabályozásában az elektronikus adat kategóriája nem minden esetben kezelhető a fizikai dolgok analógiájára.³³⁷ Azokban az esetekben, amikor az elektronikus adatokra és a tárgyi bizonyítási eszközökre közös rendelkezések alkothatók, ott a miniszteri indokolás eltérő rendelkezés hiányában az elektronikus adatot is tárgyi bizonyítási eszközként kezeli.³³⁸

Amint arra Bodnár András Péter rámutat: „A digitális bizonyítékok konceptuálisan ugyanazok, mint bármely más bizonyíték, vagyis az információ felhasználásával az azt vizsgáló hatóság igyekszik a személyeket és eseményeket időben és térben elhelyezni, hogy a bűncselekmény okait, az elkövetés módszerét a lehető legjobban feltárják. A magyar és külföldi szakirodalom tanulmányozása után megállapítható, hogy kétféle elnevezést – leginkább egymás szinonimájaként – használnak, a digitális és az elektronikus adat/bizonyíték fogalmára. Ezek közül a digitális adat olyan adat, amely egy kódolási eljárással jön létre, és amely alkalmas az elektronikus dokumentum előállításának és egyúttal a dokumentum tartalmának azonosításra. A digitális bizonyítékok egyik nagy területe a hagyományos keresőoldalak kutatása és elemzése. A gyermekpornográfia felderítésével foglalkozó nyomozások digitális bizonyítékokkal foglalkoznak. Azonban új lehetőségek nyíltak meg azzal, hogy az internet globális értelemben vett kommunikációs eszközzé vált. Így digitális bizonyíték lehet a közösségi oldalak – Facebook, Twitter, Instagram – vagy éppen a különböző kommunikációra használt – Messenger, Viber, Skype – applikációk. Az elektronikus adat pedig nem mást, mint elektronikus úton rögzített adat. Ez utóbbiról a következőkben még lesz szó. Az

³³⁷ Be. 205. § (1) Elektronikus adat a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkcionális az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja. (2) Ahol e törvény tárgyi bizonyítási eszközt említ, azon e törvény eltérő rendelkezése hiányában az elektronikus adatot is érteni kell.

³³⁸ T/13972. számú törvényjavaslat indokolással – a büntetőeljárásról 398.

elektronikus bizonyítékok pedig három csoportba társíthatók. Az egyik csoportba tartoznak a kibertérből beszerezhető bizonyítékok, így a felhőben, vagy éppen a közösségi oldalakon fellelhető adatok. A másik csoportot képezik magán a számítástechnikai eszközön található bizonyítékok, míg a harmadik csoportba az előbbi két csoporttal összefüggő információk sorolhatók. A felsoroltak közötti különbség, hogy az első esetben a digitális fellelhetősége a felhőben vagy a közösségi weboldalon lehet, addig a számítástechnikai eszközön tárolt adatot magán a számítástechnikai eszközökön – internet kapcsolat használata nélkül – lehet megtalálni. A harmadik esetben pedig az előző két csoport evidenciáihoz tartozó adatok vannak, mint például azok keletkezésére, módosításának idejére, helyére, a létrehozó személyére vonatkozó információk. Tekintettel arra, hogy mind az új Be., mind az új Btk. az "elektronikus" kifejezést használja, valamint arra, hogy a hazai és külföldi szakirodalom is szinonimaként tekint az elektronikus/digitális adat/bizonyíték mögötti tartalomra, így a továbbiakban én is a két kifejezést annak jelentésével együtt kívánom használni.”³³⁹

³³⁹ BODNÁR András Péter: A digitális bizonyítékok megjelenése a büntetőeljárásban – különös tekintettel a szakértő igénybevételére. *Büntetőjogi Szemle*, 2022/1., 19–29.

VII. Bizonyítási cselekmények

A bizonyítási cselekmények körét maga a Be. határozza meg, kimondva, hogy bizonyítási cselekmény a szemle, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a szembesítés és a műszeres vallomás ellenőrzés.³⁴⁰ A Be. normaszövege a „különösen” szó használatával utal arra, hogy a bizonyítási cselekmények törvényben megjelölt köre nem taxatív jellegű, a kör tehát bővíthető, amire egyébként sor is kerül, A nyomozás és az elkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018 (VI. 8.) Korm. rendelet határoz meg további bizonyítási cselekményeket.³⁴¹ Belegi József szerint „A

³⁴⁰ Be. 206. §

³⁴¹ **46. Az ittas vagy bódult állapot megállapítása**

Be. 80. § Ha a bizonyítás vagy a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából jelentősége van, és adat merül fel arra nézve, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy ittas vagy bódult állapotban van, az ennek megállapításához szükséges eljárási cselekményeket haladéktalanul el kell végezni.

81. § (1) Az ittas állapotot az érintett hozzájárulásával az alkoholfogyasztás kimutatására alkalmas, rendszeresített eszközzel lehet ellenőrizni.

(2) Ha az (1) bekezdés szerinti ellenőrzés eredménye alkoholfogyasztásra utal, és az alkoholos befolyásoltság mértékének megállapítása szükséges, vagy az ittas állapot megállapításához ez indokolt, az érintett hozzájárulásával hiteles elektromos légalkoholmérő berendezéssel (a továbbiakban: hiteles mérőeszköz) kell ellenőrzést végezni. Ennek során két mérést kell végrehajtani úgy, hogy a második mérésre az első mérestől számított legalább 30, de legfeljebb 45 perc elteltével kerüljön sor.

(3) A hiteles mérőeszközzel történő ellenőrzés megkezdése előtt az ellenőrzés alá vont személyt írásban nyilatkoztatni kell arra, hogy az ellenőrzést megelőzően fogyasztott-e kábító hatású anyagot, és arra, hogy egészségi állapota akadályozza-e hiteles mérőeszköz alkalmazását, egyúttal tájékoztatni kell, hogy amennyiben hiteles mérőeszköz alkalmazására nem kerülhet sor, úgy vér- és vizeletminta vétele iránt lehet intézkedni. A nyilatkozatot és a tájékoztatás tudomásulvételét az ellenőrzés alá vont személlyel alá kell íratni. Ha a nyilatkozat aláírását az ellenőrzés alá vont személy megtagadja, azt a nyilatkozat megtagadásának kell tekinteni.

(4) Az (1) és (2) bekezdés szerinti ellenőrzésről a nyomozó hatóság feljegyzést készít, vagy azt az eljárási cselekményről készült jegyzőkönyvbe foglalja. A hiteles mérőeszközzel végzett ellenőrzés eredményét igazoló iratokat, valamint a (3) bekezdés szerinti nyilatkozatot a feljegyzéshez vagy a jegyzőkönyvhöz kell csatolni.

(5) Ha az ittasságnak a hiteles mérőeszközzel történő ellenőrzése az eljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggésben szükséges, a (2)–(4) bekezdés rendelkezéseit azzal kell alkalmazni, hogy az első mérést a cselekményt követő 30 percen belül kell végrehajtani.

82. § (1) Az alkohol, valamint a kábító hatású anyag fogyasztásának megállapítására vonatkozó szakértői vizsgálatra és az ehhez szükséges vérmintavételre, valamint a lehetőleg közel azonos időben végzett vizeletminta-vételre – a legrövidebb időn belül – akkor kell intézkedni, ha

a) az ellenőrzött személy nyilatkozata vagy az eljárás adatai alapján kábító hatású anyag fogyasztásának gyanúja merült fel,

b) az ellenőrzött személy

ba) a 81. § (1) és (2) bekezdése szerinti közreműködést vagy a 81. § (3) bekezdése szerinti nyilatkozat megtételét megtagadja,

bb) olyan állapotban van, amely gátolja a hiteles mérőeszközzel történő ellenőrzését, illetve nyilatkozat megtételét,

bc) a hiteles mérőeszköz alkalmazása során úgy nyilatkozott, hogy egészségi állapota miatt vele szemben hiteles mérőeszköz alkalmazására nem kerülhet sor,

bd) a hiteles mérőeszköz mérési eredményét kétségbe vonja, vagy véralkohol-vizsgálatot kér,

c) a nyomozó hatóság ezt szükségesnek tartja, vagy

d) egyéb okból indokolt, így

bizonyítási cselekmények olyan percselekmények, illetőleg eljárások, amelyek közvetlenül vagy például vallomások, nyilatkozatok, szakvélemények közbejöttével lesznek vagy lehetnek bizonyítékok forrásai. A bizonyítás eszközeitől elkülönített szabályozásukat éppen ez indokolja.”³⁴²

Azt gondolom, már önmagában Belegi József definíciójából kitűnik, hogy a bizonyítási cselekmények fogatosítása – feltéve természetesen, hogy azokra törvényesen és szakszerűen kerül sor – nagymértékben járulhatnak hozzá a materiális igazság megállapításához.

da) amennyiben az ittasságnak a hiteles mérőeszközzel történő ellenőrzése az eljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggésben szükséges, és az a cselekményt követő 30 percen belül nem hajtható végre,

db) amennyiben az ittasságnak a hiteles mérőeszközzel történő ellenőrzése az eljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggésben szükséges, és az érintett a cselekmény helyszínét elhagyta, vagy megalapozottan feltehető, hogy a cselekményt követően szeszes italt fogyasztott,

dc) az érintett ellenőrzése súlyos testi sértéssel vagy súlyosabb kimenetellel járó közlekedési baleset okozásával, illetve a közlekedéssel kapcsolatos segítségnyújtás elmulasztásával, cserbenhagyással összefüggésben indokolt, és a 81. § (1) bekezdése szerinti ellenőrzés eredménye, illetve az erre utaló körülmények alapján az alkoholfogyasztás gyanúja fennáll.

(2) Az (1) bekezdés b) és d) pontjában foglaltakat megfelelően kell alkalmazni, ha a hiteles mérőeszközt a büntetőeljárás megindítása előtt rendészeti intézkedésként alkalmazták, vagy azt tervezték.

(3) Ha a vizeletminta önkéntes biztosítása nem lehetséges, kétszeri vérmintavételről kell intézkedni úgy, hogy a második vérmintavételre az első vérmintavételtől számított legalább 30, de legfeljebb 45 perc elteltével kerüljön sor.

(4) Ha a vérmintavétel az érintett személy állapota miatt meghiúsult, intézkedni kell az orvosi ellátás során levett vérmintának – az orvosi célú felhasználását követő – lefoglalása és vizsgálata iránt.

(5) Ha alkohol, valamint kábító hatású anyag fogyasztásának gyanúja egyaránt felmerül, az ehhez kapcsolódó szakértői vizsgálathoz szükséges mintákat külön-külön kell biztosítani.

83. § Ha az ittas vagy bódult állapotban lévő büntetőeljárásban részt vevő személy alkohol, illetve kábító hatású anyag fogyasztásának megállapítása céljából szakértői vizsgálat indokolt, az ehhez szükséges minta biztosítását – vér-, illetve vizeletminta vételét – a nyomozó hatóság szemle elrendelésével végzi, amely során szaktanácsadót kell igénybe venni.

47. A szagazonosítás

84. § (1) Menekülő elkövető nyomon követése, menekülési útvonalának felderítése, tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása, szagazonosítás, kábítószer megtalálása, valamint holttest felkutatása céljából bünyügyi szolgálati kutya alkalmazható.

(2) A bünyügyi szolgálati kutya igénybevételét, tevékenységét, tevékenységének eredményét a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről készült jegyzőkönyvbe foglalja, vagy arról feljegyzést készít.

(3) A nyomozó hatóság az (1) bekezdésben meghatározott célból személyről vagy tárgyról a szemle elrendelésével szagmintát vehet, vagy a szagmaradványt hordozó tárgyat lefoglalhatja.

(4) A bűncselekmény helyszínén rögzített szagmaradvány, illetve a (3) bekezdés szerint vett szagminta alapján a nyomozó hatóság bünyügyi szolgálati kutya alkalmazásával szagazonosítást végezhet, amelyről feljegyzés készítt.

³⁴² Kommentár i.m. 513.

1. A szemle³⁴³

A szemle jogintézményének legfőbb sajátossága, hogy arra akkor kerülhet sor, amennyiben a bizonyítandó tény megismeréséhez vagy megállapításához személy, tárgy vagy helyszín megtekintése vagy megfigyelése szükséges. A személy, tárgy, helyszín megtekintése, megfigyelése eredményezhet olyan következtetést vagy megállapítást, amely elősegítheti a történeti tényállás tisztázását. A szemle tehát vonatkozhat akár személyre, akár tárgyra, akár helyszínre, azaz bárki és bármi szemle alá vonható, feltéve, hogy olyan jegyeket visel magán, amelyek a büntetőjogi felelősség megállapíthatósága szempontjából relevánsak. Ezért írja elő a Be., hogy a szemle során valamennyi, a bizonyítás szempontjából jelentős körülményt minden részletre kiterjedően rögzíteni kell, így a szemletárgy felkutatásának, összegyűjtésének menetét, módját, helyét és állapotát.

A Be. a szemlével összefüggésben kötelező jelleggel írja elő, hogy a szemle során fel kell kutatni és össze kell gyűjteni a tárgyi bizonyítási eszközöket is, melyek felkutatása, rögzítése és biztosítása során úgy kell eljárni, hogy az eljárási szabályok megtartása utólag is ellenőrizhető legyen. Nem képezheti vita tárgyát, hogy az objektív igazság megállapíthatósága érdekében a lehetséges hatósági visszaélésekkel szembeni oltalom megteremtése céljából várja el a Be., hogy ha lehetséges és szükséges, a szemle tárgyáról kép, hang, illetve kép- és hangfelvételt, rajzot vagy vázlatot készítsenek, és ezeket a jegyzőkönyvhöz csatolják.

³⁴³ Be. 207. § (1) Szemlét a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság rendel el és tart, ha a bizonyítandó tény megismeréséhez vagy megállapításához személy, tárgy vagy helyszín megtekintése, illetve tárgy vagy helyszín megfigyelése szükséges.

(2) A szemlén fel kell kutatni és össze kell gyűjteni a tárgyi bizonyítási eszközöket, és gondoskodni kell a megfelelő módon történő megőrzésükről. A szemle alkalmával a bizonyítás szempontjából jelentős körülményeket részletesen rögzíteni kell, így különösen a szemletárgy felkutatásának, összegyűjtésének menetét, módját, helyét és állapotát. A tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása, rögzítése és biztosítása során úgy kell eljárni, hogy az eljárási szabályok megtartása utólag is ellenőrizhető legyen. A szemle tárgyáról, ha lehetséges és szükséges, kép-, hang-, illetve kép- és hangfelvételt, rajzot vagy vázlatot kell készíteni, és azt a jegyzőkönyvhöz kell csatolni.

(3) Ha a szemle tárgyát a nyomozás során egyáltalán nem, vagy csak jelentős nehézség, illetve költség árán lehet a helyszínen megtekinteni, a szemlét az elrendelő szerv előtt kell megtartani.

(4) A szemle során szakértőt lehet alkalmazni.

(5) Ha a büntetőeljárás során az elkövető azonosítása érdekében biometrikus minta rögzítése indokolt, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság az érintett személlyel, tárggyal, helyszínnel vagy tárgyi bizonyítási eszközzel kapcsolatba került személyektől biometrikus mintát rögzíthet más biometrikus minta véletlen szennyeződésének kiszűrése érdekében.

2. A helyszíni kihallgatás³⁴⁴

A jogintézmény lényege, hogy a terhelt, illetve a tanú kihallgatására a bűncselekmény helyszínén vagy a bűncselekménnyel összefüggő más helyszínen kerül sor, amennyiben ez indokolt, így például, mert a terhelt helyszíni kihallgatása lehetővé teszi az elkövetés pontos helyének meghatározását, tárgyi bizonyítási eszköz feltalálását. A helyszíni kihallgatás szükségszerűen az érintett személy közreműködését, tevékenységét teszi szükségessé, ezáltal ugyanis lehetővé válik a büntetőjogi felelősségre kiható események rekonstrukciójára és amint már említettem, akár további bizonyítási eszközök beszerzésére. A helyszíni kihallgatásra csak azt követően kerülhet sor, hogy akár a terhelt, akár a tanú kihallgatása már megtörtént és a kihallgatásuk során előadottak egyértelműsítése teszi szükségessé a szóban forgó jogintézmény alkalmazását. Másként fogalmazva, a helyszíni kihallgatást időben meg kell, hogy előzze az „első” terhelti vagy tanúként történő kihallgatás. Ebből az is következik, hogy mind a terheltnek, mind a tanúnak az „első” kihallgatásán vallomást kellett tennie, mert amennyiben például a terhelt élt a hallgatás jogával, értelmetlenné válna a helyszíni kihallgatás.

A helyszínen kihallgatás keretei között válhatnak ellenőrizhetővé a bűncselekmény egyes mozzanatai, az elkövetési magatartás részcselekményei vagy a részcselekmények időbeli lefolyása. A valósághű történeti tényállás teljeskörű feltárása érdekében elengedhetetlen, hogy a helyszíni kihallgatás közreműködője önállóan, befolyásmentesen járjon el, illetve, hogy a helyszíni kihallgatás egyértelműen dokumentált legyen. Leszögezhető az is, hogy a helyszíni kihallgatás során történtek a cselekmény lefolyásának tisztázásán túl hozzájárulhatnak a bűncselekmény végrehajtásában résztvevő személyek konkrét magatartásának felderítéséhez, az események érthetőbbé tételéhez. A helyszíni kihallgatás alkalmával mind a terhelt, mind a tanú számára is lehetőség nyílik arra, hogy a korábbi vallomásukat pontosítsák, amit nagymértékben segít elő a történetek helyszínen megvalósuló felidézése.

³⁴⁴ Be. 208. § (1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a helyszínen hallgatja ki a terheltet és a tanút, ha szükséges, hogy a bűncselekmény helyszínén vagy a bűncselekménnyel összefüggő más helyszínen tegyen vallomást, mutassa meg az elkövetés helyét, a bűncselekménnyel összefüggő más helyet, tárgyi bizonyítási eszközt, illetve a cselekmény lefolyását.

(2) A helyszíni kihallgatás előtt a terheltet, illetve a tanút ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses helyet, cselekményt vagy tárgyi bizonyítási eszközt milyen körülmények között észlelte, és miről ismerné fel.

3. A bizonyítási kísérlet³⁴⁵

A Be. rendelkezéseiből következően bizonyítási kísérletet akkor kell foganatosítani, ha annak megállapítása vagy kontrollálása válik szükségessé vagy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetve körülmények között megvalósulhatott-e. A bizonyítási kísérlet „alapján eldönthető, hogy úgy, ahogy azt a terhelt vagy a tanú a vallomásában előadta, a vallomásban állított tény az adott körülmények között (a meghatározott helyen, időben, módon stb.) megtörténhetett-e (pl. a tanú az adott látási viszonyok mellett és a vallomásában megjelölt távolságból láthatta-e a cselekményt vagy annak a vallomásában állított mozzanatát).

Gyakori, hogy a terhelt a bizonyítási kísérlet alkalmával részletesen bemutatja, hogyan, milyen módon, milyen körülmények között követte el a bűncselekményt és ezáltal válik ellenőrizhetővé, hogy az úgy megtörténhetett-e. A bizonyítási kísérlet alkalmas lehet bizonyos cselekvések lehetőségének ellenőrizhetőségén túl a tények közötti ok, okozati kapcsolatok lehetőségének tisztázására, bizonyos cselekvések időtartamának megállapítására, ami az alibi elvetésére vagy elfogadására ad alapot.”³⁴⁶

A bizonyítási kísérlet tehát olyan, a Be.-ben meghatározott bizonyítási cselekmény, amelynek során bár a körülmények által a legteljesebb mértékben lehetővé tett ugyanolyan feltételek között, de mégiscsak mesterségesen és utóbb kialakított szituáció révén igyekszik a valóságot feltárni.

Célja, hogy biztosítsa „a közvetlen, empirikus tapasztalati úton való ismeretszerzést és ennek megfelelően a bizonyító adat értékelése tekintetében az észszerű meggyőződés kialakítását.”³⁴⁷

³⁴⁵ Be. 209. § (1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság bizonyítási kísérletet rendel el és tart, ha azt kell megállapítani vagy ellenőrizni, hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetve körülmények között megtörténhetett-e.

(2) A bizonyítási kísérletet lehetőleg ugyanolyan körülmények között kell lefolytatni, mint ahogyan a vizsgált esemény vagy jelenség megtörtént, illetve megtörténhetett.

³⁴⁶ Kommentár i. m. 516–517.

³⁴⁷ Magyarázat (1. kötet). i. m. 265. Az idézett rész szerzője Nagy Lajos.

A bizonyítási kísérlet tekintetében tehát alapkövetelmény, hogy a lehetőségekhez képest ugyanolyan körülmények biztosítására kerüljön sor, mint amilyen körülmények között a vizsgált esemény jelenség megtörtént vagy megtörténhetett. A gyakorlat egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a bizonyítási kísérlet esetében az ismétlés kötelező, mert a jogintézmény többszöri igénybevétele lehetővé teszi a körültekintőbb, minden részletre kiterjedő megfigyelést és ily módon kiküszöbölhetővé válik a véletlenszerűség is.

A bizonyítási kísérlet technikai végrehajtása mindebből következően determináló szerepet játszik az igazság kiderítésében. Ugyanezt szolgálja az is, hogy a bizonyítási kísérlet befejezését követően a résztvevők számára módot kell adni az észrevételeik, indítványaik előterjesztésére.

Összefoglalva elmondható, hogy a bizonyítási kísérlet – megítélésem szerint – rendkívül jelentős szerepet tölthet be a materiális igazság megállapíthatósága körében. Természetesen előfordulhat, hogy az azon résztvevő szándékosan – az igazság kiderítésének megakadályozása érdekében – másként cselekszik, azaz olyan magatartást tanúsít, amely által elfedni kívánja például a büntetőjogi szempontból releváns tényeket.

4. Felismerésre bemutatás³⁴⁸

„A felismerésre bemutatás lényegében a bizonyítási kísérlet egyik sajátos esete [...] Célja a bizonyítandó tényre vonatkozó állításnak kísérleti módon való ellenőrzése”³⁴⁹

A felismerésre bemutatás lényege, hogy amennyiben személy vagy tárgy felismerése válik szükségessé akár a terhelt, akár a tanú vonatkozásában, személyt vagy tárgyat kell bemutatni. Erre egyébként sor kerülhet oly módon is, amennyiben nincs más lehetőség, hogy a személy vagy a tárgy képét, hangját vagy kép – és hangfelvételét mutatják be a tanúnak vagy a terheltnek. Mindennek eredménye pedig az lehet, hogy a terhelt vagy a tanú kiválasztja az általa felismert személyt vagy tárgyat vagy úgy nyilatkozik, hogy a keresett személy vagy tárgy nincs a bemutatottak között. A jogintézmény tekintetében számos technikai jellegű normát tartalmaz a törvény, így

- legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni,
- a felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a személyt vagy a tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen a kapcsolatuk, milyen ismertetőjegyei vannak,
- személyek bemutatásakor a felismerést végző által nem ismert, a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani,
- tárgyak bemutatásakor a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni,

³⁴⁸ Be. 210. § (1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang vagy kép- és hangfelvételen is bemutatható. (2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többtől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetve ne észlelhesse. Ha a tanú személyes adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.

³⁴⁹ Magyarázat (1. kötet) i. m. 268. Az idézett rész szerzője Nagy Lajos

- a kérdéses személy vagy tárgy nem térhet el jelentősen a többitől, nem lehet feltűnő,
- a felismerésre bemutatást több felismerő személy létezésekor külön-külön kell foganatosítani,
- a tanú védelme érdekében a felismerést úgy kell végrehajtani, hogy a tanú ne legyen észlelhető, felismerhető.

Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a Be. ilyen nagy számban tartalmaz a végrehajtás módjával kapcsolatos normát. Ugyanis a felismerésre bemutatásnak a bizonyító erejét „leronthatja a szakszerűtlen végrehajtása. Ha a felismerésre bemutatás vagy annak módja a jogszabály előírásainak nem felel meg, az eljárás rendszerint utóbb már nem ismételtető meg. Ennek jogi konzekvenciáját levonva a törvény nagyfokú precizitással rögzíti azokat a szakszerűségi követelményeket, amelyeket a felismerésre bemutatás során annak megbízhatósága érdekében feltétlenül figyelembe kell venni.”³⁵⁰

5. A szembesítés³⁵¹

A szembesítés jogintézménye az egymásnak ellentmondó vallomások tisztázását, azaz az igazság megállapíthatóságát szolgálja. A szembesítés tehát nyilvánvalóan egy olyan helyzet megoldására törekszik, amikor az egyik vallomás nem felel meg a történeteknek. Abban az esetben ugyanis, ha akár a terhelt, akár a tanúk vallomása egybehangzó, szembesítésre nem fog sor kerülni. Ugyancsak feltétele a szembesítés alkalmazhatóságának, hogy a terhelt, illetve a tanú tegyen vallomást. Minden olyan esetben ugyanis, amikor a terhelt él a vallomás jogával vagy a tanú a vallomástétel megtagadásának jogával, nincs egybevethető és értékelhető vallomás.

Más kérdés, hogy mind a terhelt, mind a tanú élhet a változtatás jogával, azaz dönthetnek úgy, hogy később vallomást tesznek. A szembesítés végrehajtására úgy kerül sor, hogy a

³⁵⁰ Kommentár i. m. 518.

³⁵¹ Be. 211. § (1) Ha a terhelt, a tanúk, illetve a terhelt és a tanú vallomásai egymással ellentétesek, a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság az ellentétet szükség esetén szembesítéssel tisztázza. A szembesítették a vallomásukat egymással élőszóban közlik, ezután megengedhető, hogy a szembesítették egymásnak kérdéseket tegyenek fel.

(2) Ha a tanú vagy kímélete vagy védelme ezt szükségessé teszi, a tanú, illetve a terhelt szembesítését mellőzni kell.

szembesítettek egymással élőszóban közlik a vallomásukat és egyébként egymásnak kérdéseket is feltehetnek. Megjegyzem, hogy ügyvédi gyakorlati tapasztalataim szerint a szembesítés még soha, egyetlen egy esetben sem vezetett eredményre. Tehát egyetlen egy ügyben sem változtatta meg sem a terhelt, sem a tanú a vallomását a szembesítés eredményeként, ezért úgy gondolom, hogy ez a jogintézmény, bár gátját nem képezi az igazság megállapításának, de azt különösebben nem is segíti elő, holott a szituáció nyilvánvaló, azaz a szembesítés valamelyik résztvevője nem mond igazat.

6. Műszeres vallomásellenőrzés³⁵²

Az is egyértelmű, hogy a rendelkezésre álló technikai eszközök az idő előrehaladtával egyre korszerűbbek, modernebbek lesznek, ennek köszönhetően a műszeres vallomásellenőrzés már egy újszerű bizonyítási cselekményként tartható számon. Jelenleg két eszközt használhatunk erre a célra: a poligráfot és a grafométert. Ezen bizonyítási eszköz fogatosítására azonban kizárólag akkor kerülhet sor, ha ahhoz a tanú, illetve a gyanúsított hozzájárul. A műszeres vizsgálatok nyilvánvalóan azt a célt szolgálják, hogy megállapítható legyen a terhelt vagy a tanú szavahihetősége. Bár a hazugság kiderítése még a 21. század technikai vívmányainak alkalmazása révén is rendkívül nehéz, ugyanakkor a technika segítségével lehetővé vált a hazugság felismerése.

Már az ókorban³⁵³ is alkalmaztak olyan módszereket, amelyek révén élettani jegyek alapján próbálták megállapítani, hogy ki mond igazat és ki nem. A tudomány a múlt

³⁵² Be. 212. § (1) Az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során a tanú és a gyanúsított vallomását műszeres vallomásellenőrzéssel vizsgálhatja. A vizsgálathoz a tanú, illetve a gyanúsított hozzájárulása szükséges.

(2) A műszeres vallomásellenőrzés során szaktanácsadó igénybevétele kötelező, aki eljárásáról és megállapításairól a továbbiakban tanúként hallgatható ki.

³⁵³ Így Kínában már az időszámítás előtt rendszeresítették a rizspróbát, amelynek lényege, hogy a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személynek, míg kihallgatták, rizsport kellett a szájában tartania és ha a kihallgatás befejezése után azt megvizsgálva azt tapasztalták, hogy a rizspor száraz, a kihallgatott személyt hazugnak minősítették. Ennek az az élettani tapasztalat volt az alapja, hogy a veszélyhelyzetben levő személy szájnyálkahártyája kiszárad. Orvosi műszert első alkalommal Cezare Lombroso alkalmazott 1895-ben. A műszer a hidroszfigmográf nevet viselte, ami egy vízzel feltöltött olyan edény volt, amelyhez egy mérőműszert kapcsoltak. Ez a mérőműszer a vízszintjének ingadozását rögzítette. A kihallgatott személynek az edénybe kellett tennie a kezét, majd kérdéseket intéztek hozzá és a műszer mérte, hogy a kérdésre adott válasz hatására csökkent-e a víz szintje. Az élettani háttere Lombroso vizsgálatának a Canon-féle vészreakció képezte, amelynek lényege, hogy veszélyhelyzetben megváltozik a szervek közti véreloszlás aránya és azok a szervek jutnak korábban vérhez, amelyek a válaszcél tekintetében

század közepén ismerte fel, hogy mind az őszinteségnek, mind a hazugságnak vannak olyan megnyilvánulási sajátosságai, amelyek alapján felismerhető, hogy ki szavahihető és ki nem. Bár a hazugság egyértelműen az emberi magatartás részét képezi, az emberek többsége mégis negatív élményként éli meg az ilyen szituációt, ezért a szervezete reagál erre a negatív hatásra. Az is egyértelmű, hogy ezeket a felismerhető reakciókat voltaképpen nem a hazugság ténye idézi elő, hanem a hazugság lelepleződésével összefüggő félelem.³⁵⁴

Részösszefoglaló

Dolgozatom VI–VII. fejezetében tehát a hatályos Be. rendelkezései alapján a bizonyítási eszközöket és a bizonyítási cselekményeket tettem elemzés tárgyává. Nem képezheti vita tárgyát, hogy az ezekre vonatkozó szabályok determinálják az egész bizonyítást, illetve annak eredményét.

fontosabbak. Ezért, mert a válaszadás tekintetében az agynak van fontosabb szerepe, a kezek vérellátása csekélyebb jellegű lesz. Mindebből pedig Lombroso azt a következtetést vonta le, hogy hazugság esetén a tartályban a víz szintjének esnie kell, mert lecsökken a kézen átáramló vér mennyisége, aminek eredményeként csökken a kéz térfogata. Ugyancsak az élettani funkciókat tette vizsgálatának tárgyává Vittorio Benussi, aki felismerte azt a tényt, hogy bizonyos szituációkban (idegesség, félelem, meglepetés stb.) változik az ember légzése. Amennyiben nyugodt körülmények jellemzik a háttérrel, a légzés is normális szintű marad, ellenben váratlan szituáció, félelem esetén a légzés felgyorsul. John A. Larson alkotta meg az első olyan műszert 1921-ben, amely képes volt rögzíteni egyidejűleg a vérnyomást, a pulzust és a légzést, illetve az ezekben bekövetkezett változásokat. Ezt az eljárást Leonard Keeller fejlesztette tovább 1949-ben, mert Keeller műszere már bőrreakciók változásainak mérésére is alkalmas volt.

³⁵⁴ A poligráfós vizsgálat során az ellenőrzöttnek kérdéseket tesznek fel oly módon, hogy az érintett igennel vagy nemmel tudjon válaszolni. A poligráfós vizsgálat bevezetésekor még azt a módszert alkalmazták, hogy az ügyre vonatkozó kérdéseket teljességgel indifferens kérdések közé keverték, a poligráf pedig jelzett, ha a büntetőügyre vonatkozó kérdés negatív reakciókat váltott ki az érintett szervezetéből. Ma már inkább az ún. kontrollkérdéses módszert alkalmazzák, aminek a lényege, hogy ellenőrző kérdések beépítésére is sor kerül. Az ellenőrző kérdés olyan tényre vonatkozik, amely valóságtartalma bizonyított.

VIII. Bizonyítás a bírósági eljárásban

Nem képezi vita tárgyát a jogirodalomban, hogy bizonyításra, illetve bizonyítási cselekmények végzésére mind a nyomozó hatóság, mind az ügyészség jogosult és köteles, és abban sincs vita, hogy ez a kötelezettség a bíróságot is terheli.

1. Bizonyítás az elsőfokú bírósági eljárásban

Korántsem egyértelmű azonban a bíróságok vonatkozásában, hogy az eljárás mely szakaszában folyhat bizonyítás. A Be. jelentős mértékben változtatta meg az elsőfokú bíróság tárgyalásának előkészítésére vonatkozó szabályokat, pontosabban fogalmazva, jelentősen megnövelte az előkészítő ülés szerepét annak érdekében, hogy az eljárás gyorsítása által lehetővé váljon az időszorúság követelményének való megfelelés. Az előkészítő ülést a terhelttel való együttműködés olyan fórumává tette a Be., amely fórum akár a bűnösség megállapítására is jogosult. A Be. szerint az előkészítő ülés a vádemelés után a tárgyalás előkészítése érdekében tartott nyilvános ülés.³⁵⁵ Az előkészítő ülés menetére vonatkozó rendelkezések szerint annak megkezdése után az ügyész ismerteti a vád lényegét, a vádat alátámasztó bizonyítási eszközöket és indítványokat tehet az intézkedés mértékére, illetve tartamára arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen beismeri a bűncselekmény elkövetését.³⁵⁶ Amennyiben a vádlott a bűnösségét beismeri, továbbá lemond a tárgyaláshoz való jogáról, és a bíróság a vádlott bűnösségét beismerő nyilatkozatát elfogadja, az ügy érdemében dönthet, azaz ítéletben megállapíthatja a vádlott bűnösségét.³⁵⁷ A Be. rendelkezései szerint a vád lényegének ismertetését követően a bíróság „a vádlottat a XXX. Fejezet szerint kihallgatja. A bíróság a kihallgatás megkezdésekor a terhelti figyelmeztetésen kívül figyelmezteti a vádlottat az 500. § (2) bekezdésében foglaltakra.”³⁵⁸

Ezen törvényi rendelkezésekkel kapcsolatban kétféle álláspont alakult ki: az egyik szerint a Be. azon szövegéből, amely szerint a vádlott csak abban a kérdéskörben nyilatkozhat, hogy bűnös-e, ez a nyilatkozat terhelti vallomásnak nem értékelhető, tekintettel arra, hogy

³⁵⁵ Be. 499. § (1) bek.

³⁵⁶ Be. 502. § (1) bek.

³⁵⁷ Be. 504. §

³⁵⁸ Be. 502. § (3) bek.

bizonyításra, illetve bizonyítás felvételére csak a bíróság tárgyalásán kerülhet sor. A másik álláspont szerint a Be. rendelkezései egyértelműek, azaz a bíróság a vádlottat a Be. XXX. Fejezete szerint hallgatja ki, ennek a fejezetnek a címe pedig „A terhelt vallomása”. A bíróságnak a kihallgatás megkezdésekor a terheltet még arra is figyelmeztetnie kell, hogy az előkészítő ülésen beismerheti a bűnösségét abban a bűncselekményben, amely miatt vádat emeltek és lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, de ha ezt megteszi és a bíróság a nyilatkozatát elfogadja, akkor a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem vizsgálja.

A Be. XXX. Fejezetének normái szerint a terhelt vallomásának minősül a terhelt minden olyan, a büntetőeljárásban a terhelti figyelmeztetés utáni bíróság, ügyészség vagy nyomozóhatóság előtt tett, illetve ezeknek címzett szóbeli vagy írásbeli közlése, amelyben a bizonyítás tárgyára vonatkozóan tényt állít, illetve, ha a terhelt vallomást kíván tenni, a vallomástétel lehetőségét biztosítani kell.³⁵⁹ Tekintettel arra, hogy a terhelt vallomása minden kétséget kizáróan a bizonyítás eszköze, így, ha vallomást tesz, nyilvánvaló, hogy bizonyítás felvételére kerül sor már az előkészítő ülésen. Az előkészítő ülés tekintetében a bizonyítás csupán annyiban speciális, hogy kizárólag a terhelt kihallgatására kerülhet sor.

Álláspontom szerint tehát nem lehet kétséges, hogy bizonyításra már az előkészítő ülésen sor kerülhet, feltéve, hogy a terhelt kíván vallomást tenni, ez a szabály azonban nem feltétlenül segíti elő a materiális igazság megállapítását. Lehetséges ugyanis, hogy a terhelt akár vallomástétel keretei között azért ismeri be a vád tárgyává tett bűncselekmény elkövetését, mert „szabadulni kíván az eljárástól”. Hogy ezen esetkörnek a gyakorlata minél csekélyebb legyen, a Be. rendelkezése szerint a bíróságnak csak akkor nyílik lehetősége a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadására, ha a beismerés önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik, valamint a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az ügy iratai is alátámasztják. A Be. is minimalizálni próbálta tehát a valóságot nem tükröző terhelti vallomás elfogadását, kiiktatva az elfogadás automatizmusának lehetőségét.

³⁵⁹ Be. 183. § (1)–(2) bek.

Az sem képezheti vita tárgyát, hogy a bizonyítás színtere az elsőfokú bíróság tárgyalása az irányadó eljárásjogi normák alapján.

Az elsőfokú bíróság a történeti tényállást az általa lefolytatott bizonyítás befejezése után állapítja meg. A bíróságnak feladata legelőször is megvizsgálni mindazokat a tényeket, amelyek a büntetőügyben relevánsak, majd igazságnak megfelelően meg kell állapítania a történeti tényállást.

A vád keretei között lefolytatott bizonyítás tehát tartalmilag megismerést jelent, amelynek eredményét tükrözi az elsőfokú ítélet tényállása,³⁶⁰ így a bíróság által megállapított valóság-hű tényállás lesz az alapja a bíróság döntésének.³⁶¹

A Be. új rendelkezése, hogy a materiális igazság megállapíthatósága érdekében a vádemelést követően már az előkészítő ülés keretei között meg kell határozni a bizonyítás menetét, illetve meg kell jelölni a bizonyítandó tényekre is kiterjedően a bizonyítási eszközöket, bizonyítási cselekményeket. Ezt a megoldást a Be. perkoncentrációnak nevezi.

Egyetértek tehát Háger Tamással, aki szerint a beszámítási képessége teljében lévő vádlott feltehetően akkor tesz ilyen nyilatkozatot, ha a bűncselekményt a vád szerint elkövette, ezen esetben sem a valóság-hűség, sem az ítéleti igazság nem sérül, legfeljebb a bírói igazságszemlélet nem jelenik meg olyan markánsan az ítéletben, mint bizonyítási eljárást követően hozott döntésnél.³⁶²

A beismerés elfogadásával kapcsolatos törvénysértés csak a beismerő nyilatkozat elfogadásának időpontjában létező tények és körülmények alapján vizsgálható. Olyan tényre, körülményre vagy nyilatkozatra, amelynek figyelembevételére a beismerő nyilatkozat elfogadásakor a bíróságnak nem volt lehetősége, illetve kötelessége, a későbbiekben, így például a felülvizsgálati eljárás során hivatkozni nem lehet. A

³⁶⁰ BELOVICS–TÓTH: i. m. 489.

³⁶¹ Be. 163. § (2) bekezdése alapján a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valóság-hű tényállásra alapozza.

³⁶² HÁGER Tamás: *A korlátozott felülbírálat büntetőjogi főkérdésben a másodfokú eljárásban, a bírói igazságszemlélet és a korlátozott revízió.* 6. <https://ujbtk.hu/dr-hager-tamas-a-korlatozott-felulbiralat-buntetojogi-fokerdesben-a-masodfoku-eljarasban-a-biroi-igazsagszemlelet-es-a-korlatozott-revizio/>

beismerés elfogadása szempontjából teljességgel közömbös a terheltnek a beismerés megtételekor és a tárgyalásról lemondáskor fennálló, rejtett vagy kifejezett olyan indoka, amely nem érinti az elfogadás törvényi feltételeit.³⁶³ Ami ebben a körben disszertációm szempontjából a legfontosabb, hogy a bíróságnak a valósághű tényállás megállapítási kötelezettsége akkor is fennáll, ha ítéletét a terhelt beismerő nyilatkozatának elfogadására alapítja. Ebben az esetben a valósághű tényállást a bűnösség vádirati tényállással egyező elismerése, e nyilatkozat elfogadása és az eljárás ügyiratai biztosítják. Annak ellenére, hogy a bíróság korlátozott bizonyításra alapozza ítéletét, a valósághű tényállás, azaz az anyagi igazság ezen, tehát a beismerésen alapuló eljárásokban is érvényesül.

Abban az esetben pedig, ha a vádlott előkészítő ülésen a bűnösségét nem ismeri be³⁶⁴ és a bizonyítással kapcsolatos indítványokat az arra jogosultak előterjesztették a bíróság tárgyalást tart.³⁶⁵ Itt is helye van a bizonyítás lefolytatásának mellőzésére olyan tények esetében, amelyeket a vádló, a vádlott és a védő együttesen annak fogad el.

E körben azonban érdekességként jelenik meg az, hogy például a korlátozott beszámítási képességű vádlott esetén lehetőség nyílik a vádlott beismerő nyilatkozatának az elfogadására,³⁶⁶ emellett azt sem zárja ki a Be., hogy ilyen, korlátozott beszámítási képességű vádlott e tények tekintetében tett nyilatkozatával mellőzze a bizonyítást.

Megjegyzem, ez a fajta bizonyítás mellőzés nem kötelesség, hanem lehetőség, a bíróság dönthet úgy, hogy éppen a vádlott korlátozott beszámítási képességére figyelemmel folytatja le mégis e tényeket érintően a bizonyítást, az ilyen vádlott védőjének pedig mérlegelnie kell, hogy ilyen vádlotti akarat mellett ezzel egyetért-e.

Megítélésem szerint a materiális igazság szempontjából tisztább helyzetet teremtené, ha korlátozott, vagy akár kizárt beszámítási képességű vádlott esetén a törvény nem engedné a bizonyítás mellőzését eredményező ilyen egyetértő nyilatkozat megtételét vagy a

³⁶³ BH 2022.121.

³⁶⁴ A Be. 506. § (2) bekezdés alapján ugyanígy kell tekinteni azt az esetet is, ha a bíróság a vádlott beismerő nyilatkozatának elfogadását megtagadja, vagy a vádlott tagadja meg a válaszadást a bűnösség beismerésének körében, vagy ha a vádlott a bűnösségét beismeri ugyan, de nem mond le a tárgyaláshoz való jogáról.

³⁶⁵ A Be. 425. § (1) bekezdése szerint a bíróság tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesz fel.

³⁶⁶ Be. 504. § (2) bek. b) pont

bűnösség beismerésének elfogadását. Előállhat ugyanis olyan helyzet, hogy egy ilyen beszámítási képességű vádlott a vádirati tényállás egészét fogadja el valónak, akkor is, ha a korábban vallomástételi jogával nem élt vádlott bírósági eljárásban tett vallomása alapján kiderülne, hogy a vádirati tényállás helyesen tartalmazza pld. az általa megvalósított bántalmazás tényeit, azonban abból a szempontból hiányos, hogy a vádlott jogos védelmi helyzetben cselekedett.

2. Bizonyítás a másodfokú eljárásban

A Be. rendelkezése szerint a másodfokú bírósági eljárásban bizonyításra csak akkor kerülhet sor, ha az elsőfokú bíróság ítélete részben megalapozatlan, ha a fellebbezésben új tényt állítottak vagy új bizonyítékre hivatkoztak, továbbá, ha eljárási szabálysértés kiküszöbölésére van szükség.³⁶⁷ A másodfokú bizonyítás lehetősége szorosan összefügg az elsőfokú bíróság ítélete megalapozottságának vagy megalapozatlanságának problémájával. Abban az esetben az elsőfokú bíróság ítélete teljes egészében megalapozatlan, tehát az elsőfokú bíróság nem állapított meg tényállást vagy a tényállás teljes egészében felderítetlen, az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül kell helyezni, annak korrekciójára törvényes lehetőség nincs.

Más a helyzet a részleges megalapozatlanság tekintetében, mert az bizonyítással kiküszöbölhető. Részben megalapozatlan az elsőfokú bíróság ítélete, ha az elsőfokú bíróság a tényállást hiányosan állapította meg, vagyis részben megalapozatlan az elsőfokú bíróság ítélete, ha az részben felderítetlen, mert csupán egyes bizonyítandó tényekre vonatkozóan maradt el a történeti tényállás tisztázása, a megfelelő bizonyítási eszköz beszerzése, aminek következtében a felderítetlenség csak a tényállás egyes köreire vonatkozik. Ilyenkor a bizonyítás lefolytatására és a tényállás megállapítására sor került, az azonban nem tekinthető teljeskörűnek. Ez a hiányosság pedig a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából releváns tényre vonatkozik. Ugyancsak részben megalapozatlan az elsőfokú bíróság ítéletének tényállása, ha az ellentétes az ügyiratok tartalmával. Iratellenességről tehát akkor van szó, ha a tényállás által rögzített tény nem egyezik meg a rendelkezésre álló bizonyítékokból levonható következtetésekkel.

³⁶⁷ Be. 594. § (1) bek.

Végül az úgynevezett helytelen ténybeli következtetés szintén részbeni megalapozatlanságot eredményez.

Amint már említettem, ha az ítélet teljességgel megalapozatlan, annak törvényes korrigálására nincs lehetőség, a részbeni megalapozatlanság kiküszöbölése másodfokon viszont törvényi kötelezettség. Bizonyítás nyilvánvalóan a megalapozatlanság azon két esetkörét érintheti, amikor a tényállás részben felderítetlen, vagy a megállapított tényállás hiányos.

A felvett bizonyítás alapján az elsőfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállás megállapítására is sor kerülhet, ha a döntés a vádlott javát szolgálja, így például ha felmentésének van helye, de a lefolytatott bizonyítás alapján, amennyiben arra ügyészi indítvány alapján került sor, az elsőfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállás megállapításával a felmentett vádlott bűnösségének megállapítására is sor kerülhet.³⁶⁸ Az utóbbi esetben a bizonyítást az ügyészségnek kell indítványoznia. A másodfokú bíróság azokkal a tényekkel kapcsolatban, amelyek tekintetében bizonyítást vet fel, még a bizonyítékokat is az elsőfokú bíróságtól eltérően értékelheti.

Abban az esetben, ha másodfokon akár ügyészi indítványra, akár hivatalból vagy terhelti védői kezdeményezésre bizonyítás felvétele valósul meg, kérdésként merül fel a másodfokú bíróság által fogantatosított bizonyításból eredő bizonyítékoknak, továbbá az elsőfokú bíróság által felvett bizonyításból származó bizonyítékoknak az együttes értékelési lehetősége. „A bizonyítékok értékelése azt jelenti, hogy a törvényesen beszerzett és megvizsgált bizonyítási eszközökből származó, adott bizonyítékot a bíróság elfogadja hitelesnek vagy sem, illetve melyik részében fogadja el és melyikben nem.

Ehhez képest eltérő a bizonyítékok értékelése, ha a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyítékot nem fogadja el, vagy az általa el nem fogadottat elfogadja, vagy más részében fogadja, illetve veti el, mint az elsőfokú bíróság. A másodfokú bíróság azonban kizárólag azokra bizonyítandó tényekre vonatkozóan értékelheti az elsőfokú bíróságtól eltérően a bizonyítékokat, amelyek a másodfokú

³⁶⁸ Be. 593. §

eljárásban maga folytatott le, vagy maga is lefolytatott bizonyítási cselekményt. Ez a rendelkezés egyszersmind a másodfokon történő bűnösség megállapítást involváló eltérő tényállás megállapíthatóságának a korlátja is. A törvény azonban a felülmérlegelés tilalma alól a terhelt javára kivételt enged.”³⁶⁹

Abban a kérdésben, hogy mit jelent a felülmérlegelés tilalma, a jogalkalmazói gyakorlat teljesen egységes, nevezetesen, hogy a másodfokú bíróság a bizonyíték hitelességét illetően nem dönthet másként, mint ahogyan azt az elsőfokú bíróság tette.³⁷⁰ Ez azt jelenti, hogy a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyítékot nem vethet el, illetve, hogy a másodfokú bíróság egy, az elsőfokú bíróság által elvetett bizonyítékra nem alapíthat tényt. „Nem érvényesül ugyanis ez a bizonyíték értékelési korlátozás, ha a másodfokú bíróság a vádlottat az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma vagy ténybeli következtetés alapján felmenti vagy vele szemben az eljárást megszünteti.”³⁷¹

A miniszteri indokolásban kifejtettek szerint is „A megalapozatlanság kiküszöbölése esetén tehát a bíróság főszabályként csak azokkal a tényekkel kapcsolatban értékelheti eltérően a bizonyítékokat, amelyre bizonyítást vet fel. Az elsőfokú bíróság lefolytatott egy bizonyítási eljárást, és a beszerzett bizonyítékok egyenként és összességében történt értékelése (mérlegelése) alapján állapított meg tényt (azaz tényállást), a másodfokú bíróság nem értékelheti eltérően a bizonyítékokat az elsőfokú bírósághoz képest, azaz nem mérlegelhet felül. Ha bizonyítást vesz fel, ez az elv már nem érvényesül. Ebben az esetben ugyanis egy adott ténnyel kapcsolatban az elsőfokú bíróság számára rendelkezésre álló és már mérlegelés tárgyává tett bizonyítékait és az általa – azaz a másodfokú bíróság által – beszerzett bizonyítékokat a másodfokú bíróságnak együttesen, összeségükben kell értékelni és a történeti tényállást ennek alapján kell megállapítani.”³⁷²

Megjegyzem, hogy a vádlott bűnösségét eredményező eltérő tényállás megállapítására nem csupán felülmérlegelés alapján kerülhet sor. „Az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok alapján vagy a helyes ténybeli következtetés eredményeként

³⁶⁹ Kommentár 2. kötet i. m. 1199.

³⁷⁰ BH 2019.B.9.

³⁷¹ Kommentár Uo.

³⁷² T/13972. számú törvényjavaslat indokolással – a büntetőeljárásról 511.

olyan új tény is a tényállás részévé válhat, amellyel összefüggésben az elsőfokú bíróság bizonyítékot nem mérlegelt. Ilyenkor tehát nem a bizonyítékok felülmérlegelésén alapul a másodfokú bíróság eltérő tényállás megállapítási tevékenysége. Ennek következtében pedig a felülmérlegelés tilalma sem szenved sérelmet, mert a terhelt terhére a bizonyítékokat felülmérlegelni csak az ügyészség által indítványozott bizonyítás lefolytatása alapján lehet.”³⁷³

A másodfokú eljárásban akár a történeti tényállás jelentős mértékű kiegészítésére vagy helyesbítésére is lehetőség van, feltéve, hogy a helyes és hiánytalan történeti tényállás az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyítékok alapján aggálytalanul megállapítható (BH 2006.239), azonban az elsőfokú ítéletben megállapított tényállástól – a törvényi előfeltételek hiányában – történő olyan módosítás, amely a másodfokú bíróság helytelen kiindulásából, az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás egy részének teljességgel önkényes kirekesztése által valósul meg, a másodfokú ítélet tényállásának megalapozatlanságát eredményezi.³⁷⁴

Az elsőfokú bíróság előkészítő ülésen hozott váddal egyező tényállást és jogi minősítést tartalmazó határozat vonatkozásában ugyanakkor a tényállásban rögzített igazság vizsgálata nem lehet teljeskörű a másodfokú eljárásban. Akkor ugyanis, ha a bíróság az előkészítő ülésen döntött a terhelt büntetőjogi felelősségéről, úgy az ítélet ellen csak úgynevezett korlátozott felülbírálatot eredményező fellebbezésnek van helye, amely esetében a törvény kizárja a felülbírálat lehetőségét a bűnösség megállapítása, illetve a váddal egyező tényállás és minősítés tekintetében,³⁷⁵ amely értelemszerűen kihat az anyagi igazság magasabb bírói fórumokon történő vizsgálatára is.

Fellebbezésnek lehet azonban helye, a beismerés elfogadása ellenére eltérő tényállás, és eltérő minősítés megállapítása esetén, mind a vádlott javára, mind a terhére attól függően, hogy a vádhoz képest a bíróság enyhébben minősülő, vagy súlyosabban minősülő bűncselekményt látott megállapíthatónak. Abban az esetben pedig, ha a bíróság a

³⁷³ BELOVICS–TÓTH (2019) i. m. 477.

³⁷⁴ EBH 2015.B.14.

³⁷⁵ Be. 580. § (2) bek. a)–b)

bűnösséget beismerő nyilatkozatot elfogadta, azonban tárgyalást tart, úgy a vádirati tényállás megalapozottságára és a bűnösség kérdésére nem folytathat bizonyítást.³⁷⁶

Mindezekkel összefüggésben „Kiemelkedő jelentősége van ugyanakkor a Be. 593. § (4) bekezdésének, amely szerint, ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, annak következményei nem alkalmazhatók. Az elsőfokú bíróság tehát már hatályon kívül helyezés útján nem számonkérhető, ha az ügyészség nem tett eleget a vád bizonyítására irányuló kötelezettségének. A teljesség igénye okán ki kell térni arra is, hogyha a bíró nem ad helyt a szükséges, akár időn túl is előterjesztett ügyészi indítványnak és ez okozza azt, hogy az ítélet megalapozatlan, akkor az általános szabályok érvényesülnek [...]. Megszűnt tehát az elsőfokú bírót korábban terhelő azon kockázat, hogyha egy rendelkezésre álló, tehát ismert, de az ügyész által nem indítványozott bizonyíték megvizsgálását elmulasztotta és ez vezetett az ítélet megalapozatlanságához (felderítetlenség), akkor a másodfokú bíróság ezt a bizonyítás kiegészítése útján küszöbölte ki vagy ha ez nem volt lehetséges, úgy hatályon kívül helyezéshez vezetett.”³⁷⁷

A kutatásom szempontjából sajátos problémát vet fel még ebben a körben a súlyosítási tilalom jogintézménye.³⁷⁸ A súlyosítási tilalom jogintézményéből fakadóan ugyanis

³⁷⁶ Be. 521. § (1) bek., de lásd a Be. 505. § (1) bek a) és b) pontját is, amely szerint bűnösség beismerése esetén, ha az ügy előkészítő ülésen nem intézhető el, a vádlott és a védő a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem érintő bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményekre vonatkozó indítványt, bizonyítékok kirekesztésére vonatkozó indítványt terjeszthet elő.

³⁷⁷ CSIZMADIÁNÉ i. m. 371.

³⁷⁸ Be. 595. § (1) Az elsőfokú bíróság által felmentett vádlott bűnösségét megállapítani, a vádlott büntetését, illetve a büntetés helyett alkalmazott intézkedést súlyosítani csak akkor lehet, ha a terhére fellebbezést jelentettek be. Ez irányadó akkor is, ha a másodfokú bíróság bizonyítást vesz fel, és annak eredményeként súlyosabb büncselekmény állapítható meg.

(2) A vádlott terhére bejelentett fellebbezésnek azt kell tekinteni, ami a bűnösségének megállapítására, büncselekményének súlyosabb minősítésére, a büntetésének súlyosítására, illetve a vele szemben büntetés helyett alkalmazott intézkedésnél súlyosabbnak a megállapítására, vagy az ilyen intézkedés helyett büntetés megállapítására irányul.

(3) Ha az elsőfokú bíróság a büncselekmény miatt kiszabott büntetés vagy büntetés helyett alkalmazott intézkedés mellett a vádlottat valamely büncselekmény miatt emelt vád alól felmenti, vagy vele szemben az eljárást megszünteti, a büncselekmény miatt kiszabott büntetés vagy a büntetés helyett alkalmazott intézkedés – ha a vádlott terhére a fellebbezést kizárólag a felmentés vagy a megszüntetés ellen jelentették be – csak akkor súlyosítható, ha az ítélet felmentő vagy eljárást megszüntető rendelkezése miatt bejelentett fellebbezés eredményes.

(4) A súlyosítási tilalom folytán a másodfokú bíróság a vádlott terhére bejelentett fellebbezés hiányában nem szabhat ki

a) büntetést azzal szemben, akinek az ügyét elsőfokon önállóan alkalmazott intézkedéssel bírálták el,

amennyiben a vádlott terhére fellebbezést nem jelentettek be, az elsőfokú bíróság által felmentett vádlott bűnösségét megállapítani, illetve büntetését súlyosítani nem lehet, sőt, ezen rendelkezésből fakadóan, ha a másodfokú bíróság bizonyítást vesz fel és annak eredményeként súlyosabb bűncselekmény elkövetése állapítható meg, ezt a szóban forgó jogintézmény szintén kizárja. A súlyosítási tilalom tehát az arra jogosult – így közvádas ügyben az ügyész vagy a pótmagánvádló, magánvádas ügyben a magánvádló – mulasztásának következtében nem képezi gátját ugyan a valóság-hű történeti tényállás megállapításának, ezzel szemben egyértelmű akadályként funkcionálhat az igazságosság érvényre juttatásának.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma, ténybeli következtetés vagy az ügyész által indítványozott bizonyítás alapján az elsőfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállás megállapításával az elsőfokú bíróság által felmentett vádlott bűnösségét megállapíthatja, de a tényállás megváltoztatását nem alapíthatja olyan bizonyítékokra, amelyeket az elsőfokú bíróság nem tett a tárgyalás anyagává és a másodfokú bíróság sem vett fel rájuk nézve részbizonyítást.³⁷⁹

-
- b) elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, a sportrendezvények látogatásától való eltiltás, kiutasítás helyett szabadságvesztést annak felfüggesztése mellett sem,
 - c) felfüggesztett szabadságvesztés helyett végrehajtandó szabadságvesztést,
 - d) végrehajtandó szabadságvesztés helyett hosszabb tartamú szabadságvesztést, annak felfüggesztése mellett sem,
 - e) az elsőfokú bíróság által alkalmazott büntetések számát meghaladó további büntetéseket, ide nem értve a szabadságvesztés helyett alkalmazott büntetéseket,
 - f) az elsőfokú bíróság által nem alkalmazott mellékbüntetést,
 - g) lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése helyett szabadságvesztést, annak felfüggesztése mellett sem.
- (5) Az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának későbbi időpontban történő meghatározását vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását a büntetés súlyosításának, az erre irányuló fellebbezést a vádlott terhére bejelentettnek kell tekinteni.
- (6) Ha az elsőfokú bíróság az elkobzásról, a vagyoneklobzásról, illetve az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételéről a törvény rendelkezése ellenére nem rendelkezett, a tényállás azonban a döntéshez szükséges adatokat tartalmazza, erről a másodfokú bíróság is határozhat abban az esetben is, ha a terhelt terhére nem jelentettek be fellebbezést.
- (7) Ha az elsőfokú bíróság szabálysértés miatt alkalmazott jogkövetkezményt, e jogkövetkezmény a másodfokú eljárásban akkor súlyosítható, ha a fellebbezés a felmentő rendelkezés ellen irányul, vagy az a szabálysértés miatt alkalmazott jogkövetkezmény súlyosítását célozza.

³⁷⁹ BH 2022.94

3. A harmadfokú bírósági eljárás

A Be. rendelkezései szerint a harmadfokú bíróság a határozatát arra a tényállásra alapítja, amely alapján a másodfokú bíróság az ítéletét meghozta, kivéve, ha a másodfokú bíróság ítélete a fellebbezéssel sérelmezett ellentétes döntés tekintetében megalapozatlan. A harmadfokú bírósági eljárásban nincs helye bizonyításnak,³⁸⁰ ezért a bizonyítással összefüggésben lévő ún. relatív eljárási szabálysértés és az emiatt megvalósult részbeni megalapozatlanság esetén is helye lehet a másodfokú – és szükség esetén az elsőfokú – bírósági ítélet hatályon kívül helyezésének, amennyiben az eljárási szabálysértés és ezáltal a megalapozatlanság kizárólag bizonyítás felvételével lenne orvosolható.³⁸¹

Részösszefoglaló

Leszögezhető, hogy a bizonyítás körében kulcsszerepet az elsőfokú bíróság tölt be, illetve, hogy a Be. rendelkezéséből fakadóan köteles feltárni a valóságghú történeti tényállást. Bár a Be. rendelkezése szerint a bíróság a vád bizonyítására csupán azt a bizonyítási eszközt köteles beszerezni, illetve megvizsgálni, amelyet a vádló indítványozott, azaz a bíróság indítvány hiányában bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles, azonban a bíróság hivatalból is elrendelhet bizonyítást pont azért, mert a materiális igazság megállapítási kötelezettség terheli. Amennyiben a szóban forgó kötelezettségének az elsőfokú bíróság eleget tesz, ítéletének történeti tényállása megalapozott kell, hogy legyen, ezért ebben a körben a másodfokú bíróságnak sem cselekvési lehetősége, sem cselekvési kötelezettsége nincs.

A teljességgel megalapozott történeti tényállás tehát másodfokon nem változtatható meg, ebben a körben a másodfokú bíróságot cselekvési teher nem terheli, miként arra sincs lehetősége, hogy a teljességgel megalapozatlan ítéletet helyrehozza. A részbeni megalapozatlanság körében kerülhet sor a történeti tényállás korrekciójára, ami akár eltérő tényállás megállapításához is vezethet, sőt, a bűnösség másodfokú kimondását is eredményezheti.

³⁸⁰ Be. 619. § (1)–(2) bek.

³⁸¹ BH 2020.265.

Ezek a rendelkezések egyértelműen az igazságot, azaz a valósághú történeti tényállás megállapíthatóságát szolgálják, de elősegítik az időszerűség érvényesülését is. Ugyanakkor a súlyosítási tilalom, ha az igazság követelményét nem is, az igazságosság hatályosulását lehetetlenné teheti, amennyiben az arra jogosult nem jelent be fellebbezést a vádlott terhére. Amint arra Király Tibor rámutat, bűncselekményről csak a büntető bíróság dönthet, így arról, hogy történt-e bűncselekmény és ki annak a megvalósítója, „a büntető ítélet hatásai a jogerővel állnak be. A jogerő kezdetétől érvényes, hogy az ítéleti megállapítások igazak, vagyis érvényes az Ulpianustól ismert formula *<res iudicata pro veritate accipitur>*.”³⁸²

³⁸² KIRÁLY Tibor: A bíróság igazságmonopóliuma. In: *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból*. KIRÁLY Tibor (szerk.) Budapest, ELTE-ÁJK, 2005, 195.

IX. Bizonyítási anomáliák a büntetőeljárásban

A büntetőeljárásban – de valójában valamennyi olyan eljárásban, ahol a jogi felelősség megállapítása egy múltbeli esemény tisztázásán alapul – a bizonyítás vonatkozásában számos nehézség jelentkezik. Disszertációm ezen fejezetében ezen problémákat kívánom áttekinteni abból a szempontból, hogy milyen hatással vannak a materiális igazság megállapítására.

1. Közvetett bizonyítékokkal történő bizonyítás

A bizonyítás tehát mindig egy múltbeli történés tisztázására irányul, mely tisztázást a bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok teszik lehetővé. „A bizonyítás lényegében összetett és közvetett megismerési folyamat és mint megismerési folyamat, sohase nélkülözheti a közvetlen érzéki tapasztalati megismerést. Ámde a közvetett bizonyítékok esetében az az alapprobléma, hogy a büntetőjogilag releváns tény – azaz a bizonyítandó tény – a bizonyíték beszerzése és vizsgálata alapján nem válik ismertté, érzékelhetővé, dekódolhatóvá, mert itt a megismerés bonyolultabb utat jár be, a közvetett bizonyíték, mint olyan, előbb az informatív irány kérdését veti fel, és azután pedig a ténybeli irány kérdését. Tehát arról van szó, hogy előbb minden közvetett bizonyíték esetén a forráskritika alapján a rendelkezésre álló bizonyítási eszköz hitelt érdemlőségének bírálata alapján átmenetileg bizonyítandó tényként kell kezelni olyan jelenségeket, melléktényeket, kapcsolatos tényeket, körülményeket – összefoglalóan műszóval, indiciumokat – amelyeknek a megállapítása, tisztázása után kerül sor következtetések levonására, a büntetőjogilag releváns tény léteire vagy nem léteire.”³⁸³

A közvetett bizonyításnak három elméleti háttere alakult ki. A múlt század közepén vált uralkodóvá az úgynevezett láncelmélet. Az elmélet alapítója Mittermayer, illetve Hans Gross és az ő gondolataikat elevenítette fel Visinszkij.³⁸⁴ A láncelmélet szerint: amennyiben egy tény bizonyítására közvetlen bizonyíték nem áll rendelkezésre, a tény bizonyítására közvetett bizonyítékok felhasználásával is sor kerülhet. Ennek azonban az

³⁸³ TREMMEL (2006) i. m. 109.

³⁸⁴ Andrej Januarjevics VISINSZKIJ: *A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

a feltétele, hogy a közvetett bizonyítékoknak egymással szorosan összefüggő, zárt szövegből álló láncolatot kell alkotnia, és ha csupán egyetlen láncszem hiányzik is, ez a hiány önmagában kizárja a közvetett bizonyítás sikerét. Visinszkij szerint a közvetett bizonyítékok jelentőségét nem a bizonyítéknak a jellege és milyensége, hanem a többi bizonyítékhoz viszonyított helyzete határozza meg. Mindebből pedig az következik, hogy

- a közvetett bizonyíték relevanciája más bizonyítékokkal való összefüggésétől származik,
- a közvetett bizonyítékok egymás közötti összefüggésének úgy kell alakulnia, hogy valamennyi közvetett bizonyíték egyetlen láncot alkosson,
- egyetlen láncszem kiesésekor az egész lánc széthullik, mert így közvetett bizonyítékok önmagukra maradnak,
- az önmagukra maradt közvetett bizonyítékok külön-külön jelentéktelenek,
- a közvetett bizonyítékoknak a bizonyítandó ténnyel összhangban kell állniuk,
- a közvetett bizonyítékoknak egyikét se lehessen ellenbizonyítással kiütni.

Mindennek pedig minden kétségtől mentesen ki kell zárnia minden más lehetséges változatot.

Tremmel Flórián okfejtéséből is kitűnik, hogy a közvetlen bizonyítékok a maguk létezése által teszik relevánssá a büntetőjogilag releváns tény bizonyítását, amire egyébként akár egyetlen bizonyíték is teljes mértékben alkalmas. Ezzel szemben a közvetett bizonyítékok esetében csak a közvetett bizonyíték által bizonyított tények tisztázása után valósulhat meg a büntetőjogi felelősség szempontjából releváns tény léte vagy nem léte való következtetés. Utóbbi esetben kizárt, hogy egyetlen közvetett bizonyíték minden kétséget kizáróan megalapozza a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapíthatóságát.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a közvetett bizonyítékok a büntetőjogilag releváns tényekhez kapcsolódó mellékkörülményekre vonatkoznak és ezeknek a mellékkörülményeknek a bizonyítását követően lehet a további tényre, így a bűncselekmény tényére és az elkövető kilétére a következtetést levonni. Így például, ha a terhelt tagadja, hogy a sértett életét több késszúrással kioltotta volna, amennyiben sikerül annak tisztázása, hogy a bűncselekmény elkövetésének az időpontjában minden kétséget kizáróan csupán a terhelt tartózkodott a sértett lakásában, ebből a bizonyított és

lényegében mellékkörülményből egyértelműen következtetni lehet arra, hogy a bűncselekményt a terhelt valósította meg. Ennek azonban a logika síkján több feltétele van, így

- a) Bizonyítani kell az elkövetés idejét, azaz az orvosszakértőnek a lehető legpontosabban kell megállapítania a sértett halálának időpontját.
- b) Egyértelműen bizonyítani kell (pl. tanúvallomásokkal alátámasztottan), hogy a sértett halálának bekövetkezésekor a terhelt tartózkodott a sértett lakásában. Ez megvalósulhat például azáltal, hogy a szemben lakó lakásban élő tanú a kérdéses időszámban többször is látta a terheltet a sértett lakásában járkálni.
- c) Bizonyítani kell, hogy a sértett önkezeléssel nem vethetett véget az életének, amely körben megint csak az orvosszakértő által készített szakvélemény adatai bírnak relevanciával, ha az kizárja az öngyilkosságot.
- d) Bizonyítani kell, hogy az elkövetés időpontjában más személy nem tartózkodott a sértett lakásában, amire például egy, a lakás bejárati ajtaja felé felszerelt és működő kamera alkalmas oly módon, hogy a kamerafelvételből egyértelműen kitűnik, hogy a sértett lakásába kizárólag az elkövető lépett be.

Ezek azok a bizonyítandó tények, amelyek már önmagukban is alkalmasak egy olyan zárt láncolatot alkotni, amely által egyértelműen kizárt az, hogy a bűncselekményt más személy kövesse el.

Lehetségesek azonban további olyan mellékkörülmények, amelyek ezt a zárt láncolatot még szilárdabbá teszik, így például, ha eredményes annak bizonyítása, hogy az elkövetés eszköze az elkövető tulajdona, illetve, ha az elkövető ruházatán rögzített vérnyom a sértettől származik.

Másként fogalmazva tehát a közvetett bizonyíték a bizonyítandó fő kérdéssel, illetve annak valamelyik elemével áll kapcsolatban és a fő kérdés bizonyítására a kapcsolatos tényen keresztül képes oly módon, hogy a bíróság (ügyészség, nyomozóhatóság) a közvetett bizonyítékból előbb egy más tényre, majd ebből a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából releváns bizonyítandó tényre enged következtetést. Az ún. közbeeső

tény bizonyítását követően lehet tehát továbblépni a fő kérdésre kiható bizonyítandó tényre.

„A felhozott példák alapján mondhatjuk azt is, hogy a közvetlen bizonyíték esetén elég az informatív iránnyal foglalkoznunk, s utána elfogadjuk a közvetlen bizonyítékot, megállapítható a büntetőjogilag releváns tény, azaz, hogy a tett megtörtént-e, illetve a tettes kiléte. A közvetlen bizonyítékok esetén gyakorlatilag egyverziósak az ügyek, a gócponti kérdések. Ezzel szemben közvetett bizonyítékok esetén mindig többverziós szituációkról, problémákról beszélünk, a tovább következtetés a kapcsolatos tényből, az indiciumból, az ügy eldöntéséhez és büntetőjogilag releváns tényre többértelmű, több verziót lehet felállítani, több verziónak van valószínűsége.”³⁸⁵

Háger Tamás szerint „Közvetlennek minősül a bizonyíték, ha a törvényes forrásból merített adat magára a büntetőjogilag releváns tényre vonatkozik, ezért a közvetlen bizonyítékok elfogadása esetén nyomban megállapítható a büntetőjogilag releváns tény. A közvetett bizonyíték esetén azonban a törvényes forrású közvetlen adat közvetlenül nem magára a büntetőjogilag meghatározó tényre vonatkozik, hanem csak azzal valamilyen kapcsolatban, összefüggésben álló más, "közbenső" tényre.

A közvetett bizonyítás különösen fontos alkotóeleme a helytálló, törvényes ténybeli következtetésnek, s a később részletezett tudati struktúrák megjelenése folytán a bírói meggyőződésnek, a bírászkodás szubjektív elemeinek is.

Megkülönböztethetünk perotechnikai és logikai értelemben vett közvetett bizonyítást. Perviteli szempontból közvetett a bizonyítás, ha nem az eljárást folytató bíróság, hanem erre kiküldött bíró közreműködésével, vagy megkeresett bíróság útján kerül sor. A logikai értelemben vett közvetett bizonyítás alapja az, hogy minden pozitív állításnak van negatív hatása is, azaz szükségszerűen kizárja a megállapított tényekkel ellentétes tényeket, ez nevezhetjük logikai igazságnak is. A közvetett bizonyítás két alapvető formája az apagogikus és a diszjunktív bizonyítás. Az előbbi kategorikus következtetéseket alapoz meg akkor, amikor két, egymást teljesen kizáró tény fogalmaz meg. A büntetőügyben azonban tipikusan diszjunktív jellegű a közvetett bizonyítás, mert rendszerint az ügyben

³⁸⁵ TREMMEL (2006) i. m. 110.

felmerülő lehetőségeket egyenként kell cáfolni. A közvetett bizonyításnál nem vitásan a bizonyítást jellemező megismerési folyamat összetettebb és bonyolultabb, mint a közvetlen bizonyítás során. A kétségtelenül bonyolult logikai folyamat során az elérhető incidiumoktól, mint átmeneti tényektől kell eljutnia a bírónak, sokszor többlépcsős folyamat során a kétséget kizáróan bizonyítható, "végleges tényekig". Tremmel elveti a bírósági határozatokban is gyakran hivatkozott, Visinszkijtől származtatható "láncolat" elméletet, s helyette a közvetett bizonyítékok szinergiája mellett foglal állást, rámutatva arra, hogy a közvetlen bizonyítékokat hordozó ügyekben is jelentőséggel bír a közvetett bizonyítás. Amint már említettem, a láncolat elmélet szerint a közvetett bizonyítékok egymás közötti összefüggésének olyan jellegűnek kell lenni, hogy ezek valamennyien egy láncolatot alkossanak, egyetlen láncszem elvesztése esetén széthullik az egész lánc. Tremmel ezt vitatja s álláspontját osztom én is. A bizonyítékok láncolatos kapcsolódása sok esetben valóban megállapítható, de egyes bizonyítékok akár eljárásjogi okból való kirekesztése, akár tartalmi okból történő elvetése még nem feltétlen töri meg a bizonyíték-értékelés folyamatának logikai rendjét.”³⁸⁶

Megjegyzem, Kertész Imre álláspontja szerint a láncolatelmélet már a keletkezésekor is helytelen volt, míg Király Tibor arra mutatott rá, hogy a közvetett bizonyítékok nem egymáshoz kapcsolódva, hanem egymástól függetlenül, elszigetelten jelennek meg. Tóth Mihály okfejtése szerint „A Visinszkij által összefoglalt követelmények egy része fölött valóban eljárt az idő, sőt, talán állítható, hogy már megfogalmazásukkor is kétséges volt általános érvényük. Nem lehet egyetérteni például azzal, hogy egy összefüggő láncolat valamennyi elemének tökéletesen zárt rendszerben megszakíthatatlan áttételeken keresztül kell összekötnie a bizonyító tényt az elődleges bizonyítandó ténnyel, sőt, még a lehetséges ellenkező következtetések teljes kizárása sem felétlenül reális követelmény. Nem a láncolat fennállása esetén zárandó ki az egyes alkotóelemeket érintő esetleges ellentétes bizonyítékok, hanem éppen az ellentétes bizonyítékok kizárása kapcsolhatja össze az egyes láncszemeket.”³⁸⁷

³⁸⁶ HÁGER Tamás: Gondolatok a büntetőeljárás fogalmáról és a bizonyítás elméleti háttéréről Budapest, *Iustum Aequum Salutare*, 2014/3., 60–61.

³⁸⁷ BELOVICS–TÓTH: i.m. 156. Tóth Mihály arra is rámutat, hogy Visinszkij elmélete általánosan elutasított jellegű, de valójában azért, mert a szovjet koncepciók perек főügyészeként ártatlan emberek százainak halálra ítéltetésében vett részt, és az ő tevékenysége alapján vált szembetűnővé az elvek és a gyakorlat közötti törvénysértésekben megjelenő konfliktusok sorozata. Tóth Mihály a bírói gyakorlatban hatályosuló láncszem elméleten túl két, további közvetett bizonyítási elméletre is utal. Az egyik az úgynevezett kötelelmélet, melynek lényege, hogy a bizonyító tényeket a bizonyítandó tényekkel több, egymással

A Kúria a kérdéskörrel rendkívül részletesen foglalkozik a BH 2021.35 szám alatt közzétett eseti döntésében.

A Kúria okfejtése szerint „A bíróság ténymegállapító tevékenysége eredendően közvetett – ténybeli következtetésen alapuló – megismerő tevékenység, mivel nem közvetlen észlelője a bizonyítandó ténynek. A közvetett bizonyítás további közvetítést (áttételt) jelent.

A Be. 163. § (1) bekezdése értelmében bizonyítandó tény, ami adott ügyben a büntető anyagi vagy eljárási jogszabály alkalmazása szempontjából jelentős. Bizonyítandó tény bizonyítója a bizonyíték, aminek forrása (megismerésének biztosítója) pedig a bizonyítási eszköz. Bizonyíték tehát a vallomás, okirat stb. tartalma, aminek alapján, illetve amiből következően a bíróság megállapítja a tényállást. Személyi vagy tárgyi bizonyítási eszköz (tanú, okirat stb.) pedig akinek, illetve aminek révén a bíróság megismeri a bizonyítékot.

A bizonyíték és a bizonyítandó tény viszonya – ekként a bizonyítás, illetve a bizonyíték – lehet közvetlen vagy közvetett. Közvetett a bizonyíték, ha nem vonatkozik eleve, egyenesen, nyíltan (kifejezetten) és perdöntő módon a bizonyítandó tényre, hanem csupán másik – egy vagy több, közbeeső, kiegészítő – tényre mutat, ami azonban releváns, mert következtetés vonható belőle a bizonyítandó (perdöntő) tényre.

Közvetett a bizonyítás, ha nincs közvetlen bizonyíték, nincs beismerő, vagy a történet közvetlen érzékelésén, észleletén alapuló vallomás, illetve az nem hitelt érdemlő. Mindig közvetett bizonyítás a tudati tények (szándékosság, gondatlanság) bizonyítása, rendszerint közvetett bizonyíték a tudományos módszer által szolgáltatott bizonyíték és a tárgyi bizonyíték.

párhuzamosan megjelenő szálak erejét összegezve kell összekapcsolni, így az egyes szálakból zsinórok lesznek, a zsinórokból sodrony, a sodronyból kötél és bár a szálak, zsinórok, sodronyok nem képesek egyenként a rájuk akasztott súlyt megtartani, a kötélként való egyesülés azonban megsokszorozott erőként már képes arra, és 1–2 szál fonal stb. kiesése vagy elszakadása nem képezi gátját annak, hogy a kötél ellássa a feladatát. Végül Tóth Mihály a hálómódellet mutatja be, amelynek lényege, hogy az egyes bizonyítékok egymáshoz való viszonya kevésbé hangsúlyos, a hangsúlyt a bizonyítandó tényekkel fennálló kapcsolaton van. A közvetett bizonyítékokat ebben a rendszerben a bizonyítandó tény köti össze.

A közvetett bizonyíték (mint más bizonyíték) eredményezhet ténymegállapítást, ami azonban önmagában elégtelen, mivel még nem a bizonyítandó tényre ad következtetési lehetőséget. A közvetett bizonyíték alapján megállapított ténynek arra kell alkalmasnak lennie, hogy önmagában, vagy más közvetett bizonyítékból nyert ténnyel együtt olyan további tényre adjon következtetési lehetőséget, ami alapján a bizonyítandó tény is megállapítható.

A közvetett bizonyítás valójában tényből tényre következtetés. Közvetett bizonyíték esetében hangsúlya nem a bizonyíték mibenlétének, hanem a más bizonyítékhoz kötődésnek van. Ehhez képest, amíg közvetlen bizonyíték esetében csupán a hiteltérdemlőség a ténymegállapítás feltétele, közvetett bizonyíték esetében vizsgálandó a ténybeli következtetés helyessége is.

Ilyenkor ugyanis a következtetés, illetve annak eredménye pótolja a közvetlen bizonyíték érzékelésen, észleleten alapuló (hitelt érdemlőnek tartott) tartalmát. A bizonyítandó tényre vonatkozó megállapítás lényege ténybeli következtetés. Ezért eredményez a téves következtetés megalapozatlanságot.³⁸⁸

Ezzel összhangban elengedhetetlen, hogy a ténybeli következtetést bíróság végezze és egyaránt rögzítse, hogy miből, mire vont következtetést. Következésképpen ítélezési gyakorlat, hogy el kell határolni az észleleten alapuló vallomást a következtetésekre alapított előadástól.³⁸⁹

Ehhez képest a közvetett bizonyíték elfogadhatósága kapcsán, illetve a közvetett bizonyítás esetében egyaránt vizsgálandó

- a tény-, illetve tárgyszerűség,
- a logikai zártság és
- a formállogika ellensúlyaként a relevancia.

A következtetés tényyszerűsége azt jelenti, hogy az adott közvetett bizonyíték, bár nem a bizonyítandó, viszont olyan tény észleletén alapul, ami, mint alapadat hitelt érdemlő,

³⁸⁸ Be. 592. § (2) bek. d) pont

³⁸⁹ BH 1958.7.

észszerű érveléssel indokolt, igazolt és okszerű következtetés levonására alkalmas. Ha a közvetett bizonyíték forrása tárgyi bizonyítási eszköz, annak – értelemszerűen – szintén vizsgálendő a hiteltérdeklősége, ezen belül keletkezése, állapota, helye, illetve fellelésének körülménye, valamint következtetésre alkalmassága.

Itt jegyzi meg a Kúria, hogy tény- és tárgyszerűség hiányában a közvetett bizonyítás csupán következtetésben merül ki, ami elégtelen ahhoz, hogy eredménye a közvetlen bizonyítással egyező bizonyosságerejű legyen.

A következtetés logikai zártága azt jelenti, hogy a közvetett bizonyíték az ebből következő, vagy a más közvetett bizonyítékból nyert ténnyel együtt – egyedül (kizárólag) a bizonyítandó tényre következtetést biztosítja; és nincs olyan további tény vagy körülmény sem, ami mindezt cáfolná vagy kétségessé tenné; – kizárja vagy cáfolja a nem a bizonyítandó tényre, vagy attól eltérő, azzal ellentétes következtetés (más verzió) lehetőségét.

„Közvetett bizonyítás esetében a bizonyítandó tény igazolása mellett, nyilvánvalóvá kell tenni azt is, hogy egyedüli, ami az ellentétes körülmény, lehetőség kizárását, cáfolását jelenti. Közvetett bizonyíték valamely tény bizonyítására csak akkor alkalmas, ha a bizonyítandó tényen kívül más tény lehetőségét kizárja.”³⁹⁰

A relevancia pedig azt jelenti, hogy bár önmagában közvetett bizonyítékból nem vonható kizárólagos következtetés a bizonyítandó tényre, azonban tartalma nem zárja ki eleve a bizonyítandó tény időbeli, térbeli, illetve egyéb fizikai környezetéhez tartozását. Következésképpen összefüggése a bizonyítás tárgyával észszerű alapon áll. Nem kizárólag vélemény, feltevés alapú, és a bizonyítandó tény tárgyi oldalához is kötődő.

Ehhez képest az elkövetői szándék, motiváció, indíték szükségképpen közvetett. Az indíték viszont nem bizonyíték, hanem a bizonyított tényekből megállapított, megállapítható olyan lélektani folyamat, amely egyrészt anyagi jogi fogalom, másrészt nem tartozik a törvényi tényállás keretébe.

³⁹⁰ BH 1975.164., 2003.145.

Az ítélet igazság érvénye valóságigényű, valóságalapú, a valóság megismerése biztosítja. A magyar eljárásjog ezt a közvetett és a közvetlen bizonyíték útján egyaránt lehetővé teszi.

A közvetett bizonyítékok zárt láncolatának szükségessége kétségtelen, ám ez nem formállogikai láncolatot jelent. A közvetett bizonyítás zártláncúsága nem feltételezi a legapróbb és az egyforma méretű láncszemeket. Azaz nem feltétlen az, hogy a legapróbb részletek is bizonyítva legyenek. Az ugyanis valójában azt jelentené, hogy a valóság megismerése már nem közvetett, hanem közvetlen. És nem feltételezi a közvetett bizonyítás zárt láncolata, hogy egyforma értékű bizonyítékokból tevődjön össze.

A hangsúly a zártágon van, ami a két végpontot összekapcsolja. Minden egyes láncszemnek tény-, illetve tárgyszerűnek kell lennie, nem lehet spekulatív; relevánsnak és a valóságra vonatkozóan kell lennie. [...], a bizonyíthatóság – a bírói megismerés – eleve korlátozott.

Ugyanakkor, ha valaminek nincs közvetlenségen alapuló, igazoló magyarázata, az nem egyenlő azzal, hogy kétséges. Perben, perbeli bizonyítás szempontjából ugyanis nincs feltétlen perdöntő érvénye annak, miszerint "hiszem, ha látom".

Jelen ügyben a bizonyítandó, perdöntő tény az, hogy a vádlott megölte a sértettet, és ez az ő tudatában miként jelent meg.

Kérdés tehát, hogy helyes-e perrendileg a ténymegállapításhoz vezető út, aminek két lényeges pontja van. Az egyik, hogy a sértett halálát idegenkezűség okozta, a másik pedig, hogy ez az idegen kéz a vádlott keze volt.

A másodfokú bíróság ítéletében végig vizsgálta az elsőfokú bíróság ténymegállapító tevékenységét, rögzítette ezzel kapcsolatos álláspontját, amivel a Kúria egyetértett.

Ennek lényege a másodfokú bíróság szerint a vádlotti előadás cáfolata ("nehéz vitatni, hogy nem ott volt és nem akkor, amikor állította, és nem azt csinálta, amiről beszámolt, például a húsüstölésről, a 20 óra és 20.30 perc közötti tartózkodásáról, de ide sorolhatók

a 20 óra és 21 óra közötti sértetti munkahely környékén tartózkodásról állítottak is; ehhez kapcsolódóan személyi, okirati, hírközlési szakértői bizonyítékok együttes elemzéséből vonható következtetés").

Ennek kapcsán szükséges utalni a vádlotti vallomás mikénti értékelésével összefüggő szempontokra. Jelen esetben a vádlottat a közigazgatási eljárás keretében tanúként kihallgatták, e vallomását gyanúsítottai vallomásában fenntartotta, további kérdésekre válaszolt, nyilatkozott a nyomozási bíró előtti eljárásban, majd az eljárás egy szakaszától kezdődően megtagadta a vallomástételt, vagyis élt a hallgatás jogával.

Az eljárt bíróság a vádlotti vallomás egyes részleteit mérlegelési körébe vonta, és az eljárás egyéb adataival összevetve azokat helyesen akként értékelte, hogy annak minden lényeges része (az előzményi adatok, az alibi, a sértettel való találkozás és együtt haladás, a sértett maradványainak szétszórása) megcáfolást nyert. A vádlott ugyanakkor nem adott magyarázatot olyan körülményekre, amelyekre nézve közvetett bizonyítékok rendelkezésre álltak.

A Be. 185. § (1) bekezdése szerinti eljárási jogosultság – vallomástétel megtagadása – alapvető terhelti jog, s ha ezzel a lehetőséggel a vádlott él, az nyilvánvalóan nem róható a terhére. A terheltet igazmondási kötelezettség sem terheli.

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a hallgatáshoz való jog nem lehet akadálya annak, hogy a terhelt hallgatását – olyan körülmények fennállása esetén, amelyek egyértelműen az ő magyarázatát igénylik – a bizonyítási eljárás során a vád által szolgáltatott, vagy a bíróság által beszerzett bizonyítékok megalapozottságának vizsgálata során figyelembe vegyék³⁹¹.

Másképpen szólva, ha a vádlott hallgat, akkor ebből nem lehet a számára rosszra (terhelő körülményre) következtetni, de jóra sem (azaz számára kedvező, valójában azonban nem létező ténybeli valóságra). Valójában ebben áll a Be. 7. § (4) bekezdése szerinti elvárás lényege. A hallgatás önmagában azt jelenti, hogy adott valóságelem vonatkozásában a terhelttől származó igazolás nincs.

³⁹¹ Averill v Egyesült Királyság, 36408/97. szám, 2000. szeptember 6. ítélet

A terhelt hallgatáshoz való joga viszont nem jelenti (nem jelentheti) azt, hogy az általa megválaszolás nélkül (üresen) hagyott lényeges kérdések az eljárás egyéb adatai alapján – akár közvetett bizonyítékokból származó tények révén – ne lennének megismerhetők, megválaszolhatók vagy eldönthetők.

Az ítélet megállapítása szerint (ami valójában bizonyítékértékelés következménye):

- A vádlott felkereste a megjelölt időben a sértettet a munkahelyén, beállt az udvarra a gépkocsijával, rögzítésre került, hogy onnan mikor indult el a gépjárművel, a vádlotti-sértetti adott időpontban igazolt együtt-tartózkodást – amiből levezethető az egyirányú mozgás is 21 óra és 21.20 perc között M.-D. irányba – ehhez két szoros átfedést mutató vádlotti-sértetti mobilforgalmazás jelent sikerrel nem vitatható bizonyítékot. Az is az értékeléshez tartozik, hogy ezen vádlott-sértett közvetlen kapcsolatára utaló bizonyítékok mellett mindehhez semmi és senki más nem illeszthető igazolt módon.

- Aggálytalan a genetikai szakértői vélemény mentén a megtalált maradványok beazonosítása; a patológiai-orvos-vegyész szakértői vélemények alapján a megtalált maradványok külső és belső vizsgálatából leigazolt a III–IV. fokú égési elváltozás, azaz intenzív hőhatás jelenléte, valamint égésgyorsító használata, testrészekből származó darabokról van szó, azaz a holttest megsemmisítése, elrejtése érdekében történt részekre bontás és égetés.

- A három helyszínen folytatott bizonyítási cselekményekből további terhelő adatok származtak, illetve nyertek megerősítést arra nézve, hogy a vádlott találkozott a sértettel, és május 29-én dél körül a rendőrség telefonhívását követően a tényállásban rögzített helyen és módon szórta szét a sértett még el nem tüntetett maradványait.

- A vádlotti vallomás hiteltelensége, a vádlott több irányból leigazolt tartózkodási helye, majd mozgása, az ehhez pontosan illeszthető sértetti mozgás, illetve az azonos tartózkodási helyek a rögzített időpontokban, helyesen nyertek megállapítást az ítéletben.

Mindezen bizonyítékok felülrértékelésére, felülmérlegelésére miként a másodfokú, úgy a harmadfokú eljárásban sincs sem törvényes ok vagy indok.

Mindezekből helyesen vonta le a másodfokú bíróság azt a ténybeli következtetést, miszerint a feltáratlan részek ellenére a vádlott okozta a sértett halálát.”³⁹²

2. A túlbizonyítás

A kontinentális büntetőeljárás rendszerében a konkrét ügyek tekintetében nem ritkán fordul elő az úgynevezett túlbizonyítás. A túlbizonyítás lényege, hogy a büntető ügyben eljáró hatóságok – valójában a materiális igazság megállapítási kötelezettségük teljesítése érdekében – olyan terjedelmű bizonyítást folytatnak le, amelynek eredményeként a valósághű történeti tényállás sokszor megállapíthatatlanná válik. A materiális igazság kiderítésére törekvés tehát pont az ellenkező célt éri el, nevezetesen a materiális igazság elfedését. A túlbizonyítás azokat az ügyeket jellemzi, amelyek indulásakor ellentétes bizonyítékok állnak a nyomozóhatóság, illetve az ügyészség rendelkezésére, és bár utóbb, a bizonyítás folyamatában egyértelműen kezd kikristályosodni a történet, az eljáró hatóságok azonban teljeskörűen próbálják eloszlatni a kételyeket. Ez gyakran azonban – amint utaltam rá – nem a történeti tényállás megszilárdulását, hanem annak szétfolyását eredményezi. Mindennek a háttere is teljességgel egyértelmű.

A bizonyítás önmagában is egy hosszabb időszakot átfogó folyamat, jelentősebb, (a nem) bonyolultabb ügyekben (is) olykor csak a nyomozati szak évekig tart. Ez alatt az időszak alatt a bizonyítási eszközök egy része megsemmisül, a tanúk emlékezete elhomályosul, így például az események szemtanúi közül annak a tanúnak a vallomása, akit a történetek másnapján hallgatott ki a nyomozóhatóság, szöges ellentétben állhat annak a tanúnak a vallomásával, akit csak évekkel később. Az időben elhúzódó bizonyítás az időszerűtlenségéből fakadóan tehát sokkal inkább a materiális igazság megállapíthatatlanságát eredményezi, semmint a valóságban lezajlott folyamatok egyértelmű tisztázását. A nyomozóhatóság, az ügyészség, illetve a bíróság óvatosságból olyan bizonyítékok sokaságát szerzi be, ami nem csak felesleges a büntetőjogilag releváns tények szempontjából, hanem újabb és újabb „tisztázandó” aggályokat kelt. Nagyon gyakran a túlbizonyítás hátterében a szakmai hozzá nem értés áll, mert ha a nyomozó

³⁹² BH 2021.35

hatóság tagja, az ügyész vagy a bíró nincs tisztában azzal, hogy büntető anyagi jogi síkon mi a különbség a csalás és a megtévesztéssel elkövetett lopás között, akkor ez a helyes minősítéssel kapcsolatos tévelygés radikálisan befolyásolja a bizonyítás folyamatát is, hiszen amennyiben a történetek helyes minősítése csalás, úgy a bizonyítás során fel kell tární (és egyben bizonyítani is kell) azokat a tényeket, amelyekből az elkövető jogtalan haszonszerzési célzatára lehet következtetni, míg, ha lopás a helyes minősítés, akkor csupán a jogtalan eltulajdonítás szándéka igényel bizonyítást. Másként fogalmazva, a történetek törvényes minősítése gátat szab az indokolatlan és tévelygő bizonyításnak, míg a minősítés körében jelentkező bizonytalanságot fog eredményezni a bizonyításban is. Ennek következtében pedig túlbizonyítása kerül sor, ami valójában egy, szinte a végtelenségbe nyúló olyan folyamat, amely egyértelműen ellene hat a történetek valóságghú tisztázási igényének. Már csak azért is, mert a túlbizonyítás szintén időigényes és amint arra már rámutattam, a büntetőeljárás jelentős mértékű elhúzódaa ugyancsak gátolja a valóságghú történeti tényállás megállapíthatóságát.

„A túlbizonyítás kérdéskörét vizsgálva Bencze Mátyás rámutatott, hogy számos ügyben azt lehet tapasztalni, hogy sok-sok olyan tanút meghallgatnak, akik semmilyen érdemi információval nem rendelkeznek az ügy kapcsán. Álláspontja szerint ez arra vezethető vissza, hogy a nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság is óvatosan kezeli azt a lehetőséget, amely a hibás döntés forrása lehet. A bíróság nem kockáztatja azt, hogy nem hallgatja ki ezeket a tanúkat, nehogy ez vezessen hatályon kívül helyezéshez.”³⁹³ Mindezekkel csak egyetérteni lehet.

Részösszefoglaló

A közvetett bizonyítás – azaz ha a büntetőjogilag releváns történés vonatkozásában nincs közvetlen bizonyíték – tekintetében érvényesülő jogalkalmazói gyakorlattal összefüggésben tehát a magam részéről – a Kúria jogalkalmazói gyakorlatával szemben – a jogirodalomban jelen levő és a láncelméletet kritizáló álláspontokkal értek egyet, amelyek szerint bár a bizonyítékok láncolatossá kapcsolódása az esetek egy jelentős részében tény, de egyes bizonyítékok bármely okból történő kiesése – ahogy arra Háger Tamás is rámutat – „Nem feltétlenül töri meg a bizonyíték értékelés folyamatának logikai

³⁹³ CSIZMADIÁNÉ i. m. 375.

rendjét.”³⁹⁴ Álláspontom szerint nem lehet kétséges, hogy a közvetett bizonyítás ezen értelmezésének jogalkalmazói gyakorlatban történő meghonosodása feloldaná a Kúria értelmezési merevségét és hozzájárulhatna a materiális igazság megállapíthatóságához.

Ezzel szemben a túlbizonyítás mindenképpen negatív folyamatként hat a bizonyításra, a cél elérését, azaz a történetek teljes oldalú tisztázását sokkal inkább gátolja, mint segíti. Kialakulásának legfőbb oka a szakmai hozzá nem értés, a tisztánlátás hiánya.

³⁹⁴ HÁGER i. m. 60–61.

X. Összegző gondolatok, de lege ferenda javaslatok

Disszertációmban annak feltárására törekedtem, hogy melyek azok a büntetőeljárásjogi rendelkezések, – elsősorban garanciális jellegű, másodsorban a részleteket szabályozó – normák, amelyek elősegíthetik, illetve akadályozhatják a hatóságokat, illetve a bíróságokat terhelő materiális igazság megállapítási kötelezettséget. Az alapkérdés tisztázásához elengedhetetlen volt annak rövid áttekintése, hogy a büntetőeljárás vonatkozásában milyen igazság-fogalmak felhasználására került sor, illetve ezt megelőzően nyilvánvalóan az igazság fogalmának jelentéstartalmát kellett bemutatnom.

Mára két, az alapkérdést tekintve egymástól élesen elkülönülő eljárásjogi rendszer alakult ki. Az egyik az alaki igazság fogalmat célként elégségesként megjelölő, angolszász rendszer, míg a másik a materiális igazság kiderítését lényegében feltétel nélkül megkövetelő kontinentális rendszer. Röviden szembeállítottam e két eljárási rendszer legfontosabb jogintézményeit, tekintettel arra, hogy a cél különbözőségéből fakadóan mind az angolszász, mind a kontinentális eljárásjog igyekezett létrehozni azokat a normákat, amelyek leginkább alkalmasak a cél realizálására.

Legszögezhető, hogy az abból fakadó eltérés miatt, amely szerint elégséges az alaki igazság elérése, avagy mindenképpen meg kell állapítani a valósághú történeti tényállást, az azonosságok, illetve a hasonlóságok ellenére számos lényeges különbség mutatható ki. Ezek közül csak egyre szeretnék utalni, nevezetesen a terhelt szerepére, eljárási pozíciójának megítélésére, illetve az ezzel kapcsolatos eltérésekre.

A magyar jogfejlődés a kontinentális rendszert követte és követi a mai napig, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetne adoptálni olyan jogintézményeket, amelyek az alapelvvel, azaz a materiális igazság megállapítási kötelezettséggel nem állnak ellentétben. Eklatáns példa erre az egyezség, amelynek gyökerei nyilvánvalóan a vádalkuból erednek, hiszen ennek során is sor kerülhet egyeztetésre a vád és a védelem között, azonban a vádalku esetében – eltekintve a különböző specialitásoktól – lehetőség nyílik a tényállás, s az ahhoz kapcsolódó minősítés vonatkozásában is egyeztetésre, ezen kérdéskörök vonatkozásában azonban az egyeztetést a Be. kategorikusan kizárja. Mindezzel csupán csak arra szeretnék utalni, hogy – főként az elmúlt évtizedek

jogfejlődése során – elsősorban az időszerűség követelményének való megfelelés érdekében a kontinentális eljárás jogba is beépültek olyan lehetőségek, amelyek determináló szerepet az angolszász jogrendszerben játszanak.

Az angolszász és a kontinentális jogrendszer sajátosságainak az áttekintését követően kutatásom fő kérdésköreinek szempontjából tettem vizsgálat tárgyává az eljárási alapelveket, így a tisztességes eljárás elvét, illetve annak több tartópillérét, nevezetesen a független és pártatlan bírósághoz való jogot, az ártatlanság véelmét, a funkciómegosztás elvét, valamint a védelemhez való jogot.

Az alapelvek áttekintése alapján egyértelműen leszögezhető, hogy valamennyi alapvető rendelkezés a terhelt érdekeit szolgálja és ebből fakadóan az igazság megállapítására kötelezett ügyészség és bíróság tényfelderítési munkáját teszik nehezebbé. Ismét csak egyetlen tételt kiemelve, az ártatlanság véelméből fakadó és az ügyészséget terhelő bizonyítási kötelezettség folyamatának kifulladására nyilvánvalóan a terhelt felmentésével fog járni annak ellenére, hogy a bizonyítékok jelentős része, – csak épp a bizonyosság szintjét el nem érő jelleggel – a terhelt bűnösségét támasztják alá.

Jogállami keretek között azonban elfogadhatatlan lenne alapelvvé tenni a vádlottat terhelő kimentéses jellegű bizonyítást, amely a vádlottat kötelezné ártatlansága bizonyítására. Ez a tétel a középkor kezdetét jellemezte és justizmordok sokaságát eredményezte. A XXI. század jogfejlődése éppen ezért ebbe az irányba még akkor sem fordulhat vissza, ha időnként olyan terhelt tekintetében kerül sor az eljárás megszüntetésére vagy olyan terheltet ment fel a bíróság a vele szemben emelt vád alól, aki nagy – nagy valószínűséggel végrehajtotta a terhére rótt bűncselekményt. A hangsúly azonban a valószínűségen van, amely a büntetőjogi felelősségre vonás alapját nem képezheti.

A nyomozóhatóságnak, az ügyészségnek és a bíróságnak a bizonyítékok értékelése alapján kell tehát eljutniuk a bizonyosságig, másként fogalmazva bizonyosnak kell lenniük abban, hogy az eljárás tárgyát képező bűncselekményt az azzal meggyanúsított, illetve megvádolt személy hajtotta végre. A bizonyosság kialakításának vonatkozásában meghatározó szerepe van a bizonyíték értékelési rendszernek. A Be. egyértelműen leszögezhetően a bizonyítékok szabad értékelésének elvét honosította meg, meghatározva

egyben azokat a törvénysértéseket, amelyek realizálódása által beszerzett bizonyítékok értékelése kizárt. Ezt a jogállami büntetőeljárásjog elvei megkövetelik még akkor is, ha ezáltal olyan bizonyíték válik semmissé, aminek következtében a terhelt addig biztosnak látszó büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága kizárta válik.

A bizonyítékok a bizonyítás eszközeiből származhatnak, amelyek körét a Be. meghatározza. Disszertációmban valamennyi, a Be. által szabályozott bizonyítási eszköz elemző bemutatására törekedtem, bemutatva azokat a kérdésköröket is, amelyek kihatnak a materiális igazság megállapítási kötelezettségre. Ugyanez vonatkoztatható a bizonyítási cselekményekre is.

Dolgozatom záró részében két bizonyításbeli nehézséggel foglalkoztam, nevezetesen a közvetett bizonyítással, illetve a túlbizonyítással.

A bemutatott kutatásom alapján azt gondolom, hogy a Be. maradéktalanul tekintettel van a tisztességes eljárás elvére és rendelkezései megfelelnek a nemzetközi elvárásoknak, az Alaptörvény normáinak. A tisztességes eljárás azonban – ahogy erre Czine Ágnes utalt – nem lehet öncél. Nem azért folyik büntetőeljárás ugyanis, hogy az a tisztességesség keretei között mozogjon, hanem azért, hogy törvényben rögzített eljárási rend keretei között kideríthető legyen, hogy egy magatartás bűncselekményt hozott létre és ha igen, annak ki az elkövetője. A cél tehát ez, de mindennek a tisztességesség elvárásaiból eredő tételek hatályosulása mellett kell megvalósulnia.

Tekintettel arra, hogy a Be. szabályai szerint a nyomozóhatóságot, az ügyészséget és a bíróságot egyaránt terheli a materiális igazság megállapítási kötelezettség,³⁹⁵ az ezen követelmény hatályosulását támogató normák hatályban tartását nyilvánvalóan szükségesnek gondolom.

Nem értek tehát egyet Elek Balázs azon okfejtésével, amely szerint a funkciómegosztást kell mindenk felett erősíteni, mert bár az szembe megy az anyagi igazság feltárását szorgalmazó kontinentális hagyományokkal – elősegíti a független pártatlanság és elfogulatlanság követelményének hatályosulását a bírói jogalkalmazás területén. Elek

³⁹⁵ Be. 163. § (2) bek.

Balázs szerint ezen elvek megszilárdulása ugyanakkor az anyagi igazság eszményét is erősíti.³⁹⁶

A materiális igazság megállapítási kötelezettséget gátló tényezők tekintetében azonban de lege ferenda javaslatot kívánok megfogalmazni.

1. Ebben a körben a magam részéről a legjelentősebb problémának a már említett terhelti vallomásra vonatkozó normák rendelkezéseit tartom. A Be. szabályai szerint a terheltet megilleti a hallgatás joga, az egész eljárás során, de bármikor – azaz szintén az egész eljárás során – dönthet úgy, hogy vallomást tesz. Semmi akadálya nincs annak, hogy a nyomozati szakban hallgató vádlott a döntését megváltoztatva a bíróság előtt már vallomást tegyen. Csakhogy időközben a nyomozás lezárultával lehetősége nyílt a teljes nyomozati iratanyag áttanulmányozására és vallomásának oly módon történő előterjesztésére, hogy az illeszkedjen a rendelkezésre álló bizonyítékokhoz. Másként fogalmazva, a terhelt a bíróság előtt már olyan védekezést tud előterjeszteni, amelyet a rendelkezésre álló bizonyítékok lehetővé tesznek. Nem kívánom kétségbe vonni, hogy a terhelt számára a hallgatás jogát biztosítani kell. A jelenleg hatályos szabályok szerint azonban döntése teljességgel indifferens, mivel az bármikor megváltoztatható. A döntés komolyságát biztosítaná egy olyan szabályrendszer, amelynek lényege szerint a terheltet a nyomozás során figyelmeztetni kell a hallgatás jogára, azaz, hogy tehet vallomást, de a vallomástételt megtagadhatja. Ennek a döntésének súlya akkor lenne, ha a vallomástételt megtagadását követően vallomást már nem tehetne, azaz ügyében döntés a terhelti védekezés figyelmen kívül hagyásával születne meg. Bár tisztában vagyok vele, hogy ez a megoldás is számos veszélyt hordoz magában a materiális igazság megállapítása szempontjából, mert például elképzelhető, hogy a terhelt a hallgatásával valakit, például a hozzátartozóját kívánja mentesíteni a büntetőeljárás alól, de utóbb meggondolná magát és elmondaná az igazat. Az általam az előbbieken felvázolt szabályok alapján ezt már nem tehetné meg, ugyanakkor azt is gondolom, hogy mindennek a tudata ösztönözné a terheltet a valóság feltárására. Muszáj hangot adni annak a véleményemnek, amely szerint – és ezt erősítik a gyakorlati tapasztalataim is –

³⁹⁶ ELEK Balázs: *Jogerő a büntetőeljárásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012, 33.

aki ártatlan, akinek személyét a bűncselekménnyel alaptalanul hozták összefüggésbe, az kivétel nélkül minden esetben vallomást kíván tenni. Vallomást kíván tenni, mert el akarja mondani, az általa észlelteket, az általa átélt történet. Abszurd módon mindez még akkor is igaz, ha a büntetőjogi felelősség kérdésköre tekintetében a terhelt tévedésben van és helytelenül úgy gondolja, hogy büntetőjogi felelősség nem terheli. Megjegyzem, hogy a Be. ilyen jellegű módosítása a kapcsolódó szabályok revízióját is szükségessé tenné, például újra kellene gondolni a gyanúsításra vagy a terhelt iratmegismerési jogára vonatkozó normákat. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a terhelt csak akkor tud felelősségteljesen dönteni, ha például a gyanúsítás minden lényeges kérdésre kiterjedő jellegű.

2. Az angolszász rendszerben, amennyiben a terhelt vallomást tesz, igazmondási kötelezettség terheli, a Be. azonban a terhelt számára teljeskörűen biztosítja a védekezési szabadságot, azaz a terhelt bármit előadhat védekezése érdekében, annak egyetlen gátja a hamis vád. A magam részéről – pont a materiális igazság megállapíthatósága érdekében – az angolszász rendszert tartom helyesnek, mert a terhelt, ha a vallomástétel mellett dönt, a vallomását – az igazmondási kötelezettség miatt – nem jellemezheti teljes felelőtlenység. Ezen gondolatkörrel kapcsolatban jelenhet meg az önvádra kötelezés problematikája, amelynek lényege szerint senki nem kötelezhető arra, hogy önmagára nézve terhelő vallomást tegyen. Álláspontom szerint azonban az igazmondási kötelezettség előírása és az önvádra kötelezés tilalma egyáltalán nem zárja ki egymást, figyelemmel arra, hogy a hallgatás jogának garantálása döntési lehetőséget ad a terheltnek. Dönthet úgy, hogy nem tesz vallomást, ezáltal biztosított az önvádra kötelezés tilalmának hatályosulása, de dönthet úgy is, – saját akaratelhatározásból – hogy tesz vallomást, ekkor azonban az igazat kell mondania és hogyha a valóság az, hogy büntetőjogi felelősség terheli, az ezzel kapcsolatos tényeket kell előadnia. Ezekhez kapcsolódik a Btk.-nak azon rendelkezése, amely szerint nem büntethető a tanú, ha ezen okra hivatkozva a vallomástételt nem tagadja meg, de a vallomásában nem tárja fel az igazságot, azaz hazudik.³⁹⁷ Ugyanis a tanúnak is

³⁹⁷ Btk. 275. § (1) Nem büntethető hamis tanúzásért,

a) aki a valóság feltárása esetén önmagát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná,
 b) aki a vallomástételt egyéb okból megtagadhatja, de erre kihallgatása előtt nem figyelmeztették, vagy
 c) akinek a kihallgatása törvény alapján kizárt.

adott az a lehetőség, hogy azon kérdésekre megtagadja a választ, amelyekre történő válaszadással önmagát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná. Ezen rendelkezésnek is az önvádra kötelezés tilalma áll a háttérben. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy – abszurd módon – a bűncselekményt elkövető és tanú pozícióba került személy már azzal felhívja magára a hatóság figyelmét, ha a hivatkozott ok miatt tagadja meg a vallomástételt, ezért ebben a körben a jelenleg hatályos szabályokat helyesnek tartom.

3. Az elmúlt időszakban a jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmények miatt folyamatban levő büntetőeljárásokban mindennapossá vált gyakorlat, hogy a terhelt a bírósági tárgyaláson felolvassa a vallomását. Ez azonban a vádlotti vallomás hitelességét megkérdőjelezheti, ahhoz ugyanis, hogy az igazságot mondja el, nyilvánvalóan nincs szükség előre leírt vallomásra. Ezért a materiális igazság megállapíthatóságát segítené egy olyan norma, amely kizárttá tenné a megidézett és a tárgyaláson megjelenő terhelt számára, hogy felolvassa a korábban – nyilvánvalóan a mások segítségével megírt – vallomását. Egyértelmű, hogy ezen rendelkezés szükségtelen abban az esetben, ha a terheltnek már a gyanúsításkor döntenie kellene arról, hogy kíván-e vallomást tenni vagy sem és azt nem változtathatja meg, azaz igenlő válasz esetén azonnal vallomást kellene tennie. A vallomás felolvasási tilalomnak ehhez, tehát a gyanúsított kihallgatáshoz kellene illeszkednie.

(2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető azzal szemben, aki az alapügy jogerős vagy végleges befejezése előtt az eljáró hatóságnak az általa szolgáltatott bizonyítási eszköz hamis voltát bejelenti.

XI. A jogalkalmazónak szóló javaslatok

1. A jogalkalmazó számára tett legfőbb javaslatom a közvetett bizonyítással kapcsolatos. A magam részéről ugyanis teljességgel egyetértek azzal a több szerző³⁹⁸ által képviselt állásponttal, amely szerint a bírói gyakorlat által kialakított értelmezés nem fogadható el, mert egy tény bizonyossága az esetek egy részében akkor is megállapítható, ha a közvetett bizonyítékok nem alkotnak zárt rendszert, azonban súlyuk és nyomatékuk olyan jellegű, hogy arra bizonyosságot lehet alapítani.
2. Ugyancsak szeretném felhívni a jogalkalmazók figyelmét arra, hogy a túlbizonyítás nem teljeskörűvé teszi a bizonyítás folyamatát, hanem újabb és újabb problémát generál. A szituációt leginkább ahhoz tudnám hasonlítani, amikor a jogalkotó a Be.-be beépített bírói testületi állásfoglalásokat³⁹⁹, ezáltal azonban a normaként megjelenő szövegrészek már a jogalkalmazó újabb és újabb értelmezését követelték meg.

³⁹⁸ Kertész Imre, Tremmel Flórián

³⁹⁹ Be. 595. §

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom

- Jeffrey ABRAMSON: *We, the jury. – The jury system and the ideal of democracy.* New York, Harvard University Press, 2000.
- ARISZTOTELÉSZ: *Organon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.
- ATKINSON–HILGARD: *Pszichológia.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- Alan BADDELEY: *Az emberi emlékezet.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- AQUINÓI Szent Tamás: *Summa Theologica, A teológia foglalatata.* Budapest, Gede Testvérek Bt., 2002.
- BALLA Lajos: *Részbizonyítás a másodfokú eljárásban.* ([Részbizonyítás a másodfokú eljárásban \(birosag.hu\)](#)). Utolsó letöltés dátuma: 2022. szeptember 28.
- BÁNYAI István: A bírói mérlegelés szabadsága szakértő szemszögéből. *Magyar Jog*, 62. évf. 9. szám 2015.
- BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.
- BÁRD Károly: *Erkölc és büntető igazságszolgáltatás – a hallgatás joga.* HOLÉ Katalin–KABODI Csaba–MOHÁCSI Barbara: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. 2009.
- BARTKÓ Róbert: A védelem által felkért szakértő perjogi helyzetet a büntetőeljárásban. *Jog – Állam – Politika*. 2012/4.
- John BEATTIE: *Crime and the Courts in England 1660–1800.* Oxford: Clarendon Press, 1986.
- BELEGI József (szerk.): *Büntetőeljárásjog Kommentár a gyakorlat számára III. kiadás I. kötet,* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2022.
- BELOVICS Ervin: Az önvádra kötelezés tilalma és a terhelti vallomástétel megtagadásának joga. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1.
- BELOVICS Ervin–ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.
- BELOVICS Ervin–MOLNÁR Gábor Miklós–SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész.* BELOVICS Ervin (szerk.) Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021.

- BELOVICS Ervin–TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog. Negyedik, aktualizált kiadás. Az új büntetőeljárás törvény (2017. évi XC. törvény) tankönyve*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.
- BÉRCES Viktor: *A büntetőeljárás reformja és a bizonyítás alapkérdései*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021.
- BÉRCES Viktor–GYULAY Dániel: Egy új remény, avagy az egyezség megjelenése a hazai büntetőeljárásban. *Ügyészségi Szemle*, 2019/04.
- BÓCZ Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. *Magyar Jog*, 2008/2.
- BÓCZ Endre: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006.
- BODNÁR András Péter: A digitális bizonyítékok megjelenése a büntetőeljárásban – különös tekintettel a szakértő igénybevételére. *Büntetőjogi Szemle*, 2022/1.
- Anselmus CANTUARIENSIS: Dialogus De Veritate. In: CANTERBURYI Szent Anzelm: *Filozófiai és teológiai művei*, I. köt. Budapest, Osiris, 2001.
- CZINE Ágnes: A tisztességes büntetőeljárás alapvető követelményei. *Király Tibor Emlékkötet*. Budapest, ORAC Kiadó, 2022.
- CSÁK Zsolt: Alapelvek az egyszerűsítés oltárán, avagy ítélet vádlott nélkül. *Király Tibor Emlékkötet*. Budapest, ORAC Kiadó, 2022.
- CSIZMADIÁNÉ PETHŐ Tímea: A bírói szerepfelfogás jelentősége a bizonyításban. *Jogtudományi Közöny*, 2022/9.
- René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei: Összehasonlító jog*. Budapest, KJK, 1977.
- ELEK Balázs: *Az igazság és a jogerő összefüggései* (<https://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Elek%20Bal%e1zs.pdf>) Utolsó letöltés dátuma: 2022. november 3.
- ELEK Balázs: *Jogerő a büntetőeljárásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012.
- ELEK Balázs: Sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban. *A Büntető ítélet igazságtartalma*. ERDEI Árpád (szerk.) Budapest, Magyar Közlöny Lap – és Könyvkiadó, 2010.

- ERDEI Árpád–PUSZTAI László: *Jogi kérdések a szakvéleményben A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának actái*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1982.
- ERDEI Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene. Budapest, *Magyar Jog*, 1991/4.
- ERDEI Árpád: Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez. HOMOKI-NAGY Mária (szerk.) *Sapientia Sat Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2012.
- ERDEI Árpád: *Mi az igazság? A büntető ítélet igazságtartalma*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- ERDEI Árpád: Tilalmak a bizonyításban. In: ERDEI Árpád (szerk.) *Tények és kilátások*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995.
- ERDEI Árpád: Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban. Budapest, *Belügyi Szemle*, Köt. 66. Kiad. 3. 2018.
- FANTOLY Zsanett: *A büntetőtárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.
- FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908.
- FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*. Budapest, A Magyar Jogi Szemle kiadása, 1927.
- FRENYÓ Zoltán: Az igazság antik és keresztény fogalma. *Valóság*, 2003. XLVI. évf. 6. szám
- GÁCSI Anett Erzsébet: A mérgezett fa gyümölcse doktrína és az ezüsttálca elve. *Magyar Jog*, 2015/2.
- Williams GLAINWILLE: The Tactic of Silence. London, *New Law Journal* 1987/6.
- HÁGER Tamás: *A korlátozott felülbírálat büntetőjogi főkérdésben a másodfokú eljárásban, a bírói igazságszemlélet és a korlátozott revízió*. 6. <https://ujbtk.hu/dr-hager-tamas-a-korlatozott-felulbiralat-buntetojogi-fokerdesben-a-masodfokueljarasban-a-biroi-igazsagszemlelet-es-a-korlatozott-revizio/> Utolsó letöltés: 2023. április 15.

- HÁGER Tamás: Gondolatok a büntetőeljárás fogalmáról és a bizonyítás elméleti hátteréről Budapest, *Iustum Aequum Salutare*, 2014/3.
- HERKE Csongor: *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs, PTE-ÁJK, 2011.
- Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- HURTONY Alexandra: A materiális és a processzuális igazság ütközése a gyermekek sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt folyamatban lévő büntetőeljárásokban. Budapest, *Büntetőjogi Szemle*, 2021/2.
- IBOLYA Tibor kommentárja a Be. 188. §-ához. In: POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2021. Utolsó letöltés: 2023. 03. 19.
- Rudolf von JHERING: *Der geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. 1. Teil, 9. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgemeinschaft, 1955.
- Rudolf von JHERING: *Küzdelem a jogért. Jog – és Filozófia*. VARGA Csaba (szerk.), Budapest, Tempus S–JEP, 1998.
- KADLÓT Erzsébet: A büntetőeljárás garanciái, mint alkotmányos szelvényjogok. Mértéktartó hatalom, igazságszolgáltatás a jogállamban. BÁRD Petra (szerk.) Budapest, L'Harmattan. 2022.
- KADLÓT Erzsébet: A vád igazsága. A büntető ítélet igazságtartalma. In: A büntető ítélet igazságtartalma. (szerk.: ERDEI Árpád), Budapest, *Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, 2010.
- KIRÁLY Tibor. Büntetőítélet a jog határán. *Tanulmány a perbeli valószínűségről*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.
- Max KASER: *Römisches Recht*, 16th ed. (Munich: C. H. Beck, 1992), 375, M. G. Perband, Der Grundsatz der freien Beweiswürdigung im Zivilproceß (§ 280 ZPO) in der Rechtsprechung des Reichsgerichts (Frankfurt: Peter Lang, 2003) 23, A. Uzelac, Teret dokazivanja (Zagreb: Faculty of Law, 2003)
- KIRÁLY Tibor: A bíróság igazságmonopóliuma. In: *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból*. KIRÁLY Tibor (szerk.) Budapest, ELTE-ÁJK, 2005.

- KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntetőügyekben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.
- KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog 4. Átdolgozott kiadás*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán – Tanulmány a perbeli valószínűségről*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.
- John LANGBEIN: *The Origins of the Adversarial Criminal Trial*. Oxford, Oxford University Press, 2003.
- LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *A büntetőeljárás magyarázata. I. kötet*. Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1982.
- Sir Henry MAINE: *Early law and custom*. 1861.
- John Stuart MILL: *On Liberty 1859*. Ontario, Batoche Books, Kitchener, 2001.
- MISKOLCZINÉ JUHÁSZ Boglárka: *A büntetőeljárás szabályok továbbfejlesztésének lehetséges irányai*. PhD-értekezés. Budapest, PPKE-JÁK, 2015.
- MÓRA Mihály–KOC SIS Mihály: *A magyar büntetőeljárás jog*. Szerk.: MÓRA Mihály, Budapest, Tankönyvkiadó, 1961.
- NOGEL Mónika: *Igazságügyi szakértői vélemények hiteltérde mlősege a büntetőeljárásban (doktori értekezés)* Pécs, PTE-ÁJK, 2018.
- PLATÓN: *Az Állam*. VII. könyv, Budapest, Cartaphilus, 2008.
- POLT Péter (szerk.): *Nagykommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez 1. kötet*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2018.
- Joel SAMAHA: *Criminal Justice*. St. Paul, West Publishing Company, 1988.
- John M SCHEB–John M. SCHEB II.: Sixth Edition. Belmont: Wadsworth, 2011.
- Georghe Fletcher–Steve SHEPPARD: *American Law in Global Con Text*. New York, The Basics Oxford University Press, 2005.
- SOMOGYI Gábor: *A bírói igazságkeresés útjai. Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2018.
- Maureen SPENCER–John SPENCER: *Evidence*. Oxford, Oxford University Press, 2005.

- TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljáráásban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006.
- TREMMEL Flórián: *Magyar Büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2001.
- P. Ruiz TRUJILLO: *Arisztotelész. A lehetőségtől a megvalósulásig*. Budapest, Lira Könyv Zrt., 2022.
- VARGA Zs. András: A jogrendszer és jogalkalmazás határozatlansága és nemteljessége. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/3., 116.
- Julius VARGHA: *Das Strafprozessrecht*. Berlin, Carl Heymanns Verlag, 1907.
- Andrej Januarjevics VISINSZKIJ: *A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

Jogszabályok:

- Magyar Köztársaság Alkotmánya
- Magyarország Alaptörvénye
- 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról
- 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
- 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről
- 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről
- 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
- A Büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat

Alkotmánybíróság döntései:

- 9/1992. (I. 30.) AB határozat
- 1320/B/1993. AB határozat
- 688/B/2003. AB határozat
- 34/2013. (XI. 22.) AB határozat
- 14/2004. (V. 7.) AB határozat
- 72/B/2004. AB határozat
- 8/2013. (III. 1.) AB határozat
- 25/2013. (X. 4.) AB határozat

Felhasznált jogesetek:

Európa Tanács

- *Allenet de Ribemont v. Franciaország* ítélet, A sorozat 308. szám, 1995 ítélet
- *Artico v. Italy*, A sorozat 37. szám, 1980. május 13. ítélet

- Barberà, Messegué és Jabardo v Spanyolország ítélet, A sorozat 146. szám, 1989 ítélet
- Európai Unió Bírósága C-308/07, EU:C:2009:103
- Funke v. France no. 10828/84. 1993. február 15. ítélet
- <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:HU:HTM>
- Krause v. Svájc, 7986/77. szám, (1978) ítélet.
- Minelli v. Svájc, A sorozat 62. szám (1983), ítélet
- Piersack v. Belgium 8692/79 szám, 1982. október 1. ítélet
- Salabiaku v. Franciaország, A sorozat 141A. szám 1988 ítélet,
- X v FRG, 4483/70. szám, ítélet

Egyesült Királyság

- Averill v Egyesült Királyság, 36408/97. szám, 2000. szeptember 6. ítélet
- Murray v. Egyesült Királyság, 18731/91. szám, 1994. október 28. ítélet
- Philips v. Egyesült Királyság, 41087/98. szám, 2001. július 5. ítélet
- Saunders v. Egyesült Királyság, 19187/91. szám, 1996. december 17. ítélet
- Welch v Egyesült Királyság, 17440/90. szám, 1995. február 9. ítélet

USA

- Escobedo v. Illinois, 378 U.S. 478 (1964)
- Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731 (1969)
- Malloy v. Hogan, 378 U.S. 1, 84 (1964)
- Miranda v. Arizona, 384. U.S. 436 (1966)
- Spano v. New York, 360 U.S. 315 (1959)
- Tehan v. Shott, 382 U.S. 406 (1966)
- Twining v. New Jersey, 211 U.S. 78, 113 (1908)

Jogalkalmazói gyakorlat:

- BH 1955.7.915

- BH 1958.7
- BH 1975.164
- BH. 1980.9
- BH 2000.482
- BH 2001.260
- BH 2003.145
- BH 2012.236
- BH 2019.B.9
- BH 2020.265
- BH 2021.35
- BH 2022. 121
- BH 2022.94
- BH 2023.27
- BJD 1780
- EBH 2015.B.14
- ÍH 2015.48
- 5/2009. BJE

Publikációs jegyzék

- SZIGETI Imola: A vádemelés problematikája. *Büntetőjogi Szemle*. 2016/1–2. szám. 82–91.
- SZIGETI Imola: A tárgyalás előkészítésének szerepe az új Be-ben, az előkészítő ülés. *Büntetőjogi Szemle*. 2018/2. szám. 94–100.
- SZIGETI Imola: *A materiális igazság megállapíthatósága az új Be-ben*. Jog és állam 24. szám. XIV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. 2018. 403–407.
- SZIGETI Imola: Az egyezsége vonatkozó eljárásjogi normarendszer. *Magyar Jog*. 2018/12. szám. 690–697.
- SZIGETI Imola: A másodfokú bírósági eljárás sajátosságai az új büntetőeljárás törvényben. *Ügyészek Lapja*. 2019/4–5. szám. 79–87.
- SZIGETI Imola: *A terhelti beismerés, mint a "bizonyítékok királynője". A közvetett bizonyítás sajátosságai*. Miskolc, Doktoranduszok Fóruma. 2019. 127–130.
- SZIGETI Imola: A beismerés jelentősége az eljárás gyorsításának körében, különös tekintettel az egyezsége és az előkészítő ülésre. In: BÁNDI Gyula (szerk.): *A SOKOLDALÚSÁG OKÁN. Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. tanévében*. Pázmány Press. Budapest, 2020. 135–145.
- SZIGETI Imola: Evidential anomalies in criminal proceedings – proof by circumstantial evidence. *Journal of Eastern European Criminal Law*. 2023/02.